

GENELKURMAY BELGELERİNDE KÜRT İSYANLARI 1

Bu kitabın yayın hakları
Güney Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A.Ş'nindir.
Birinci Baskı: Mart 1992
Ofset Hazırlık: Sistem Ofset 520 66 27
Baskı: Yön Matbaacılık

KAYNAK YAYINLARI: 100

GENELKURMAY BELGELERİNDE KÜRT İSYANLARI 1

GÜNEY YAYINCILIK
TİCARET ve SANAYİ A.Ş.
Nuruosmaniye Caddesi 19/3 34410 Cağaloğlu/İstanbul
Tel: 513 83 52-53
Fax: 513 96 76

İÇİNDEKİLER

SUNU	11
ÖNSÖZ	13
GİRİŞ	15

BİRİNCİ BÖLÜM SİYASİ DURUM

A. LOZAN ANTLAŞMASI SONRASI TÜRKİYENİN DIŞ SİYASİ DURUMU	25
B. LOZAN ANTLAŞMASI SONRASI TÜRKİYENİN İÇ SİYASİ DURUMU	28

İKİNCİ BÖLÜM NASTURİ AYAKLANMASI VE BASTIRILMASI (12 -28 Eylül 1924)

A. AYAKLANMANIN SEBEPLERİ	37
1. Musul Sorunu	37
2. Türk - İran Siyasi İlişkileri	41
3. Türk - Irak Siyasi İlişkileri	44
4. Türk - Rus Siyasi İlişkileri	44
5. İngilizlerin Musul Sorunu Dolayısıyla Giriştikleri Faaliyetler	45
B. AYAKLANMA	47
1. Ayaklanma Öncesi Durum	47
2. Hangediği Olayı (Ayaklanması)	48

C. TENKİL HAREKATI	50
1. Tenkil Harekâtının Lüzumu Üzerinde	
Düşünceler ve Alınan Ön Tedbirler	50
2. Bakanlar Kurulunun Ayaklanmayı Tenkil Kararı	54
3. Harekât Hazırlığı	54
4. Harekâtın Cereyan Tarzı	72

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
ŞEYH SAİT AYAKLANMASI VE BASTIRILMASI
(13 Şubat - 31 Mayıs 1925)

A. AYAKLANMANIN SEBEPLERİ	113
1. Dış Sebepler	113
2. İç Sebepler	114
B. AYAKLANMA VE TENKİL HAREKATI	125
1. Ayaklanmanın Kararlaştırılan Zamandan	
Önce Başlaması Sebepleri	125
2. Piran Olayı	126
3. Genç (Darahini) Olayı	127
4. Ayaklanma Cephelerinin Kurulması	135
5. Ordu Birliklerinin Asilerle Teması	136
6. Kısmi Seferberlik	144
7. Elazığ'ın Düşmesi	147
8. Sıkıyönetim İlânı	151
9. Tenkil Planı	154
10. Hükümet Değişikliği	156
11. İstiklâl Mahkemelerinin Kurulması	159
12. Asilerin Diyarbakır'a Taarruzu	163
13. Hazırlığın Son Safhası ve	
Ayaklanma Bölgelerindeki Olaylar	165
14. Harekâtın Başlaması	178
15. Silvan Olayı	185
16. Temizlik ve Islahat	189
17. Atatürk'ün Millete Teşekkürü	191

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
RAÇKOTAN VE RAMAN TEDİP HAREKATI
(9 - 12 Ağustos 1925)

1. Tedip Harekâtının Lüzumuna Dair Düşünceler	197
2. Ayaklanma Bölgesindeki Durum	199
3. Tedibin Yapılış Tarzına Dair Düşünceler	200
4. Harekâta Başlama Kararı	205
5. Beşiri Harekâtı	205

BEŞİNCİ BÖLÜM
SASON AYAKLANMALARI VE BASTIRILMALARI
(1925 - 1937)

ALTINCI BÖLÜM
AĞRI AYAKLANMALARI VE BASTIRILMALARI

A. GENEL DURUM	229
1. Ayaklanma Bölgesi	229
2. Arazinin Doğal Yapısı ve Harekâta Etkisi	229
3. Ayaklanmaların Genel Sebebi	230
B. BİRİNCİ AĞRI HAREKATI (16 Mayıs - 17 Haziran 1926)	231
1. Ayaklanmanın Sebebi ve İlk Bastırma Harekâtı	231
2. Tedip Harekâtı Planı	233
3. Harekât	234

YEDİNCİ BÖLÜM
KOÇUŞAĞI AYAKLANMASI VE BASTIRILMASI
(7 Ekim - 30 Kasım 1926)

SEKİZİNCİ BÖLÜM
MUTKİ AYAKLANMASI VE BASTIRILMASI
(26 Mayıs - 25 Ağustos 1927) •

A. MUTKİ AYAKLANMASI	265
1. Ayaklanmanın Sebebi	265
2. Ayaklanma Bölgesi	265
B. TEDİP HAREKATI	266
1. Harekât Öncesi	266
2. Mutki Harekâtı	272

DOKUZUNCU BÖLÜM
İKİNCİ AĞRI HAREKATI
(13 - 20 Eylül 1927)

1. Tedip Harekâtının Lüzumuna Dair Düşünceler	291
2. Harekât Hazırlığı	291
3. Harekât	292
4. Harekâtın Kritiği	306
5. Takip Bölgesi Komutanlığı Kurulması	307

ONUNCU BÖLÜM
BİCAR TENKİL HAREKATI
(7 Ekim - 17 Kasım 1927)

HAREKAT ÖNCESİ	313
1. Tedip Harekâtının Sebebi	313
2. Ayaklanma Bölgesinin Genel Durumu	316
HAREKAT	319
1. Tedip Harekâtına Ayrılan Kuvvetler	319
2. Harekâtın Yapılışı	320
3. Sonuç	336

ONBİRİNCİ BÖLÜM
AŞİ RESUL AYAKLANMASI VE BASTIRILMASI
(22 Mayıs - 3 Ağustos 1929)

AYAKLANMA	341
1. Ayaklanmanın Sebebi	341
2. Alınan Ön Tedbirler	342
TEDİP HAREKATI	343
1. Hazırlık	343
2. Harekât	346

SUNUŞ

Genelkurmay Başkanlığı Harp Tarihi Başkanlığı ve Harp Akademileri Komutanlığı'nın Kürt isyanlarına ilişkin zengin arşivleri var. Bu arşivler, isyanlar sırasında yazılan askeri raporları ve resmi belgeleri içerdiği için, büyük önem taşıyor.

Kürt sorunu artık uluslararası bir sorun haline geldi. Konu bütün boyutlarıyla araştırılıyor, inceleniyor, tartışılıyor. Şu anda devletin, sorunu askeri yöntemlerle çözmekte ısrar ettiği görülüyor. Arkamızda ise, bu yöntemin ürünü olan büyük acılar var.

Askeri yöntem, Kürt isyanlarını bastırmaya yetmiş ama sorunu çözmemiş, tersine daha da derinleştirmiş ve vahimleştirmiştir.

"Genelkurmay Belgelerinde Kürt İsyanları" başlığı altında birkaç belge yayımlayacağız.

İlk belge, Genelkurmay Başkanlığı'nın yayımladığı "Türkiye Cumhuriyeti'nde Ayaklanmalar" başlıklı kitaptır. Bu kitabın başında yer alan Nasturi ayaklanması ve Menemen olayı dışındakiler Kürt isyanlarıdır. Harp Tarihi Arşivi'ndeki belgelerden yararlanılarak hazırlanan kitabı uzunluğu nedeniyle iki ciltte yayımlıyoruz.

Elimizde bulunan öbür Genelkurmay belgeleri ise üçüncü cildi oluşturacak. Bunlar, "Doğu Bölgesinde Geçmiş İsyanlar ve Alınan Dersler" ile "Doğuda Kürt Meselesi" belgeleridir.

KAYNAK YAYINLARI

ÖNSÖZ

Bu kitap, Cumhuriyetin ilânından sonraki yıllarda Türkiye'de meydana gelen ayaklanmalar ile bunların tedip ve tenkillerini kapsar.

Eserde, Cumhuriyet'in ilk yıllarında Devletçe doğu illerinin sosyal, kültürel ve ekonomik sorunlarına eğilinmiş olunmasına rağmen, bu illerde yaşanan şeyh ve ağaların, dış etkilerle Devlete karşı ayaklanmaları, Devlet otoritesine silâhlı saldır ve dineşi şeklinde davranışları ve bu ayaklanmaların bastırılması için ordunun nasıl kullanıldığı incelenmiştir. Ayrıca, eylemli bir baş kaldırma gibi görünmemekle beraber, Devrimlere karış çıkma ve asayiş bozma niteliği gösteren davranışlara ve bu davranışlardan duyulan kuşku ile ilgili komutanlıkların önerilerine dayanılarak düzenlenen manevra ve tatbikatlarla silâh toplama ve tedip harekâtı şeklinde cereyan etmiş olaylara da yer verilmiştir.

Kitabın yazılmasında Harp Tarihi Arşivi'nde mevcut belgelerden ve bu konuda yazılmış özel eserlerden faydalanılmıştır.

Eser, Emekli Kurmay Albay Reşat HALLI tarafından kaleme alınmış ve Harp Tarihi Başkanlığı'nın yetkili komisyonunca incelenmiştir.

Namık Kemal ERSUN
Korgeneral
Harp Tarihi Başkanı

GİRİŞ

Türkiye Cumhuriyetinde ayaklanmalar konusuna girmeden önce, ayaklanmaların gerçek nedenlerini belirtmekte fayda vardır.

Hemen hemen bütün dünya milletlerinde dinî bir fanatizm gibi gösterilmek istenen olayların altında, çok kez ya bir hanedanın, ya da bir milletin, diğeri üzerinde egemenliğini kurma veya devam ettirmek gibi gerçek nedenler yatmaktadır. Bütün tarih boyunca din, bundan faydalanmak isteyenlerin elinde bir vasıta, bir perde olarak kullanılmıştır. Örneğin; İngiliz veya İngiltere der geçeriz. Oysa o ülkede bu terim bambaşka bir anlam taşır. O ülkenin geçerli adı "Büyük Britanya"dır. İngiltere, o ülkede bir bölgenin adıdır. İngilizler de o bölgede yaşayan insanlardır. İskoçya diğeri bir bölge, İskoçlar da diğeri bir millet sayarlar kendilerini. Gal (Wales) diğeri bir ülke, Welsh de diğeri bir millettir. Tıpkı İrlanda'nın ayrı bir ada, İrlandalıların ayrı bir millet olduğu gibi. İrlanda'nın ayrıca bir özelliği vardır. Adanın daha büyük olan güney bölgesi Bağımsız İrlanda Devletidir. Sadece kuzeydeki küçük bir bölge Büyük Britanya'ya bağlıdır. Bugün İrlanda'da bir Katolik-Protestan mücadelesi halinde gösterilmek istenen olayların gerçek yönü, ya geniş anlamda Büyük Britanya'dan ayrılarak İrlanda'ya katılmak isteyen İrlandalıların milliyetçi bir davranışı, ya da daha dar anlamda bu gayeyi veya geçici bazı hakları sağlamak isteyen İrlandalı siyasî liderlerin bir başlangıç eylemidir.

Bu İngiltere misalini Osmanlı İmparatorluğu tarihinde de aynı ile görmek mümkündür. Şöyle ki: Bir zamanlar Bulgaristan, Yunanistan, Makedonya, Karadağ, Arnavutluk, Irak, Suriye, Mısır... gibi yerler Osmanlı İmparatorluğunda ayrı ayrı birer ülke idiler. Buralardaki insanlar da kendilerini bu ülkelerin milletleri sayarlardı. Ve Osmanlı tarihinde, ileride ayrıca değinilecek geçmiş birçok olaylar din kavgası halinde ve aynı dinden olan ülkelerde din istismarı biçiminde gös-

terilmek istenmişse de bunların altında daima milliyetçilik, ırkçılık gibi gerçek nedenlerin yattığı görülmüştür.

Görülüyor ki, olaylara sebep, bütün dünyada tarih boyunca hep aynı olmuş, aynı kalmıştır. Hristiyanlık tarihinde St. Bartelmi gecesi de din perdesi altında belli bir zümrenin egemenliği için yapılmış, birçok insanın mahvına sebep olmuştu. İslâm tarihinde Kerbelâ'da din perdesi altında, saltanat ve egemenliği kendi eline almak ve kendi çocuklarına bırakmak isteyen Muaviye ve çocukları, Hazreti Ali ve çocuklarını (Hazreti Peygamberimizin torunlarını) ve binlerce Müslümanı mahvetmişti.

900 yıl önce, Kudüs'ü Müslümanlardan kurtaracağız diye Avrupa'yı ayaklandıran, Haçlı Seferlerini hazırlayan papaz Piyer Lermi de aslında bir maşa, bir tahrik unsuru olmaktan başka bir şey değildi. Asıl liderler; krallar, dükler, kontlar, maceraperest şövalyelerdi. Asıl sebep de; zenginliği dillere destan olan Orta ve Uzakdoğu'ya, o ülkelerin yeraltı ve yerüstü servetlerine, ticaret yollarına ve imkânlarına el koymak, oralara hâkim olmaktı.

Din perdesi altında Osmanlı Devletini bölmek isteyen Kürt politikacısı Saidî Kürdî de, bu maceradan faydalanmak isteyen Derviş Vahdî de aslında birer maşadan ibaretiler. Maskeleri ancak binlerce Türkün ve Müslümanın kanı aktıktan sonra düşmüş ve gerçek içyüzleri anlaşılmıştı.

Aradan 50 yıl geçtikten sonra meydana boş ve uygun bulduğu bir anda adımı da değiştirerek yeniden ortaya çıkan Saidî Nursî ise, vaktiyle politika yolu ile başaramadığı bölgelilik ve bölücülüğü, bu kez din ve dindarlık maskesi altında sağlamaya çalışan, gerçek ve maalesef başarılı bir anarşistti. Bununla beraber gerçek müteşebbis gene o değildi. İplerden birinin ucu gene dışarıdaki Türklük düşmanlarının, diğerinin ucu da içerideki birkaç hain ile kitle halindeki gafillerin elinde idi.

55 yıl önce, Hicaz'ı Türklerden kurtarmak için ayaklanan Araplar da güya halifeye değil de, din düşmanı İttihat ve Terakki Partisi'ne karşı ayaklanmışlardı. Oysa, gerçek ayaklanma halifeye karşı idi. Türk egemenliğine karşı idi. Çünkü faaliyetin planı, daha ortada İttihat ve Terakki yok iken başlamıştı. Gerçek tahrikçi ise, İngilizlere, İngiliz ca-

susları ve İngiliz altınları idi. Şerif Hüseyin ve adamları birer maşadan; Arap milliyetçiliği ise, güçlü ve geçerli bir tahrik unsurundan başka bir şey değildi. İster İrlanda'da Katolik - Protestan mücadelesi diye gösterilsin; ister Türkiye'de Sünnî - Alevî mücadelesi, imanlı - imansız mücadelesi, gerici - ilerici, dindar - dinsiz, şeriatçı mücadelesi diye gösterilsin sebep hep aynıdır.

İrlanda'da İrlandalı milliyetçiler, İrlandalıların bağımsızlığı için savaşırken, mezhepleri farklı İrlanda halkının dinî his ve heyecanlarından faydalanmak arzusundadırlar.

Türkiye'de de aslında Türkiye'nin sömürülmesi, kalkınma gayretlerinin kösteklenmesi ve mümkün olursa bağımsızlığının tamamen kısıtlanması için uğraşanlar (ki, bütün dünyadır), 35 milyonluk güçlü bir milleti din, mezhep, tarikat, hilâfet, şeriat gibi, samimî ve dindar kitleler üzerinde büyük etkisi olan inanışları, halkın dinî his ve heyecanlarını tahrik amacı ile istismar etmektedirler. Hatta, dinle, dindarlıkla, zerrece ilgileri olmayan bir kısım çıkarıcı veya oy avcısı politikacılar, bu büyük ve kurnaz istismarcılara sadece gafil bir azınlık halinde küçük ve birer alet olmaktan başka bir şey değildirler. Ve elbette ki bu durum, millî ve dinî anlayışlarımıza taban tabana zıt; ister gerçek yönü, ister görünüşü ile olsun cidden nefret vericidir.

Asla unutmamalıdır ki, Türk milletinin ve gerçek Müslümanlığın çıkarı ve hatta varlığının devamı, bu bölme gayreti ve bölünme istidadına engel olabilmekle mümkündür. Bu gerçeği görmeyen, geçmişten ders almayan milletler ve liderler daima perişan olmaya mahkûmdurlar(1). Dünya milletlerinde din ve mezhep ayrılıkları olsun veya olmasın harp veya ayaklanma niteliğinde olagelen olayların gerçek nedenlerinde milliyetçiliği ve ırkçılığı hâkim kılmak amacı bulunduğu görülmüştür. Bu gerçeğin birtakım görünür sebeplere bürünmek suretiyle meydana geldiği de muhakkaktır. Bütün ayaklanmalar özellikle bu tür yakın sebeplerin hazırladığı ortamda vaki olduğuna göre, bunların da üzerinde durmak gerekir. Çünkü, ulusların gaye ve bütün gayretleri, ölümsüz bir devlet ve ulus olabilmek olduğuna göre, devletin çöküşüne etkili olan etkenleri tanımak ve onlardan sakınmak lâzımdır.

Osmanlı tarihine bakarsak; imparatorluk kurulurken ve büyürken o

zamana kadar bağımsız ve egemen olan birçok devleti bünyesine almıştı. Pek tabiidir ki, bu bünyeye imparatorluklar, hükümetler, dukalıklar, prenslikler, beylikler... ile birlikte bunların yıkılışından zarar görenlerin düşmanlık hisleri, kin ve garaz dolu kötü emelleri katılmış, bu nedenle Osmanlı Devletinin etrafında kin ve garaz dolu bir düşman çemberi teşekkül etmişti.

Güçlülük devrinde etkisiz kalan bu memnun olmayanlar ve düşmanlar, yüzyıllarca içten ve dıştan fırsat kolladılar. Zaman ve ortamı elverişli bulduklarında ya tek başlarına veya işbirliği halinde Osmanlı Devletini hırpaladılar ve kötülüklerini yaptılar.

Osmanlı Devleti bu etkenler altında bocalayarak Birinci Dünya Harbine girmiş ve uzun süre devam eden bu savaştan yenilgi ile çıkmıştı. Sevr Antlaşması, dünya tarihinden Osmanlı Devletini âdeta silmekte idi. Koca İmparatorluğun yağmasına başlanmıştı.

Bu yağmada:

Yabancı devletlerin çıkarları;

Rum, Ermeni azınlıkların, Kürt ve bir kısım Çerkezlerin milliyetçilik cereyanları, şeriat devleti kurma çabaları;

Eşkıyalık ve soygunlar;

Kişisel çıkarları uğruna vatanı yabancılara peşkeş çeken hainlerin yıkıcı propagandaları ve çıkarları, başlıca rol oynamıştır.

Osmanlı Devletinde padişah, Devlet Başkanı, Osmanlı Ordularının Başkomutanı, hilâfetin gereği olarak da halkın en büyük İmamı idi. Onun iradesi ve emri olmadıkça yapılan mücadele meşru sayılamazdı. Şeriata uygun olamaz ve padişaha karşı ayaklanma anlamı taşırdı. O kadar ki; Osmanlı Devletinin siyasetindeki prensiplerin yeterli ve yetenekli olması, şeriata uygunluk derecesi ile ölçülürdü ve âdeta bu başlıca şarttı. Nitekim, tarih boyunca birçok kanlı olaylar bu yüzden olmuştu.

Bu nedenlerle Millî Mücadelede, irticam ve tutuculuğun ortaya koyduğu din ile ilgili sözler, propagandalar ve fetvalar çok etkili birer silâh oldular. Acı olan taraf, bunların çok kere düşmanlara karşı değil de halkın birbirine karşı çatıştırılmasında kullanılmış olmasıydı.

Yabancı Devletlerin Çıkarları:

Batı, devamlı şekilde Doğu'nun zengin kaynaklarından, beşerî unsurlarından yararlanmış ve Doğu'yu sömürge olarak elinde tutmuştu. Batı'nın hiç arzulamadığı husus, Doğu'nun Batılılaşması ve Batı dünyasının istismarından ve sömürsünden kurtulmasıydı. Çünkü, Batı zenginliğinin kaynağı Doğu'da idi. Doğu'nun uyanışı, Batı'nın ekonomik, sosyal ve siyasal saltanatına son vermiş olacaktı.

Bu sebeptendir ki, Batı Doğu'daki gelişmeyi baltalamak ve Doğu politikasını devam ettirmek için elinden geleni yapmış; Batılılar, Osmanlı Devletinin her silkinisinde karşısına dikilmişlerdi. Ya iç gâileler yaratmışlar veya bir bahane ile dış saldırılarda bulunmuşlardı. İç kışkırtmalarında; Batı istismarına karşı gelme, Batı'nın ekonomik, siyasal ve her türlü boyunduruğundan kurtulma ve direnişlerine, Batı uygarlığına sırt çevirme ve mevcut nizamı yıkmaya damgasını vurmuşlardı. Çıkarlarını sürelendirmenin çaresi, Doğu'yu mistik ve romantik medeniyeti ve yaşantısı içinde bocalandırmaktı. Kandırılan, karanlıklara itilen Türk ulusu, bu yoldan dininin de, inançlarının da çökertilmekte olduğunu, ipleri dışarıda olan kışkırtıcılarının İslâm âlemini de yıkmak için var gücü ile çalıştıklarını bir türlü anlayamıyordu. Müttevekkil ve mutaassıp ruh yaşantısı içinde uyuşuk kalmıştı.

Doğu, din boğuntusu ile uyuşuk, kadercı ve tembel olunca, Batı bu durumdan faydalanmakta, istismar ve sömürü mekanizmasını rahatça çalıştırmakta idi. Çünkü, Doğu mistisizmi esareti kolayca doğurmuştu. Hiçbir zaman boş durmayan düşmanlar, tarih boyunca Osmanlı ülkelerinde "bölmek, parçalamak, yutmak" planını daima sinsi sinsi devam ettirmişlerdir.

Bu düşmanlar, önce Arabı, Kürdü ve hatta Çerkezi ayırmak; Türkleri birbirine düşürmek; Osmanlı ülkesini, Birinci Dünya Savaşı sonunda elde kalan son vatan parçası Anadolu'yu paylaşmak; Anadolu'daki Türklüğü ve İslâmlığı yitirerek Rum ve Ermeni gibi kendilerine sadık kültürler kurmak emelinde idiler.

Düşmanların yarattıkları ve gerçekleştirilmesine bütün güçleri ile çalıştıkları bu ortamda bir de ulusu idare edenlerin düşmanlarla işbirliği olursa, o ulusta artık ümit kalır mı? Örneğin: İstiklâl Savaşında

Kuvayi İnzibatiye teşkil ederek özgürlük savaşı yapmakta olan kendi milletini ve dindashlarını vurmaya çalışmak gibi elem verici haller. Çünkü, İngilizler Türk vatanını Türk kanı ile işgal etmek istedikleri için böyle yaptırılmışlardı. Çünkü, onların özel planı, bir ulusu içinden yıkmak, birbirine kırdırmaktı. İran'a, Arap âlemine, Hindistan'a... bir-çok devlet ve uluslara bu planı uygulamışlardı.

Rum, Ermeni Azınlıkları, Kürt ve Bir Kısım Çerkezlerin Milliyetçilik Cereyanları:

Yakın geçmişte ve İstiklâl Savaşı senelerinde gördük ki, memleketin her tarafındaki Rumlar, gizli ve sinsi faaliyetleri ile emel ve maksatlarının bir an önce gerçekleşmesi için, devletin en kısa zamanda çökmesine var kuvvetleri ile çalıştılar. İstanbul Patrikhanesinde teşkil ettikleri Mavri Mira Cemiyeti, Rum okullarında kurdukları İzci Teşkilâtı, İstanbul'daki merkeze bağlı Trabzon, Samsun ve bütün Karadeniz kıyılarında şubelerini açtıkları Pontus Cemiyeti, yıkıcı faaliyetleri yöneten ve yürüten merkezlerdi.

Ermeniler de, Rumlardan geri kalmayan yıkıcı faaliyet çabası içinde idiler. Keza, doğu illerinde evvelden beri özellikle İngilizler ve Ruslar tarafından aşılınmış olan Kürtçülük cereyanları da endişe verici idi. Çünkü, Diyarbakır, Bitlis, Van, Elazığ illerinde İstanbul'dan idare edilen Kürt Teali Cemiyeti, yabancı devlet himayesinde bir Kürt hükümeti kurmak gayesinde ve çabasında idi.

Çerkezler de; Yakın - Doğu Çerkezleri, Temini Hukuk Cemiyeti gibi teşekküllerin giriştikleri faaliyetle Balıkesir, Bursa, Bandırma havvalisi ile Ege bölgesinin bir kısmında bağımsız bir Çerkez hükümeti kurmak emeli ve çabasında idiler. Bunun için de en büyük desteği İngilizlerden gördüler.

Şeriat Devleti Kurma Çabaları:

Birinci Dünya Harbi sonunda Türkiye, kapanmış içtihat kapılarının ardında donmuş bir toplum halinde idi. Daha öncelerden beri her türlü gelişme, şeriat heyulâsı ile karşılaşmıştı. "Şeriat elden gidiyor" avazeleri içinde Osmanlı İmparatorluğu göçüp gitmek üzere idi. Çünkü, Batı'nın hızına ayak uyduramamış, uygarlıkta geri kalmış ve bu durum

neticede devletin dayandığı başlıca askerî kuvvet ve kudreti kaybetmesine sebep olmuştu. Hurafeleşmiş dinî kurallar ve bu kuralları çıkarları için kullanan din istismarcıları yüzünden toplumda fikrî bağımsızlık diye bir şey kalmamıştı. Oysa, Türk ulusunun yaşaması ve ölümsüzlüğü, Batı yolunda ilerlemesine ve bu yoldan dönmemesine bağlı idi. Dönüşü istemeye irtica, bu tutumda olanlara da mürteci adı takılmıştı. İrtica; ortaçağ karanlıklarına gömülmek, müspet düşünce sistemini, müspet ilim yolunu inkâr demektir. Bu gerçeğe rağmen, toplumun ekonomik yapısına egemen olan ve bundan yararlanan güçler, daima kader ve ahret sistemlerini kaybetmek istememişler, devrimci ve ilerici hareketleri suçlamışlar ve bu maksatla da daima dini alet olarak kullanmışlardır.

Gericilik, tutuculuk; gerçekte saldırıda yer alan aldatılmış halkın değil, onları aldatan ve saldırıya iteleyen kimselerin nitelikleridir. Bunlar iman yolunda gitmeyi bayrak olarak kullanırlarken, bu yolu, sömürü ve çıkar düzenlerinin savunulması anlamına alırlar. Elbette ki, sömürü düzeninin devamı için kadercilik ile "bir hurka bir lokma" felsefesini savunurlar. Nitekim, böyle yaptılar. Kaderci ve mistik anlayışlara bağlı kalınmasını sağlamak için her çareye başvurdular.

Uygarlık çabalarının tarih boyunca en büyük düşmanı olan irtica, Birinci Dünya Harbi sonunda yenik ve perişan Osmanlı idaresinin yarattığı boşluk içinde yeniden ve mükemmelen örgütlendi. Daha öncelerinden beri, İslâmcı ve şeriatçı ilkelere bağlı ve devlet yönetiminin bu düzende olmasını isteyen çevreler, çeşitli dernek ve partiler şeklinde örgütlenmek suretiyle topluma hâkim olmak çabası içinde bulunageldiler. 31 Mart Olayı ile politik hayata katılan Cemiyet-i İlmiye-i İslâmiye, İslâm dinini yaymak amacıyla olan El İslâm Cemiyeti, 31 Mart'ın ağırlık merkezi olan İttihad-ı Muhammediye Fırkası, 1919'da kurulan Teali-i İslâm Cemiyeti, 1921'de kurulan Tarık-i Salâh Cemiyeti, bu türlü faaliyetleri yürüten örgütler arasında sayılanlardır.

İstiklâl Harbindeki ayaklanmalar da; Koçkiri, Ali Batı, Pontus, Haçin, Çerkez Ethem hariç din, hilâfet ve padişah konularını istismar edenlerin elebaşılığında oldu. Örneğin; Anzavur çeteleri "Kuvayı Muhammediye", Zile ve Yozgat isyancıları "Halife Ordusu" isimleri al-

tında saldırdılar. Din istismarcıları arasında; Bayburt'un Şeyh Eşref'i, Yozgat'ın şer'iye hâkimi Hafız Şahab'ı, Bolu ve Gerede olaylarının Kör Ali Hocaları, Düzce'nin Ahmet Hocası, Biga'nın Anzavur çetesi ile birleşen Gâvur İmamı, Konya ve Bozkır ayaklanmalarını hazırlayan Zeynel Abidin Hoca ve ona bağlı yobazlar... Milli Mücadelede işi kan döktürmeye kadar varıran hainlerdi. Daha ziyade devletin zayıf olduğu zamanlarda kendini gösteren, eşkiyalık, kişisel çıkarları uğruna vatani yabancılara peşkeş çeken hainlerin yıkıcı propagandaları ve faaliyetleri, ayaklanmaların nedenleri arasındadır. Yakın tarihimizde hatırlanacağı üzere, İstiklâl Harbinde İstanbul'da çeşitli maksatla gizli ve gizli olmayan birtakım parti ve dernekler bu çıkarıcıların faaliyet ocakları idi. Bunlardan başlıcaları:

Kürt Teali Cemiyeti

Teali-i İslâm Cemiyeti

Müfrit Hürriyet ve İtilâf Fırkası

Askerî Nigâhban Cemiyeti

Kızıl Haçer Cemiyeti

Mukaddesân Muhafaza Cemiyeti

Tarik-i Salâh Cemiyeti

Saltanatı Koruma Cemiyeti

Hint Uhuvet ve Hilafeti İslâmiye Cemiyeti

Ve bunların en önemlilerinden biri İngiliz Muhipleri Cemiyeti idi.

Görülüyor ki; harp ve ayaklanma gibi musibetlere gerçek ve görünür yönleri ile sebep olan faktörler karşı tedbirlerle yok edilmedikçe devletler göçüp gitmeye mahkûm olurlar. Osmanlı İmparatorluğunun sonu böyle oldu ve yeni Türkiye Cumhuriyeti Devleti de bu koşullar altında kuruldu.

BİRİNCİ BÖLÜM SİYASİ DURUM

A. LOZAN ANTLAŞMASI SONRASI TÜRKİYE'NİN DIŞ SİYASİ DURUMU

Dış siyasetinde "YURTTA SULH, CİHANDA SULH" parolasını temel ilke olarak kabul eden Türkiye;

İngiltere ile eşit koşullar altında dostluk ve karşılıklı güven esasına dayanan iyi ilişkiler kurmak,

Rusya ile dostane ilişkilerini devam ettirmek,

Lehistan ile Rusya aleyhine bir maksat gütmemek esasına dayanan dostane ilişkiler aramak,

Kafkas ve Arap milletlerinin bağımsızlıklarını dilemek ve fakat eylemli bir yardımlaşmaya girmemek,

İran'a bağımsızlığını ve toprak bütünlüğünü sağlamak için manevî yardımda bulunmak,

Balkan devletleri ile barış ve durulma etkeni olacak bir politika izlemek,

Fransa'nın Ankara anlaşmasını iyi niyetle uygulamasını ve kendi bağımsızlığına Lozan Antlaşmasının ruhuna göre saygı göstermesini sağlamak,

İtalya ile bağımsızlıklara karşılıklı saygı gösterilmesini temin etmek,

Kuzey Amerika (Birleşik Amerika ve Kanada) ile dostane ilişkilerini devam ettirmek ve Amerika sermayesinden faydalanmak.

İslâm memleketlerine eylemli bir yardımda bulunmamak kaydı ile bağımsızlıklarını dilemek ve o gün için hiçbir yabancı devletle siyasî bağlaşma yapmamak... isteğinde idi.

Dış siyasetini bu suretle genel hatları ile belirtmiş bulunan Türkiye, Misak-ı Milli sınırları içinde toprak bütünlüğüne sahip, tam bağımsız bir devlet olduğunu ve milli sınırları dışında hiçbir siyasî emel ve gâyesi olmadığını Lozan barış görüşmelerinde ve sonrasında bütün ci-

hana açıkca ilân etmiş bulunuyordu. Türkiye'nin samimiyetle izlediği bu politika İngiltere'nin işine gelmemiştir. Çünkü, daha barış görüşmelerinde halli çetin safhalar arzeden Musul sorunu uzun süre Türk-İngiliz siyasî ilişkilerini meşgul eden bir konu olarak devam etti.

Türkiye için gaye, önce barışı sağlamaktır. Bu itibarla Musul sorununun antlaşmanın uygulanmasından sonra görüşülmesine taraftar olmuştur.

İngilizler ise, Musul sorununu arazi bakımından kendi lehlerine çözümlemek, petrol bakımından bir şirkette Türkiye'ye hisse vermek esasını ileri sürmüşlerdir. Bu çözüm tarzını politikasına aykırı bulan Türkiye, meselenin İstanbul'da ayrıca görüşülmesini istiyordu. Zira, Musul sorunu Türklerce Kürtlük bakımından hayati önem taşıdığı içindir ki, bu konuda güvenilecek bir çözüm yoluna varmak, petrol konusunda da vaat edilenden çoğunu elde etmek gerekti.

Türkiye, Lozan barışında gayeye varmak için İngilizlerle dostluk ve karşılıklı güven esasına dayanan bir siyaseti uygun bulmuştur. Zira, o gün için daha ilerisine de imkân yoktu. Çünkü, İngiltere o sıralar Kürtlük ve hilâfet sorunlarında, keza, ekonomik ilişkilerde Türkiye'ye güven verici bir tutum göstermiyordu.

Türkiye'nin İngiltere'ye dostluk elini uzatması, her şeyden önce İngiltere'nin Türkiye'nin içişlerine karışmaması ve eşitlik esasını kabul etmesine bağlıydı. İngilizlerle istenen dostluğu bağlaşma derecesine vurdurmak ise, belki bazı bakımlardan lehte olabilirdi. Ancak böyle bir isteğin ileri sürülüşü; zayıflıktan ileri geldiği kanısını uyandıracak ve İngilizlerin Türkiye üzerindeki zararlı etkilerinden vazgeçeceklerine inanılmadığı, keza, kaynakları sınırlı bir memleketin büyük bir devletle bağlaşması aslında tehlikeli ve âdeta bir teslimiyet olacağı için doğru olamazdı.

Türkiye, Rusya ile daha İstiklâl Savaşında başlayan ilişkilerinin de tamamen dostane ve özgür olması isteğinde idi. Ancak, Rusların İngilizlerle anlaşmayı şiddetle istemeleri karşısında uyanık bulunması lâzımdı.

Türkiye, gerçekte sınırları dışında her devlete olduğu gibi Kafkasya ve İran'a karşı da maksatlı bir politika izlememekte idi. Yalnız, İran'ın o günlerde Türkiye'ye eğilimli görünmesine rağmen Millî Sa-

vonma Bakanlarının koyu milliyetçi oluşu, askerî kuvvetlerini tensike hevesli görünüşü ve başarılı bir adam oluşu dolayısıyla aleyhe bir siyasete vasıta olur ihtimaline karşı İran'ın hareketini yakından izlemek zorunda idi.

Arap devletleri ile olan ilişkilerinde de Türkiye, eylemli bir yardımda bulunmamak kaydıyla bağımsızlıklarını istemek esasını kabul etmekle beraber İngiltere, Rusya, Fransa gibi devletlerin Araplar üzerindeki siyasî hedeflerini göz önünde bulundurmamak ve bu yoldaki siyasetlerin paralelinde olmak durumunda idi.

B. LOZAN ANTLAŞMASI SONRASI TÜRKİYE'NİN İÇ SİYASİ DURUMU:

29 Ekim 1923'te Cumhuriyetin ilanı ve bunu takip eden günlerde iç siyasette görülen manzara şöyle idi:

Cumhuriyetin ilanı bütün milletçe neşe içinde ve çok parlak gösterilerle karşılanırken İstanbul'da iki üç gazete ve bazı kimseler milletin genel ve samimi olan bu neşesine katılmakta duraksamışlar, kaygılanmışlar ve cumhuriyet ilânına önayak olanları tenkide başlamışlardı. Muhalif basının ve muhalefette olanların günlerce süren olumsuz eylem ve propagandaları, yer yer ve zaman zaman zararlı etkilerini gösteriyordu.

Cumhuriyetin ilânına ilk karşı gelenler arasında Atatürk'ün en yakın Millî Mücadele arkadaşı Rauf Orbay da bulunmaktaydı. O sıralar İstanbul'da bulunan Rauf Bey, daha ilk günlerde muhalif basının çok sert ve yıkıcı propagandasına katılmış ve hatta bizzat içinde bulunmuştu. Daha sonra Meclis'te de kısmen yumuşak bir tavır takınmakla beraber muhalefeti devam ettirdi. O günlere ait Meclis zabıtları bu muhalefetin ne derece sert ve tehlikeli anlar yarattığını gösteren belgelerdir.

Genellikle Meclis'i ciddi şekilde işgal eden muhalefet, Cumhuriyet devriminde uygulanacak usullere karşı koyma, yapılan bu devrimin eski İttihat ve Terakki Fırkasını yeniden canlandırmak suretiyle yürütülmesini isteme, cumhuriyet yerine meşrutî bir saltanatı daha iyi görme gibi karşı ihtilâl taraftarlarını kolaylıkla saflarına alabilecek konular üzerinde ve son derece kırıncı ve yıkıcı bir hava içinde yürütülmekteydi.

Cumhuriyet ilanı meselesinin tartışma ve mücadelesindeki sert ve yıkıcı direnmeye rağmen, Meclis'in çoğunluğuna dayanan devrimciler, ilân ettikleri Cumhuriyetin doğal sonuçlarında da duraksama gös-

termeden, 1 Mayıs 1924'te çıkardıkları kanunlarla, Hilâfeti, Şer'iye ve Evkaf Vekâletini kaldırdılar; memleketteki bütün ilim ve ders müesseselerini Millî Eğitim Bakanlığına bağladılar. Başta Atatürk olmak üzere cumhuriyetin kurucuları gerçek devrimcilerin memleketin muhtaç olduğu köklü devrimleri yapma gayreti içinde bulundukları bu devrede muhalefet, önce Cumhuriyeti doğduğu yerde boğmak, sonra da istedikleri biçimde ve kendi iktidarlarında bir devlet kurmak hülyası içinde çırpınmakta idiler. Devrim hamlelerini köstekleyici faaliyetleri ile yetinmeyen muhalefet, amacına ulaşmak için her türlü oyunu mübah görecektikçe ileri gidiyordu.

29 Ekim 1924'te Birinci Ordu Müfettişi Kâzım Karabekir Paşa, 30 Ekim 1924'te İkinci Ordu Müfettişi Ali Fuat Paşa askerî görevlerinden istifa ederek Meclis'teki muhalefet lideri Rauf Bey'in yanında yer aldılar. Refet Paşa da milletvekilliğinden istifasını geri almak suretiyle muhalif arkadaşları arasında kalmıştı.

Atatürk'ün yakın arkadaşları arasında su yüzüne çıktığı görülen bu muhalefet cephesi siyasi faaliyetlerin doğal gelişmesinde meydana gelmiş değildi. Bunlar, bu cepheyi kurmak ve maksatlarına ulaşmak için bir sene önceden beri fikir, eylem ve güç birliği içinde ve bir plan dahilinde muhalefet cephesindeki yerlerini almışlardı.

Atatürk bu gerçeği şöyle anlatır:

"Bir sene evvel, Rauf Bey'in Başbakanlıktan çekilmesinden beri Rauf Bey, Kâzım Karabekir Paşa, Ali Fuat Paşa, Refet Paşa ve sair arasında bu tertip düşünülmüştür. Bunda başarılı olabilmek için orduyu ele almak lüzumlu görülmüştür. Bu maksatla, Kâzım Karabekir Paşa 1. Ordu Müfettişliğine atandıktan sonra, eski komutanlığı bölgesi olan doğu illerinde dolaşırken, Ali Fuat Paşa da politikadan hoşlanmadığını ve hayatını askerlik mesleğine adanmak istediğini ileri sürerek terfi 2'nci Ordu Müfettişliğine gitti. 3'üncü Ordu Müfettişi olan Cevat Paşa'nın, bu müfettişlik dahilindeki kolordu komutanı Cafer Tayyar Paşa'nın da aynı tertibe dahil olabileceklerini kabul ettiler. Bir sene ordular üzerinde, kendi görüşlerine göre çalıştılar. Ve orduları kendi taraflarına kazandıklarını sandılar. İstifalarından evvel, bazı komutanları kendileri ile beraber harekete imale için çalıştılar. Bu bir sene zarfında, cumhuriyetin ilanı, hilâfetin kaldırılması gibi ic-

raatımız, müşterek tertip sahiplerini daha ziyade birbirine yaklaştıran müşterek harekete sebep oldu. Harekete, politika yoluna geçeceklerdi. Bunun için, uygun an ve fırsata yaklaşmışlardı. Siyasi sahada ve orduda hazırlıklarını yeter, sayıyorlardı. Gerçekten, Rauf Bey ve benzerleri, Parti içinde muhafazasını başardıkları durumları ile Meclis'in tatil dönemine rastlayan aylarda, üyeler üzerinde ve yeni seçimde kazanamayan ikinci grup mensuplar aracılığı ile bütün memlekette, milleti bize karşı olmaya hazırlamak için çalışmak fırsatına malik oldular. Memleket dahilinde bazı gizli örgütlere ve teşebbüslere geçtiler. İstanbul'da Vatan, Tanin, Tevhidi Efkar, Son Telgraf ve Adana'da Abdülkadir Kemal Bey tarafından çıkarılan Tok Söz gibi gazetelerle birleştiler. Bu gazetelerle bize karşı bir anonim taarruza geçtiler. Memlekette genel olarak fikir ayrılığı yaratıldılar. Hakkâri bölgesinde, ordumuzla Nasturi tedibatı yapmakta olduğumuz bir sırada, İngiltere hükûmete bir ultimatom verdi. Meclis'i olağanüstü toplanmaya davet ettim.

İngiltere'nin ultimatomuna, bilindiği üzere cevap verdik. Harp ihtimalini göze aldık. İşte sözünü ettiğimiz kimseler, zor anda, bir yabancı devletin bize hücum edebileceği zamanda, kendilerinin de, bize taarruz ve hücum ederek hedeflerine kolaylıkla ulaşabileceklerini sandılar. Muharebeye hazır bulundurmaya mecbur oldukları ordularını başsız bırakıp, vaktiyle hoşlanmadıklarını söyledikleri politika sahasına atıldılar."

Meclis çalışmalarının devam ettiği günlerde muhalifler, önce hükûmeti düşürmek, sonra da amaçlarına ulaşmak gayreti içinde idiler. Açtıkları gensorular çok çetin ve kırıncı tartışmalar halinde devam ederken muhalif basın da kamuoyunu iktidar aleyhine kışkırtmaya çalışıyordu.

Muhalefetin maksatlı olarak Meclis'te açtığı gensorular iktidara karşı kurulan komplonun Meclis içi safhasını gösteriyordu. Zira, çok çekismeli geçen bu gensoru safhasından sonradır ki, muhalifler mas-kelerini atmaya mecbur oldular. Bilindiği üzere Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası diye bir parti kurdular ve bu partinin gizli eller tarafından çizilen programını da ortaya attılar. "Cumhuriyet" kelimesini ağızlarına almaktan çekinenlerin, cumhuriyeti doğduğu gün boğmak

isteyenlerin teşkil ettikleri partiye "Cumhuriyet" ve hem de "Terakkiperver Cumhuriyet" adını vermeleri bu teşebbüste ciddi ve samimi olmadıklarını gösterir.

Art düşünce ve niyetle kurulduğunda şüphe olmayan bu parti, dinî fikir ve inanışlara saygılı bulunduğu düsturunu bayrak olarak eline almıştı. Oysa, bu bayrak, yüzyıllardan beri, cahil ve mutaassıpları, hurafeperestleri kandurarak özel maksatlar sağlamaya kalkışmış olanların taşıdıkları bayraktı. Zira, Türk milleti, yüzyıllar boyunca sonsuz felâketlere, içinden çıkabilmek için büyük fedakârlıklar gerektiren kirlî bataklıklara hep bu bayrak gösterilerek sevk olunmuştu.

Cumhuriyetçi ve terakkiperver olduklarını zannettirmek isteyenlerin, aynı bayrakla ortaya atılmaları, dinî taassubu coşturarak milleti cumhuriyetin, ilericilik ve yeniliğin tamamen karşısında olmaya teşvik etmek demekti.

Yeni parti, dinî düşünce ve inanışlara saygılılık perdesi altında, "Bu hilâfeti tekrar isteriz. Biz yeni kanunlar istemeyiz. Bizce mecelle kâfidir. Medreseler, tekkeler, cahil softalar, şeyhler, müritler, biz sizi himaye edeceğiz. Bizimle beraber olunuz. Çünkü, Mustafa Kemal'in Partisi hilâfeti kaldırdı. İslâmîyeti yarıyor. Sizi gâvur yapacak. Size şapka giydirecek" diye bağırarak oluyordu.

Yeni Partinin kullandığı formülün bu irticadan yana feryatlarla dolu olduğunda şüphe yoktu. Nitekim; vaki olaylar ispat etti ki, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası programı en ham dimağların mahsulü idi. Bu parti, memlekette suikastçıların, mürtecilerin sığınağı ve umut dayanağı oldu. Dış düşmanların yeni Türk Devleti'ni, taze Türk Cumhuriyeti'ni mahvetmeyi hedef alan planlarının kolaylıkla uygulanmasına hizmete çalıştı. Tertip eseri, genel ve irticadan yana olan Doğu isyanı nedenleri araştırıldığında; en önemli ve görünür sebepleri arasında Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasının dinî vaatleri ve doğuya gönderdikleri sorumlu kâtiplerinin örgütleri ve kışkırtmaları olduğu görülür.

Yeni Türkiye Cumhuriyetinin kurulmasında ve sonrasında yapılan devrimlerin genişlik ve büyüklüğü karşısında eski hurafelerin ve müesseselerin birer birer düştüğünü gören mutaassıp ve irticadan yana olan unsurlar, dinî düşünüş ve inanışlara saygılı olduğunu ilân eden bir

partiye ve özellikle bu partinin içinde isimleri ün yapmış kişilere dört elle sarıldılar. Bu partiye kuranlar elbette bu güçlüğü biliyorlardı. Nitekim, apaçık görüldü ki, bu yeni parti isim olarak aldığı "terakki" ve "cumhuriyet" adlarının tam aksine gelişti. Bu partinin ileri gelenleri gerçekten mürtecilere umut ve kuvvet verdi. Bunun böyle olduğunun en açık delili: Şeyh Sait ayaklanmasından önceki günlerde Ergani'de asilerin valiliğini kabul eden ve sonunda idam edilmiş bulunan Kadri, Şeyh Sait'e yazdığı bir mektupta "Millet Meclisi'nde Karabekir Kâzım Paşa'nın fırkası, şeriat fırkasına uymaktadır ve dindardır. Bize kolaylık göstereceklerinden şüphe etmem. Hatta Şeyh Eyüp'ün yanında bulunan sorumlu kâtipleri, fırkanın nizamnamesini getirmiştir..." demektedir. Şeyh Eyüp de, mahkemesi sırasında "dini kurtaracak yegâne fırkanın, Kâzım Karabekir Paşa'nın teşkil ettiği fırka olup şeriat hükümlerine uyulacağını fırka nizamnamesinde ilân edildiğini" söylemişti.

Tabiidir ki, "terakkiperver" ve "cumhuriyet" kelimelerini kullanarak memleket aydınlarına karşı din bayrağını gizlemek tedbirinde bulunanların, memlekette genel irtica ve ayaklanma yapmak için içte ve dışta tertipler ve teşvikler yapmakla meşgul olanların var olduğundan habersiz oldukları kabul edilemez. Yeni partiye dahil olanların, bütün üyeleri olmasa bile, dinî vaatleri başarı için etkili faktör kabul eden ve buna dair formülü tüzüklerine sokan kimseler, memlekette Cumhuriyetin kurucularına yöneltilen suikastlardan habersiz olamazlar.

Şeyh Sait ayaklanmasından aylarca önce, memleketin şurasında burasında yapılan gizli toplantılardan ve "Cemiyet-i Hafiye-i İslâmiye" örgütünden, İstanbul'da Nakşibendî şeyhlerinin yaptığı toplantıda hazırlanacak ayaklanmaya yardım vaat edildiğinden ve nihayet millî sınırlarımız dışında bulunup, doğu ayaklanmasını kıskırtanların bildirdiklerinde Kâzım Karabekir Paşa'nın fırkasından umutla söz edildiğinden haberdar olmadıkları farz olursa bile; Fethi Bey hükümeti zamanında ve bizzat Fethi Bey vasıtasıyla kendilerine fırkalarının zararlı, ayaklanma ve irtica teşvik eder durumda ve nitelikte olduğu bildirildiği zaman, gerçeği düşünmeleri ve görmeleri gerekirdi. Her ne kadar politika âleminde, birçok oyunlar mubah da olsa, kutsal bir ide-

alin ortaya koymuş olduğu Cumhuriyet idaresine, asri harekete karşı cehil ve taassup ve her türlü husumet ayağa kalktığı zaman, özellikle terakkiperver cumhuriyetçi olanların yeri, gerçekte terakki ve cumhuriyetçi olanların yanı olur; yoksa, mürtecilerin umut ve faaliyet kaynağı olan saf olmazdı.

Bu durum dolayısıyladır ki, Hükümet ve Meclis olağanüstü tedbirler almayı lüzumlu gördü. Takriri Sükûn Kanunu çıkarıldı. İstiklâl Mahkemeleri faaliyete geçirildi. Ordunun sekiz dokuz seferber tümeni uzun süre tedip harekâtına bağlandı ve nihayet Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası denen zararlı siyasî teşekkül kapatıldı. Sonuç, tabiatıyla cumhuriyetin başarısını ortaya koymuş, ayaklananlar imha edilmiştir. Fakat cumhuriyet düşmanları, hâlâ kurdukları büyük komplo safhalarının sona erdiğini kabul etmediler ve alçakça son bir teşebbüse giriştiler. Bu teşebbüs İzmir Suikastı şeklinde meydana çıktı. Fakat Cumhuriyet mahkemelerinin kahredici pençesi, bu kez de cumhuriyeti suikastçıların elinden kurtarmayı başardı.

Cumhuriyet ve devrimlerine karşı olan muhalefet her vesile ile kendini göstermekte ve kamuoyunda olumsuz etki yapmaya devam etmekte idi. Örneğin; Takriri Sükûn Kanunu ve İstiklâl Mahkemelerinin istibdat aracı olarak kullanılacağı fikrini ortaya atanlar ve bu fikri telkine çalışanlar vardı. Oysa, bu tedbirler hiçbir vakit ve hiçbir suretle kanunun üstünde vasıta olarak kullanılmamış, aksine memlekette sükûn ve asayiş içinde uygulanmış, devletin hayat ve istiklâlini sağlamak için kullanılmıştır. Bu nedendir ki, zaman ve meydana gelen olaylar, bu nefrete şayan fikri yaymaya çalışanları utandırmıştır. Zira, bu tedbirlerin yürürlükte olduğu süre içinde; şapka devrimi yapıldı, tekke ve zaviyeler kapatıldı ve genel olarak tarikatlarla şeyhlik, derişlik, müritlik, çeçebilik, falcılık, büyücülük, türbedarlık vb... gibi bir takım unvanlar kaldırıldı. Zira; birtakım şeyhlerin, dedelerin, seyyitlerin, çeçebilerin, babaların, emirlerin arkasından sürüklenen ve falcılara, büyücülere, üfürükçülere, nasihatçılara talih ve hayatlarını emniyet eden insanlardan mürekkep bir kitleye medenî bir millet nazarı ile bakılamazdı. Milletin gerçek niteliğini yanlış anlamda gösterebilen ve yüzyıllarca göstermiş olan bu gibi unsurlar ve müesseseler, yeni Türk Devletinde, Türkiye Cumhuriyetinde devam

ettirilemezdi. Bu hususa önem vermemek, ilerlemek ve yenilik adına en büyük ve giderilmez hata olurdu. İşte Takriri Sükûn Kanununun yürürlükte oluşundan, bu tarihî hatayı işlememek, milletin yüzünü olduğu gibi açık ve temiz göstermek, milletin mutaassıp ve ortaçağ zihniyetinde olmadığını ispat etmek için istifade edildi. Milletin sosyal, ekonomik, özetle bütün medenî işlem ve ilişkilerinde verimli sonuçlar doğuran kanunlar ve Medenî Kanun bu dönemde çıkarıldı.

Görülüyor ki, Cumhuriyetin kuruluşunda karşılaşılan direnmeler ve bozguncu siyasi faaliyetler memleketin iç bünyesinde önemli tahribat göstermiş ve yeni kurulmuş olan Cumhuriyeti yıkmak yolunda olanların genellikle irtica bayrağı ardında yer yer meydana gelen ayaklanmalar birbirini takip etmiş oldu.

İKİNCİ BÖLÜM

NASTURÎ AYAKLANMASI VE BASTIRILMASI (12 - 28 Eylül 1924)

A. AYAKLANMANIN SEBEPLERİ:

1. Musul Sorunu:

Lozan Konferansı sırasında Musul bölgesinin Türkiye'ye katılıp katılmaması konusunda anlaşma olamayınca, Lozan Antlaşmasının üçüncü maddesine göre Türk - Irak sınırının tayini işi sonraya bırakılmıştı.

Er geç halli gereken bu konuda Türkiye'nin İngiltere'ye karşı tutumu şöyle idi:

Barış akdedilmiş olduğu için Musul sorununun çözümünde Türkiye'nin tutumu, İngiltere'nin Türkiye üzerindeki siyasetine bağlı olacaktı. Şurası bir gerçektir ki, Musul ili İngiltere ile Türkiye arasında ya kuvvetli bir bağ veya birbirlerine karşı kullanacakları bir silâh demektir. Musul sorunu Türkiye için önce bir milliyet meselesi idi. İl nüfusunun % 66'dan çoğu Türk ve Kürt idi. Bunlar, Anadolu'da tamamen kader birliği yapmış iki millet halinde olup memleketi beraberce idare etmekte idiler. Musul'da bulunan kesirsiz olarak yarım milyon ırkdaşlarını yabancı bir devlete kıskırma ve bozgunculuk aleti olarak bırakamazlardı. Yapılacak görüşmelerde İngiltere bu konuda ısrar ettiği takdirde Türkiye'ye karşı kötü niyetli olduğu anlaşılmış olacaktı ki, o zaman Türkiye'nin, Lozan barışını sadece bir mütareke niteliğinde sayması, iç ve dış siyasetini ona göre düzenlemesi lâzımdı.

Musul sorununun Türkleri için önemli ve hayati bir mesele oluşu da bu sebeplerden ileri gelmekte idi. Oysa, Musul İngiltere için, Türkiye hakkında kötü niyet ve kararı olmadığı takdirde ikinci derecede önem taşımakta idi. Musul Türkiye'de kalmış olsa da İngiltere yine tamamen tatmin edilmiş olabilirdi. Zira, Musul Türklerin olunca İngiltere petrol ve sair madenleri serbestçe ve güvenle işletebilirdi. İngilizlerin, Türkiye'nin kendi milli sınırları içinde ekonomik alanda gelişmek gayesinde olduğunu ve Irak üzerinde hiçbir tecayüz fikri

beslemediğini bilmeleri lâzımdı. Hatta isterlerse bu konuda kendilerine garanti dahi verilebilirdi. Aslında Türkiye'nin Irak'a karşı bir tecavüz fikri olsa, Musul'un İngiltere'nin elinde olması Türkler için pek ciddi bir engel teşkil etmiş olamazdı.

Lozan'da da görüldüğü üzere, İngilizlerin ileri sürdükleri en önemli tutamaklar, Cemiyeti Akvamdan (Milletler Cemiyetinden) aldıkları manda vaadi ile Şerif Hüseyin ve Araplara harbin başında yapmış oldukları vaatlerdi. Oysa, Cemiyeti Akvam tarafından Irak mandasının İngiltere'ye verildiğine dair henüz ortada resmî bir belge de yoktu. Verilmiş olsa bile, bu husus Cemiyeti Akvam sözleşmesinin 22. maddesi 4. fıkrası gereğince mandater devlet hakkında halkın oyu alındıktan sonra verilmiş olabilirdi ki, bunun için de serbest oy verebilmesi için ilkin memleketin boşaltılması lâzımdı. Bu yapıncaya kadar Cemiyeti Akvam manda vermiş olsa da geçerli sayılamazdı. Ayrıca, Musul'un Irak'a dahil olduğu keyfiyeti de ispatlanmaya muhtaçtı. Bütün bunlar bir yana, hukuken Türkiye'ye ait olan bir araziye onun rızası olmadan hiç kimse başka birine veremezdi. Şu halde İngilizlerin Şerif Hüseyin ve Araplara yaptıkları vaatler de bu nitelikte idi ve görüldü ki, Şerif Hüseyin'in 1 Ekim 1923'te Cemiyeti Akvamın mandalar hakkındaki kararını protesto edişi, İngilizlerin kendisine ve Araplara yaptıkları vaatleri Türklerle karşı tutamak olarak kullanamayacaklarını ispatlamış demekti.

Musul konusunda yapılacak bir anlaşma ile İngilizler:

• Musul petrollerini, güvenli Türkler tarafından sağlanan bir bölgede sükûnetle işletebilmek ve ekonomik bakımdan kısa çıkak İskenderun körfezi olduğu için petrol nakliyatını güvenle yapmak;

Hindistan yollarının en önemlilerinden biri olan Anadolu demiryollarını bir İngiliz şirketine işletmek, ayrıca Samsun - Sivas - Diyarbakır ve doğuda daha bazı hatların imtiyazını almak;

Bunlardan başka Türkiye'de ekonomik faydalar sağlamak;

Boğazlara hâkim olan ve Kafkasya'daki ırkdaşlarına, Suriye'ye, İslâm milletlerine ve bütün Doğu'ya etkili olacak bir devletin dostluğunu kazanmak suretiyle gereğinde bu durumdan faydalanmak olanaklarını elde etmiş olabiliyorlardı.

Bu belirli çıkarlara rağmen İngilizlerin Türklerle dost geçinmeye

niyetli olup olmadıkları Musul meselesinde anlaşılmış; bu arada İngilizler, yaptıkları baskı, tehdit ve asker göndermelerine rağmen Süleymaniye sancığına tamamen hâkim olamamışlardı. Bu sancaktan Türkiye Büyük Millet Meclisine milletvekili seçilip gönderilmiş; fakat Türkiye, mesele Lozan Antlaşmasının 3. maddesiyle ilgili olduğu için bunları Meclis'e almamıştı. Keza, Musul da işgal altında olduğu halde yine milletvekili göndermiş, bunlar da aynı sebeple Meclis'e alınmamıştı. Bütün bu olaylar İngiltere'nin plebisitten kaçmakta olmasının nedenlerini açıkça ortaya koymakta idi. Türkiye, her şeye rağmen plebisit üzerinde ısrar etmeye kararlıydı. Mesele bir defa prensip olarak kabul edildiği takdirde bunun yapılış tarzı ve ayrıntıları üzerinde tarafları tatmin edecek tedbirlerin alınması görüşülebilirdi. Meselenin Cemiyeti Akvamda halli yoluna gidildiği takdirde, İngilizler orada nüfuzlu oldukları için ne dereceye kadar Türklerin lehine sonuçlanacağı bilinemezdi. Bu sebeple Türkiye, daha önce Fransa ve İtalya'yı bu konu üzerinde hazırlamak durumunda idi. Görüşmelerde İngilizler plebisit tarzını kesinlikle reddettikleri takdirde, harp sırasında Müttefikler ve en son Wilson tarafından ilân edilen prensiplere uygun bir hal tarzının İngilizlerce teklif edilmesi istenecekti. Ortaya bir prensip atmadıkları ve sadece Cemiyeti Akvamdan aldıkları manda vaadi ve Araplara yaptıkları vaatler gibi dayanıksız esaslar üzerinde durdukları takdirde haksız oldukları ve yeni prensiplere uygun hiçbir hal tarzı bulamadıkları açıkça ilân edilecek ve daha sonra Türkiye, Musul'un milliyet prensibine uyularak bölünmesi yani Türk ve Kürt çoğunluğunun bulunduğu kısımların Türkiye'de, Arap çoğunluğu olan kısımların da Irak'ta kalmasını teklif edecekti. Tarafların iddialarını bağdaştırabilecek olan bu prensip, Türk ve İngiliz heyetlerinin demeçleri ile de çelişmemekte idi. Bu tarzda yapılacak bir taksimde şüphesiz bazı ekonomik zorunluluklar ve ulaştırma meselesi söz konusu idi. Keza, bu takdirde Türkiye ve Irak arazileri birbirine girmiş durumda kalabilir ve bazı geçişmeler meydana gelebilir ve bu durumda her iki taraf askerî ve ticarî nakliyat için diğer tarafın arazisinden geçmek hakkını alır, dolayısıyla bu konuda birtakım özel anlaşmalar yapılmış olabiliirdi. Esasen buna benzer durumlar ve bu tarzda geçme hakkını tanıyan anlaşmalar zaten vardı (Doğu Prusya, Danzig, İskenderun ve

Batum limanlarından Türkiye'nin faydalanması; Bağdat demiryolunun Meydanekbez - Müslimiye - Çobanbey kısmında Türkiye'nin, Nusaybin kısmında Fransa'nın askerî nakliyat yapmak hakkını haiz olması vb... gibi).

Türkiye, Musul meselesini esas itibarıyla bir Türk ve Kürt meselesi olarak görmekte ve ekonomik ayrıcalıklar konusunda İngiltere'ye hiçbir güçlük çıkarmayı düşünmemekte idi. Törkiş Petroliyum (Turkish Petroleum) meselesi dahi bu anlayış içinde kolaylıkla hal olunabilirdi. Oysa, İngilizlerin Musul meselesinde başlıca gayeleri:

Türkiye'yi ileride büyük ölçüde parçalanmaya uğratabilmek için işlerine karışmayı mümkün kılacak bir Kürt kitlesini ellerinde bulundurmak:

Bu suretle aynı zamanda petrol madenlerinden emniyetle faydalanmak:

Kürtleri Araplara karşı sanıp Kürt azınlığının savunmasını bahane ederek Irak'tan hiç çıkmamak için ayrıca sebepler ortaya çıkarmak idi.

Türkiye'nin izlediği politika ne kadar yapıcı olursa olsun, elbette ki İngilizlerin sadece kendi çıkarları açısından izledikleri politika ile bağdaşmazdı. Bu sebeple İstanbul'da yapılan ikili görüşmeler (Haliç Konferansı) bir sonuç vermedi ve mesele Cemiyeti Akvama intikal etmiş oldu. İngilizler görüşmelerin yanı sıra gayelerini elde etmek bakımından elverişli bir ortam yaratmak için el altından giriştikleri faaliyetleri daha da artırdılar. Amerikalıların da iştirakiyle gönderdikleri misyonerler ve yardım heyetleri aracılığı ile Ermeni ve Nasturileri (1) Rumiye iline geri çağırarak orada kuvvetli bir unsur meydana getirmek gayretine düştüler. Rusya, Türk sınırı dolayına daha ziyade Ermenilerin geri dönmelerine yardımcı olma çabasında idi. İran ise, bunlardan para ve sair bol çıkar sağladığı için bu devletlerin istekleri dışında hareket edemez duruma sokulmuştu.

İngiltere, Amerika ve Rusya gibi büyük devletlerin himayeleri altında Rumiye'de (Rızaiye'de) yoğunlaşan Ermeni ve Asurilerin yine bu devletlerin bol yardımları sayesinde hızla gelişerek Türkiye için tehlikeli bir kuvvet haline geleceklerinde şüphe yoktu.

Bu durum gelecekte Türkiye'ye olduğu kadar İran için de zararlı ve tehlikeli idi. Fakat İran bu durumun önüne geçecek yetenekte ve ni-

yette değildi. Onlar, Ermeni ve Asurilerin Rumiye ve Selmas'ta yerleşmelerinde herhangi bir sakınca da görmüyorlardı. Zira, uzun yıllardan beri Azerbaycan'ın batı sınırlarında yaşayagelmış olan ve bu yerle ilgileri ve çıkarları bulunan bu Hristiyanlar, çok önceleri yapılan ihtilaller sonunda ve Birinci Dünya Harbinin beklenmedik olayları yüzünden vatanlarını bırakıp uzak yerlere dağılmışlardı. Şimdi ise güvenlik sağlandığını görerek yurtlarına dönmekte olduklarını sanıyorlardı. O sıralar tamamen İngilizlerin etkisinde olan İran, hiç şüphesiz bu meseleyi ciddiye alamazdı. Oysa Türkiye, yakın gelecekteki bu tehlikeyi bizzat kendisi önlemek, bunun için de ilkin sınırlarında askerî tedbirler almak ve İran'la olan siyasi ilişkilerine yeni bir yön vermek durumunda idi.

2. Türk - İran Siyasi İlişkileri:

İran'ın Türkiye'ye karşı tutumu lehte ve aleyhte olmak üzere zıt iki manzara arz ediyordu. Aleyhte olan tutumu ortaya koyanlar, daha ziyade millî çıkarlarını İngiliz ve Amerikan parasında gören devlet adamları idi. Bunların izlediği politika hiçbir zaman dostane olmamıştı. Gerçek böyle olmakla beraber İran Devleti yöneticileri, bir yandan ekonomik ve ticari ilişkilerin gelişmesi bakımından Türkiye'ye dost görünmek ihtiyacını duyarken, bir yandan da kendi topraklarındaki aşiretleri Türklere saldırtmak ve Türkiye'deki aşiretleri kandırarak İran arazisine göçe teşvik etmek; keza, Kotur ve Saray aşiretleri arasında kasten çıkarttıkları bir olayı bahane ederek bir takım süvari ile gösteri niteliğinde bir hareketle Türk sınırını tecavüz etmek gibi devam ettirdikleri olaylar dolayısıyla dostluğa sığmayan bir tutum ve düşmanca bir siyasi davranış içinde idiler.

İran Devleti yöneticileri, gerçekte milletin çoğunluğunu Türkler teşkil ettiğinden bunların milliyet duygusu ile bir gün gözlerini Türkiye'ye çevirmeleri için eskiden beri olduğu üzere geleneksel mezhep düşmanlığını körükleme yolunu tutmuşlardı. Okullarında Türkçe öğrenimi kesinlikle yasaklamışlar, bu yetmiyormuş gibi son zamanlarda, İran'da Türkçe konuşan halkın aslen Fars iken ortaçağda Türk ve Tatar istilaları zamanında zorla Türkleştirilmiş olduklarını telkin eden tarih kitapları okutacak kadar işi ileri götürmüşlerdi.

Bu tür tutumlarından ötürüdür ki, Türkiye hemen hemen hiçbir zaman bunlardan samimi bir muamele görmedi. Bununla beraber gelecekte beklenen daha büyük tehlikeye meydan vermemek için İran'la dostluk ilişkileri arayıp kurmakta fayda vardı. Zira, İran Devletinde ırk birliği yoktu. Buna karşılık kuzey ve güneyden gelen tazyiklerin ve Türkiye'de meydana gelen olayların bıraktığı etkilerle çeşitli ırkların milliyet hisleri, İran Hükümetinin bütün ters yönde gayretine rağmen kuvvetleniyordu. Bu itibarla bir gün bu devletin parçalanacağını düşünmek mümkündü. Böyle bir durum hasıl olduğu takdirde ise Türkler, Ruslar ve İngilizler gibi İran da daha çok tehlikeli komşularla daha geniş bir surette çevrilmiş olacaktı ki, bunun doğuracağı sakıncaların önemi açıktı. Bundan dolayı böyle bir duruma meydan vermemek için Türklerin, sürüp gelen düşmanca davranışlara rağmen İran'ın parçalanma felâketine düşmesini kolaylaştıracak ve dolayısıyla İngiliz ve Rusların emellerine hizmet edecek her türlü davranıştan çekinmesi ve İran yöneticilerinin tertiplediği düşmanca hareketleri en az seviyeye düşürme çarelerini düşünmesi lâzımdı. Böyle bir sonucu elde etmek için de Türkiye, İran üzerinde etkili olabilecek şu tedbirleri alabilirdi:

— İran Azerbaycan'ının ticaret yolunu teşkil eden Beyazıt - Erzurum - Trabzon transit yolunun faydalanılır hale getirilmesi ve o zamana kadar Kızıldize'de yapılmakta olan gümrük işleminin Erzurum'a nakli suretiyle kolaylıkla sağlanması;

Bu durum İran için pek önemli idi. Çünkü, ne Kafkas ne de Bağdat yolu, Azerbaycan mallarının Trabzon yolu ile olduğu kadar güvenli ve ucuz bir şekilde nakline elverişli idi. Bu itibarla bu yolu açık bulundurmanın İran Hükümeti üzerinde yapacağı etki pek büyük olabildi.

— Türkiye'deki İranlılarla İran'dan Türkiye'ye gelip yerleşecek olanların askerlik yükümlülüğünün İran lehine uygun bir şekle sokulması;

İran'daki Türk hariciye memurları aracılığı ile İran Hükümetine sürelî olarak Türk iyi niyetinin anlatılması ve her iki hükümetin İngiliz ve Rus emellerine hizmet eder şekilde birbiri aleyhinde çalışmalarından meydana gelecek sakıncaların ayrıntılı olarak belirtilmesi;

— Türkiye'deki İran Büyükelçisine farklı bir muamele yapılması;

— İran sınırında iki taraf temsilcilerinden kurulu bir komisyon marifetiyle arazi üzerinde yeniden incelemeler yapılarak anlaşmazlık halinde olan hususların giderilmesi.

Bu ve buna benzer tedbirler, bir yandan İran Hükümetinin Türklere karşı olan düşmanca davranışı bir dereceye kadar azaltılmış, diğer yandan da Türkiye'nin bütün iyi niyetli gayretine rağmen İran'da yine bir parçalanma durumu meydana gelirse, o zaman Türklere katılması istenen İran Azerbaycanı halkının şimdiden gönülleri kazanmak olanağı elde edilmiş olurdu. Bu tür davranışla bir dereceye kadar da olsa İran Hükümeti ileri gelenlerinin ve özellikle Başbakan Rıza Han'ın minnettarlığı kazanılmış ve dolayısıyla bunların rızası ile Van ve Hakkâri illeri ile Revandiz ve Süleymaniye bölgeleri arasında en güvenli irtibat yollarının geçmekte bulunduğu İran sınırından gizlice faydalanmak mümkün olabildi.

Türk - İran ilişkilerinin düzeltilmesi yolunda harcanacak bütün bu gayretlere rağmen İran Hükümetinin düşünce ve tutumunda değişme olmaz ve Türklere karşı düşmanca davranışlara devam ederse, o zaman Türklerin de tutumlarını değiştirmesi gerekirdi. Şöyle ki; ilkin transit yolunu kapayıp, sonra da Türkiye'de siyasi mülteci olarak bulunan Simko'yu resmî olmayan yardımlarla İran'a göndermek suretiyle hem Rumiye, Selmas dolaylarında yoğunlaşmakta olan Ermeni ve Nasturiler dağıtılır, hem de İran Hükümetinin başına yeni gâileler çıkartılır ve böylece İran üzerinde önemli bir tazyik yapmak mümkün olurdu.

İran devlet adamlarının Türkiye'ye karşı bu olumsuz tutumlarına karşılık halk ise, tamamen Türklerin lehinde idi. Türk - İran ittifakını istemekte ve İran'ın tek başına yaşayamayacağı kanısında idiler.

Türkiye, İran halkını hedef tutan aktif bir siyaset izlemiş olsaydı muhakkak ki, İngiliz ve Rus siyasetlerini geride bırakacak derecede başarılırdı. Çünkü, İranlılar Türklere kurtarıcı ve öneü gözü ile bakıyorlar ve Türkiye'de cereyan eden olayları büyük bir ilgi ile izliyorlardı. Türkiye'de Cumhuriyetin ilanı ve hilâfetin kaldırılması İran mücahitlerince memnurlukla karşılanmıştı. Zira bunlar hilâfetin kalkması sonunda Türk - İran ilişkilerinin daha da genişlediği inancında

idiler. Türkiye, 2 - 3 sene İran'da düzenli bir programla çalıştığı takdirde isterse Türk - İran askeri ittifakını dahi sağlayabilir ve dolayısıyla doğuda önemli bir kuvvet ve servet kaynağına sahip olabirdi.

3. Türk - Irak Siyasî İlişkileri:

Türkiye Cumhuriyeti ile Irak arasında tahdit edilmiş bir statüko sınırı mevcut değildi. Türkiye; statüko hududu olarak Mondros Mütarekesinde Türk kıtalarının bulunduğu duruma göre tespit edilen hattı (Süleymaniye'nin 20 km. güneyi - Bazvan'ın 15 km. güneyi - Altınköprü'nün 5 km. kuzeyi - Musul'un 50 km. güneyi - Ümütcabe ile Aynü'ttavahiyat arası - Arulmahrube civarından geçerek Biret'in 30 km. güneydoğusunda Fırat'a kavuşan hat) kabul etmekte ve Cemiyeti Akvam Musul sorununa kesin bir karar verinceye kadar Irak kıtalarının hiç olmazsa İngilizlerin mütarekeden sonra teklif ettikleri hattın (İran sınırındaki Adrama dağları - Şehirpazar'ın 5 km. güneyi - Draniye'nin 25 km. güneyi - Zabbikebir ve Ravandiz'in 40 km. batısında Fasruk'ı kesen ve bu nehrin Umadiye'nin hemen kuzeyinde dirsek teşkil ettiği noktaya kadar bu nehri takip ederek buradan Zaho'ya çizilen doğru bir hat) gerisine alınmalarını istemekte idi. Buna karşılık Türk kıtalarının da bu hattı ve Şemdinli ilçesinin güney sınırını daha güneye geçmemeleri kabul edilmişti.

4. Türk - Rus Siyasî İlişkileri:

İngilizlerin nüfuz sahası içine almak istedikleri bölgelerde Rusya'nın da göza vardı. O da çeşitli yollarla bir yerleri egemenliği altına almak emelinde idi. Bu sebeple bir yandan Amerikalıların misyoner örgütüne karşılık bolşevik örgütünü kurmak diğer yandan da bazı nüfuzlu Ermenileri kendi hesabına kullanmakla maksadı sağlamaya çalışmakta idi. Şöyle ki: bu bölgelerde geniş arazi ve mülk sahibi Ermeni ve Asurilere, gösterdikleri köylere karşılık Rus bankalarından ödeyemeyecekleri kadar bol kredi vermekte idi. Böylelikle bu yerlere sahip olma olanağını bulacak ve buraları kendi adamlarına dağıtabilecek, hatta Erivan vesair yerlerden göçmen getirerek iskân etmek suretiyle âdeta kendisine bağlı bir müstemleke vücuda getirmiş olacaktı.

Rusların bu tür teşebbüslerinden maksatları, ne bahasına olursa olsun İran'da İngilizlerden üstün olmak ve Çarlık zamanında olduğu üzere Rumiye dolaylarını elde bulundurmak idi.

Neticede Türk sınırları üzerinde böyle geniş bir arazinin Rus müstemlekesi haline girmesi şüphesiz ki, Türkler için sınır boyunda yeni bir bolşevik tehlikesini doğurmuş olacaktı.

5. İngilizlerin Musul Sorunu Dolayısıyla Girdikleri Faaliyetler:

İngilizler, Musul sorununun çözümlenmesinden önce Türkiye ve Rusya'ya karşı birer Kürt, Ermeni, Asurî ve Keldanî hükümeti kurmak siyasetini izlemekte idiler. Bunun için çeşitli yollardan çalıştıkları gibi, Revandiz'de büyük nüfuz sahibi Sidda'yı da bol para vesair çıkarlar karşılığı kendi hesaplarına çalıştırmakta idiler. Bu suretle İngiliz emellerine hizmet eden Sidda, Rumiye bölgesine yerleşmekte olan bu Ermeni ve Asurileri sınır boyundaki Kürt kabileleri ile ulaştırarak bir Kürt ve Ermeni ittifakı meydana getirmeye çalışıyor ve bu işte bazı Kürtlerden yardım da görüyordu. Zira, kışın hayvanlarını Musul civarında barındırmakta olan Herki Kürt aşireti ve diğer bazı Kürtler, hayvanları Musul bölgesinde bulunduğu sırada Sidda'nın el koymasından korktukları için ona itaatli görünmek zorunda idiler.

İngilizler, Türklere karşı bu sinsî ve gizli planlarını gerçekleştirmek için Irak'taki Ermeni ve Asurilerden faydalanma yolunu tutmuşlardı. Bunların erkeklerini silâhlandırarak Kerkük, Köysancak, Erbil ve Revandiz dolaylarında toplamakta, kadınlarını ve çocuklarını ise Rumiye'ye göç ettirmekte idiler. Maksatları Musul'da Türklere karşı önemli bir kuvvet vücuda getirmek ve aynı zamanda Sidda aracılığı ile bir Kürt - Ermeni ittifakı kurarak mandaları altında Irak gibi ismen bağımsız Kürt ve Ermeni hükümetleri ve fakat fiilen bir İngiliz müstemlekesi meydana getirmekti.

İngilizlerin Türklere karşı kurmak istedikleri bu hükümetler ve onların ittifakından diğer bir maksatları da: Türkler Ruslarla anlaşıp 1907 anlaşmasını tekrar meydana getirecek olurlarsa, Irak sınırında Ruslarla aralarında tampon bir bölgeyi ellerinde bulundurmaktır.

İngilizler bu arada Türkiye'ye yönelmiş faaliyetlerine ara ver-

meden devam etmekte idiler. Bir yandan Nasturileri Hakkâri güney bölgelerine sürüyor, diğer yandan da Bitlis, Garzan ve Erzurum bölgelerine kadar para ve propagandalarını ulaştırarak Kürt aşiretleri ve özellikle Bitlis'teki Kürt reisleri arasında ve Erzurum dolaylarındaki muhalif kişiler arasındaki Kürt bağımsızlığı fikrini yayıyor ve kuvvetlendiriyorlardı. Hatta en etkilisi; bizzat Türk subaylarına kadar el atarak bu bölgelerden olan bazı subayları elde ediyor ve bu suretle de, Türkleri Musul sorununda tamamıyla âciz bırakmak ve hatta daha ileri giderek Türkiye'nin doğu ve güneydoğu kısımlarını ele geçirmek istiyorlardı.

İngilizlerin, su üstüne çıkmakta olan bu türlü gizli faaliyetlerini gören Türk Hükümeti ise, onların bu hareketlerine karşılık olmak üzere statüko sınırı dışında propaganda yapılmasına, aşiretlerden özel teşkilât kurarak Musul ili dahilinde yapılacak propaganda faaliyetinin artırılmasına 1924 Haziranı sonlarında karar vermişti. Türklerin gayesi ve karşı tedbir almaktan maksatları, İngilizlerin Hakkâri iline Nasturileri kullanarak uzattığı eli kırmak ve aynı zamanda Musul sorunu Cemiyeti Akvam'da görüşüldüğü sırada İngilizler - Haliç Konferansında tespit edilen sınırın (Şemdinan, Çölemerik, Beytüşşebap kasabalarının hemen güneyinden geçirerek Hazil suyunu takiben Fırat'a kavuşan hudut) güney kısımlarının Irak'a ait olduğunu iddia ettikleri için buraları işgal suretiyle Nasturileri defetmek ve Musul görüşmelerinde hâkim bir durum sağlamaktır.

B. AYAKLANMA:

1. Ayaklanma Öncesi Durum:

Türk Hükümetinin İngiliz kışkırtmalarına karşılık olmak üzere sınır dışında propaganda faaliyetine geçme kararı, önce bir teşkilât sorunu idi. İngilizlerin Nasturileri kullanarak Kürtler arasında propaganda yapmalarını ve Kürtleri kandırmalarını önlemek amacıyla güdecek böyle bir örgütün meydana getirilmesi ise, ilkin Türk sınırları içinde İngilizler tarafından silâhlandırılan Nasturileri bu işte etkisiz bırakmak için elerindeki silâhları almak lâzımdı. Bunun için de aşiretler yeterli olmadığından kıta kullanmak gerekecekti. Böyle bir harekete girişildiği takdirde ise, İngilizler karışmasalar dahi Türk sınırları içindeki Nasturiler, ya kısa bir direnmeden sonra sınır dışına çıkarlar veya sınır dışındaki muntazam örgüte sahip ırkdaşlarının yardımı ile halen bulundukları bölgede karşı koyabilirlerdi. Bu sebeple her iki ihtimale göre de hazırlıklı bulunmak şarttı. Oysa, bölgenin bu kısmında (Cizre'nin Sü-lupi nahiyesinin doğu hududunu teşkil eden Hazil suyunun doğusundaki bölge ile Çölemerik güneyi) Türk Hükümetinin ne idarî teşkilâtı ne de askerî kuvveti vardı. Bunun için ilk iş bu bölgeye asker göndermek ve bir idarî teşkilât kurmak lâzımdı. Bunun için de Beytüşşebap'a bir piyade alayı ile bir de dağ bataryası, Çölemerik'e bir piyade taburu ile bir dağ takımı göndermek yeterdi. Ayrıca, yıkıcı propagandaya karşı koyma maksadıyla kurulacak teşkilâtta Kürt aşiretlerinden de faydalanmak lâzımdı. Her ne kadar bazı aşiretler bu işe taraftar görünüyorsa da başlangıçta bunlara pek güvenilemezdi. Ancak bunların genellikle adliyece mahkûm olan reisleri, bölgeye yaklaşan Türk askerinden korkmadıkları takdirde yardımcı olacakları düşünülebilirdi. Harekâta ise, bu aşiretler bölgelerindeki kıtaların komutanları emrine verilerek durum ve aşiretin özellikleri dikkatte bulundurulmak suretiyle bunlardan azamî derecede faydalanmak mümkün olabilirdi.

Nasturilerin kısa bir direnişle sınır dışına çekildikten sonra tekrar dönmelerini önlemek için ise, bu bölgedeki sınır taburları yeterli olmadığından Cizre ve Çölemerik sınır taburlarının arasındaki boşluğun özellikle Nasturilere ait olan kısmında ayrıca bir sınır taburu teşkili lâzımdı. Türk Hükümetini güvenliği sağlama yolunda bu türlü tedbirler almaya sevk eden etkenler çeşitli ve oldukça ciddî idi. İngilizlerin kışkırtması ve ayartması ile Hakkâri bölgesinde toplanmakta olan silâhlı Nasturiler bölgede güven ve düzeni bozucu hareketlerini her gün biraz daha artırıyorlardı.

2. Hangediği Olayı (Ayaklanması):

Nihayet bir gün (7 Ağustos 1924) Hakkâri Valisini Hangediği civarında yaralayarak esir aldılar ve beraberindeki jandarma komutanı ile birkaç eri şehit ettiler. Bu suretle fiilen başlayan ayaklanmayı Hakkâri Valisi Halil Rifat Bey şöyle anlatmaktadır:

"Beytüşşebap'tan sonra Çal aşiretlerinin de özel teşkilleri ve Nasturilerin yerlerini ve kuvvetlerini yakından görmek ve daha bazı önemli işleri yapmak için 7 Ağustos 1924'te Çölemerik'ten Çal'a hareket edilmişti. Denetlemeye çıkan II Jandarma Komutanı ile Çal takımına atanan jandarma teğmeni, dokuz piyade, altı süvari jandarma, bir tahsildar, üç hayvan kiracısı olmak üzere dört silâhsız sivil de beraberdi. Nasturilerle temas etmemek için alınan bütün tedbirlere rağmen yolumuz Nasturi sınırının en doğusunda ve Güney kabilesinin yedi saat ötede fakat bunlardan ancak 5-6 hanenin sakin bulunduğu derin bir dereye geçmekte idi. İşte ertesi sabah erken saatlerde bu dereye geçerken birdenbire 10 dakika süre ile dört taraftan şiddetli bir ateşe maruz kaldık. Yolcular arasında vali olduğu anlaşılınca ateş kesildi ve 200 saldırgan Nasturi birden etrafımızı sardılar. Sağ kalan jandarmaların silâh ve cephanelerinin alındığı, bizim esir olduğumuz o gün, sekiz saat mesafede Nuhup kabilesinin reisi ve bu cinayet olayının tertipçisi Gülyano adında birinin yanına sevk edildik. Ertesi gün Irak'ın Umadiye hükümetine teslim olunmak üzere yola çıkarıldık. Muhafızlar İngiliz askerî terbiyesi görmüş olacaklar ki, aynı İngilizler gibi muamele ediyorlardı. Aşağı Tayyari'ye ait Kiman köyüne gelince bu kabilenin reisi ve Aşağı Tayyari Nasturilerinin en kuvvetlisi olduğu

halde her vakit hükümetimize dost olduğunu hareketleri ile ispatlayan Hoşabe adındaki kişi bu durumu önlemeye çalıştı. Muhafızların inat etmelerine rağmen kuvvetle karşı koyacağını bildirdi. Bir gün sonra oraya gelen Gülyano'ya aynı şiddetle karşılıkta bulundu ve dün özgürlüğümüzü iade etti. Bugün Çal'a geldik. Bu çatışmada II Jandarma Komutanı Binbaşı Hüseyin ile üç jandarma eri şehit, üçü ağır olmak üzere beş jandarma erimiz yaralandı.

Olaya sebep; caniler, Çal ve dolaylarındaki aşiretlerden bazılarının hükümetten bunlar üzerine asker gönderilmesini istediklerini iddia ediyorlardı. Tabiatıyla bunlar hareketimizi haber almışlar ve bir gün önce tertibat alarak bu cinayeti kasten yapmışlardır. Nuhup'da Gülyano'nun yanında iken iki İngiliz uçağının üzerimizde uçtuğu ve sabah da epey aşağıdan iki uçağın sınırlarımız dahilinde dolaştığı ve bizim esir sıfatıyla Umadiye'ye gönderilmek istenmekliğimiz ve Nasturiler arasında üniformalı ve silâhlı İngiliz askerlerinin görülmesi, İngilizlerin son günlerde bu canileri hükümetimiz aleyhine kışkırtmakta olduğuna şüphe bırakmamaktadır. Bu elim seyahat ve olay, Nasturilerin bulunduğu yerlerin geçilmesi güç ve ayakkabı ile yürünmesi mümkün olmayan yüksek dağlar, derin dereler, yolsuz ve ıssız yerlerden ibaret olduğunu ve bir askerî harekât yapılacaksa, komutanların bizzat bu havalıyı görmeleri lüzumunun kesin bulunduğunu ve güneyden yardım almadıkları takdirde kuvvetlerinin iyi atıcı ve iki binden aşağı olmadığını bize gösterdi.

Olay bendenize kanlı yaşlar döktürmekle beraber Nasturilerin tedibi ve topraklarından atılmaları için hükümetimize gerçek bir sebep vermiş bulunmaktadır".

C. TENKİL HAREKÂTI:

1. Tenkil Harekâtının Lüzumu Üzerinde Düşünceler ve Alınan Ön Tedbirler:

Bu olay, hükümete karşı ayaklanmış bulunan Nasturi eşkiyasının tedibini artık zorunlu bir hale getirmiş oldu. Ancak bu ayaklanmayı bastırmak için düzenlenecek harekât, sükûnet ve ileri görüşlülükle yapılmalı ve gerekli bütün tedbirleri almak suretiyle az kuvvetle başarı sağlamak esasına dayanmalı idi.

Gerçekte bu olayın? telkinlerle yapılmış olması, daha da genişleyerek siyasî bir nitelik alması ve büyük bir tehlike doğurması ihtimali de vardı. Bu itibarla alınacak tedbirler o derece yeterli olmalıydı ki, sınır dışındaki Nasturilerin de ayaklanmalara katılması halinde tümüne birden kesin bir harekât yapılabilirdi. Sorun; hem hazırlık ve hem de sürat, şiddet ve kesinliği gerektirdiği için masraf vesairesinden çekinmemek gerekti. Aksi halde kaybedilecek zaman ayaklananların yararına olacağı gibi, o bölge kamuoyunda fena etkiler yaratmış ve harekâtı güçleştirmiş olacaktı.

Durumun ciddiyet ve nezaketini gören 7. Kolordu Komutanı, İngilizlerin Nasturilere manen ve maddeten yardım etmeleri karşısında esaslı bir hazırlıktan sonra kesin surette harekete geçilmesini ve erlerin acemiliğini, miktarlarını artırmakla; keza, aşiretlerden de kesin ölçüde faydalanmakla gidermeyi mümkün görmekte ve bunun sağlanması için de aşiret reislerine hediye ve para verilmesini, hükümetçe de madda ile taltifini uygun görmekte idi.

Genelkurmay Başkanlığı ise, durumun arz ettiği ciddiyet karşısında bu işe gerektiği kadar kuvvet ayırma bakımından 12 Ağustosta 12. Tümeninden bir alayın Van'a gönderilmesini 9. Kolorduya emretmiş, o da bu göreve 36. Alayı ayırmıştı.

Genelkurmay ayrıca, aynı gün (12 Ağustos); Hakkâri Valisini pu-

suya düşüren Nasturi eşkiyasının şiddetle tedibinin kararlaştırılmış olduğunu ve bu tedip sırasında diğer Nasturilerin de mukavemeti görülürse sınırimiz içinde kesinlikle yok edilmelerinin gerektiğini, harekâtın süratli ve tam başarı ile sonuçlanması için ne gibi tedbirler alınması lâzım geldiğini 7. Kolordudan sormuş ve bu maksatla Kolordu'ya 40 bin lira gönderildiğini bildirmişti.

7. Kolordunun düşüncesine göre; yapılacak harekât için ilkin kıtaları seyyar bir hale getirmek bakımından araç temini, sonra da erzak idharı lâzımdı. Zira, ancak bu olanağa göre kuvvet kullanmak zorunluğu vardı.

Yapılması kararlaştırılan harekât hakkında 3. Ordu Müfettişi ile 7. Kolordu Komutanının mütalaalarını almış olan Genelkurmay Başkanı bu konu üzerindeki düşüncelerini 13 Ağustos 1924'te Başbakanlığa özetle şöyle arz etmişti:

"1. Tedibi düşünülen Nasturilerin bulunduğu bölge:

Kuzeyi, Beytüşşebap güneyi ile Çölemerik güneyi arasında uzanan hat;

Doğusu, Oramar ve Çal'ın batı sınırı;

Güneyi, Umadiye güneyi;

Batısı, Gılgoyan aşiretleri ve Merinar dağı ile sınırlı, geçilmesi güç olan bir bölgedir. Nüfusu yaklaşık olarak 8 bin kadar olup 1000 kadar silâhlı çıkaracakları haber alınmıştır. Tedip halinde bu bölge halkı şu hareketlerde bulunabilir:

a. Tedip kıtalarına karşı silâh kullanmadan evlerini terk ederek güneye doğru göç ederler.

b. Dışarıdan bir yardım beklemeden karşı koyarlar.

c. Bölgeleri civarında (Zaho, Umadiye, Akra, Zebar ve Revandiz'de) ve her birinin 600 mevcuttu olduğu öğrenilen muntazam örgütlü, toplamı beş taburdan ibaret olan arkadaşlarının yardımı ile yetkinerek karşı koyarlar.

d. Aynı ırka mensup Rumiye dolaylarında toplanmış bulunan insan sürüsünden çıkabilecek silâhlıların da yardımını görebilir.

e. Ayaklananların direnmelerini artırmak için İngilizlerin Musul ve dolayındaki kıtaları da harekâta katılabilir.

2. Belirtilen hareket tarzları arasında Nasturilerin direnmeden göç

(Kruskal:1)

b. Şırnak'taki 18. Piyade Alayını Beytüşşebap'a;

- 5., Sankamış'tan bir piyade alayını Van'a getirmekten maksat, Van ve Hakkâri illerini, İran sınırında vukuu muhtemel tecavüzlere karşı

örtme ve korumadır. Cizre dolayına getirilen kuvvetlerden maksat da, Zaho bölgesinden vukuu muhtemel bir tecavüze karşı koymaktır.

6. Hoy ve Rumiye bölgelerinde lehimize çalışması sağlanmak şartıyla Simko'nun; şu sıralar Şemdinan bölgesinde ve İran'da faaliyete geçmeleri umulan Nasturi ve Ermenilere karşı gönderilmesinin pek yerinde olacağı düşünülmektedir.

7. Yapılacak harekâta Bitlis civarındaki jandarma taburunun ve İran sınırına jandarmalar koyarak Van Sınır Taburunun da iştirak ettirilmesi kuvvetimizi çoğaltması ve jandarmaların ıslahata katılmış olmaları bakımından pek uygun görülmektedir.

8. Bu tedbirler makamınızca onaylandığı takdirde hazırlık ve harekâta başlanmak üzere gerekli emirlerin verilmesini arz ve istirham ederim".

2. Bakanlar Kurulunun Ayaklanmayı Tenkil Kararı:

Genelkurmay Başkanlığının önerisi üzerine Bakanlar Kurulu Nasturi ayaklanmasının bastırılması için şu kararı aldı (özet);

"Hakkâri ilinde Hangediği olayı üzerine Nasturilere karşı alınacak tedbirler Bakanlar Kurulunun 14 Ağustos 1924 günü yaptığı toplantıda görüşülerek şu hususların yapılması ve takibi işinin gereken bakanlıklara bildirilmesi kararlaştırılmıştır:

1. Nasturi ayaklanmasının bastırılmasına Genelkurmay Başkanlığı memur edilmiştir. Silâhlı olarak ayaklanan Nasturiler kesinlikle tedip edilecektir. Gereken tahsisatın verilmesi ayrı bir kararla sağlanmıştır.

2. Öğrenilmiş bulunan Genelkurmay Başkanlığının tasavvur ve tedbirlerinden başka Bitlis bölgesine de bir alay getirilmesi ve Bitlis Seyyar Jandarma Taburunun harekâta iştirakinin hesaba katılmaması ve Van Jandarma Taburunun alınmasının, söz konusu alayın getirilmesinden sonra duruma göre tayini.

3. Harekâtın mümkün olan hızla yapılması ve statüko sınırının tecavüz edilmemesi, aşiretlerden ve Simko'dan faydalanmak için Genelkurmayca ileri sürülen tedbirler uygun görülmüştür.

4. Bitlis vali vekilinin Bitlis'ten alınmaması düşünülmektedir.

3. Harekât Hazırlığı:

Yapılacak harekât, devletin aşiretler üzerindeki söz geçerliğini

kuvvetlendirmesi bakımından iç siyasetle, çözümlenmek üzere bulunan Musul sorununa etkisi bakımından da dış siyasetle ilgili olduğu için önemi derecesinde her halde başarı ile sonuçlanması gerekiyordu.

Bakanlar Kurulunun Nasturi ayaklanmasını tedip kararı üzerine aynı gün (14 Ağustos 1924) Genelkurmay Başkanlığı ön tedbir olarak şu kuruluş ve konuş değişikliğini emretmişti:

7. Kolorduda: 17. Tümenin Diyarbakır'daki 62. Alay 1. Taburu Şımak'a, Elazığ'da bulunan alay karargâhı ile 2. Taburu Diyarbakır'a, Malatya'daki 63. Alayı Elazığ'a, 17. Tümen Komutanı Nurettin Paşa'nın tümeninin emir ve komutasını geçici olarak tugay komutanına bırakarak 2. Tümen Komutanlığına vekâlet etmek üzere 2. Tümene, Nusaybin'deki 7. Kolordu Süvari Bölüğü ile 14. Süvari Tümeninin Mardin'deki 5. Süvari Alayı Cizre bölgesine;

9. Kolorduda: 9. Tümenin bir piyade alayı ile bir dağ bataryası Van'a, 12. Tümenin Van'a gitmek üzere hazırlanmış bulunan bir piyade alayı ve bir dağ bataryası Bitlis'e gönderilecek ve bu kıtalar yeni bölgelerine vardıklarında 7. Kolordu emrine gireceklerdi.

Genelkurmay Başkanlığı ayrıca 16 Ağustos 1924'te yayınladığı emirde:

Harekâta 7. Kolordu Komutanının isteği üzerine 2nci Piyade Tümeninin bütün piyade kıtaları ile iki kudretli dağ bataryasının ve 1. Süvari Tümeninin kâmilan katılacaklarını;

Bunlardan başka harekâta katılmasına lüzum görülen kıtaların konuş değişikliğine dair 14 Ağustos tarihinde verilen emre göre hareket etmelerini;

2. Tümen topçusunun çoğaltılması lüzumlu görüldüğü takdirde teklif edilmesini;

Harekâta hava kuvvetlerinden sekiz uçaklı bir bölüğün katılacağını ve bu maksatla 3. Ordu Müfettişliği uçak uzmanının derhal Diyarbakır'a 7. Kolordu emrine gönderilmesini, ayrıca Mardin kuzeyinde bir km² ve Cizre dolayında daha küçük ölçüde uçuş meydanlarının bir an önce hazırlanması lüzumunu;

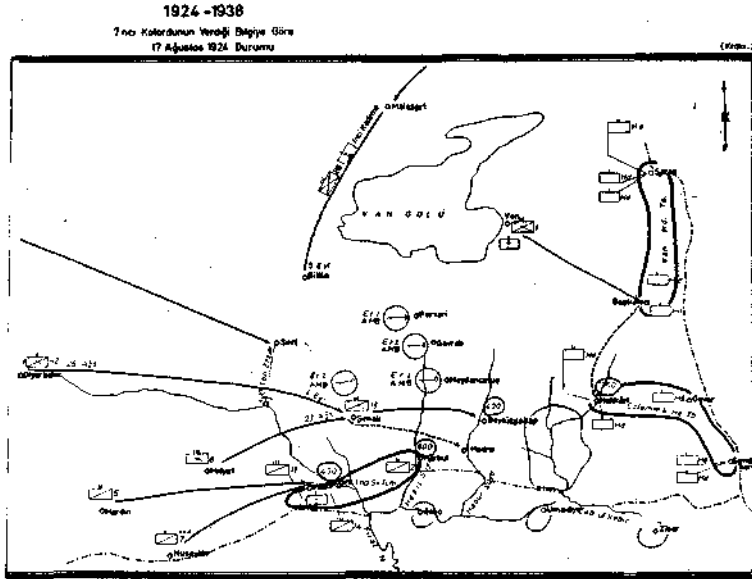
Harekâtı bizzat 7. Kolordu Komutanının yönetmesini;

Harekâta memur edilip çeşitli yönlerden gönderilecek kıtalar arasında irtibatın muhafazası için 7. Kolordu emrine üç dağ telsiz mer-

kezinin (1., 3., 9. Kolordulardan) süratle gönderilmesinin Millî Savunma Bakanlığından istendiğini, belirtmişti.

Bu sıralarda Genelkurmay Başkanlığı İran Sınır Komiserliğinden aldığı raporda; bir kısım Nasturi kuvvetlerinin İran üzerine, diğer bir kısım Nasturi kuvveti ile Sidda'nın elde edeceği aşiret kuvvetlerini Revandiz yönünden Şemdinan'a taarruz edeceğini ve Çal istikâmetinden başka bir kuvvetin de Çölemerik üzerine yürümek suretiyle Hakkâri ilini işgal edeceklerini öğrenmesi üzerine; sınır taburlarının parça parça yok olmamalarını sağlamak maksadıyla Çölemerik Hudut Taburunun Revandiz ile Şemdinan yönlerinden vukuu muhtemel baskınları karşılamak üzere uygun bir yerde toplu bulundurulmasını, keza, Van Sınır Taburunun da bölgesindeki gözetleme hizmetini sabit jandarmalara bırakarak münasip bir yerde toplu tutulmasını emretmiş ve ayrıca bu taburların emir ve komuta bakımından 7. Kolorduya bağlandığını bildirmişti.

17 Ağustos'ta 7. Kolordudan alınan malumatta (Kroki: 2)

6. Alayın Midyat'tan hareketle altı günde Şırnak'a:

62. Alay 1. Taburun 20 Ağustosta Diyarbakır'dan hareketle 4 Eylülde Şırnak'a;

62. Alay Karargâhı ile 2. Taburun 19 Ağustosta Elazığ'dan hareketle 24 Ağustosta Diyarbakır'a;

63. Alayın 19 Ağustosta Malatya'dan hareketle dört konakta Elazığ'a;

7. Kolordu Süvari Bölüğü ile 5. Süvari Alayının Cizre'ye hareketinin, burada yeteri kadar erzak idharından sonra yapılacağı;

Bu kütaların yerlerine varmasından ve Cizre dolayında yeteri kadar erzak idharından sonra:

18. Alayın Beytüşşebap'a;

6. Alayın Hodriş'e gönderileceği, keza;

Van'daki 1. Alayın bir batarya ile birlikte Çölemerik'e gitmek üzere Başkale'ye hareketinin emredildiği;

17. Tümen komutanı Nurettin Paşa'nın 20 Ağustosta Elazığ'dan Siirt'e hareket edeceği:

Mardin ve Cizre'de uçak alanlarının keşif ve hazırlanmasına baş-
landığı, bildirilmekte idi.

Genelkurmay 18 Ağustosta 7. Kolorduya verdiği emirde:

2. Piyade Tümeni ile iki kudretli dağ bataryasının ve 1. Süvari Tümeninin tamamından başka 18. Alay ile birlikte iki grup dağ bataryasının da harekâta katılması; keza, Diyarbakır'a gelecek olan 62. Alayın 2. Taburu ile alay karargâhının Mardin'e aldırılması ve Diyarbakır'dan bir sahra bataryası ile 2. Tümen Obüs Bataryasının Cizre civarına, Elazığ'daki 63. Alaydan bir taburun Diyarbakır'a alınması; ayrıca, Çölemerik'te 1000, Beytüşşebap'ta 400, Harbul'da 800, Cizre'de 400 aşiret erinin toplanması; Van Hudut Taburu ile Van'a gelecek olan alayın ve bir bataryanın topluca Başkale veya civarında, Çömerik Hudut Taburunun Gevar ve Şemdinan'da İran'a karşı toplu bulundurulmasına dair kolordunun teklifini uygun bulmuş ve harekât yapılacak bölgedeki katalar için tasarladığı şu kuruluşu emretmişti:

Başkale Grubu

Komutanı

Van vali vekili ve Güneydoğu Sınır

		Komiserliğini yapmakta olan 8. Aşiret Tümeni Komutanı Albay Süleyman Sabri
Kıtaları	:	9. Tümen Karargâhu, 9. Tümenin 28. Piyade Alayı 9. Tümeden bir grup dağ bataryası 5. Van Sınır Taburu, 6. Çölemerik Hudut Taburu (27 Eylülde Çölemerik Grubu emrine verildi), 8. Aşiret Tümeni aksamı (toplanabilen).
Çölemerik Grubu Komutanı	:	2. Tümen 1. Alay Komutanı Yarbay Osman Avni
Kıtaları	:	1. Piyade Alayı, 2. Tümen Topçusundan bir kudretli dağ bataryası, 1000 aşiret eri, Bir dağ telsiz merkezi (9. Kolordudan)
Beytüşşebap Grubu Komutanı	:	17. Tümen Komutanı Mirliva Nurrettin Paşa
Kıtaları	:	2. Tümenin 6. Alayı, 2. Tümenin 18. Alayı, 2. Tümen Topçusundan bir kudretli, iki grup dağ bataryası, Bir süvari bölüğü, 400 aşiret eri, Bir dağ telsiz merkezi.
Harbur Grubu Komutanı	:	1. Süvari Tümen Komutanı Mirliva Mürsel Paşa
Kıtaları	:	1. Süvari Tümeni (11., 14., 21. Sü-

vari Alayları ile bir dağ bataryası,
800 aşiret eri,
Bir dağ telsiz merkezi.

Cizre Grubu Komutanı	:	14. Süvari Tümeni Tugay Komutanı Ferit Bey
Kıtaları	:	14. Süvari Tümeninin 5. Süvari Alayı, Bir sahra bataryası, Bir dağ bataryası, 400 aşiret eri.

7. Kolorduya Bağlı Birlikler:

17. Tümenin 62. Alay 1. Taburu,
7. Kolordu Süvari Bölüğü.

Harekâta katılacak kıtaların hazırlanması için yeteri kadar paraya da ihtiyaç vardı. Bu lüzumu gören Bakanlar Kurulu yapılacak harekât için iki yüz elli bin lira tahsis etti ise de, bu para malî formaliteler yüzünden ancak 18 Ağustos 1924'te yerine havale edilebilmiş ve fakat 7. Kolordu, veznesinde para olmadığı için bu parayı alamamıştı. Bu durum yapılacak hazırlıkla ilgili olduğundan harekâtın gecikmesine sebep olacaktı. Oysa, harekâta süratle başlanması hazırlıkların bir an önce tamamlanmasına bağlıydı. Bu itibarla Genelkurmay, 21 Ağustosta Başbakanlıktan paranın süratle gönderilmesini ve memleketin iç ve dış siyasetiyle ilgili bu meselede yapılacak işlere gereken önem ve süratin verilmesini istemişti.

Bir yandan askeri hazırlıklar yapılırken diğer yandan da propaganda hız verilmek isteniyor ve şu hususların telkin edilmesi üzerinde duruluyordu:

"Hakkâri valisini esir eden ve jandarmalarımızı yaralayan ve şehit eden Nasturi eşkıyası ile bunlara yardım eden aşiret ve kişiler herhalde ve şiddetle perişan edilecektir. Bu kimseler Musul'a hatta İngiltere'ye kadar da gitseler takip edileceklerdir. Askerimize karşı silâh kullanmayanlara ise kesinlikle silâh atılmayacaktır. Hatta hükümete daha önceleri itaat etmeyenler bize sığındıkları takdirde bunlara iyi

muamele yapılacaktır. Sıdda dahi sığındığı ve itaat ettiği takdirde aynı şekilde muamele görecektir"

Bu suretle aşiretler arasına korku ve tereddüt sokarak İngilizler tarafından yapılan propaganda etkisini azaltmak, bozgunculuk ve muhalefet yaratmak isteniyordu.

Tedip harekâtıyla görevli 7. Kolordu Komutanı Cafer Tayyar Paşa'nın 23 Ağustos 1924'te Genelkurmay Başkanlığına sunduğu raporda kıtaların durumu ve harekâtın sevk ve idaresine dair görüşüne göre:

Erlerin çoğu yeni idi ve içlerinde muharebeye iştirak etmiş kimse yoktu. Mevcudun 1/3'ünü son iki ay içinde kıtalara sevk edilen ikmal erleri teşkil etmekte idi. Kıtaların bir kısmı önceki emirlere göre toplanma bölgelerine hareket ettikleri için eğitim kısmen de olsa durmuş sayılabilir. Bu itibarla bunları mazbut bir şekle sokabilmek için toplanma bölgelerinde derhal eğitime başlamak, bir iki gün içinde ders ve muharebe atışlarını tamamlamak ve dağ muharebelerine alıştırmak lâzımdı.

Hakkâri sınırı içindeki Nasturi eşkiyasını mevcut kuvvetle yok etmek mümkündü. Ancak bunlar Musul'dan takviye aldıkları ve Rubeli Karadağı sınırımızdaki olayların Avusturya Genelkurmayı tarafından idare edildiği gibi, burada da Nasturiler İngilizler tarafından idare edilir, himaye ve teşvik görürlerse meselenin süratle halli oldukça güçleşecekti. Bu sebeple; harekâtla görevlendirilen kıtaların tamamen toplanma bölgelerine varışlarını beklemek, iase ve cephanesini güvenli bir şekle koymak, sonucun emniyetle elde edilmesi için ihtiyatlı bir tedbir olurdu. Bu itibarla kesin tedip hareketine geçmeden önce kolorduca şu hususların yapılmış olması lâzımdı:

İase ve muharebe işlerini esaslı bir şekilde düzenlemek;

Harekât bölgesine gereği kadar cephane yığmak;

Geniş ölçüde propaganda yaparak çok miktarda aşiretin bizimle harekâta katılmasını sağlamak;

Bölgede mevsimin elverişsiz olduğu ekim ortasına kadar tedip işini bitirebilmek için harekâta eylül başında kesinlikle başlamış olmak;

Süvari tümeninden, toplanma hareketi genellikle Gılgoyan Aşiretinin durumuna bağlı olacağı için bu aşiret lehimizde harekâta ka-

nıldığı takdirde faydalanmak, tarafsız kaldığı takdirde ise süvari tümenini Harbursuyu üzerinde Rumni ve Çelki köprüsü arasındaki bölgeye almak. Pek umulmamakla beraber Gılgoyan aşireti aleyhimize hareket ettiği takdirde süvari tümenini Harbul ve Besbin bölgesinde bırakmak, bu durumda Şınak'a gelecek olan 62. Alayın 1. Taburu ile Mardin'e gelecek olan 62. Alayın 2. Taburunu ve Kolordu Süvari Bölüğünü süvari tümenine ait görevde kullanmak. Böyle olunca da, süvari tümenini durumun gelişmesine göre kullanmak ve bu arada bu tümene çeşitli maksatlara göre arazi keşifleri yaptırmak.

Cizre Sınır Taburunu, Dicle yakınındaki görevini aşiretlere bırakmak suretiyle Cizre doğusunda toplamak.

Her ne şekilde olursa olsun Van'a gelecek 28. Piyade Alayı ile dağ bataryasının bir grup halinde Başkale'de bulunması, Bitlis'e gelecek olan 36. Alay ile dağ bataryasının yerlerine varmış olması ve 63. Alayın da Mardin'e alınması uygundu. Toplanma bu suretle tamamlandıktan sonra harekâtın yapılmasında büyük mesafelerle birbirinden ayrı grupları başlangıçta Nasturi yaylalarında toplamak ve buralardaki hakim mevzilere dayanarak harekâtı devam ettirebilmek için:

Çölemerik Grubunun, Dürütuabe ile Beylan'ı ayıran hat üzerinde Zay suyu vadisine hâkim mevzie;

Beytüşşebap Grubunun, ya Diyariz gediği veya Zelşirki üzerinde Nasturi yaylalarının sırtlar hattına;

Süvari tümeninin veya 62. Alayın 1. ve 2. Taburları ile Kolordu Süvari Bölüğünden meydana gelecek Harbur Grubunun, Develi dağı sırtlar hattı ile aşağı Tayyari'ye hâkim sırtlar hattına yöneltilmesi uygun olacaktı. Bu suretle kıtalarımız Zapsuyu ile Harbursuyu arasındaki Nasturi yaylasının hakim kısımlarına geldikten sonra köylerinin çoğu vadiler içinde bulunan Nasturilerin güneye veya Sıdda'nın faaliyeti muhtemel olan doğuya doğru çekilmeleri mümkündü. Böyle olduğu takdirde harekâtın devamı, durumun gelişmesine göre alınacak tedbirlere bağlıydı.

Bu harekât sırasında Van Sınır Taburunun Başkale Grubu emrinde, Çölemerik Sınır Taburunun da Şemdinan bölgesinde Sıdda kuvvetini gözetlemeye ve karşı koymaya memur edilmesi ve Çölemerik

Grubu Komutanı emrinde kullanılması daha uygun olacaktı.

Genelkurmay Başkanlığı 7. Kolordunun harekât hakkındaki düşüncesini genellikle uygun bulmakla beraber 26 Ağustos 1924'te şu hususlar üzerinde kolorduyu uyarmış olmak lüzumunu duymuştu:

Genelkurmay Başkanı Fevzi Çakmak Paşa'ya göre, sınırımız içindeki Nasturi kuvvetleri 1000-3000 tüfek, sınırımız dışında da Erbil ve Musul'da önceleri süvari olduğu öğrenilen Nasturi kıtaları piyade iseler, toplam olarak 300-600 mevcutlu 7 - 8 taburdu. Bunlar da sınırımız içindeki Nasturi kuvvetlerine eklenecek olursa o takdirde toplam olarak 3400 ilâ en çok 7500 tüfek mevcuduna yükseleceklerini kabul etmek lâzımdı.

Hakkâri ili iç statüko gereğince Türkiye Cumhuriyeti'ne ait olduğundan bu sınır içinde yaşayan halkta top ve uçak bulunması ihtimali yoktu. Olsa olsa birkaç makineli tüfek bulunabilirdi. Bu itibarla harekâta iştirak ettirilecek top, makineli tüfek ve özellikle uçaklarla asi Nasturilerin morallerini sarsmak ve onları perişan etmek muhakkak mümkündü. Nasturi kuvvetlerinde top ve özellikle uçak bulunduğu takdirde bunların İngiliz Hükümetine ait olacağı tabii idi. O zaman İngiltere'nin Türk Hükümetine harp ilânı demek olurdu ki, bu sıralarda böyle bir şey söz konusu olamazdı. Olduğu takdirde ise, statükonun muhafazasına lüzum kalmaz ve Musul üzerine taarruza devam edilmesine sebep teşkil etmiş olurdu.

Nasturi kuvvetlerinin on tabur olmayıp ancak birkaç bin kişi olduklarına dair en kuvvetli delil, Sir Salmon tarafından yapılan harekâta, sadece üç taburdan mürekkep Nasturi kıtası iştirak etmesi ile sabitti. Kezâ, Özdemir Beyin birkaç yüz erle ve Kürtlerin yardımı ile binlerce Nasturiyi perişan edişi de bir gerçektir. İngilizlerin her vakit yaptıkları gibi bu kez de aşiretler arasında, kolordu içinde, vilâyette, hatta Ankara'da bizzat Genelkurmay Başkanına kadar; kuvvetlerinin çokluğuna, yapacağımız harekâtın başlanamayacağına dair mübalağalı propagandaları alınacak tedbirlerde göz önünde tutulması bu konuya karşılık olarak dört tümenle ki, toplam olarak kırk bin kişi ile taarruz edileceğini duyurmak lâzımdı.

Van'a gelecek olan ve Başkale'de bulundurulması uygun görülen alayın yerine varışı harekâta etki yapmamalı idi. Bitlis'te de şimdilik

yeter kuvvet olmakla beraber 36. Alay ile dağ bataryası da Bitlis'e doğru yola çıkarılmış bulunuyordu.

Tedip harekâtı sırasında Beytüşşebap ve Harbur Grupları birbirlerine yakın ve gereğinde bizzat müdahale olanağı bulunduğu için istendiği gibi yönetilmeleri mümkündü. Bunlardan Şemdinan'a yerleştirilecek olan Çölemerik Sınır Taburunun emir ve komutası da sorumluluğuna verilecek olan 1. Alay Komutanının harekât sırasında telisizlerin susması halinde emir almaksızın kendiliğinden harekete zorunlu kalması muhtemel olduğu için bu gruba maksat ve niyet açıkça belirtmek suretiyle esaslı bir talimat verilmesi lâzımdı.

Bir kısım Nasturilerin Cumhuriyet Hükümetimize taraftar olduklarına dair söylentiler ve Vali Halil Rifat Bey'e yardım etmeleri gibi haller bunlara güveni gerektirmemeli ve herhalde son derece uyanık bulunulmalı idi. Hatta Kürtlerin bile kısmen İngilizler tarafından kandırılmış olmaları hesaba katılmalı ve bu gibilere munasip şekilde güven telkin edilmeli idi. Bu arada yapılmakta olan hazırlıklar için elzem olan para temini konusu da önemle takip ediliyordu. Nihayet 26 Ağustosta Diyarbakır Osmanlı Bankasından 50000, Ziraat Bankasından 30000 ve Defterdarlıktan 20000 olmak üzere toplam olarak 100000 lira verilmiş, ayrıca Osmanlı Bankası'na kolordu emrine 200000 liralık kredi açılmış olması üzerine harekâtın başlamasına bugüne kadar mani teşkil eden parasızlık ortadan kalkmış oluyordu. Bu sebeple harekâta başlama tarihinin kolorduya tespiti ve Genelkurmay'a bildirilmesi emredilmişti.

Genelkurmay Başkanlığının alınmakta ve alınacak olan tedbirleri daha da açıklığa kavuşturmak için 27 Ağustos 1924'te 7. Kolordu Komutanlığına verdiği emirdeki görüşüne göre; Hakkâri ilinde yapılacak harekât sırasında İngilizlerin fiilen işe karışmasına şimdilik ihtimal verilmiyordu. Bununla beraber İngilizlerin şimdiye kadar olduğu üzere çeşitli yollara ve oyunlara başvurarak Rumiye'deki Ermeni ve Nasturilerle İranlıları doğudan, Nasturilerle diğer Arapları ve aşiretleri güneyden (Cizre bölgesinden), Bitlis ve civarındaki Kürtleri de içeriden saldırtmaya ve sınır dolaylarındaki olayları, uçaklar dolaştırmak suretiyle cesaretlendirmeye gayret edecekleri kabul olunarak tedbirler alınması ileri görüşlülük olurdu.

İran bölgesinden gelmesi muhtemel sarkıntılıklara Başkale Grubu ve Beyazıt bölgesindeki 7. Aşiret Tümeni ile, Hakkâri bölgesindeki direnmelere bu bölgede toplanacak kıtalarla, Bitlis delayındaki ayaklanmalar 9. Kolordudan gelecek kuvvetlerle, Cizre, Nusaybin ve Mardin bölgelerinden vukuu muhtemel Urban tecavüzlerine karşı koymak için alınan tertibatı takviye etmek uygun olurdu. Bu maksatla 14. Süvari Tümeninin Gaziantep ve Urfa'da bulunan alaylarla tümen karargâhının Mardin Civarına geçici olarak alınması ve bu kuvvetten bir iki bölüğün Nusaybin'e sürülmesi ve o civardan taarruz edilerek Musul'un geri alınacağını sadece propaganda niteliğinde etrafa yayılması yerinde bir tedbir olurdu.

7. Kolordu Komutanının harekâtı bizzat yönetmek maksadıyla Cizre bölgesinden uzaklaşması halinde Cizre ve Mardin Gruplarını bir tümen komutanı idaresine bırakmak ve karargâhı ile Genelkurmay arasındaki irtibatı daha esaslı muhafaza etmek için 14. Süvari Tümen Komutanı Albay Suphi'yi hemen Cizre'ye getirtmek ve görevlendirmek, işleri kolaylaştırmış olurdu.

Yapılmakta olan hazırlıklar, karşılaşılan büyük güçlüklerle rağmen ilerlemekte; bu arada karşı tarafın durumu da yakinen izlenmekte idi.

31 Ağustos 1924'te 7. Kolordunun Hakkâri ilinden aldığı bilgiye dayanarak Genelkurmay Başkanlığına sunduğu raporda: "Tedip harekâtımızda İngilizlerin uçakları ve Irak'taki kıtalarını teşkil eden Nasturilerle sınırlarımızı geçerek bizdeki Nasturilere fiilen yardım etmeleri ihtimalinin kesin olduğu, buna mani olmak için Ankara'da bir an önce yeniden siyasî teşebbüslere geçilmesinin lüzumu..." belirtiliyordu.

Genelkurmay Başkanlığının bu haber üzerindeki düşünce ve kanısı ise:

"Mesele yeni bir siyasî teşebbüse girişmeyi değil, aksine girişmemeyi gerektirmekte idi. Zira, İngilizler Cemiyeti Akvama baş vurarak Şemdinan, Çölemerik, Beytüşşebap güneyi yakınından geçen mevhum bir hattın güneyinin Irak'a bırakılması lüzumunu iddia etmekte idiler. Buna karşılık bizim isteğimiz halen itibarî sınır kabul edilen Hakkâri İli güney hududuna kadar olan bölgede kıtalarımızla yerleşmekti. Lozan Antlaşması devletlerce onaylanmış olduğuna göre

20 gün sonra Cemiyeti Akvamda Türkiye Cumhuriyetinin de Musul sorununu müzakereye katılması zorunlu idi. Bundan dolayı bu süre geçmeden önce başarı kazanılmış olması lâzımdı. Aksi takdirde Cemiyeti Akvamin aleyhimizde vereceği kararın değiştirilmesi veya yarısının aksine olarak tedibata kalkışmak şekli meydana gelecekti ki, bunun pek büyük siyasî güçlük doğuracağı şüphesizdi. Bu itibarla harekâta buna göre başlamanın ve sona erdirmenin tesbiti gerekirdi. Ayrıca haber alma ve karşı propagandaya da kuvvet ve hız verilerek İngilizlerin Irak'ta kıtaları bulunmadığını ve sadece uçakları ile görünerek maneviyata etki yapmaya çalıştığının ve Nasturi kıtalarının İngiliz elbisesi giymiş olmalarından dolayı Irak'ta İngilizler bulunduğu kanısının tamamen yanlış olduğunun yayılması ve fazla miktarda aşiretin yararlı bir şekilde harekâta katılmasının sağlanması önemli idi.

Harekâta iştirak edecek kıtaların önceki emirlere göre toplanma bölgelerine yavaşmaları devam etmekte idi. Bu arada 3 Eylül 1924'te Genelkurmay Başkanlığı gördüğü lüzum üzerine, 14. Süvari Tümen Karargâhı ile bu tümenin Urfa'da bulunan 3. Alayının Mardin'e, Gaziantep'teki 54. Alayının Urfa'ya alınmasını ve tümen topçusunun gerektiği takdirde Mardin'e alınmasını 7. Kolorduya emretmiş bulunuyordu.

Durum, hazırlıkların süratle tamamlanarak harekâta bir an önce başlanmasını gerektirdiği için en geç ağustos sonunda başlama olanağı olup olmadığı tümen komutanlarına sorulmuştu. Alınan mütalaada harekâtın çabuklaştırılmasına engel olan başlıca iki konu vardı. Birincisi; bölgede yeteri kadar iâşe maddesi bulunmaması, ikincisi ise, sağlanabilen iâşe maddelerini kıtalara ulaştırmak için gerekli nakil aracının yeteri kadar sağlanamaması idi. Harcanan bütün gayretlere rağmen kıtaların şu tarihlerde toplanma yerlerine varmaları tahmin ediliyordu:

Çölemerik Grubu	:	3 - 4 Eylül 1924'te Çölemerik'e
Beytüşşebap Grubu	:	2 - 3 Eylül 1924'te Beytüşşebap'a

6. Alay	:	6 - 7 Eylül 1924'te Hodi- riş'e
1. Süvari Tümeni	:	3 - 4 Eylül 1924'te Bit- lis'e
5. Süvari Alayı ile iki batarya	:	3 - 4 Eylül 1924'te Cizre'ye
36. Alay ile bir dağ bataryası	:	8 - 10 Eylül 1924'te Bit- lis'e
28. Alay ile bir dağ bataryası	:	15 Eylül 1924'te Van'a;
1. Kolordu telsizi	:	9 - 10 Eylül 1924'te Cizre'ye;
3. Kolordu telsizi	:	10 - 11 Eylül 1924'te Cizre'ye;
9. Kolordu telsizi	:	9 - 10 Eylül 1924'te Van'a;
Uçaklar	:	10 - 15 Eylül 1924'te Mardin ve Cizre'ye;

Bu durumda toplanma bölgelerine intikal, 15 Eylül'e kadar müm-
kün olabilecekti. Harekâtın fazla gecikmemesi gerektiği içindir ki, 2.
Tümen birlikleri ile 1. Süvari Tümeninin süratle toplanmasına ve bun-
lar için lüzumlu erzak ve cephanenin idharına çalışılıyordu. Ancak,
yalnız bunlarla harekete geçildiği takdirde irtibat için gerekli telsiz
telgraflar ile uçakların harekâta katılmaları mümkün olmayacaktı. Bu
arada harekâta iştirak edecek aşiret erlerinin 3-5 Eylülde kararlaştırılan
yerlerde toplanmaları kendilerine tebliğ edilmiş ve olumlu karşılık da
alınmıştı.

Tedip harekâtını çeşitli yönleri ile hazırlamakta olan Genelkurmay
Başkanlığı; karşı tarafın moralini bozmak, kendi taraf subaylarımızın,
aşiret reislerinin ve erlerimizin morallerini yükseltmek maksadıyla
propaganda işine de önem veriyordu. 6 Eylül 1924'te 7. Kolorduya
verdiği emirdi:

"9., 6. ve 5. Kolordulardan birer piyade alayı ile bir dağ ba-
taryasının Bitlis ve Cizre bölgesine süratle gönderilmekte olduğu ve
Mardin'e gelmek üzere bulunan uçak bölüğünden başka diğer bir bö-

lüğün daha yola çıkmak üzere bulunduğu ve Hakkâri ilinin güney sı-
nırına kadar olan bölgenin askerî kuvvetlerimizle işgal edilmesinin hü-
kümetçe kesinlikle istendiği, buna karşı koyacak her türlü engelin yok
edilmek suretiyle sonucun elde edileceği haberinin etrafa yayılmasını
istemekte ve bu propagandanın etkili olabilmesi için de Bitlis ve Cizre
bölgelerinde şimdiden konak yerlerinin tespitini lüzumlu görmekte
idi. Ayrıca, yapılacak harekâtın bütün Nasturileri tedip için değil sa-
dece Hakkâri ili güney sınırını işgal ve Hakkâri Valisine taarruz eden
çeteyi tedip maksadıyla olacağı cihetle, askerimize karşı iyi niyetle ha-
reket eden ve silâh atmayan her şahsın ayrıksız iyi muamele göreceği
ve yakalanacak çetenin Cumhuriyet Hükümetimizin kanunlarına göre
adaletle teslim edileceği, itaatli olan diğer ahaliye ise küçük bir zarar
dahi getirilmeyeceği hususlarının geniş ve eşaslı bir şekilde ya-
yılmasını istemekte idi. Kendi kıtalarımızın morallerini zinde tutmak
için de; karşılarında direnmek isteyecek olanların muntazam örgüt ve
kuvvetleri olmayıp, sadece yol kesen oldukları, sayıları ve silâhlarının
mahdut olduğu, oysa bunları tepeleyecek olan kuvvetlerimizin çok
olup uçak, top ve makineli tüfeklerle donatılmış bulunduğu hu-
suslarının etkili bir şekilde askere anlatılmasına...." işaret etmekte idi.

a. Aşiretlerden Faydalanma:

Bakanlar Kurulunun Nasturi Ayaklanmasını bastırma kararı üze-
rine 16 Ağustosta Genelkurmay Başkanlığı, Türkiye'de mülteci olarak
bulunan Şikak Kürt aşireti Şeyhi İsmail Ağanın (Simko'nun) aşi-
retinden en çok nerelerde faydalanmak mümkün olduğunu ve bunun
için neler yapmak gerektiğini, ayrıca, Şemdinan, Gevar (Yüksekova),
Başkale, Saray bölgelerindeki aşiretlerden de ne suretle fay-
dalanabileceği ve bunları Nasturilere karşı kullanmanın mı, yoksa İran
sınırı civarında toplu bulundurmaının mı daha uygun olacağını Güney
Doğu Sınır Komiserliği ile 7. Kolordu Komutanlığından sormuştu.
Her iki makamın da bu konu üzerindeki düşüncelerine göre: Simko'yu
8. Aşiret Tümeni emrinde olmak kaydıyla Bezgavur ve Mergavur böl-
gelerindeki Ermenilere karşı kullanmak üzere ilkin Başkale böl-
gesinde toplu bulundurmak uygundu. Böylelikle, bu Ermenilerin Nas-
turi tedibini güçleştirmelerine, keza, Sıdda'nın Şemdinan'a yapması

muhtemel saldırıyı kolaylaştırmak için de doğudan Hakkâri üzerine saldırımları ihtimaline karşı elde toplu kuvvet bulundurulmuş olacaktı. Ancak, Simko'nun maksada göre kullanılması, Türkiye'ye sığındığı sırada uğradığı maddî zararların kısmen olsun kendisine iadesine bağlıydı. Şemdinan ve Gevar bölgelerindeki aşiretlerin son Revandiz meselesinde, morallerinin oldukça sarsılmış olmasına ve büyük bir kısmının yakınlık ve akrabalıkları dolayısı ile de Sıdda'ya hayran ve bağlı olmalarına rağmen bunlardan da faydalanmaya çalışmak, özellikle Başkale ve Saray bölgelerindeki aşiretlerden ise, güney ile ilgi ve ilişkileri olmadığı için bunları teşkilâtlandırmak suretiyle kullanmak lâzımdı. Ancak, bütün bu aşiretleri, sadece İran Ermenilerinin muhtemel tecavüzlerine karşı kullanmakta fayda vardı. Bu sebeptendir ki, harekâta katılacak aşiretlere, işlerinin sağlanması, örtülü ödenekten münasip ikramiyeler, hil'at, dürbün vesair verilmesi, içlerinde olağanüstü yararlıkları görülenlerin harp veya istiklâl maddesi ile taltifi gibi teşvik edici bazı hususlar dikkate alınmıştır. Bunlardan başka Simko aşiretinin Başkale ilçesindeki on bir metruk köye yerleştirilmesi ve sığındığı sırada uğradığı zarara karşılık kendisine örtülü ödenekten 3000 lira verilmesi hususu da sağlanmıştı. Bu arada karşı tarafın moralini bozmak için; 9. Kolordu Süvari Bölüğünü Karaköse'ye getirtmekle beraber 7. Aşiret Tümeni Komutanı Hacı Arif Beyi de karargâhı ile birlikte süratle Beyazıt'a göndermek ve bu sırada: "Yunanlıların bir tümenini ustaca bir manevra ile esir eden Hacı Arif Beyin tümeni ile İran'a yürümek üzere Beyazıt'a geldiğini ve Van bölgesinde toplanan askerle birlikte, Rumiye'deki Nasturilerin bir hareketine karşı İran'ı böyle bir hoşgörülüğünden dolayı peşiran edeceğini gizli olarak ve özellikle kimseye söylenmemesi kaydı ile etrafa yayılması, ayrıca Hacı Arif Beyin de civar aşiret reislerini çağırarak bu fikrini onlara özel ve gizli olarak bildirmesi.." gibi propaganda tedbirlerine de başvurulmuştu.

Tedip harekâtına başlamadan önce Gılgoyan aşiretinin durumunu da herhalde dikkate almak gerekirdi. Zira, o suralarda bu aşiret hakkında çeşitli söylentiler vardı. İngilizler tarafından elde edilmeye uğraşılan ve göçebe halinde bulunan bu aşiretin, tedip harekâtını kendi lehlerine zannederek bölgelerine girecek Türk kıtalarına silâh kul-

lanmaları ihtimaline karşı tedbirli bulunmakla beraber kendilerine her türlü garanti verilerek millî maksadımıza uydurmaya çalışmak gerekti. Bu maksatlardır ki, bu aşiret üzerinde pek fazla etkisi olan Şirnak aşireti reisi Süleyman Ağa maiyetiyle birlikte 1. Süvari Tümeni emrine gönderilmiş ve ayrıca, bu bölgede özel keşkilât kurmak maksadı ile dolaşmış ve bölgenin durumunu çok iyi bilen eski Nusaybin Askerlik Şubesi Başkanı Binbaşı Sıtkı da Gılgoyan aşiretleri reislerine verilmek üzere hil'at ve birtakım hediyelerle birlikte 1. Süvari Tümen Komutanı Mürsel Paşa'nın yanına gönderilmişti. Bütün bu çabalardan maksat; bu aşireti emniyete almak ve harekâtın başında silâh patlamadan onların bulunduğu araziden geçebilmek ve bizimle işbirliği yapmasalar bile tarafsız kalmalarını sağlamaktır. Bu bakımdan her türlü çareye baş vurulmuştu. Hükümetin gösterdiği ilgi dolayısı ile Simko'nun Cumhuriyet Hükümetine bağlılık ve sadakatının sağlanması üzerine de bu aşiretten faydalanma hususu Genelkurmayca şöyle düşünülmüştü:

Bu aşiretin kullanılmasından beklenen başlıca fayda; Cemiyeti Akvamın 20 Eylülde başlayacak müzakereleri sırasında Simko Revandiz'e fiilen hakim olarak oradaki ahali ile beraber İngiliz işgalini tanımayacaktı. Bu süre içinde harekâta iştirak edecek kıtalar da Hakkâri ile güney sınırına varmış olacaktı. Bu arada Rumiye havalisinde toplanan Nasturilerin Simko'nun Revandiz'e girmesine engel olmaları ihtimali dikkate alınmış olduğu için de Simko'nun Nasturilerin böyle bir hareketini derhal kırması ve süratle en geç 20 veya 21 Eylülde Revandiz'e varmış olması gerekti.

Simko'nun bu harekâti yapabilmesi için kendisine; Van ve Çölemerik Sınır Taburlarından güvenilir birkaç subay, bir doktor, 400-500 usta er, birkaç telefoncu ve hastabakıcı, keza 8. Aşiret Tümeninden 500-600 aşiret eri, ayrıca, İran Sınır Komiserliğinden seçilecek bir komutanın Simko'ya yardımcı verilmesi uygun görülmüştü. Simko'nun emrine verilecek bütün askerî personelin sivil kıyafetli olması, İran dahilinde ve Revandiz bölgesinde kimliklerini saklayarak ne şartlar altında kalırlarsa kalsınlar aldıkları görevi asla belli etmemeleri de şarttı. Bunlardan başka Van'a gelecek olan 28. Alaydan altı hafif makineli tüfeğin sivil kıyafetli erleri ile birlikte atlı olarak

Simko emrine verilmesi ve daha sınırı geçmeden müfrezeyle katılmaları hususu da düşünülmüştü.

Simko, İran'da toplanmış oldukları haber alınan Nasturilere çatmadan Revandiz'e girdiği ve İran'da İngilizlere karşı faaliyette bulunun Şeyh Mahmut'la işbirliği yaptığı takdirde büyük fayda sağlanmış olacaktı. Esasen Türk kıtalarının güneyde yığınak yapmaları üzerine Revandiz'deki Nasturi kıtalarının Umadiye taraflarına alınmış olması muhtemel olduğu için Revandiz'in geri alınması kolaylaşmış olacak ve Türk kıtalarının Hakkâri ili güney sınırına gelmesi ile Simko'nun daha yakından desteklenmesi olanağı da sağlanmış olacaktı.

Simko'yu bu tarzda kullanmanın diğer bir faydası da yapılacak harekâtın Cemiyeti Akvamda, asker olmaktan ziyade milli kuvvetlerle yapıldığı inancını uyandırmak olacaktı.

b. İç Güvenlikle İlgili Diğer Gaiyeler:

Genelkurmayın Hakkâri harekâtı hazırlıkları ile meşgul olduğu bu sıralarda Doğu ve Güneydoğu Anadolu'nun aşiretlerle meskün yerlerinde iç ve dış kışkırtmalar sonucu yer yer hükümetin dikkatini çekecek kadar hoş olmayan şekavet olayları cereyan etmekte idi. Bu bölge halkını huzursuz yapan ve kamuoyunu rahatsız eden bu olayların ilgililerce süratle önlenmesi zorunlu idi. Bu sebeple; aynı zamanda Bitlis vali vekili olan 2. Tümen Komutanı ile Van vali vekilinin bakanlıktan istekleri, Hakkâri harekâtına katılmak maksadı ile Sarıkamış'tan Bitlis'e gelmekte olan alayla bataryayı Malazgirt'te alıkoymak ve bu bölgedeki şakileri tepelemekti.

İçişleri Bakanlığı kanalı ile durumdan haberdar olan Genelkurmay Başkanlığının bu konu üzerindeki görüşü ise; söz konusu olaylar tamamen iç güvenlik sorunları idi. Hakkâri olayı üzerine, yapılacak askerî harekât sırasında Bakanlar Kurulu kararı ile Bitlis'e getirilmekte olan 36. Piyade Alayı ile bir dağ bataryası Bitlis ve dolaylarındaki aşiretlere karşı bir tehdit unsuru olmakla beraber aynı zamanda Hakkâri bölgesinde tedip harekâtına memur kuvvetlerin ihtiyacı olacağı ve gereğinde bu kuvvetin Hakkâri bölgesine gönderilmesine lüzum hasıl olabileceği için Malazgirt'te alıkonması ve o bölgede tedip ile görevlendirilmesi doğru olamazdı.

Yapılmakta olan Hakkâri tedip harekâtı sırasında bu bölgenin hemen gerilerini teşkil eden Bitlis bölgesinde büyük ölçüde ve bir askerî hareketi gerektirecek derecede tedip faaliyetine girişmenin doğru olmayacağı düşünülmekte ve fakat İngilizlerin kışkırtması ve etkisi ile Hakkâri güneyindeki harekât sırasında Bitlis bölgesinde ayaklanma çıkmamasını sağlamak için de bu bölgede ufak tefek baş gösterecek şekavet ve itaatsizliklerin şiddetle ve olduğu yerde bastırılmasını mümkün kılacak tedbirlerin alınması da gerekli idi.

c. Kıtalarda Firar Olayları:

Memleket güvenliğini sağlamak amacı ile vaki bir ayaklanmanın bastırılması için uğraşılırken, tenkili yapacak kıtalarda çıkan üzücü olaylar komutanlıkları ayrıca meşgul etmekte idi. 4 Eylül 1924'te Genelkurmay'a gelen bir raporda; Beytüşşebap Grubundan 18. Alay 1. Bölük Teğmeni Vanlı Hurşit'in 76 mevcutlu grubu ile ve bir süre sonra Yüzbaşı İhsan'ın yönetiminde Teğmen Rasim ve Teğmen Tefvik ile birlikte 275 mevcutlu grubun üzerlerinde 10 otomatik, 380 tüfek olduğu halde ve Garnah ambarından 800 kilo buğday almak suretiyle bilinmeyen bir istikamette firar ettikleri bildiriliyordu. Kolorduca yapılan tahkikatta, bu dört subay, erler arasında propaganda yapmadan aralarında verdikleri karar neticesi askere emir vermek suretiyle firar ettikleri anlaşıldı. Yalnız tugay, alay ve tabur komutanları isteselerdi bu durumu önleyebilirdi. Zira, erlerin kıtalarını terk ettiklerini gördükleri halde müdahale etmemişlerdi. Oysa, bu komutanların o durumda komutanlık yetkilerini kullanmaları gerekirdi. Bu sebeple kolorduca divanı harbe verilmeleri kararlaştırıldı. Ve diğer komutanlara da hoşgörülükleri görüldüğü takdirde derhal açığa alınacakları emredildi. Ayrıca; firarî Yüzbaşı İhsan ile diğer subayları tutup teslim edene Genelkurmayca nakdî mükâfat verileceği, teslim edenler firarî erlerdense affedilecekleri ilgili makamlara tebliğ edilmişti. Gerçekte subaylar tarafından kandırılarak firar eden bu erlerin bir kısmı kısa bir süre sonra kendiliklerinden, bir kısmı da yakalanmak suretiyle kıtalara katılmış oldular.

4. Harekâtın Cereyan Tarzı:

a. Başlangıç Durumu (18 Eylül 1924):

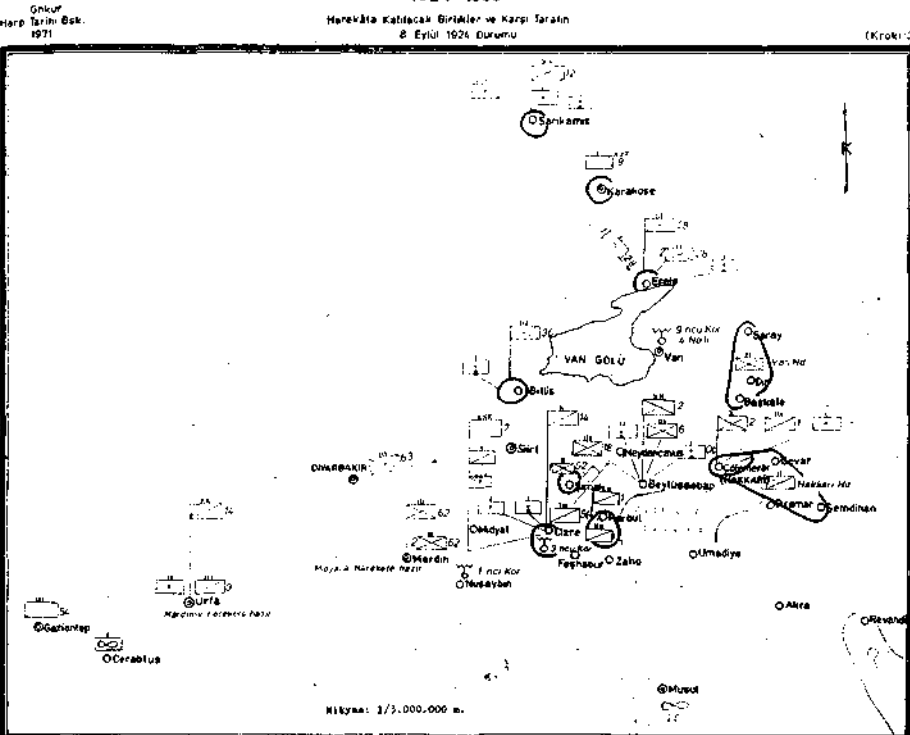
GenelkurmayBaşkanlığı harekât bölgesindeki kuvvetlerin 12. Tümeninden, Tümen Karargâhı, bir piyade alayı, bir topçu tabur karargâhı ve bir dağ bataryası ile takviyesini lüzumlu görmüş ve gerekli emri vermişti.

Bir an önce harekâta başlamak kaygusu ile yürüyüş hedeflerine varabilen ve varmakta olan kıtaların 8 Eylül 1924 durumu şöyle idi (Kroki: 3):

TÜRKİYE CUMHURİYETİNDE AYAKLANMALAR 1924 - 1938

Harekâta Katılacak Birlikler ve Karşı Tarehin
8 Eylül 1924 Durumu

(Kroki: 3)

12. Tümen Karargâhı,
Bir piyade alayı,
Topçu tabur karargâhı,
Bir dağ bataryası

: Sankamış'ta (Bitlis'e harekete hazır)

9. Kolordu Süvari Bölüğü
28. Piyade Alay Karargâhı,
28. Alay 2. Tabur,
Bir dağ bataryası
28. Alay 1. Tabur

: Karaköse'de
: Erçiş'te
: Erçiş'e bir günlük mesafede

Van Sınır Taburu

: Saray-Dir-Başkale bölgesinde

36. Piyade Alayı,
Bir dağ bataryası
Çölemerik Grubu Komutanlığı
Bir piyade alayı,
Bir batarya
Çölemerik Sınır Taburu

: Bitlis'te
: (2. Tugay komutanlığı).
: Çölemerik'te
: Şemdinan-Gevar-Çölemerik bölgesinde

Beytüşşebap Grubu Komutanlığı (2. Tümen komutanlığı),
18. Piyade Alayı,
Bir dağ taburu,
6. Piyade Alayı,
Bir dağ obüs bataryası

: Beytüşşebap'ta

5. Süvari Alayından bir süvari bölüğü: Meydanıçavuş'a yürüyüşte
Harbur Grubu Komutanlığı (1. Süvari Tümen Komutanlığı),

1. Süvari Tümeni
Cizre Grubu Komutanlığı (14. Süvari Tümen Komutanlığı),
5. Süvari Alayı (bir bölük noksan),
Bir dağ otobüs bataryası,
Bir sahra bataryası.

: Harbul'da

3. Kolordu Telsiz Merkezi

: Cizre'de

62. Piyade Alayı 1. Tabur	: Şırnak'ta
62. Piyade Alay Karargâhı,	
62. Alay 2. Tabur	: Mardin'de (Midyat'a harekete hazır)
63. Piyade Alayı	: Diyarbakır'dan Siirt'e hareket etmiş bulunmakta
14. Süvari Tümen Karargâhı,	
3. Süvari Alayı,	
Topçu taburu	: Urfa'da (Mardin'e harekete hazır)
54. Süvari Alayı	: Gaziantep'te (Urfa'ya harekete hazır)
1. Kolordu Dağ Telsiz Merkezi	: Nusaybin'de (Cizre'ye harekete hazır)
9. Kolordu (No.4) Telsiz Merkezi	: Van'da
Uçak bölüğü	
7. Kolordu Karargâh Kademesi,	: Cerablus'ta
7. Kolordu Süvari Bölüğü,	
Bir muhabere takımı	: Cizre'de

Aynı günlerde alınan son haberlere göre karşı tarafın durumu da şöyle idi (Kroki: 3):

800 mevcutlu bir tabur,	
Bir batarya	: Zaho'da
Bölük kuvvetinde bir müfreze	: Feşahbur'da
400 mevcutlu bir Nasturi taburu	: Umadiye'de
400 mevcutlu bir Nasturi taburu	: Akra'da
Bir piyade taburu,	
İki batarya,	
20 uçak (sekizi kullanılmaz halde) :	Musul'da
Miktarı bilinmeyen bir kuvvet :	Revandiz - Süleymaniye bölgesinde

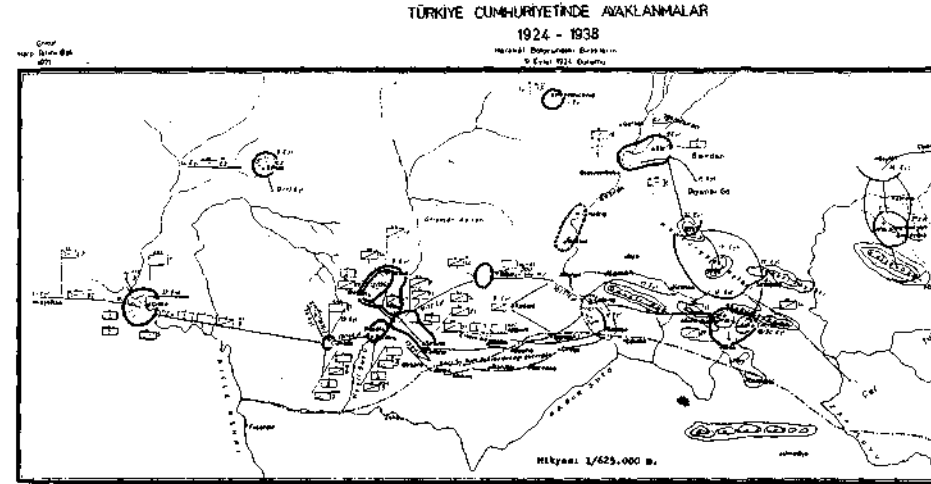
Durumun gelişmesini yakinen izleyen ve harekâatın bir an önce başlaması kaygusunda olan Genelkurmay Başkanının, 10 Eylül 1924'te 7.

Kolordudan telgrafla aldığı bilgiye göre: 1. Süvari Tümeni, 11 Eylül akşamı Hazırsuyunu bir alayla geçecek ve Şıranis üzerine yürüyecek; bundan sonra birer gün ara ile diğer alaylar da harekete geçerek 15 Eylül 1924 akşamına kadar Süvari Tümeni Harbursuyu üzerinde Bagoga - Çelki köprüsü bölgesinde toplanacak ve Beytüşşebap Grubu ile Çölemerik Grupları da 16 Eylülde harekâta başlayacaklardı.

Hakkâri ilinin Çal'a (Çukurca'ya) kadar olan kısmında (Harbursuyu ile Zap arasındaki kısım) Nasturilerin direnmesine ve durumuna tabi olunacak, İngilizler yardım etmediği takdirde 20 Eylül'e kadar Çal ile Harbur arasının işgal edilebileceği tahmin edilmekte idi.

b. 9 Eylül 1924 Durumu:

7. Kolordunun Genelkurmay Başkanlığına arz ettiği bilgiye göre, harekât bölgesindeki grupların 9 Eylül 1924 durumu şöyle idi (Kroki: 4):

Çölemerik Grubu: Çölemerik'te idi. İaşe ve sağlık durumunda kayda değer bir husus yoktu. Grup Komutanlığı 200 ton iaşe maddesi satın almış, bunlardan altı tonu Başkale'den, 10 tonu Hoşal'dan, iki tonu da Van'dan yola çıkarılmıştı. Erler üzerinde ve muharebe ağırlığında bulunması gereken cephane, grubun yanında idi. Yedek cephane Van'dan Çölemerik'e henüz gelmemişti. Kolordu ile grup arasındaki muhabere yalnız Çölemerik telgrafhanesi ile yapılmakta idi. Keravi aşireti reisi İsmail Ağa 6 Eylül 1924'te Çölemerik'e gelmiş, bütün aşiretiyle hizmete hazır olduğunu ve grup Çölemerik batısındaki Lehvin güneyindeki sırtlara gelince, aşireti ile katılacağını bildirmişti.

Beytüşşebap Grubu: Grup Karargâhı, 6. Piyade Alayı ve bir kudretli dağ bataryası Elk'te; 18. Piyade Alayı ile grup dağ taburu Beytüşşebap'ın 4 km. kuzeydoğusunda idi. 18. Alayın 1. Taburunda meydana gelen firar olayı dolayısıyla tabur 80 mevcutla 1. Bölüğü teşkil etmiş ve bu suretle 1. Tabur, bir piyade ve bir makineli tüfek bölüğünden ibaret kalmıştı. Şırnak'taki 62. Piyade Alayının 2. Taburuna katılmış bulunan firarî erler sorguları yapıldıktan sonra birliğine iltihak ettirilecekti.

Garnah'ta 8 ton, Avrah'ta 20 ton erzak bulunmakta, ayrıca, Pervari ile Beytüşşebap arasında çeşitli yerlerde idhar edilmekte olan erzakın mahallî araçlarla nakline çalışılmakta, grubun gerekli erzakı Bitlis, Siirt ve Cizre'den sağlanmakta, 8 Eylül 1924'te Cizre'den 12 ton arpa, 4 ton buğday gönderilmekte idi. Grubun yedek cephanesi Şırnak'ta olup bir kısım cephane 3 Eylül'de Şırnak'tan Beytüşşebap'a yola çıkarılmıştı.

Kolordu ile Grup arasında irtibat; Beytüşşebap'tan Şırnak'a kadar altı muhabere postaları ile, buradan da Cizre'ye, telgrafla yapılmakta idi.

Şırnak - Beytüşşebap yolunda uygun yerlere konmak üzere gönderilen pırlıdak postaları henüz muhabere denemelerini yapmamıştı.

Beytüşşebap Grubunun menzil hizmetini kurmak üzere 5. Süvari Alayının 1. Bölüğü Meydançıvuş'a gönderilmişti.

Harbur Süvari Grubu, Harbul - Besbin - Kita bölgesinde bulunmakta idi. Bu gruba yeni toplanma bölgesi olarak Çelki köprüsü ile Bagoga bölgesi gösterilmişti. Grup Komutanlığı iki kuvvetli subay

keşif kolu ile Keşan - Rumni, Keşan - Damga - Bagoga istikametlerini keşif ettirmekte idi. 1. Süvari Tümeninin er noksanına karşılık tertip edilen 250 er 3 Eylül 1924'te Mardin'den hareketle 10 Eylülde Cizre'ye gelmiş bulunuyordu. Süvari bataryasının noksan erleri ise, Diyarbakır'daki uçaksavar bataryasından gelen usta erlerle tamamlanacaktı.

Tümen ambarı Besbin'de bulunmakta, buraya idharat Kolorduca yapılmakta idi. Şimdiye kadar yapılan 100 tona yakındı. 1. Süvari Tümeni yeni toplanma bölgesini işgal edince tümen ambarı da Geve'e nakledilecekti.

Kolordu ile grup arasında irtibat; muhabere atlıları ile yapılıyor. Cizre'den Cumadiye'ye kadar inşa edilmiş bulunan telefon hattı Besbin'e doğru uzatılıyordu. Tümenin yedek cephanesi Cizre'de olup parça parça tümen bölgesine taşınmakta idi.

7. Kolordu Komutanlığı Genelkurmay Başkanlığına, zaman zaman gelişen hazırlık derecesini sunmakla beraber harekât için kendi görüşü olarak gruplara verdiği talimat hakkında da bilgi vermişti.

c. 10 Eylül 1924 Durumu:

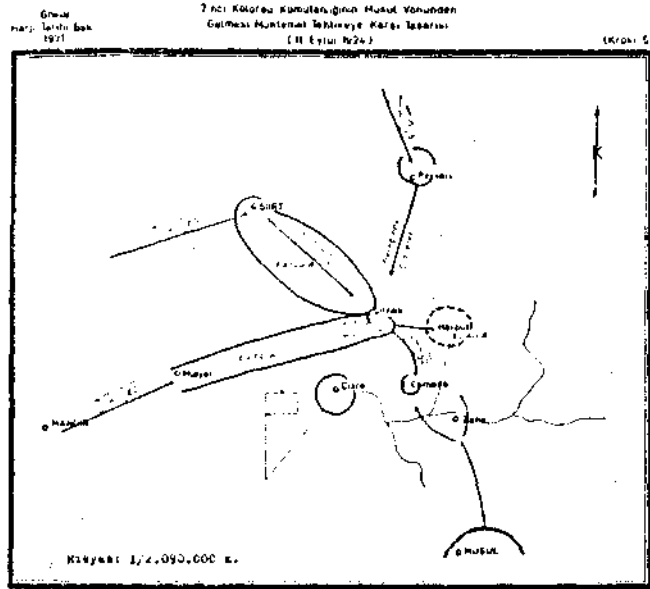
Harekât bölgesindeki grupların 10 Eylül durumuna göre Çölemerik ve Beytüşşebap Gruplarının Kolordu Komutanlığından aldıkları talimata göre harekete geçmelerine bir engel yoktu. Yalnız bu grupların birlikte harekete geçmeleri için süvari tümeninin ikinci toplanma bölgesi olarak verilen Çelki köprüsü ile Bagoga'ya gelişini beklemek doğru olacaktı. Süvari Tümeni yeni bölgesine intikal ettiği takdirde, Gılgoyan bölgesi seçilmiş ve Zaho bölgesindeki İngiliz idaresinin bu hareketi nasıl karşılayacağı hakkında da bir kaniya varılmış olacaktı. Aynı gün 1. Süvari Tümen Komutanının daha önceleri Gılgoyan aşireti reisleri ile yaptığı temas ve telkinler neticesi bu aşiretin yapılacak askerî harekâtımız aleyhinde bulunmayacağı, Hodriş - Nasturi hattı doğusunda bulunan 4 - 5 Nasturi köyü dolayısıyla 1. Süvari Tümeni Çelki köprüsü bölgesinde toplandığı sırada bu aşiretin de Hodriş - Nasturi bölgesinde toplanacağı öğrenilmişti.

d. 11 Eylül 1924 Durumu:

Kolordu emrine göre Beytüşşebap Grubunun harekâta 16 Eylül 1924'te başlaması kararlaştırılmış olduğu halde grup; Nasturi yaylasındaki 3355 rakımlı tepeyi Nasturilerin bir günden beri tahkim etmekte oldukları haberi üzerine, 6. Piyade Alayı ve bir dağ bataryası ile 11 Eylül saat 20.00'de harekete geçerek 3507 rakımlı tepeyi işgal etti.

5. Süvari Alayından bir bölük ile bir makineli tüfek bölüğü ve bir dağ bataryası Cumadiye'ye gitmek üzere 11 Eylül akşamı Cizre'den hareket etmişti. O sıralarda, 1. Süvari Tümeni subay keşif kollarının, Zaho bölgesi halkının askerî harekâtımıza karşı olmadıklarına dair elde ettiği bilgiye dayanarak 7. Kolordu Komutanlığınca Süvari Tümeninin yeni toplanma bölgesine kademe kademe gönderilmesi kararlaştırılmış ve bir süvari alayının 11 Eylülde Hazilsuyunu geçerek Şiranis kalesi, Banike üzerinden Bagoga'ya ilerlemesi emredilmişti. 7. Kolordu Komutanlığı bu harekât sırasında Musul yönünden vukuu muhtemel düşmanca harekete karşı da (Kroki: 5):

TÜRKİYE CUMHURİYETİNDE AYAKLANMALAR
1924 - 1938

Bir taburu Şınak'ta, diğer taburu Mardin'den Midyat'a gelmekte olan 62. Alayın Harbul bölgesine alınması;

Siirt'e gelecek olan 63. Alayın, bir taburu ile Şınak'a yaklaştırılması;

Cizre Grubunun aynı maksatla Cizre'de bulundurulması;

Pervari'ye alınması kararlaştırılmış bulunan 36. Alayın gereğinde Cizre bölgesinde kullanılması hususlarını dikkate almış bulunuyordu.

e. 12 Eylül 1924 Durumu:

Kolordu emrine göre harekâtını düzenlemiş bulunan Harbur Süvari Grubunun 12 Eylülde Birsivi istikametine gönderdiği yancı bölüğü bu köy civarına yaklaştığı sırada düşman ateşine maruz kalmış ve açtığı karşı ateşle düşmanı siperlerinden atmıştı. Köyde kalanları da atmak üzere taarruz eden Teğmen Sinusi piyade ve makineli tüfek ateşine yakalanarak iki erle birlikte şehit olmuş, bir yaralı ve beş er de kaybolmuştu.

12/13 Eylül gecesi Harbur Süvari Grubu; tümen karargâhı, 11. Süvari Alayı, 14. Süvari Alayı ve dağ bataryası ile Şiranis'in 10 km. kadar batıkuzeyinde, 21. Süvari alayı ile Şiranis'te, sağ yancısı ile de Birsivi dolayında bulunmakta idi.

28. Alayın birinci kademesi 12 Eylülde Van'a gelmişti. Hudut taburunun katılması ile Başkale'de bir grup teşkili ve aşiret tümeni erlerinden bir müfrezenin de buraya celbi lüzumu üzerine 28. Alayın birinci kademesi aynı gün Van'dan Başkale'ye hareket ettirilmişti.

Şınak'ta bulunan 62. Piyade Alayı 2. Taburunun, bir bölümünü aynı yerde bırakarak Cizre Grubu emrine girmek üzere Cumadiye'ye hareketi de emredilmişti.

Kolorduca Pervari'ye alınması kararlaştırılan 36. Piyade Alayı ile bir dağ bataryası 12 Eylülde Bitlis'ten hareket etmiş bulunuyordu.

Cizre'de bulunan 7. Kolordu Komutanı, Süvari Grubunun harekâtını yakından izleyebilmek için karargâh ileri kademesi ile birlikte Besbin'e gitmek üzere 12 Eylül'de Cizre'den ayrılmıştı.

f. 13 Eylül 1924 Durumu:

7. Kolordu Komutanlığının 13 Eylülde bir suretini Genelkurmay

Başkanlığına sunduğu harekât emrine göre; Çölemerik, Beytüşşebap ve Harbur Grupları daha önce verilen talimata göre 16 Eylül sabahından itibaren harekâta başlayacaklardı. Grupların hedef ve görevleri özetle şöyle idi:

Çölemerik Grubu; Beylan güneyindeki silsileyi işgal ederek Beytüşşebap Grubu ile irtibat sağlamakla beraber Zap vadisine hakim bir durum alarak bu nehrin iki tarafındaki Nasturileri sıkıştırarak ve gerektiğinde Beytüşşebap Grubuna yardım edecek, bu grubun daha sonraki hedef ve görevi bilâhara verilecekti.

Beytüşşebap Grubu; evvelki talimata göre önce Nasturiyan yaylasını elde edecek. Bu sırada meydana gelecek direnmeleri bertaraf ederek Çölemerik ve süvari grupları ile irtibatla bulunmak suretiyle Nasturiyan yaylasından itibaren Yukarı ve Aşağı Tayyari bölgesine yönelerek bu bölgedeki direnmeleri de kırarak Çal'a doğru ilerleyecekti.

Harbur Süvari Grubu; 15 Eylülde Harbur üzerindeki Çelki köprüsü - Bagoga bölgesinde toplanacak, 16 Eylül sabahı bir süvari alayı ile aşiret kuvvetlerini doğuya sürerek bunlara, Aşağı Tayyari bölgesini ve özellikle bu bölgede direnmesi muhtemel Aşita köyünü hedef verecek ve Nasturiyan yaylasından incek Beytüşşebap Grubu ile irtibat sağlayacaktı. Süvari grubu, öncüsü ve aşiret kuvvetleri ile Aşağı Tayyari bölgesini işgal ederken büyük kısmı ile de Umadiye'den gelen istikametleri örtecek ve Umadiye kuzeyindeki Ser Umadiye silsilesinin işgalini hedef olarak alacaktı.

Cizre Grubundan Cümade ve dolayına çıkarılacak müfreze; 5.nci Süvari Alayından bir süvari bölüğü, bir makine tüfek bölüğü, bir dağ obüs bataryası, 7. Kolordu Süvari Bölüğü, 62. Alayın 1. Taburundan ibaret olup kolordu ihtiyatını teşkil edecek ve bu kuvvet aynı zamanda Zaho bölgesinde vukuu muhtemel herhangi bir teşebbüsü karşılamak ve 1. Süvari Tümeninin menzil hattını temin ile görevli olacak, ayrıca, Cizre Grubundan bir süvari bölüğü, bir sahra bataryası ve 3. Kolordu Dağ Telsiz Merkezi Cizre'de bulunacaktı.

Süvari tümeni Çelki bölgesinde toplanırken Gılgoyanlıların da Hodriş - Nastur bölgesinde toplanması kararlaştırılmıştı. Bu hattın doğusunda 4 - 5 Nasturi köyü bulunmakta idi. Bu bölgede direnmenin

kırılması ve sonra da süvari tümeni ile birlikte Tayyari bölgesine ilerlemeleri bunlara hedef olarak verilmişti. Bununla beraber Beytüşşebap Grubunun sağ yanı her ihtimale karşı göz önünde tutulacaktı.

Süleymaniye Milletvekili Fettah Bey komutasında 1. Süvari Tümeninden bir bölük Şırnaklı ve ayrıca Gürürlülerden toplanacak 200 kişilik kuvvetin Billur - Gürür yolu ile 15 Eylülde Rumiye'ye vararak Beytüşşebap Grubu ile irtibat kurması 1. Süvari Tümenince tertiplenmişti.

Zap suyu ile Harbur sırasındaki bölgenin işgaline matuf olan birinci hedefin elde edilmesinde cümleye başarı temenni edilmekte idi.

7. Kolordu bu emri verdiği sırada harekâta katılacak diğer birliklerden: 63. Piyade Alayı Siirt'te (14 Eylül'de bir taburunu Şırnak'a gönderecek); 62. Alay Karargâhı ile bir tabur Midyat'tan Cizre'ye yürüyüşte;

14. Süvari Tümen Karargâhı ile 3. Süvari Alay Mardin'e yürüyüşte; 12. Tümen Karargâhı, bir piyade alayı, Topçu Tabur Karargâhı ve bir dağ bataryası Sarıkamış'tan Bitlis'e gelmek üzere yürüyüşte; altı uçak kısmen Resûlayn'e gelmiş bulunmakta idi.

7. Kolordu Komutanının henüz Cizre'nin 40 km. doğusunda Cümade mevkiinde bulunduğu 13 Eylülde Harbur Süvari Grubunun harekâtı, önceki talimat ve münferit emirlere göre şöyle olacaktı:

11. Süvari Alayı ile Şırnak aşiretleri öncü olarak Bisbin'den hareketle Şıranis, Banike, Balona, Damga üzerinden Çelki köprüsü - Bagoga bölgesine gelecek, 21. Süvari Alayı ile bir dağ bataryası 14 Eylülde büyük kısım olarak öncüyü takip edecek, bu olaydan bir süvari bölüğü ile bir kısım Şırnak aşireti erleri sağ yancı olarak Birkar, Birsivi, Avkını, Baruşki, Bernona, Çiraga üzerinden Bagoga'ya gidecek, 14. Süvari Alayından bir bölük ile Goyanlıların Gürür aşiretinden 200 kişiden mürekkep Fettah Bey Müfrezesi 12 Eylülde Harbur'dan hareketle Billur üzerinden Rumeni'ye gidecek ve buradan Beytüşşebap Grubu ile irtibat kuracak.

14. Süvari Tümeni Tugay Komutanı emrinde bulunan 5. Süvari Alayından bir süvari bölüğü, bir makineli tüfek bölüğü, 7. Kolordu Süvari Bölüğü ve bir obüs bataryası 13/14 Eylül gecesi Hazırsuyu üzerinde Kûsaf civarında Zorova mevkiine giderek buradan süvari gru-

varına gelmiş, aynı gün Bitlis'ten hareket eden 36. Alay ise Siirt'e varmıştı.

h. 15 Eylül 1924 Durumu:

Beytüşşebap Grubundan 6. Alay ile bir bataryanın 11 Eylülde 3507 rakımlı tepeyi ele geçirmesinden dört gün sonra grubun diğer kısmı (grup karargâhı, 18. Piyade Alayı ve bir dağ topçu taburu) 15 Eylülde Diyarızir gediğine hareket etti. Bu arada, Gavdan, Menhuran, Pavrız, Bardino, Kiravi aşiretleri gruba gelerek hizmete hazır olduklarını bildirmişler ve bunlardan 500-600 silâhlının harekâta iştiraki mümkün görülmüş, ayrıca dehalet eden Zeşiriki aşiretinin de 300 tüfekte hizmete hazır olduğu öğrenilmişti.

11. Süvari Alayı, bir topçu takımı ve Şırnaklılardan 150 aşiret erinden mürekkep müfreze keşif yapmak, Goyanlılarla birleşmek ve duruma göre geçit hazırlamak üzere Tugay Komutanı Ethem Bey'in komutasında 15/16 Eylül gecesi Bagoga'ya varmış, bu arada Çelki köprüsünde bulunan Nasturilerin 15 Eylülde Umadiye yönünde savuştukları ve 15 erkek, 10 kadın ve 9 çocuğun dehalet ettiği, Çakkallo'nun el'an Nasturilerle meskûn bulunduğu öğrenilmişti. Ayrıca, 3. Süvari Alayı da 15/16 Eylül gece yarısı Diyarbakır'dan Mardin'e hareket etmiş bulunuyordu.

i. 16 Eylül 1924 Durumu:

3507 rakımlı tepeyi elinde bulunduran 6. Piyade alayı bugün tekrar harekete geçerek 3355 rakımlı tepenin doğusunda Serasipido kuzeyindeki silsileyi düşmandan temizlemiş ve 3355 rakımlı tepedeki Nasturi mevzilerinin arkasını almıştı.

Çölemerik Grubunun; kolordu emrine göre, bir kısım kuvvetle kendilerine tahsis edilen bölgeyi (Beylan güneyindeki silsile) işgal etmesi üzerine Nasturiler Romaşmo, Zorova ve dolayındaki köyleri boşaltarak Valto dağı mağaralarına çekildiler. 15/16 Eylül gecesi Bagoga'ya gelen Ethem Bey Müfrezesi 16 Eylül sabahı hadisesiz olarak Çelki'ye girmiş, Fettah Bey Müfrezesi ise, 16/17 Eylül gecesi Çelki'ye gelerek grup kıtaları ile birleşmişti. 14 Eylül'de Siirt'e gelen 36. Alay, 16 Eylül'de Pervari'ye hareket etmiş bulunuyordu.

Genelkurmay Başkanlığı Bitlis'in boş bırakılmaması lüzumu üzerine Siirt'e gelmiş bulunan 63. Alaydan iki ağır makineli tüfekte takviyeli bir bölüğün tekrar Bitlis'e gönderilmesini emretmişti.

Süvari Grubunun 16 Eylülde yapacağı hareket şöyle olacaktı:

Tugay Komutanı Ethem Bey'in komutasında Şırnak ve Goyan aşiretleri ile 11. Süvari Alayı Çelki ve Bagoga'dan Harbursuyunu geçerek Aşağı Tayyari bölgesine ilerleyecek ve Aşıta istikametinde tarruza başlanacak. Fettah Bey Müfrezesi gece saat 03.00'te Harbursuyunu geçerek Bize, Alamon, Kiranos bölgesindeki Nasturilere karşı harekete geçecek, süvari grubunun büyük kısmı Bagoga civarında bulunacak ve bu hareket topçu bataryasının desteğinde yapılacaktır. 62. Alay Karargâhı ile bir tabur da 16 Eylülde Cizre'ye varmış bulunuyordu.

Cizre Grubu 16 Eylülde şu durumda bulunmakta idi:

Piyade taburu ile bir dağ topçu takımı Şıranis'te; 7. Kolordu Süvari Bölüğü ile bir makineli tüfek takımı Deştımasek'te; kalan kısım ve grup karargâhı Kıt'a'da idi.

Başbakan İsmet Paşa'nın Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa'ya bugüne kadar olan durumu özetleyen raporu (Ek-1)dedir.

j. 17 Eylül 1924 Durumu:

Beytüşşebap Grubu 17 Eylül saat 09.00'da piyade ve topçu ateşi desteğinde ilerleyerek 3355 rakımlı tepeyi işgal etmiş, grupla birlikte bulunan aşiretler ise, Aşıta kuzeyindeki sırtları işgal maksadıyla ileri sürülmüştü. Bunlar saat 16.00'da, 6. Alayın himayesinde kısa bir çatışmadan sonra zayıtsız olarak Aşıta'yı aldılar. İltihakları beklenen Goyan aşiretleri 17 Eylül sabahı gruba iltihak etmişlerdi. 14. Süvari Alayının 3. Bölüğü ve bir kısım Goyanlılar aynı gün Alamon, Kiranos üzerinden ilerleyecek ve 6. Alayın karşısındaki 3355 rakımlı tepedeki Nasturilerin yan ve gerilerini tehdit edecekti. Diğer Goyanlılarla Şırnaklılar ise: Alamon, Kiranos güneyinden ve Arot üzerinden Aşıta'ya ilerleyecek, büyük kısım Şırnaklıları takip edecek, 21. Süvari Alayının diğer kısımları Bagoga'da kalacaktı. Fakat Goyan aşiretinin fazla cep hane almak için süvari grup komutanlığına yaptıkları istek itaatsizlik derecesine vardığı için komutanlıkça yapılan sert davranış ve ihtar

üzerine yaptıklarına pişman oldularsa da, süvari grubu, harekâtına bir gün gecikme ile devam zorunda kaldı. Ve Beytüşşebap Grubunun 3355 rakımlı tepeyi almasında yakın etkisi olmadı.

14. Süvari Tümen Karargâhı ile 3. Süvari Alayı 17 Eylülde Mar-din'e gelmiş, Siirt'te bulunan 63. Alayın 2. Taburu Şırnak'a gitmek üzere hareket etmişti.

k. 18 Eylül 1924 Durumu:

Çölemerik Grubu bir kısım kuvvetle 16 Eylülde Beylân gü-neyindeki silsileyi işgal etmesinden sonra büyük kısmın 18 Eylülde Mezurka köyüne gelerek Beylân'ın güneyindeki sırtlar hattına postalar bırakmak suretiyle Çamga köyüne kadar olan bölgeyi işgal etmesi üze-rine, Bubinsuyunun Zap'a birleştiği yere kadar olan kısımdaki Nas-turiler kâmilan Zap'ın doğusuna çekilerek Martınram dolayındaki ma-ğaralara gizlendiler. Yukarı Tayyari Nasturileri ile Nuhup Nasturileri de Valto dağının doğusunda ve güneyindeki mağaralarda toplandılar.

17 Eylülde 3355 rakımlı tepeyi işgal eden Beytüşşebap Grubu, 18 Eylülde Serasipido kuzeyi - Aşıta'nın 4 km. kuzeyi hattı ile 3507 ra-kımlı tepe bölgesine gelmiş bulunmakta idi.

Genelkurmay Başkanlığı, Nasturi ayaklanmasının memleket için hayatî önemini sezdiğinden tedip harekâtının mahalen sevk ve ida-resinin 3. Ordu Müfettişliğince yapılmasını ve Ordu Müfettişi Cevat Paşa'nın Erzincan'dan Diyarbakır'a gitmesini emretti.

28. Alayın ikinci kademesi bugün Başkale'ye gitmek üzere Van'dan hareket etmiş, 16 Eylülde Siirt'ten hareket eden 36. Alay bugün Pervari'ye gelmiş bulunuyordu. 18 Eylül günü harekâta devam edebilen süvari grubu Yukarı Çelki bölgesine geldiği zaman Alamon, Bize ve Kiranos'daki Nasturiler köylerini terk ederek Aşıta'ya çe-kildiler.

Beytüşşebap Grubu karşısında 600 kadar tahmin edilen Nasturinin 6. Alay cephesine yaptığı taarruz, makineli tüfek ve topçu desteğinde yapılan karşı taarruz ile kırılmış ve neticede asilerin çoğu öldürülmüş ve bir kısmı da civardaki Nasturilerle birlikte ve perişan bir halde Per-vari'ye çekilmişlerdi.

l. 19 Eylül 1924 Durumu:

7. Kolordu Komutanlığının harekâtın bundan sonraki dönemine dair Genelkurmay Başkanlığına sunduğu ve tasvibini aldığı plana göre; Nasturiyan yaylası süvari grubunun yardımı ile Beytüşşebap Grubu tarafından zaptedildikten sonra Aşıta işgal edilecek ve Bey-tüşşebap Grubu Çal'a ilerleyecek. Bu sırada süvari grubuna Aşıta böl-gesi batısında uygun bir tertip alınacak ve Beytüşşebap Grubundan bir piyade alayı Zap nehri ile Harbur arasındaki bölgenin keşif ve em-niyetine memur edilecek, Beytüşşebap Grubu Karargâhı ile diğer alayı Zap doğusuna geçirilecek ve Zap'a kadar olan harekâtın birinci safhası bu suretle sona erdirilecek ve Çölemerik, Geyar, Şemdihan arasındaki ikinci safhanın icraatına başlanacaktı. Şimdilik süvari grubunun ola-ğanüstü bir zorunluk olmadıkça daha doğuya alınmaması dü-şünülmekte idi. Çünkü mesafe uzadıkça bu grubun iaşesindeki müş-kilât da çoğalmakta idi.

Harbur ile Hazilsuyu arasındaki bölgenin temini işi Şiranis, Ba-nike, Damga hattında bulunan 62. Piyade Alayına verilmiş olacaktı.

14. Süvari Tümen Komutanı Suphi Bey ile karargâhının Cizre'ye gelmesi emredilmiş, geldiğinde 5. Süvari Alayı ile sahra ve obüs ba-taryası da emrine verilerek bu kuvvete Hazilsuyunun batı bölgesini temin görevi verilecekti. Hazilsuyunun daha doğusundaki arazi sahra ve dağ obüs bataryalarının hareketine elverişli değildi.

Süvari grubunun Aşıta bölgesinde cereyan eden harekâtı ise:

19 Eylül günü Arot'un batıkuzeyindeki tepelerde başlayan mü-sademedede, ilerideki kıtalarımızın takviyesi üzerine uzun süre devam edememiş ve düşman çekilmişti. Takip maksadı ile 14. Süvari Alayı, bir batarya ve 21. Süvari Alayı Arot güneyinden Aşıta'nın güneyi istikametinde çekilen düşmanı takip etmiş, 11. Süvari Alayı, Şırnak ve Goyan aşiret kuvvetleri ile grup karargâhı Arot üzerinden Aşıta istikametine ilerlemişti. Arot istikametinde ilerleyen grup kıtaları ara-zinin engelliği sebebiyle ancak güneşin batmasından sonra Arot'un iki saat kadar doğusundaki boğazı elde ederek aldığı tertibatla geceyi ge-çirmiş, 14. Süvari Alayından bir bölükle aşiretlerden ayrılan bir kısım kuvvet Arot'un güneyindeki sırtları elinde bulundurmıştu.

Takibe memur 14. Süvari Alayı, 21. Süvari Alayı (iki bölük nok-

san) bir batarya ve Hüsam Ağa'nın komutasındaki Gürürlüler Aşıta'nın güneybatısındaki sırtlarda yeniden düşman ateşine maruz kalmış ve açılan karşı ateş üzerine pek az devam eden ufak bir müsademedan sonra düşmanın tekrar çekilmesi sebebiyle Aşıta'ya kadar ilerlemiş ve geceyi, 14. Süvari Alayı Aşıta'da; 21. Süvari alayı Aşıta'nın güneybatısındaki tepede; 11. Süvari alayı Arot dolayında geçirmiştir.

m. 20 Eylül 1924 Durumu:

Saat 14.30'da üç İngiliz tayyaresi Bisbin'den Şiranis'e gitmekte olan 62. Alayın 2. Taburuna üç saat taarruz etmiş ve 500 kadar bomba atmıştı. Bu hava taarruzunda 8. Bölük Komutanı Üsteğmen Sadullah ile 6 er şehit, 15'i ağır, 10'u hafif olmak üzere 25 er ve 9 hayvan yaralanmıştı.

Arot dolayında geceleyen 11. Süvari Alayı ve burada bulunan aşiretler hareket ederek saat 10.00'da Aşıta'ya geldiler ve Beytüşşebap Grubu karargâhı ile birleştiler.

İngiliz hava taarruzlarını kesmek için Genelkurmay Başkanlığı kolorduya verdiği emirde; propaganda niteliğinde olmak üzere İngiliz karakolları bulunan Birsivi, Balona, Çakallo hattı kuzeyinde bir kez daha tayyare taarruzu olursa İngilizlerin statüko hududunu tanımamakta ısrar etmekte oldukları anlaşılacağı cihetle, ordunun harekâtında serbest kalacağı ve vaki olacak mukabeleden meydana gelecek mahzurlardan dolayı doğrudan doğruya İngilizlerin sorumlu tutulacağı söylentilerinin süratle Zaho ve Umadiye bölgesine yayılmasını istemekte idi.

17 Eylülde Siit'ten hareket eden 63. Alayın 12. Taburu bugün Şırnak'a ulaşmış, Mardin'e gelmiş bulunan 3. Süvari alayından bir bölük Nusaybin'e gönderilmişti.

n. 21 Eylül 1924 Durumu:

18 Eylül Çamga köyüne kadar olan bölgeyi işgal etmiş bulunan Çölemerik Grubu büyük kısmı, 21 Eylülde Mezrug'a'dan Zapsuyu'nu geçerek Zorova'yı işgal etmiş bulunan müfreze ile birlikte Valto dağına ilerlediler. Her iki kuvvet Sırta, Martmıran, Hedyana köylerini işgal ederek Nasturilerin bulundukları mağaraları kuşattılar ve teslim

olmaları için haber gönderdiler. Teslim olmadıkları takdirde mağaralara topçu ateşi açılacağı da bildirilmişti. İngilizlerin hava keşfi ve taarruzları aralıksız devam etmekte idi. Bugün saat 15.30'da Zaho'dan gelen İngiliz tayyareleri Şiranis güneyindeki Deştasek köyü civarındaki bir deve kafilesini bomba ve makineli tüfek ateşi altına almış, 40 deve ölü, 20 deve ile 2 deveceyi yaralanmıştı.

Yapılmakta olan harekâtı çeşitli yönlerde güçleştiren bu durum karşısında 7. Kolordu Komutanı Genelkurmay Başkanlığına yaptığı teklifte: "Uçaklara karşı savunma silâhlarımızın bulunmaması, ikmal kollarının hareketine elverişli yegâne menzil hattının zaruri olarak Şiranis üzerinden geçmekte bulunması ve menzil hattımıza 15-20 km. mesafede olan Zaho'daki İngiliz tayyarelerinin devamlı taarruzları dolayısıyla bu hat üzerinde nakliyat olanağı kalmadığını ve işe müşkilâtı baş gösterdiğini, esasen kira ile ve ikna edilerek müşkilâtla göreve sevk edilen kafilelerin tayyare taarruzu olduğu zaman dağıldıklarını ve savuştuklarını;

Sona ermek üzere olan harekâtımızı işe ve nakliyat bakımından müşkül durumda bırakmak ve Cizre'den doğuya giden menzil hattımızı emniyetli bir vaziyete sokabilmek için İngiliz tayyare taarruzlarının siyasî teşebbüslerle men'i veya harekâtın Zaho ve Umadiye'ye kadar genişletilmesi lüzumunu..." belirtmiş bulunuyordu.

Genelkurmay Başkanı aynı kanıda değildi. Ona göre; Zaho işgal edilse dahi İngiliz tayyareleri uçabilir ve saatte 180 km. yaptıkları için de üç saat havada kalabileceklerine göre müşkilâta uğramadan Çölemerik, Şırnak ve Cizre bölgeleri üzerinde bir saat kadar bomba taarruzu yapabilirlerdi. Bu sebeple menzil nakliyatımıza hava taarruzları yapmakta ısrar ettiklerine göre, Şiranis-Bagoga hattı üzerinde yapılacak her türlü harekâtı geceye inhisar ettirmek, erleri ve hayvanları gündüzleri tayyare taarruzlarından emin yerlerde bulundurmak ve taarruz eden tayyareleri makineli tüfeklerle düşürmeye çalışmak zayıfın azalmasını sağlamış olacaktı. Bu arada, ilk tayyare taarruzu sebebiyle, İngilizlere yapılan siyasî teşebbüslere daha etkili şekilde devam edilmekte idi. Buna rağmen tayyare taarruzu devam ettiği takdirde Zaho ve Umadiye'nin işgaline karar vermek kuvvetle muhtemeldi. Ancak bu işgalin etkisiz kalması ve İngilizleri daha büyük öl-

çüde hava taarruzlarına mecbur etmesi ihtimali de kuvvetli idi. Bunun için de işgal ettiğimiz yerlerde durmak suretiyle sonuç üzerine etkili olamayacağımıza göre daha çok zayıat verebilirdik. Bu sebeple, İngiliz tayyarelerinin esas meydanları ve tesisleri nerelerde ise oralara kadar gidilerek tahrip etmek ve İngilizlerin hava tarruzlarını durdurmak zorunluğunda kalınabilirdi. Bu itibarla harekâta bu ihtimallere göre derhal başlanabilecek şekilde derhal yeni hazırlıklara başlanması ve emir verilir verilmez maksadı başarı ile elde etmeye yeter kıtaların kullanılması ve sonuna kadar harekâtın devam ettirilmesi gerekcekti.

Genelkurmay Başkanlığı bu konu üzerinde 7. Kolordu Komutanlığı ve 3. Ordu Müfettişliğinin düşüncelerini sormakla beraber aynı görüşü Başbakanlığa da teklif etmişti. Bu teklifte; menzil hattımızın İngiliz hava meydanlarına yakın oluşu sebebiyle büyük fedakârlıklarla daha kuzeye alındığı takdirde en çok bir ay sonra yağacak kar dolayısıyla gidiş geliş kesileceği için kıtalarımızın kanı pahasına girilmiş olan bu yerlerin boşaltılması zorunluğunda kalınacağına ve neticede Nasturilerin eski yerlerine dönmüş olacıklarına işaret edilmekte, bu takdirde bölgedeki aşiretlerin hükümete muhalif olacıkları ve propaganda etkisinin artması ile de İngilizlere temayül edecekleri ve sonunda hükümetin siyaseten yenilmesi ve maksadına ulaşamaması gibi bir durum hasıl olacağına değinmekte idi. Bu durumu iyi bilen İngilizler hareket yapan kıtalarımıza taarruza lüzum görmeyerek statüko hududunun yakınından geçen bu menzil hattımıza kendilerine has olan inat ve ısrar ile ve usandırıcı bir tarzda hava taarruzlarına devam ettikleri ve dört gün içinde biri subay olmak üzere 14 şehit, 15'i ağır olmak üzere 43 er yaralı zayıatına sebep oldukları, buna karşılık yalnız siyasî teşebbüsle yetinilerek fiilen mukabele edilmediği takdirde devam edecek olan tayyare taarruzlarının kıtalarımızın ve özellikle aşiretlerin morallerini bozacağı gibi pek çok zayıatı da gerektireceği belirtilmekte idi.

Yapılan siyasî teşebbüslerimize rağmen İngilizlerin statüko hududumuz dahilindeki menzil hattımızda hava taarruzları ve Rumiye Şehbenderimizin Dışişleri Bakanlığında sunduğu istihbarat raporuna göre, Süleymaniye ve dolaylarından alınarak Revandiz bölgesine gönullü asker sevk etmelerine bakılırsa, Musul sorununu Cemiyeti

Akvam ne suretle çözmeye karar verirse versin, silâhla halle karar verdikleri anlaşıldığından, İngilizleri bu tasavvur ve maksatlarından vazgeçirmek ve tayyare taarruzlarına etkili bir şekilde mani olmak ve halen statüko hududunu geçmemekte ısrar etmeyeceğimizi ve Musul meselesini aynı şekilde silâh gücü ile halle azmetmiş olduğumuzu anlatmak için İngilizlerin 24 saatlik bir mühletle ve şiddetle protesto edilmesini ve statüko hattını tecavüz etmediğimize ve ilk protestomuzla rağmen bu hat kuzeyindeki kıtalarımıza devam eden ve önemli zayıatı mucip olan hava taarruzlarına kesinlikle son vermedikleri takdirde tecavüz suretiyle İngilizlerin ihlâlde ısrar etmekte oldukları bu duruma, bütün sorumluluğu onlara ait olmak üzere tarafımızdan da uymak zorunluğu kalmayacağı ve ordumuzun harekâtında serbest kalacağını tebliğ edilmesini ve bu şiddetli protestomuzla rağmen hava taarruzları herhangi bir bölgemize devam ettiği takdirde derhal Zaho ve Umadiye'nin kıtalarımız tarafından işgal edilmeleri lüzumu açıkça belirtilmiş bulunuyordu.

Genelkurmay Başkanlığı, İngilizlerin böyle şiddetli bir teşebbüs karşısında tecavüzden vazgeçecekleri kanısında idi. Zira İngilizlerin Mısır, Sudan, Irak ve Hicaz'da elverişsiz durumda bulunmaları sebebiyle Musul meselesinin hallinde Türkiye ile bir harbi göze alacak kadar ileri gideceklerini sanmamakta idi. Bununla beraber İngilizlerin tecavüzde inat ve ısrar edecekleri ihtimali de göz önüne alınarak yalnız Zaho ve Umadiye'nin işgali ile yetinilmeyeceğini ve İngilizler Musul'dan tamamen atıluncaya kadar harekâtın genişletileceği ve bunun için gerekli seferberliğin de yapılarak yeni harekât için gerekli tedbirlerin alınması lüzumunu da teklif etmiş bulunuyordu.

Hakkâri tedibatı neticesinde İngilizlerle bir harp ihtimalini dikkate alan Genelkurmay Başkanlığı; seferberliğe hazırlık olmak üzere 7. ve 5. Tümenlerle halen 7. Kolordu emrinde bulunan 1. ve 14. Süvari, 2. ve 17. Piyade Tümenleri ile 28., 36. ve 9. Kolordudan gönderilmek üzere hazırlanan 34. Piyade Alaylarının seferberlikleri için gerekli silâh, cephane, elbise, gerçek vesairenin şimdiden yerlerine sevklerinin sağlanmasını Millî Savunma Bakanlığında istemiş bulunuyordu.

16 Eylülde Siirt'ten hareketi emredilen 63. Alayın iki makineli tü-

fekle takviyeli 2. Bölüğü 19 Eylülde hareketle 21 Eylülde Bitlis'e varmış 18 Eylülde Van'dan hareket eden 28. Alayın ikinci kademesi bugün Başkale'ye gelmiş bulunuyordu.

o. 22 Eylül 1924 Durumu:

Nasturilerin bulunduğu mağaraları kuşatan ve teslim olmalarını ihtar eden Çölemerik Grubunun nizamî ve aşiret kuvvetleri makineli tüfek ateşi desteğinde Valto dağına kadar ilerlemiş olduğu içindir ki, Nuhup deresi dolayında Semdar sırtları hattına kadar olan kısımda Nasturilerden eser kalmamıştı. Nasturilerin teslim olmamakta direnmeleri sebebiyledir ki, aynı gün Martıram dolayındaki mağaralara topçu ateşi açılmış ve bazı mağaraların içine birkaç isabet kaydedilmişti. Eşkiyaya teslim olmaları için tekrar haber gönderildiği halde asiler teslim olmamakta direnmekte idiler. 23/24 Eylül gecesi su doldurmak maksadıyla mağaradan çıkıp dereye inen 3-4 Nasturi açılan ateşle öldürüldü. 24 Eylül günü Valto dağı üzerinde Nuhup deresi kuzeyindeki tepelere kadar olan kısımda Nasturilerden eser kalmamıştı. Sonradan alınan raporlardan öğrenildiğine göre; gruba mukavemet eden silahlı Nasturiler 40 kadar olup bunların mağaralarda sıkışıp kalanlardan gayrisi, Mülk İsmail ile beraber kâmilan ve Mülk Hoşabe hariç Aşağı Tayyarililerin de tamamı Umadiye'ye kaçmışlardı. Mağaralarda bırakıkları biri yaralı olmak üzere 5 kadın, biri yaralı ve biri malûl 2 erkek ve 8 küçük çocuktan ibaretti. Yaralılara ilk tedavileri yapılmış, kaçanları takip için bir kısım müfreze ve aşiret kuvvetleri gönderilmişse de kimseyi yakalamak mümkün olmamıştı.

Kolordu komutanının Genelkurmay Başkanlığına sunduğu rapora göre; işe temini güçlüğü sebebiyle Çölemerik Grubunun yaptığı harekâtın şimdiye kadar pek istifade mümkün olmamıştı.

27 Eylülde Bido'da bulunan 14. Süvari Alayı Umadiye'den gelen ve kuvveti 500'den fazla olduğu tahmin edilen ve makineli tüfeklerle donatılmış Nasturilerin taarruzu karşısında kademe kademe geri çekilmiş ve Nasturiler Bido köyünü yağma etmiş ve yakmışlar, köy halkı Aşıta'ya çekilmişti.

Harekâtın bir an önce sona erdirilmesi kaygusunda olan Genelkurmay Başkanlığı, Çölemerik Grubunun Valto dağına işgal etmesi

ile Nasturi meselesinin icraat kısmına ait arazi bölgesinin işgal edilmiş sayılmayacağı, Çal'ın fiilen işgali ve ileri karakollarımızın Zap kenarına kadar Güneye sürülmesi lüzumunu emretmişti.

7. Kolordu Komutanlığının harekâtın sonra alınacak tertibat hakkındaki sorusu üzerine, Genelkurmay Başkanlığının ileri sürdüğü görüşe göre; Cemiyeti Akvam, Musul meselesi üzerinde İngilizlerin ve bizim düşüncelerimizi öğrenmiş olduğu içindir ki, soruşturma sonucu bu meselenin bir süre sonra tekrar görüşülmesine karar vermişti. İngilizler bu meseleyi Cemiyeti Akvama götördükleri zaman Türkiye'de kuvvetli bir ihtilâl ortamı hazırladıkları kanısında idiler. Hatta, böyle bir ihtilâl bastırmak için kullanılacak kıtalara dahi fesat ve ihtilâl düzenini soktuklarını sanıyorlardı.

Nasturi tedibatının ve içteki ihtilâl kışkırtmalarının başarı ile ve süratle giderilmesi, Cemiyeti Akvamın ilk müzakereleri sırasında, İngilizlerin başarılı olmalarına ve duruma hakim bir tavır takınmalarına engel olmuştu. Bu sebeple İngilizler bundan sonraki müzakereleri mümkün olduğu kadar uzatarak, önceden tasarladıkları ve fakat gerçekleştiremedikleri fesat ve ihtilâl kışkırtmalarını yeniden ele almak ve daha sonraları hasıl olacak siyasi duruma hakim olarak Musul'un kendi lehlerine hallini sağlamaya çalışmak isteginde idiler. Türk Hükümetinin kararı ise; Musul'u herhalde elde etmekte. Cemiyeti Akvamın ikinci bir müzakereden önce yerinde inceleme yapması pek muhtemeldi. Bu ihtimal ve Musul'un İngilizlerde kalmak istemediğinin dünya kamuoyuna duyurulması lüzumundan dolayıdır ki, Musul ilinde halen mevcut asayişsizliğin İngilizlerin baskısı ve kuvveti ile giderilememesine ve halkın İngilizlere karşı duyduğu hoşnutsuzluk ve ayaklanmanın devamına çalışmak ve bu hususta Musul'daki vatandaşlarımıza elden gelen yardım yapmak ve bu suretle gerek Cemiyeti Akvam Tahkik Heyetinin muhtemel soruşturması sırasında, gerek Cemiyeti Akvamda Musul sorununun tekrar müzakeresinde bu gerçeği ispat ve meseleyi lehimize kazanmak lâzımdı. Ancak bunu muntazam kuvvetlerle yapmak durum dolayısıyla mümkün olmadığına göre özel bir teşkilâtla yapmak zarurî idi. Bu arada:

Süleymaniye bölgesinde Şeyh Mahmut'un direnmesini sağlamak için Süleymaniye Grubuna her şekilde ve vasıta ile yardım edilmeli;

Simko Revandiz'e gönderilmekte olduğuna göre, hem Revandiz Grubu tekrar faaliyete geçirilmeli ve hem de en emin şekilde Süleymaniye Grubuna yardım edilmeli;

Kolorduca alınacak özel tertibatla Zaho, Umadiye, Sencar, Musul bölgelerinde de mahallî teşkilât kurulmalı ve teşkilât devamlı surette takviye ve idame edilmeli;

Musul'un batı ve güneyi bölgelerinde sakin ve daima İngiliz idaresine karşı olan ve ayaklanan Elabit kabileleri ile irtibat kurmak ve Acemi Paşa'dan da faydalanmak suretiyle bu kabilelerin direnme teşkilâtı takviye ve idame edilmeli idi. Bu teşkilât sayesinde İngilizlerin zorla işgali yüzünden Musul'da meydana gelen asayişsizlik İngilizlerin zor kullanarak dahi bastıramayacakları derecede ve kuvvette idame edilmiş olurdu. İngilizler bu durumun devamına engel olmak için şiddetli tedbirler alacakları gibi bu arada, statüko sınırı kuzeyinde kalan kıtalarımıza ve daha kuzeye dahi hava taarruzu yapmamaları pek muhtemeldi. Böyle bir hal şiddetle ve derhal protesto edilerek tekrarlanması halinde hava taarruzlarına engel olmak için İngiliz tayyare karargâhları baskın tarzında yapılacak seri bir hareketle tahrip olunacaktı. Ancak bu kesin tedbirleri almaya şu sıra bir zorunluluk olmayacağına göre, kıtalar Genelkurmaydan emir verilmedikçe hududa tecavüz etmeyeceklerdi. Bu süre içinde de kıtaların şu durumu alınmaları uygun görülmekte idi:

Nasturi tedibatının hedefleri tamamen elde edildikten sonra Çal ile Harbur suyuarasındaki bölge bir sınır taburu ile örtülmeli;

Kıtalar Cizre, Siirt ve Mardin bölgelerinde bulundurulmalı;

Tedip harekâtına memur edilen 1. Süvari Tümeni ile 2. Piyade Tümenine istirahat olanağı ve zamanı verilmeli;

Diğer kıtalarla, Musul'daki teşkilâta dayanak olunmalı ve sınırda duruma hakim bulunmalı;

Gerektiği takdirde diğer kıtalarla da takviye edilecek kuvvet ile bu teşkilât fiilen himaye ve memleketimize vaki olacak taarruzlar men edilmeli idi. Bu maksatla da kıtalar şu yerlere alınmış olmalı idi (Kroki: 6):

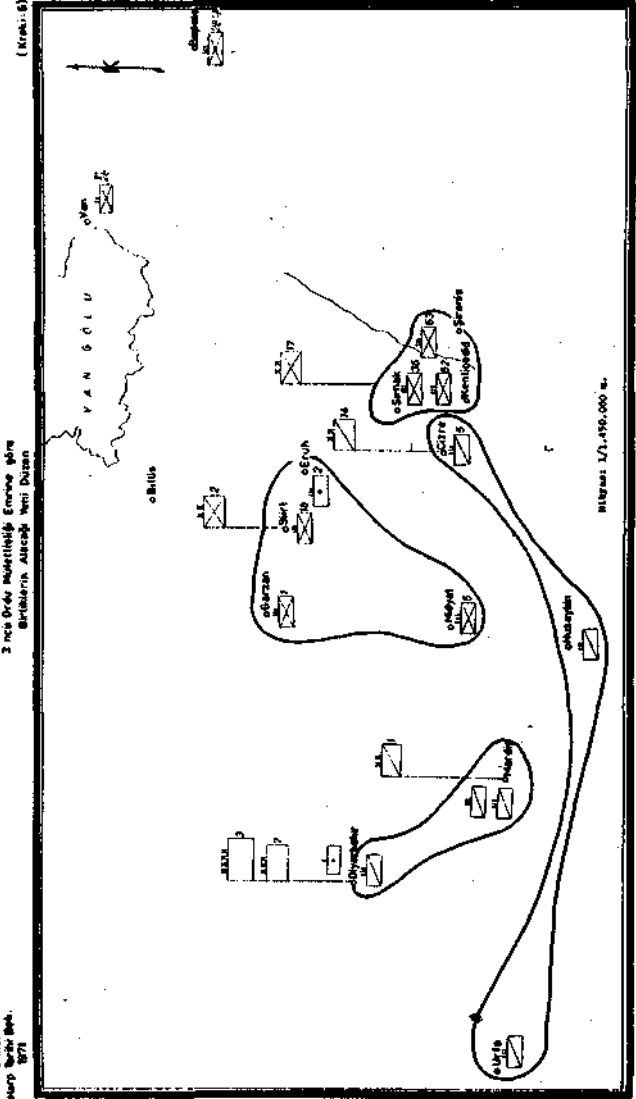
1. Süvari Tümeni	: Mardin ve dolaylarına
2. Piyade Tümeni	: Siirt, Garzan ve Midyat

TÜRKİYE CUMHURİYETİNDE AYAKLANMALAR

1924 - 1938

2 nci Ordu Müstahfız Ermenek şifre
Birimlerin Alınacağı Yeni Düzan

Gerekli
Müş. Şifre İht.
B77

- 62, 63. ve 36. Alaylardan
teşkil edilecek 17. Tümen : Karargâhı ile 5. Süvari
Alayı Cizre'de bırakılmalı
ve Mardin'deki Süvari
Alayı Nusaybin'e alın-
malı;
28. Alay : Başkale'de bırakılmalı;

2. Piyade Tümeni şimdilik tugay komutanı emrine verilmeli ve Nu-
rettin Paşa 17. Tümene alınmalı;

İngilizlerin her an hava taarruzu yapabilecekleri dikkatte bu-
lundurularak bütün kıtalar emniyete alınmalı;

Çal bölgesine ulaşmak ve güneyde Zap kısmına kadar olan sahayı
işgal etmek için yalnız 2. Tümen kıtaları yeter görüldüğü takdirde 1.
Süvari Tümeni şimdiden Mardin bölgesine gönderilmeli idi.

3. Ordu Müfettişi Cevat Paşa tedip harekâtı sonunda alınacak tertibat
hakkında Genelkurmay Başkanlığı ile hemfikir olmakla beraber sınır dı-
şında kurulacak özel teşkilat faaliyetinin mahzurlu olacağı kanısında; 7.
Kolordu Komutanı Cafer Tayyar Paşa ise, tedip harekâtının hedefine
varmasından sonra, Musul'un geri alınmasını askıda bırakıp dur-
durulması halinde aşiretlerin tekrar aleyhimize döneceği mahzuruna işa-
ret etmekte ve Cemiyeti Akvamın ikinci müzakeresine kadar ka-
muoyunu lehimize tutmanın pek mümkün olamayacağı, İngilizlerin
duruma hakim olabilmek için alacakları karşı tedbirler ve statüko sınırı
kuzeyindeki kıtalarımıza hava taarruzları yapacakları hatta Zaho ve
Umadiye yönlerinden Nasturileri ileri sürerek belki de askerî bir ha-
rekete teşebbüs edecekleri ihtimalini kabul etmekte ve bu takdirde aşı-
retlerden faydalanmak değil, aksine zarar görüleceğine de değinerek ya-
pılacak bir manevra ve propaganda ile Nasturileri defederek Zaho ve
Umadiye'ye karşı Cizre'de kuvvetli bulunmak suretiyle Musul me-
selesinde elde edilecek başarının, harekâtı bu hali ile durdurma yü-
zünden kaybedileceği kanısında olduğunu belirtmekte idi. Kıtalar al-
dırılacak tertibata dair düşüncesi ise, Çal ile Harbur arasının bir tabur ile
örtülemeyeceği, bu taburu mahallî aşiretlerden teşkil etmek mümkün

olsa bile güvenilemeyeceği ve bu itibarla bu bölgeye en az bir alay ayır-
mak gerekmele beraber bunun da işe olanaksızlığı yüzünden müm-
kün olamayacağına göre, Umadiye'ye karşı kuvvetli bulunmanın ancak
Ser Umadiye dahil Pervari bölgesinin işgali ve o bölgedeki işe mad-
delerinden faydalanmakla mümkün olacağına işaret etmekte ve bu du-
rumu sağlayabilmek için de, o bölgeye yeni kuvvet göndermek ge-
rektiğini belirtmekte idi. Zira harekâtın durdurulması dolayısıyla aşiret
kuvvetlerimiz dağılmakta, Nasturiler ise, İngilizlerin güneyden takviye
ettikleri Nasturi kıtaları ile Umadiye'de toplanmakta ve tensik edilmekte
idiler. Keza işe güçlüğü dolayısıyla 1. Alayın bulunduğu bölgede, Ora-
mar ve Şemdinan güneyi bölgesinde ve Zap dolayında bulundurulması
gerekecek kıtaların buralarda bırakılmaları mümkün değildi. Bu çok
masraf ve fedakârlıklarla elde edilen başarıyı idame etmek ve Musul'un
kurtarılmasına kadar duruma hakim olabilmek ancak Zaho ve Uma-
diye'nin işgali ile mümkün olabilecekti. Her ne kadar buraların işgaline
siyasi durum elverişli değilse de Musul yüzünden bu işgal kararlaştırıldığı
takdirde kolordunun takviyesine lüzum vardı.

Asi Nasturilerin bir miktar esir vererek güneye çekilmeleri se-
bebiyle, tedip harekâtına son verileceği sıralarda (28 Eylül 1924) Ge-
nelkurmay Başkanlığı, 7. Kolordu Komutanlığı ve 3. Ordu Mü-
fettişliğine verdiği emirde:

Arazinin her türlü engelliğine rağmen başta kolordu ve ordu ko-
mutanları olduğu halde bütün grup komutan, subay ve erlerinin ger-
çekten cana kıyarcasına harcadıkları gayretlerle elde edilen başarıdan
dolayı teşekkür etmekte ve bunun bütün komutan ve erlere du-
yurulmasını rica etmekte, aynı zamanda kazanılan başarının Çal böl-
gesinin de işgali hakkında verilen ilk hedefe kadar genişletilmesini te-
mennî etmekte idi.

7. Kolordu Komutanlığının harekât sonrası alınması gereken ter-
tibatı birliklere emretmesi ve Genelkurmay'a bilgi vermesi üzerine, 29
Eylül 1924'te icraatın emir alınmaya kadar ertelenmesi istenmişti.

Genelkurmay Başkanlığı, 7. Kolordunun 30 Eylül tarihli raporuna
karşılık olarak 2 Ekimde verdiği emirde:

Zap doğusunda kimse kalmadığına göre tedip harekâtının fiilen
sona erdiğini;

Çal'ın Çölemerik hudut taburundan bir kısım kuvvetle ve yerli aşiretleri ile işgalinin mümkün olacağını;

Cemiyeti Akvamdaki taraf delegeleri statüko hududunun tarafımızdan behemehal muhafazasına karar verdiklerinden kıtaların bulundukları durumda kalmalarına lüzum olmadığı gibi, işçileri de bu durumda mümkün olmayacağı için, önceki emre göre yeni tertibatın alınmasını;

Bido'ya vaki olan taarruz gibi Şiranis'e dahi Nasturilerin ve Irak kıtalarının, İngiliz tayyarelerinin desteğinde ve Cemiyeti Akvamdaki sözleşme hilâfına taarruz etmeleri ihtimalinin göz önüne alınarak emredilen tertibatın alınması sırasında bu gibi taarruzlara münferit vaziyette maruz kalınmaması ve özellikle Şiranis'in süratle ve kuvvetli bir surette tahkimi ve Şiranis ile Cizre arasında emin ve seri bir muhabere irtibatı kurulması gerektiğini;

Zap ile Harbur arasında teşkili gereken hudut taburunun, sadece bu bölgeye konacak karakollarımıza dayanarak ve güneye karşı bir perde teşkil edeceği için aşiret erlerinden kurulmasını;

Askerlik hizmet sürelerini bitiren erlerin yeni tertibatın alınmasından sonra topluca terhislerinin gerektiğini belirtmiş ve durum hakkında Başbakanlık, Millî Savunma, Dışişleri, İçişleri Bakanlıklarına da bilgi vermişti.

Genelkurmay Başkanlığı aynı gün (2 Ekim 1924) verdiği diğer bir emirle:

Revandiz'in 21 Eylül'e kadar işgali arzu edildiği halde Simko müfrezesine gerektiği kadar madeni para gönderilememesi ve kış yaklaşığı ve Nasturi harekâtı da sona erdiği için Simko'nun Revandiz'e gönderilmesinden beklenen faydanın gecikmiş olduğu,

İleride müşterek bir harekate karar verildiği takdirde tekrar Revandiz'e harekete teşebbüs edilmek üzere Simko'nun hareket ettirilmemesi ve emrine verilen hudut taburu erlerinin yerlerine iadesini istemiş bulunuyordu.

Harekâtın sevk ve idaresi sorumluluğu uhdesine verilen 3. Ordu Müfettişi, 2 Ekimde Diyarbakır'a gelebilmiş ve 3 Ekimden itibaren emir ve komutayı fiilen elini alacağını Genelkurmay Başkanlığına arz etmişti.

3. Ordu Müfettişliğinin kıtaların alacakları yeni düzen hakkında verdiği emre göre (Kroki: 6):

1. Süvari Tümeninin bir alayı: Diyarbakır'a;

14. Süvari Tümen karargâhı ile bir süvari alayı: Cizre'ye;

Bir süvari alayı: Nusaybin'e;

Diğer süvari alayı: Urfa'ya;

2. Tümen karargâhı ile 18. Alay: Siirt'e;

6. Alay: Midyat'a;

1. Alay: Garzan bölgesine;

Tümen topçu alayı: Eruh'a;

17. Tümen Karargâhı ile iki piyade alayı: Hazılsuyu tarafeynindeki bölgeye;

36. Alay: 17. Tümen emrinde olmak üzere Şırnak'a;

Bu gruptaki topçulardan dağ obüs bataryası Tümen emrinde bırakılarak sahra bataryası Diyarbakır'a alınılacaktı.

28. Alayın bir taburu Van'da, diğer kısımları da Başkale'de kalacaktı.

3. Ordu Müfettişliğinin düşman hakkında verdiği bilgiye göre ise;

Bütün Nasturilerin Umadiye istikametinde kaçtıkları ve bunların 5000 kadar olup Umadiye dolayındaki sarp bir dağa sığındıkları;

Mülk Hoşabe'nin Zap batısında bulunduğu bildirilmiş olmakla beraber bu bölgedeki bütün Nasturi köyleri boşaldığına göre Mülk Hoşabe'nin de güneye kaçmış olmasının kuvvetle muhtemel olduğu açıklanmakta idi.

Harekâtın sona ermesi dolayısıyla kıtalara yeni tertipler aldınıırken, Ankara'da siyasi temaslar devam etmekte idi.

Genelkurmay Başkanlığı alınan bir nota üzerine 3. Ordu Müfettişliğine verdiği emirde:

İngilizler'in bugün verdikleri bir nota ile Hazil ve Habur sularının birleştiği noktadan itibaren Hazılsuyunun doğusunda ve Merinar dağının kuzeyinden ve Beytüşşebap ile Çölemerik'in ve Şemdinan'ın merkezi olan Neri'nin hemen güneyinde geçen hattın güneyinde kalan bölgelerdeki kıtalarımızın, 11 Ekim 1924 öğleye kadar geri alınmasını, alınmadığı takdirde bunu temin maksadı ile bu tarihten itibaren harekâtta serbest olduklarını ve Irak'taki kıtalarına da bu yolda

emir verdiklerini hükümetimize bildirdikleri;

Cemiyeti Akvamn 30 Eylülde iki taraf temsilcilerinin rızasıyla müttefikler korunmasına karar verdiği statüko, yani halihazır durumun açıkça hilâfına olan bu iddiaya karşı hükümetimizin, gerek Britanya Hükümetine ve gerek Cemiyeti Akvama, İngilizlerin en son Cemiyeti Akvam kararını dahi ihlâl etmekte olduklarını bildirerek, notadaki iddia ve tekliflerini şiddetle ret ve protesto ettiği;

Bununla beraber İngilizlerin 11 Ekim öğle vaktinden itibaren hakikaten hava ve kara kıtaları ile birliklerimize taarruz edecekleri kabul olunarak evvelce verilen talimat gereğince tedbir alınması ve bu tedbirin o tarihe kadar uygulanması gerektiği;

Zap ile Harbur arasında mukavemet edilmemesi;

Özellikle Hazılsuyunun batısındaki Şiranis bölgesinin herhalde elde bulundurulmasının gerektiği, bunun için de bu bölgenin süratle tahkim ve takviyesi ve bu bölgeye vaki olacak her türlü taarruzların şiddetle tart edilmesi, emredilen yeni tertipleri almak üzere hareket eden kıtalarımızın Zap ve Harbur bölgelerinin batısında kendilerine ayrılan yerlere gelebilmelerinin ancak Şiranis bölgesinin herhalde elde bulundurulması ile mümkün olacağı;

Hareket halinde bulunan muhtelif kıta kademelerinin ayrı ayrı İngiliz taarruzlarına maruz bırakılmaması;

Genellikle hava taarruzlarından dolayı fazla zayıf verilmemesi ve kıtaların morali sarsılmaması için hareketin gece yapılması hususları belirtilmekte idi.

3. Ordu Müfettişliğinin, Genelkurmay Başkanlığına, kıtaların 11 Ekim 1924 sabahı alacakları durum hakkında verdiği bilgiye göre:

1. Süvari Tümeninin 21. Alayı	: Cizre'de;
1. Süvari Tümeninin 14. Alayı	: Besbin'de;
Tümenin diğer aksamları	: Besbin'e varmak üzere yürüyüşte;

7. Kolordu Süvari Bölüğü	: Cizre'de;
63. Alayın 2. Taburu	: Harbul'da;
63. Alayın diğer taburu	: Şırnak'a yürüyüşte;

36. Alay	: Şırnak'ta;
62. Alayın 1. Taburu	: Şiranis'te;
62. Alayın 2. Taburu	: Banike ve civarında;
Beytüşşebap Grubu kıtaları	: Elki'de;
Çölemerik ve Başkale Grupları	: Aynı yerde idi.

Beytüşşebap Grubundan 200 piyade, 8 makineli tüfek, 10 mekkâri ve bir binbaşı ile dört bölük komutanından mürekkep bir kuvvet teşkil olunarak Aşitâ'da bırakılmıştı. Ayrıca, 62. Alayın, muhtemel bir İngiliz taarruzuna karşı mağaralarda gizlenmekte ve taş oyuklarından siper olarak faydalanacağı gibi, gereken yerlere aynı karakterde yeni siperler ilâve etmekte olduğu ve bir taarruzu karşılamaya yeter durumda bulunduğu da belirtilmekte idi.

Durumu, sanıldığı ve tasvir edildiği kadar emin görmeyen Genelkurmay Başkanlığı, daha tedbirli ve uyanık bulunmak maksadı ile 3. Ordu Müfettişliğine verdiği emirde:

Hazılsuyu doğusunda kalacak 62. Alayın pek zayıf mevcutlu olduğu, kararlaştırılmış bulunan yeni düzenin alınmasından sonra dahi bu kıtanın İngilizlerin muhtemel kara ve hava taarruzlarına karşı başarı ile mukavemet edemeyeceği kabul edildiği için, Şiranis bölgesine kadar Hazılsuyu doğusuna günün gayri muayyen zamanlarında keşif devriyeleri göndererek bu bölgede bir seyyar karakol bulundurulmasının uygun olacağını;

Siyasî durumda üstün ve haklı olmamıza rağmen İngilizlerin kolayca askerî bir başarı kazanmalarına ve böyle bir başarıyı büyülterek propagandalarına kuvvet verebilmelerine olanak bırakmamanın lâzım olduğunu;

Süvari Tümeni büyük kısmının 11 Ekim akşamı Hazılsuyunun doğusunda ve muhtemelen 62. Alay bölgesinde bulunması varit ise, bu tümenin 62. Alay ile 11 Ekimde gündüz mevzilerinden çıkarak Hazılsuyu batısına geçmek üzere yürüyüşe geçmesi, İngilizlerin, mühlet tarihini dahi beklemeden havadan ve hatta kıtaları ile, yürüyüşte bulunan birliklerimize tecavüz ve taarruz etmelerine sebep olacağı için başarılı olamayacağı, bu yürüyüşün 10 Ekim sabahına kadar yapılmasına da zaman elverişli olmadığına göre, süvari alaylarının 62.

Alay ile birlikte müstereken ve bir emir ve komuta altında 11 Ekim öğleden sonra vukuu muhtemel İngiliz taarruzlarına mukavemet etmeleri ve akşama kadar vakit kazanarak 11/12 Ekim gecesi yürütmek ve kesinlikle bu yürüyüşü 12 Ekim gündüzüne bırakmamak şartıyla Hazilsuyu batısına alınmalarının gerektiğini;

Süvari Tümeni büyük kısmı 62. Alay bölgesini daha batıya geçmiş ise, yalnız bu süvari kuvvetlerinin bu geceden Hazilsuyu batısına alınması mümkün olduğu takdirde 62. Alayın yalnız başına İngilizlerce malum olan mevzilerinde bırakılmayarak tayyare keşif ve taarruzlarına karşı gereken tedbirler alınarak, Hazilsuyu batısına alınmasının gerektiğini açıklamış bulunuyordu.

Genelkurmay Başkanlığının Nasturi harekâtından önceki yığınak planında durum dolayısıyla yaptığı değişiklik şöyle idi:

Önceki planda; 3., 16. Tümenler Diyarbakır bölgesinde yığınak yapacaklardı. Halen harekât dolayısıyla 7. Kolordu emrine 12. Tümenen iki alay gönderilmiş olduğu için muhtemel bir seferberlikte, 3. Tümenin gönderilmesinden vazgeçilmiş, keza 16. Tümenin de Manisa bölgesinde bulunmasından dolayı, bunun yerine yakınlığı dolayısıyla 17. Tümenin gönderilmesi ve 1. Süvari Tümeninin bulunduğu bölgede bırakılması kararlaştırılmış bulunuyordu. Bu değişikliği lüzumlu gören Genelkurmay, Cemiyeti Akvamca yapılacak soruşturma sonucunu beklemek üzere tarafların 30 Eylül durumundaki statükoyu muhafaza etmeyi kabul etmekle beraber daha önce bir İngiliz tecavüzü vaki olduğu takdirde durumu Cemiyeti Akvam nezdinde protesto etmekle beraber harekâtımızda serbest olacağımızı bildirecek ve tadil edilen yığınak planını kısım kısım uygulamaya başlayacaktı. Bu maksatla da, halen 7. Kolordu emrinde bulunan kıtalar ile 5. ve 7. Tümenlerin seferberlikleri için gerekli silah, cephane vesair gereçlerin şimdiden yerlerine gönderilmesini ve subay ihtiyacının tercihan sağlanmasını Millî Savunma Bakanlığından istemiş ve bu yığınak planının uygulanması halinde, kıtaların yığınak bölgesinde alay alay bulundurulması hakkında 3. Ordu Müfettişliğinin de düşüncesini sormuş bulunmakta idi.

Genelkurmay Başkanı Fevzi Paşa'nın ayrıca, 11 Ekim günü Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa'ya sunduğu rapora göre: Harbul ile Zap arasındaki kıtalarımızın kışlamak üzere Beytüşşebap üzerinden

Siirt istikametinde hareketle bu bölgeyi tamamen boşaltıkları;

1. Süvari Tümeninin Mardin'de kışlamak üzere yolda yürüyüşte olup, halen iki alay Damga ve Şiranis arasında olduğu için o bölgedeki 62. Alay ile birlikte düşmanın bir taarruzuna karşı savunma emri aldıkları, bu kuvvetin Harbur ile Hazilsuyu arasına seyyar karakollar bırakarak Besbin ve Cizre'ye yürüyecekleri;

Zap-Hazil arasında ihtilâflı olan statüko hududunu İngilizlerin tecavüzü halinde hafif örtme kuvvetlerinin tedricen Hazil batısına çekilecekleri ve ara sıra gönderecekleri seyyar müfrezelerle bu bölgenin bize aidiyetinin sağlanacağı;

İngiliz tayyarelerinin her gün ihtilâflı bölgedeki kıtalarımız üzerine bomba taarruzu yaparak zayıat verdimekte oldukları ve Umadiye'nin kuzeybatısında Bido güneyinde düşmanın önemlice kuvveti bulunduğu, teyiden anlaşılmış oluyordu.

Tenkil harekâtı sona ermiş olmakla beraber, durumun ciddiyet ve önemini dikkatte bulunduran Genelkurmay Başkanlığının 12 Ekimde Millî Savunma Bakanlığı'ndan isteği:

Bakanlar Kurulu'nun 11/12 Ekim gecesi yaptığı toplantıda, İngilizlerin verdiği son nota üzerine meydana gelen durumun müzakeresi için Millet Meclisinin toplanması kararlaştırılmış olduğundan, meclisce verilecek kararı beklemek üzere terhise müstahak bütün erlerin terhislerinin ertelenmesi ve 318'li erlerin ikinci terhiplerinin hemen celbi;

7. Kolordu emrinde bulunan 2. Tümenin taburlarını Bakanlar Kurulu kararına göre altışar yüze, diğer kıtaların barış kadrosu gereğince tam mevcuda çıkarılması;

İzinli subay ve erlerin derhal kıtalarına katılması... gibi hususlardı.

Bu isteklerin, 2. Tümen mevcudu ve izinlilerin kıtalarına katılmaları hariç, kanunî olanaksızlık dolayısıyla yapılamayacağının anlaşılmaması üzerine Genelkurmay Başkanlığı Millî Savunma Bakanlığına verdiği cevabî yazısında durumun ciddiyet ve önemini tekrar açıklamıştı (Ek-2).

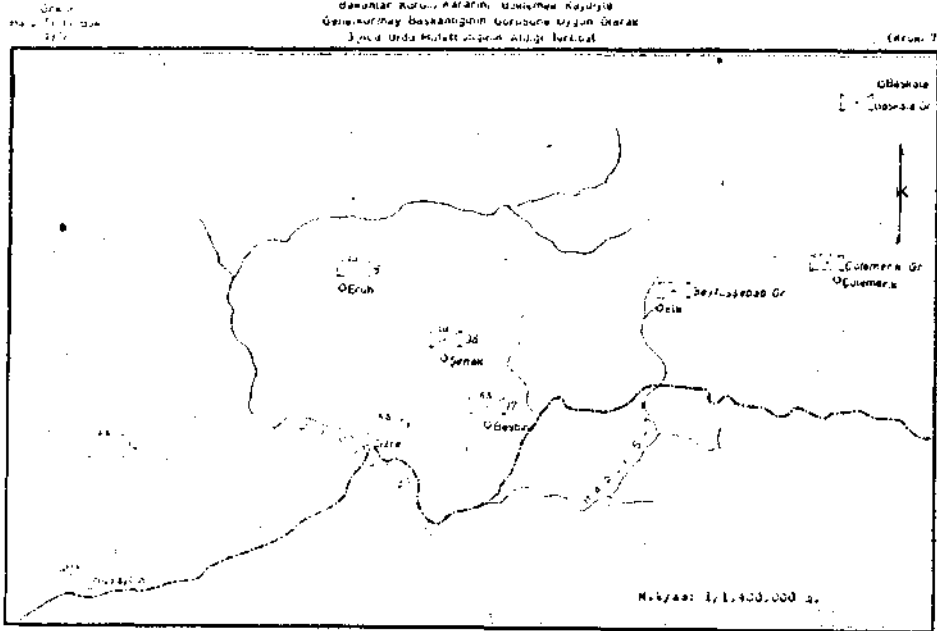
Genelkurmay Başkanlığı, Meclisin vereceği karara göre, kıtaların tekrar Cizre bölgesinde toplanarak İngilizlerin taarruzuna engel olma görevi almalarını muhtemel gördüğünden, bu kararın alınmasına kadar

geçeceği sanılan 2-3 hafta içinde kıtaların yeni bölgelerine alınmalarının ertelenmesini ve kararı beklemek üzere 2., 17. Piyade ve 1. Süvari Tümenlerinin genellikle Şırnak ve Cizre ilçeleri dahilinde bulundurulmasını uygun görmüş ve buna göre hangi kıtaların hangi bölgelerde bulundurulmasının uygun olacağını 3. Ordu Müfettişliğinden sormuş bulunuyordu.

Bu karar üzerine Ordu Müfettişliğinin aldığı tertibat şöyle idi (Kroki: 7):

**TÜRKİYE CUMHURİYETİNDE AYAKLANMALAR
1924 -1938**

Genelkurmay Başkanlığı Kararı, Müfettişlik Kararıyla
Genelkurmay Başkanlığının Görüşüne Uygun Olarak
3. Ordu Müfettişliğinin Aldığı Tertibat

14. Süvari Tümen Karargâhı.

3. Süvari Alayı.

7. Kolordu Süvari Bölüğü

5. Süvari Alayı

1. Süvari Tümeni

17. Tümen

: Nusaybin'de

: Erüh'ta

: Cizre dolayında

: Hazırsuyu batısında Bes-
bin ve dolayında.

36. Alay

Beytüşşebap Grubu

Çölemerik Grubu

: Şırnak'ta

: Elk'te

: Çölemerik'te

Başkale Grubu

: Başkale'de

Genelkurmay Başkanlığı bu tertibatı genellikle uygun görmekle beraber, 2. Tümen kıtalarını teşkil eden Çölemerik ve Beytüşşebap Gruplarının Çölemerik ve Elk'te kalmaları halinde, Millet Meclisinin kararı ne olursa olsun yapılması gerekecek harekâta arazi durumu ve özellikle mevsim dolayısıyla etkili olamayacakları, keza, muhabere güçlüğü sebebiyle hareket birliğinin mümkün olamaması ve işe güçlüğü yüzünden bu kıtaların şimdiden Şırnak ve Cizre ilçeleri dahiline alınmasını, ayrıca, Van ve Bitlis dolayları dahilinde isyan belirtilerine dair alınan haberler dolayısıyla da böyle bir hal sürat ve şiddetle bastırılmadığı takdirde büyüyeceği için daha çok kuvvet kullanmayı gerektireceği dikkate alınarak, 14. Süvari Tümeninin halen Cizre'de bulunan 5. Süvari Alayının makineli tüfek bölüğü ve Tümen dağı bataryasından iki topla takviye edilerek, derhal Bitlis'e 2. Tümen Komutanı ve Bitlis valisi vekili Kâzım Paşa'nın emrine gönderilmesini;

5. Süvari Alayından Şırnak ile Meydançıvuş arasında menzil hatlarını korumakla görevli bulunan bölüğün alayına katılmasını emretmişti.

Ankara'da karşılıklı nota teatileri suretiyle devam eden siyasî faaliyetler sonunda, meselenin Cemiyeti Akvamda halli yolunda muhtabık kalmıştı. Bu arada Büyük Millet Meclisi toplanarak gereken kararı vermiş olduğu için, Genelkurmay Başkanlığı geçici olarak uygulanan tertibata lüzum kalmadığını ve daha önce bildirildiği üzere kı-

taların kışı geçirecekleri bölgelere alınmasını 19 Ekim 1924'te 3. Ordu Müfettişliğine emretti.

Harekâtın sona ermesinden sonra bir süre ciddiyetini muhafaza eden durum da bu suretle giderildiği için Genelkurmay Başkanlığı 1. ve 2. Ordu Müfettişlikleri ile 7. Kolordu hariç, 1-9. Kolordulara gönderdiği genelgede, Hakkâri harekâtının sona ermiş olması dolayısıyla bu harekâta katılan kolordu ve tümen karargâhlarının yerlerini bildirmiş bulunuyordu.

Genelgeye göre:

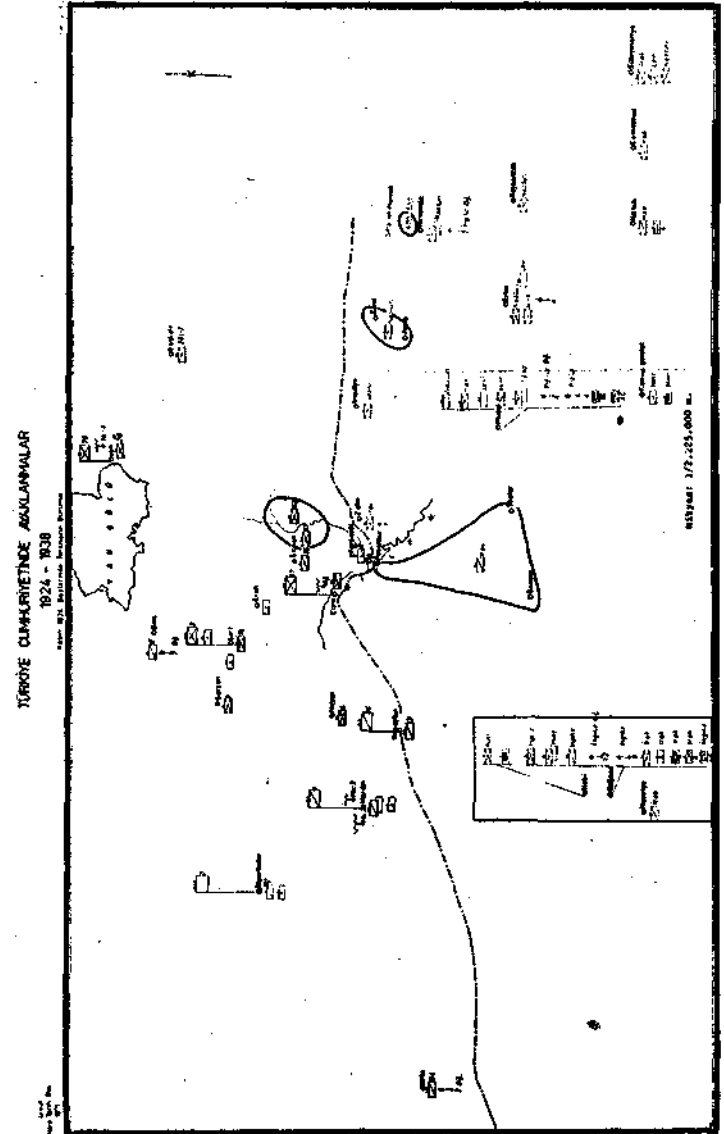
7. Kolordu Karargâhı	: Diyarbakır'da;
2. Tümen Karargâhı	: Siirt'te;
17. Tümen Karargâhı	: Cizre'de;
1. Süvari Tümen Karargâhı	: Mardin'de;
14. Süvari Tümen Karargâhı	: Nusaybin'de bulunacaklardı.

Siyasi durumun şimdiki halde belirsiz olduğunu kabul eden Genelkurmay Başkanlığı, Musul meselesinin kesin surette halline kadar 3. Ordu Müfettişliğinin Diyarbakır'da kalmasını da uygun görmüştü.

Neticede, Cemiyeti Akvamın Brüksel'de yaptığı toplantıda kararlaştırılan geçici hudut hattı, taraflara tebliğ edilmiş ve dolayısıyla hudut bölgesi sivil idareye bırakılarak askerî birliklerin tamamen bu hattın gerilerinde bulundurulması taraflarca kabul edilmişti.

Kasım 1924 başlarında tarafların durumu şöyle idi (Kroki: 8):

7. Kolordunun durumu	:
7. Kolordu Karargâhı	: Diyarbakır'da
2. Tümen Karargâhı	: Siirt'te
18. Alay	: Siirt'te
16. Alay	: Midyat'ta
1. Alay	: Garzan'da
2. Topçu Alay Karargâhı,	
Kudretli Dağ Topçu Taburu	: Siirt'te
Bir Grup dağ bataryası	: Erüh'ta
17. Tümen Karargâhı	: Cizre'de

62. Alay	: Hazilsuyu batısında ve doğusunda
63. Alay	: Hazilsuyu batısında ve doğusunda
2. Tümen Dağ Obüs Bataryası	: Kendihadid'de
Ağır Telsiz İstasyonu	: Cizre'de
1. Süvari Tümen Karargâhı	
İki Süvari Alayı,	
Bir dağ bataryası	: Mardin'de
Bir Süvari Alayı	: Cizre'de
14. Süvari Tümen Karargâhı,	
3. Süvari Alayı	: Nusaybin'de
5. Süvari Alayı,	
İki dağ topu	: Bitlis'te
54. Süvari Alayı,	
İki dağ obüsü	: Urfa'da
28. Piyade Alay Karargâhı,	
28. Alayın bir taburu,	
No. 4 Dağ Telsiz Merkezi	: Van'da
28. Alayın diğer taburu	: Başkale'de
No. 2 ve 3 Telsiz Merkezleri	: Mardin'de
7. Kolordu Süvari Bölüğü,	
Bir sahra bataryası	: Diyarbakır'da
Irak, İngiliz, Hint ve Nasturi kuvvetlerinin durumu:	
Bir Irak süvari alayı	: Sincar, Tilafar, Feşhabur bölgesinde
Bir Irak piyade taburu	
İki dağ topu	: Zaho'da
Bir Nasturi taburu	: Umadiye'de
Bir Nasturi taburu	: Akra ve Zibar bölgesinde
İki Nasturi taburu,	
Sidda'nın 400-500 kadar maiyeti,	
İki İngiliz dağ topu	: Revandiz'de

Bir Nasturi taburu	: Köysancak'ta
Bir Nasturi taburu,	
Bir Hint piyade taburu,	
Bir Levi süvari alayı,	
Dört dağ topu	: Erbil'de
Bir Nasturi taburu,	
Bir Irak piyade taburu	
Bir Levi süvari taburu,	
Bir Hint piyade taburu,	
İki İngiliz piyade taburu,	
Dört İngiliz dağ topu,	
Dört İngiliz otobüsü (12'lik),	
On altı zırhlı otomobil,	
Kırk uçak	: Musul'da
Bir Hint süvari alayı,	
Bir Hint zırhlı oto bölüğü	: Kale-ül Şerefat'ta
Bir Irak piyade taburu,	
Bir zırhlı oto bölüğü (dört oto)	: Kerkük'te
Bir Irak piyade taburu	: Cemcemal'de
Bir Levi süvari taburu,	
Bir Irak süvari alayı,	
Bir Nasturi taburu	: Süleymaniye'de
Bir Hint piyade bölüğü,	
Bir zırhlı oto bölüğü	: Kefri'de
Bir İngiliz piyade taburu,	
İki Hint piyade alayı,	
Bir İngiliz süvari alayı,	
On iki İngiliz dağ topu,	
Sekiz İngiliz obüsü (12'lik),	
Bir Irak piyade taburu,	
Bir Irak dağ bataryası,	
İki Irak zırhlı otomobili,	
Dört Irak uçağı,	
Kırk beş İngiliz uçağı	: Bağdat'ta
Bir Irak süvari alayı	: Nasınye'de

Süleymaniye'den Irak süvari alayı ile bir Nasturi taburunun Revandiz'e gittiği ve Revandiz'deki Sıdda kuvvetlerinden maadasının da Umadiye'ye alındığı:

Umadiye, Zaho bölgelerine İngilizlerin yakın yerlerden kuvvet toplamalarının umulduğu, ancak bu kuvvetlerden ne kadarını toplamış olduklarına dair bilgi alınamadı;

12 Eylülde Londra elçiliğimizden alınan bilgiye göre, İngilizlerin Irak'taki zırhlı otomobillerini herbiri on altışar zırhlı otomobilden mürekkep dört bölüğe yani, toplam olarak altmış dörde ve uçaklarını da ceman dokuz bölüğe ayrılmak suretiyle 150'ye çıkarıldıkları ve 200'er mevcutlu bir telsiz telgraf takımları bulunduğu;

İngilizlerin Revandiz'in 20 km. batısındaki Kânivatman mevkiini merkez yaparak askerini Umadiye ve Zaho'ya göndermekte ve Revandiz'deki askerini de Zap üzerindeki Dizan'dan geçirmekte oldukları Revandiz aşiretleri reislerinden Zıbarlı Ebubekir tarafından 6 Ekimde Şapatan Hudut Bölüğüne bildirildiği... öğrenilmişti.

Sonuç:

İngilizlerin kışkırtması ile başlayan ve kendi sevk ve idarelerinde kuvvet kullanarak destekledikleri Nasturi ayaklanmasına karşı o günün çok güç şartları içinde yapılan tenkil harekâtı, ayaklananlar üzerinde kesin sonuca ulaşamamış ve asilerin çoğu hudut dışına kaçmışlardı. Aslında İngilizlerin Musul dolayısıyla açtıkları bu mesele siyasi ve askeri çok çetin mücadeleler sonunda tarafların kısmen lehlerinde kabul ettikleri bir hattın iki tarafına çekilmekle halledilmiş kabul edildi. Gerçekte Türk kuvvetleri, ne asiler üzerinde ve ne de Musul meselesinin nihai çözümüne etkili olacak bir başarı elde edebildiler.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ŞEYH SAİT AYAKLANMASI VE BASTIRILMASI (13 Şubat - 31 Mayıs 1925)

A. AYAKLANMANIN SEBEPLERİ:

1. Dış sebepler:

Lozan Barış Antlaşması, Türkiye'nin dış politikasında sadece denge sağlamış ve bir temel olabilmisti. Antlaşmanın çözümlemeyip sonraya bıraktığı Musul, mübadele ve Osmanlı borçlarının taksimi gibi siyasi ve iktisadi çok önemli meselelerin müzakere yolu ile halinde Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti, özellikle Misak-ı Milli hükümlerini gerçekleştirmek bakımından Musul'un Türkiye'ye iadesi konusunda kararlı; İngiltere ise, böyle bir çözüm yoluna fırsat ve olanak vermemek çabası içinde idi.

Musul meselesinin iki taraflı halli için 1924'te İstanbul'da toplanan Türk-İngiliz Konferansı bu zıt anlayış dolayısıyla olumlu bir sonuca varamamış ve mesele Milletler Cemiyetine götürülmüştü. Dava, Musul halkının hangi tarafı tercih ettiğinin tespiti idi.

Türkiye, Musul halkının Kürt olması ve Kürt çoğunluğunun da Türk idaresinde bulunması sebebiyle, keza, ırk, din ve milliyet bakımlarından Musul'un mülhakatı ile birlikte Türkiye'ye verilmesi ve bu görüşün gerekirse bir soruşturma komisyonunun yerinde yapacağı kontrol suretiyle ispatlanabileceği tezini savunuyordu. Çeşitli fikirlerin karşılaşması sonunda, Milletler Cemiyeti meselenin milletlerarası bir komisyonun gözleminde yapılacak plebisite göre halline karar verdi. Her ne kadar iktisadi bağlantı düşünceleri Musul'un Bağdat'a bağlı kalmasını gerektiriyor gibi görünüyorsa da, yerli halkın ırk, din ve milliyet esasları bakımından oylarını Türkiye lehine kullanması ihtimali pek kuvvetli idi.

Buna karşılık bu gerçeği sezen İngiltere, bir yandan Musul halkının Türkiye ile birleşmek istemediğini ispata uğraşırken bir yandan da Türkiye dahilindeki memnun olmayan halk zümrelerini kıskırtıp dünya kamuoyuna, Türkiye'yi kendi iç bünyesinde istikrarını bulamamış bir memleket halinde göstermek istiyordu. İngilizlere göre,

millî hudutları içinde Türkten başka sayılmak istenen Kürt kitlesinin bağımsızlık peşinde koştuğu bir sırada, Musul Kürtlerini de bu memleketin idaresi altına koymak, Millîler Cemiyetince elbette doğru görülmeyecekti. Bu sebeplerle, İngiltere, Intellicens Service'in Doğu'ya özel bütün metodlarını kullanarak Türkiye içinde karışıklıklar çıkarmaktan bir an geri kalmıyordu.

Ayrıca, mübadele meseleleri üzerinde Yunanistan'la, Osmanlı borçlarının taksimi ve ödenmesi meseleleri etrafında Avrupa'da malî güce sahip devletlerle yapılan müzakerelerin de, böyle bir karşı ihtilâlden müteessir olacakları aşîkârdır. Bu itibarla İngiltere'nin, o sıralarda Sovyetler Birliği ile dost olan Türkiye'yi, Yakın-Doğu dengesinde aleyhinde bir durum yaratabilecek kuvvete sahip olmasını engellemek için Türkiye'deki karşı ihtilâl hareketlerini bir de bu yönden körüklediği bir gerçektir. Bununla beraber karşı ihtilâlde yabancı müdahalesinin başlıca ve en önemli sebebi muhakkak ki Musul meselesi idi ⁽¹⁾.

2. İç Sebepler

Cumhuriyetin ilânı ve halifeliğin kaldırılmasından hemen bir yıl sonra başlayan ve akisleri ile 6-7 ay kadar süren Şeyh Sait ayaklanması genişçe bir irtica hareketi niteliğinde gösterilmek istenmişse de, gerçekte bu ayaklanmanın sebepleri, hazırlanması ve patlak verdiği devir ve ortam itibarıyla tamamen bir karşı ihtilâldir.

Millî Mücadeleye, yalnız yabancı istilâcıyı "Vatanın Harimi İsmetinde Boğmak" gibi sınırlı bir amaç ile değil "Millî Egemenliğe Dayanan Kayıtsız, Şartsız Bağımsız Yeni Bir Türk Devleti Kurmak" kararı ile başlayan Atatürk, mücadelenin, asıl cumhuriyetin ilânı ve halifeliğin kaldırılmasından sonra başlayacağını çok iyi biliyordu. Çünkü, tarihte karşı ihtilale uğramamış hiçbir millî ihtilâl yoktur. Atatürk ve arkadaşları, millî ihtilâle girer girmez, tahtından olmuş padişah ile, çıkarları saltanata bağlı mideci ve haris zümrelerin, bey ve şeyhlerin kukla gibi oynattıkları halk kitlelerinin Millî Mücadeleden umduklarını sağlayamayan küskünlerin, haris politikacıların, batı mem-

leketlerinde aldıkları terbiyeyi hazmedemez ve millî gerçekleri görmekten âciz şuursuz yarı münevverlerin sırasıyla ve derece derece, ihanetleri, suikastları, cehaletleri, entrikaları, dan.....lıkları ve körü körüne muhalefetleri ile özetle "Karşı İhtilâlin" bütün unsurları ile karşılaşmak ve mücadele etmek mukadderdi ⁽²⁾.

a. Kürt Bağımsızlık Propagandası:

Tanzimat-ı Hayriyenin ilânı ile beraber bir Kürtlük propagandası başlamış, fakat bu propaganda hiçbir zaman halk arasına girememiştir. Çünkü, sırasıyla Tanzimatın ve Meşrutiyetin, Kürtlerin yaşayışı üzerinde yapacağı değişiklik, doğrudan doğruya ağa, bey, reis, şeyh ve hocaların bu ilkel sürüler üzerindeki nüfuzlarını kırarak nitelikte idi. İnsanlığı bile idrak etmemiş olan bir kitleye ise, Kürtlük telkin etmeye imkân yoktu. Bu kitle varlığının manasını bir avuç gulgul (bir nevi darı) ve bir avuç arpa yemekten ibaret zanneder, cumhuriyet nedir, yaşadığı dağın arkasında ne vardır, bilmez ve bilmek de istemezdi. Hemen hemen hepsi bu bilgilerden yoksun bu kitleyi tahrik için, propagandayı din yönünden yapmak lâzımdır. Gerçekte de öyle oldu.

Cumhuriyetin ilânından önceki Millî Mücadele döneminde ve ondan sonra, Türkiye'nin sosyal ve siyasî teşkilâtını hükmü altına alan devrimin hükümette meydana getirdiği eğilim, Tanzimat-ı Hayriye devrinde uyanmış, fakat gerçekleşmemiş olan kişisel özgürlük ve bağımsızlığın Kürtlere de muhakkak surette sağlanacağını göstermeye başladığı andan itibaren, yüzyıllarca, kanlarını ve alın terlerini sömürerek geçindikleri Kürt halkını kaybetmek tasasına düşenler arasında memnuniyetsizlik baş göstermişti.

Ayaklanma propagandası ilk zamanlarda Bitlis, Muş gibi daha kalabalık Kürt çevrelerinde yapılmak istenmişti. Fakat buralardaki halk, Birinci Dünya Harbinde Türk illerine göçmüş ve oralarda halktan merhamet, hükümetten şefkat görmüştü. Ne Türklük âleminde kendisine düşmanlık, ne de Türk Hükümetinde bir suikast tanıyordu. Bundan başka, göç, hayvandan ibaret olan sermayesini yitirdiği için reңçerliğe başlamış ve toprağa bağlanmıştı. İhtilal ve isyan çıkarmak isteyenler bu durum karşısında daha geniş ölçüde çalışmaya ve Şeyh

(1) Behçet Cemal, Şeyh Sait İsyanı, İstanbul, Hisar Matbaası, 1955, s.7

(2) Behçet Cemal, Şeyh Sait İsyanı, s.1

Sait gibi nüfuzlu zannettikleri şeyhleri ve asileri de örgütleri arasına sokmaya mecbur olmuşlardı.

Bunlar aynı zamanda irtica ile isyanı başarabileceklerini ve memleketin her tarafını kapsayan bir şekle sokacaklarını hesapladıkları için Türk çevrelerindeki mürtecilerin de kucaklarına atılmışlardı. İş, kıskırtıcıların fayda umdukları kimseleri kandırmasına kalmıştı. Bu konuda da propaganda yaptılar. Hükümetin âciz ve zayıf olduğu ve bu iddiaya bir kısım basını da tanık göstererek doğuda çıkacak ayaklanmanın bir hafta içinde bütün Türkiye'yi saracağını ilân ettiler. Ve basit dimağlı Kürt ağa, bey, reis, şeyh ve hocalarını böylelikle cesaretlendirebildiler.⁽¹⁾

b. Kürt Bağımsızlık Hareketi:

Osmanlı İmparatorluğunun yönetimi altında bulunan Kürtler, özellikle 19. yüzyılda İmparatorluğun karşılaştığı her müşkül dönemde kendilerini devletin kontrolundan kurtarmaya yeltenmişlerdir. Sırasıyla 1828-1829 Türk-Rus Harbinden sonra, 1834'te Bulgar bağımsızlık Harbi sonunda, 1880'de ve daha sonraları bağımsızlık maksadıyla ayaklandılar. Kürt bağımsızlık hareketi özellikle Birinci Dünya Harbinden sonra Osmanlı İmparatorluğunun dağılması üzerine daha ciddi kendini göstermeye başladı.

Osmanlı İmparatorluğu, son yıllarda özellikle Ermeni meselesinin Ruslar tarafından ele alınması üzerine, doğu illerinde Rusya'ya dayanan Hristiyan Ermeni azınlığına karşı Kürt aşiretlerini desteklemeye başlamıştı. Özellikle II. Abdülhamid'in saltanatı sırasında, Kürt aşiretleri ve bunların beyleri çok şımartılmış ve bazı beyler, vezirlik ve paşalık rütbelerine yükseltilmişlerdi. Bu dönemde Babıâli tarafından tutulan ve yükseltilen birçok Kürt ileri gelenlerinin çocukları iyi eğitim görmüşler ve Batıdaki milliyetçi cereyanlarla temasa gelmişlerdi. Denebilir ki, Abdülhamid devri ve bu padişahın (ayır ve hükmet) siyaseti Kürt bağımsızlık hareketinin başlangıcını teşkil eder.

Birinci Dünya Harbinde, Rusya'nın örgütlendirdiği Ermeniler, Türk ordusunun doğu cephesi gerilerinde önemli bir tehlike halinde belirince menzil hatlarını muvazzaf kılalarla koruyamayacak durumda

olan hükümet, Kürt aşiretlerini milis alayları halinde hizmete almak zorunda kalmıştı.

Birinci Dünya Harbi, Osmanlı İmparatorluğunun dağılması ile sonuçlanıp Anadolu'da geniş bir Ermeni devleti kurulması ihtimali ortaya çıktığı zaman, Kürt aydınları fiilen bağımsızlık peşine düşüler ve bu gayelerinin gerçekleştirilmesi için vaktiyle kurulmuş Kürt Teali Cemiyeti adındaki siyasî birliğe dört elle sarıldılar. Birliğin merkezi İstanbul'da, şubeleri özellikle Diyarbakır, Elâzığ ve Bitlis illerinde bulunuyordu. Bununla beraber teşkilatın Van, Tunceli, Muş ve Kürtlerin bulunduğu diğer illerde yayıldığına şüphe yoktu. Cemiyetin gayesi, İngiliz mandası altında bağımsız bir Kürt Devleti kurmaktır. Cemiyetin başkanı Vanlı Seyit Abdülkadir, yardımcılarını da Mustafa Zihni Paşa ile tanınmış Kürt ailelerinden Bedirhanlılara mensup Emin Avni idi.⁽¹⁾

c. Kürt Bağımsızlık Komitesi:

Birinci Dünya Harbinden sonra mütareke sıralarında bir çok aydın doğulu Türk, sırf mukavemet örgütlerini kuvvetlendirmek için Kürt Teali Cemiyetine girmişti. Bu vatanperverlerden bir kısmı, Türklüğün parçalanmaz bir bütün olduğuna inananlar, Millî Mücadelenin başlaması ile birlikte hemen o davaya katılmışlar; kendilerini Kürt sayanlar ise, el altından fesat karıştırmaya devam etmekle beraber zamanı gelince ortaya çıkmak emeliyle muvakkaten gizlenmişlerdi.

Kürt Teali Cemiyeti, Damat Ferit Kabinesinin "Büyük Ermenistan" projesine şiddetle muhalefet ederken İtilâf ve Hürriyet Partisiyle özerk bir Kürdistan kurulması konusunda sözleşme yapmaktan geri durmuyordu. Bu cemiyet cumhuriyetin ilânından az önce kapatılmıştı. Fakat buna karşılık 1923'te (Cumhuriyetin ilanı senesinde) Seyit Abdülkadir, Hesnanlı Halit, Hacı Musa, eski milletvekillerinden Yusuf Ziya ve ailelerinden müteşekkil olmak üzere gizli bir komite teşkil edildi. Bu komitenin de gayesi, Kürdistan'ın bağımsızlığını sağlamaktır. Komiteye Yusuf Ziya'nın aracılığı ile Hınıs'ta oturan Şeyh Said ve ailesi de alınmıştı.

Cumhuriyetin ilânını müteakip memleketin huzur ve sükuna kavuşması dolayısıyla haris emellerinin suya düşmek üzere olduğunu

(1) Behçet Cemal, Şeyh Said İsyanı, s.19-21

(1) Behçet Cemal, Şeyh Said İsyanı, s.13-14.

gören komiteciler bu kez gayelerine İngiliz yardımı ile ulaşmayı göze aldılar. Bu maksatla İngiliz Intelligence Servis'i ile temas ararken Türk polisi ile müzakereye giriştiklerini fark edemediler⁽¹⁾.

d. Kürt-İngiliz Görüşmeleri:

Cemiyetin en faal üyelerinden "Kör" adıyla tanınan Palulu Sadi, İstanbul'da 1924 sonlarında ve 1925 Martında, yani, ayaklanmadan önce ve başladıktan hemen sonra Büyük Britanya Dışişleri Bakanlığı Şark Şubesi memurlarından Mr. Templeto diye Türk gizli polisinden Nizamettin Beyle temas ederek Kürt Bağımsızlık Komitesi Başkanı Seyit Abdülkadir adına şu öneri ve isteklerde bulunmuştu.

İngiltere, Kürt Emirliğinin kurulmasını destekleyecek ve Emirliği, civar hükümetlerin hücumundan koruyacak;

1926 ilkbaharında başlayacak olan ayaklanmanın ilk hedefi Diyarbakırı ele geçirmek ve Musul hududunun da İngilizlerle temas sağlamak olacak;

Teşkil olunacak Kürt emaretine Akdeniz'de bir çıkak verilecek;

Emaretin başına herhalde Seyit Abdülkadir getirilecek ve kabinesinin teşkili konusunda kendisine karışılmayacak;

İngiltere, emaretin kurulmasına kadar Kürtlere gerekli silâh, cep hane ve parayı verecek; fakat bunlar Diyarbakır düştükten ve Musul hududunda temas sağlandıktan sonra verilmeye başlanacak, ilk taksit 250.000 altın olacaktı.

Görülüyor ki, Kürt Bağımsızlık Komitesi ayaklanmayı hazırlamış, Diyarbakır'ın zaptı ve hududa kadar inilmesi için lüzumlu silâh ve cephaneyi Musul'da depo etmişti. Birinci safha sona erdikten sonra da fiili İngiliz yardımı başlayacaktı.

Kürtler bununla da yetinmiyorlardı. Ayaklanmanın fiilen başlayıp devam ettiği sıralarda 29 Mart 1925'te, Mr. Templeton'a "İstanbul'u düşürecek. Batı Anadolu'yu Ankara aleyhine ayağa kaldıracak" ikinci bir öneride bulundular.

Bu öneriye göre:

Ayaklanmanın gelişmesini İstanbul'dan takip edecek Seyit Abdülkadir'in emri ile buradaki Kürtler hep birden silâhlı bir irtica ha-

reketine girişeceklerdi. Hareket dinî olduğu için ayaklanmaya İstanbul halkının da büyük kısımları ile katılacağı muhakkaktı.

Asiler, silâhlı Kürt kuvvetlerinin idaresinde Vilâyeti, Kolorduyu ve Emniyet Müdürlüğünü basarak hükümeti ele geçireceklerdi. Kürtler tabanca ve kılıçla donanmış oldukları için İngilizler bomba, tüfek ve altın para yardımı yapacaklardı.

İstanbul bu suretle asilerin eline geçince, ayaklanma hemen Bursa, Konya ve İzmir'e yayılacak ve Ankara, Şeyh Sait ile meşgul iken iki ateş arasında kalacaktı.

Cumhuriyet Hükümeti bu suretle ortadan kaldırılrken İngilizler, derhal Vahdettin'i İstanbul'a getireceklerdi.

Kürtler için bağımsızlık gayesiyle girişilen bu harekete Vahdettin'in tekrar tahta oturtulması niyetinin karıştırılması, ayaklanmaya tam anlamı ile bir karşı ihtilâl niteliğini vermiş oluyordu. Esasen Vahdettin ve ayesesi karşı ihtilâli hazırlamaktan bir an bile geri durmamışlardı⁽¹⁾.

e. Osmanlılığın İhyası Çabası:

Vahdettin ve çıkarları ona bağlı saltanatçı ve hilâfetçi zümrelerin Türk ihtilâli aleyhindeki karşı ihtilâlcî faaliyeti, Cumhuriyetin ilânından çok önce başlamıştı. Daha İstiklâl Harbi kesin zaferle sonuçlanmadan Vahdettin ve taraftarları İstanbul'da açık adı İlä-i Vatan, gizli adı Müdafaa-i Hukuk Hilâfet-i Kübra olan bir teşkilât kurmuşlardı.

Vahdettin kaçmaya karar verdikten sonra, teşkilâtın icra komitesi toplu bir halde Bükreş'e gitmiş ve orada bir otelde "Hilâfet Kongresi" akdetmişti. Eski içişleri bakanlarından Ahmet Ali'nin başkanlığında toplanan kongre, Türkiye'de kalan taraftarlarının da yardımı ile Türkiye'de suikastlar yaparak ve isyanlar çıkararak karşı ihtilâle teşebbüs kararını vermişti. Kongrenin kararı Ahmet Ali aracılığıyla San Remo'daki Vahdettin'e bildirilmiş ve onun da onayı alınmıştı. Bu sırada hilâfetin müstakbel kabinesi bile tasarlanmıştı. Karşı ihtilâlin başanılıp Vahdettin'i tekrar tahta oturtuktan sonra, Mehmet Ali, Başbakanlığı; Kiraz Hamdi Paşa, Harbiye; Rıza Tevfik, Milli Eğitim

(1) Behçet Cemal, Şeyh Sait İsyanı, s.14-15.

(1) Behçet Cemal, Şeyh Sait İsyanı, s.15-16.

Bakanlıklarına; Sabri Hoca da Şeyhülislâmlığa getirilecekti.

Kongre kararı müstakbel devlet reisinin onayına sunulduktan sonra, görev alanlar fabrika temsilcisi, tüccar ve müteahhit gibi isimler altında memlekete dönmüşler ve karşı ihtilâli hazırlamaya başlamışlardı. Hilâfet Komitesinin içindeki propaganda faaliyeti çok iyi hazırlanmış bir teşkilâtla idare ediliyordu. Özellikle Avusturya mamlullerinden bir ilacın satışı için seçilen gezici satış memurları, yurdun birçok yerlerine Hilâfet Komitesinin giz'li bildirgelerini dağıtırken, gezici hocalar, güya ticaret ve alış veriş maksadı ile etrafı dolaşıyor, devrim hamlelerini kötülüyor, hilâfet lehine telkinlerde bulunuyorlardı.

Böylece halifeciler bir taraftan memleket içindeki propagandalarını yürütürken, silâhlı ayaklanmayı da hazırlamaktan geri kalmıyorlardı.

Karşı ihtilâli bizzat Vahdettin idare ediyordu. Kendisine memleketten kovulan şehzadelerle, Yüzelliliklerin önemli bir kısmı yardım ediyordu.

Hilâfet Komitesi Şeyh Sait'le anlaştığı gibi, Kürt Bağımsızlık hareketini İstanbul'dan idare eden Seyit Abdülkadir ile de mutabık kalmıştı. Bu anlaşmaya göre, ayaklanma 1926 yılında patlak verecek o zamana kadar hem askeri hazırlık tamamlanacak, hem de Türk kamuoyunun propaganda yolu ile kazanılmasına devam edilecekti.

Doğu Anadolu ayaklanması başlayıp genişlerken, Sivas, Konya, Trabzon, Adana tarafları da ayaklandırılacak ve yurdun dört bucağında döğüşen devrimciler kısıvrak ya kalanacaktı.

Bir yandan Kürt bağımsızlığı, diğer yandan saltanatı yeniden ihyası gayeleri ile girişilen karşı ihtilâl, iç ve dış yardımları sağladıktan sonra, sıra çıkarılacak ayaklanmanın liderini tayin etmeye kalmıştı⁽¹⁾.

f. Şeyh Sait:

Şeyh Sait, aslen Elazığ ilinin Palu ilçesindendi. Kardeşleri, Tahir, Halim, Mehmet Mahdi, Bahattin (Hınıs Müftüsü); amcazadesi Palu Müftüsü; oğulları Ali Rıza, Gıyasettin, Şiadrettin adlarını da taşıyorlardı. Kendisi Nakşibendi tarikatının büyüklerinden sayılırdı ve özellikle hayvancılıkla geçinirdi. Halkın dinî duygularını sömürme sayesinde

edindiği sayısız koyunlarına yetecek meraları Palu'da bulamadığı için Erzurum ilinin Hınıs ilçesine taşındı. Hınıs'ın ve özellikle Şavşat bucağının geniş meralarında yetiştirdiği davarlarını güneye satan Şeyh Sait bu sebeple yüzlerce defa Halep'e gidip gelmiş, bütün havaliyi tanımış ve kendisini tanıttırmıştı.

Şeyh Sait'in Kürt istiklâlcileri ve Vahdettin taraftarları ile teması da İstanbul'a hiç gitmediğine göre, Halep seyahatlarında meydana gelmiş olsa gerek. Bununla beraber oğlu Ali Rıza'yı birkaç defa İstanbul'a göndermiş ve ayaklanmanın ayrıntıları üzerinde görüşmeler yapmıştı.

Doğu bölgesinin en zenginlerinden olan Şeyh Sait gezip dolaştığı yerlerde, özellikle Zaza Kürtleri arasında büyük nüfuza sahipti. Ayaklanmanın gerçek tertipçileri sırf bu sebeple bu adamı işin başına geçirmeyi faydalı bulmuş olsalar gerekti⁽²⁾.

M.V. Guinet, Kürt İsyanı adlı eserinde, Şeyh Sait'in liderliğinde vaki olan Kürt ayaklanmasının gerçek sebeplerini şöyle anlatmaktadır.

"Bu ayaklanma, Kürt derebeyliğinin Cumhuriyet Hükümetine karşı bir tepkisidir. Diğer bir deyimle eski İslâm geleneklerine bağlı Türkiye ile yeni laik ve terakkiperver Türkiye arasındaki ziddiyetin sonucudur.

Cumhuriyet idaresinin, layık, liberal ve ferdiyetçilik ilkeleri, memleketin bir senelik sosyal sistemi ile cepheden çatışmıştı. Ankara'nın yeni devrim nizamları, Kürtleri ilk kez modern kanunların nüfuz ve hakimiyetine boyun eğmeye mecbur etmiş, Kürt aşiretlerini, muntazam bir hayatın adetlerine uymaya ve onları hiç tanımadıkları bir takım mecburiyetlere zorlamıştı. Bugün dahi kan davaları güdülen bu yerlerde modern ceza usulleri ve kişi dokunulmazlığı kanunları uygulanmak istenmişti.

Devrimciler, memleket idaresini merkezileştirmek, şeyhlerin nüfuzunu temelinden yıkmak, kabilelerin kendilerine has özelliklerini ortadan kaldırmak ve nihayet bütün eski gelenekleri yok etmek istemişlerdi. Cumhuriyetin tasarladığı bütün bir sosyal düzen, manevî ve akli gelişmesi ile asla bağdaşmadı.

Memleketin bu parçası henüz modern fikirleri benimseyecek seviyede olmadığı için demokrasi ona bir âfet ve müsibet şeklinde göründü. Eğer bu ayaklanmada Ankara'ya bazı hatalar yüklemek ge-

(1) Behçet Cemal, Şeyh Sait İsyanı, s.16-18.

(2) Behçet Cemal, Şeyh Sait İsyanı, s.18

rekirse, o da, Kürt bölgesi ile memleketin diğer kısımları arasındaki dengesizliği gidermekte ihmal göstermiş olmasıdır.

Yeni hükümetin temel ilkelerini ahenkli olarak ve mümkün olan sülle oturtmak amacında olan genç cumhuriyet, henüz ortaçağ devrini yaşayan bu bölgede 20. yüzyıl ilkelerinin, keza Asya'nın geri kalmış bu bölgesinde Avrupa doktrinlerinin sert ve haşin şekilde uygulanmasından doğabilecek tehlikeyi görmekte ihmal gösterdi. Özet olarak denebilir ki, yeni Türkiye teneffüs ettiği yüksek fikirlerin faziletine fazla güvendi. Kürt gericiliğinin cehaleti karşısında tamamen demokratik sistem için gereken hürriyetlerin önce bir gelişme ve yetişme devresine lüzum gösterdiğini dikkate almadı. Hükümetin âşar usulünü kaldırması ayaklanma hareketine tabiatıyla etkili oldu. Çünkü, yeni vergi usulü kesenekçi (mültezim) durumunda olan şeyhlerin hoşuna gitmemiştir. Zira, âşar usulünde köylerinden vergi toplamakla görevli şeyhler hayli menfaat sağlamakta idiler. Bu nedenler gösteriyor ki, Kürt ayaklanmasına asıl sebep kavrayış ve benimseme niteliği olmayan Kürt kabilelerine modern kanunların uygulanmak istenmesi olmuştur. Bununla beraber; fanatik olduğu kadar haris olan şeyh, dinin tehlikede olduğunu açıkça ilân etmek fırsatını bulmamış olsaydı, halk şüphesiz sadece vergi sisteminden dolayı cumhuriyete karşı silâha sarılmayacaktı. Peygamberliğe kadar yükselmeye cüret eden ve kendisinin Allah tarafından tekrar şeriat kanunlarını yürütmek için gönderildiğini ileri süren, mukaddesata inananların emiri vasfını üzerine alan ve bu kaniyi Kürt halkının hayalinde daha iyi canlandırmak için yeşil sancagını dalgalandıran şeyh, bu küçük halk kitlesini birkaç saat içinde, gerçek fanatizme sürüklemeyi başardı. Neticede tamamen din heyecanı etkisi altında bulunan bu binlerce fakir ve cahil insanlar cumhuriyete karşı ayaklandılar. Şeriat isteriz diye yükselen savaş naraları, İslâm dinî hükümlerinin medenî kanunlardan üstün olduğunu görmek arzusundan başka bir şey değildi. Bu bakımdan Kürt ayaklanmasının, 1908 devriminden 8 ay sonra İstanbul'da kendini gösteren tepki hareketi ile benzerliği vardır. O zaman aynı şeriat naraları taassup içinde olan askerî kıtalar tarafından atılmıştı. Bu kıtalar meşrutiyetin getirdiği hiçbir yeniliği istememişlerdi. 16 sene sonra, kurulmak istenen yeniliklere karşı dini

istismar eden kışkırtıcılar ile din propagandasının etkisinde kalan cahil ve budala insan sürülerinin aynı vakayı tekrar ettiğini görüyoruz.

1923'te Ankara'da ilân edilen devrim, 1908 devriminden çok daha başka anlamda idi. 1908 devriminde sadece meşrutiyet ilkeleri uygulanmak istenmiş, geleneklere ve halkın inancına dokunulmamıştı. Yeni devrim ise; içtimai ve dinî reform getiriyordu. Bu devrimde cumhuriyet ilân edilmiş, hilâfet kaldırılmış, medreseler kapatılmış, kadınlara doğal haklarını kullanma olanağı verilmiş ve bir İslâm memleketinde ilk kez şer'î kanunlar yerine medenî kanunlar kabul edilmişti. İşte bu sebeptendir ki, memleketin çok geri kalmış bu bölgesinde bu meşum tepki kendini göstermiş oldu.

Özellikle doğu illerinde, Ankara'nın yaptığı devrimlerle dinî hisleri rencide edilen binlerce Müslüman, son zamanlara kadar duydukları nefreti saklamadılar. Örneğin, Erzurum milletvekili Ziya Efendi adında bir Hoca, Kürt ayaklanmasından iki hafta önce, mecliste bu ayaklanmanın belirtisini ortaya koyan bir nutuk irad etmişti. Hoca bu konuşmasında; dansa, Marmara plajlarında erkekli kadınlı deniz banyosu yapıldığına hayli çattı. Cürmün, fuhuşun arttığından yakındı. Müslüman kadınların bozulmaya doğru sürüklendiğini ileri sürdü. Sözlerine devamla; sarhoşluk himaye ve teşvik ediliyor, dinî hisler kayboluyor. Yeni rejim ile bütün memlekette bir ahlâksızlık dalgası hüküm sürüyor. Bunun günahı, Batının yenilik ve layiklik prensiplerindedir. Terakki bahanesi ile sarhoşluğa ve diğer rezilâne işlere teslim olunuyor, medeniyet adına Batının ahlâk dışı olan âdetleri alınıyor diye haykırdı. Hoca Ziya, bu sözleri ile Cumhuriyet idaresinin iflâsa mahkûm olduğunu ilân etmek istiyordu. Tabiatıyla bu konuşma sık sık kesilmek suretiyle baltalandı. Meclis'teki ünlü hatiplerden İstanbul milletvekili Hamdullah Suphi Bey sarıklı arkadaşına münasip şekilde karşılığını vermişti.

Gerçekte Hoca'nın konuşmasını pek boşla almamak lâzımdı. Zira, bu sözler o gün için Türkiye'nin bütün doğu bölgesine yaygın olan ruh haletini göstermekte idi. Din adına yapılan bu türlü propaganda, durumu daha da vahimleştirmişti.

Le Comte de Gobineau'nun dediği üzere Doğu, dar kafalı bu aşiret filozoflarının, bu serseri mucize sahiplerinin klasik toprağıdır. Bu şey-

yar dinperverler gereğinde reaksiyonun en faal artistleri olmuşlardır. Doğu Anadolu'yu çok değişik kıyafetlerle dolaşarak din propagandası ile halkı cumhuriyete karşı olmaya hazırlamışlardı. Onlara göre; İslâm dinî tehdit edilmiş, Ankara yönetimi şeriatın geleneklerini bozmuş, kadınlara, erkeklerle serbestçe münasebette bulunmaları için özgürlük vermiş, taaddüdü zevcat (birden fazla kadınla evlenme) kaldırılmış, boşanma bir nizamla bağlanmıştı. Bunlardan başka, Kur'anın tercümesi, emlak usul ve idaresindeki değişiklik, yeni ceza kanunları, bütün bunlar cumhuriyet idaresini dinsizlik ile itham etmeye ve memleketi yeni bir düzene sokmak isteyen devrimlerin bozukluğunu ilâna vesile oldu.

Bundan başka Kürt ayaklanmasının sebepleri arasında sefaletin de önemli rolü oldu. Osmanlı Hükümeti bu havaliyi medenileştirmek için hiçbir gayret göstermediği gibi, az da olsa yol ve okul inşası bakımından gösterdiği ihmâl o bölgenin bütün yönleri ile ilkel kalmasına sebep oldu.

Birinci Dünya Harbi bu durumu daha da vahimleştirdi. Dünyanın bu köşesinde kalmış ve derin bir cehalete terk edilmiş olan bu halk arasına sanat da asla sokulmamıştı. Ticaret kavramı da yoktu. Yolsuzluk tarımsal gelişime engel olduğu için bu bölge arazisi hemen tamamen işlenmemiş durumda idi. Kürtleri dünya ile irtibatla bulunduran yegâne limanlar İskenderun ile Samsun idi ki, bunların Diyarbakır'dan uzaklığı 400 km'den fazla idi. Bu sebeple bu yollarla gelen ihtiyaç maddelerinin maliyeti yükselmekte, bu türlü ağır ve güç ulaştırma yüzünden bu havali ürünleri normal şartlar altında ihraç edilmemekte idi.

Ermeni göçürmesi ve halk mübadelesi de eklenecek olursa, bu bölge halkının derin bir ruhsuzluk ve faaliyetizlik içinde bulunma nedenleri ortaya çıkar. İşte Kürtler, ayaklanma öncesi bu halde bulunmakta idiler. Görülüyor ki, bu durumda, yenilik için atılacak her adımda çoğu imparatorluğun meşum idare tarzından miras kalan güçlükleri yenmek lâzımdı. Bu da tabiatıyla Türkiye Cumhuriyeti'nin karşılaştığı en çetin güçlüklerin başında geliyordu".

B. AYAKLANMA VE TENKİL HAREKÂTI:

1. Ayaklanmanın Kararlaştırılan Zamandan Önce Başlaması Sebepleri:

Musul meselesi dolayısı ile 1924'te meydana gelen Nasturi ayaklanmasının tedibinde harekâta memur edilen bazı birliklerden birkaç subay, harekâtın başında kandırdıkları bir kısım erlerle birliklerinden firar etmişler, erlerin birkaç gün içinde çoğunlukla tekrar birliklerine dönmeleri üzerine, firarî subaylar muvakkat sınırın güneyine geçerek İngilizlere katılmışlardı. Bunların memleket içinde bazı kimselerle muhabere ettikleri ve ilişki kurdukları anlaşılmış olduğu için Hıyaneti Vatanîye ve Harbiye sanıkları için Bitlis'te teşkil edilmiş bulunan Harp Divanına verilmişler ve haklarında sorgulamaya başlanmıştı.

Bitlis, Muş ve hatta Erzurum dolaylarında halkı kıskırttıkları anlaşılan Kürt Bağımsızlık Komitesine dahil eski milletvekili Yusuf Ziya, Musa, Halit, Kerim ve diğer bazı elebaşılar hakkında soruşturma yapılmasına lüzum görülmüştü. Bunlardan Hesnalı Halit, Kerim ve bazıları harp divanının çağrısına gitmeyerek firar etmişlerdi. Takip sonucu Kerim ve Halit sevkleri sırasında adamları tarafından jandarmanın elinden alınarak kaçırılmışlardı. Diğer sanıkların mahkemeleri yapılırken Şeyh Sait'in de tanıklığına lüzum görülmüştü. Sait bu çağrıdan kuşkulmuş ve komite sırlarının meydana çıktığı korkusuna düşmüştü. Bu sebeple yaşlı ve hasta olduğunu ileri sürerek ifadesinin istinabe yolu ile alınmasını istemişti.

Olanlardan fazlasıyla kuşkulanan Şeyh Sait bir yandan oğlu Ali Rıza'yı Halep üzerinden İstanbul'a göndererek durumu saltanatçılarla, Seyit Abdülkadir'e bildiriyor, diğer yandan da Bitlis'te ve Genç'teki adamları aracılığı ile harp divanının kendisi hakkında tutuklama kararı verip vermediğini öğrenmeye çalışıyordu. Yusuf Ziya ve arkadaşlarının tutuklanması, Şeyh Sait'in de tutuklanma tehlikesiyle kar-

şlaşmış olması, Halep ve İstanbul'daki karşı ihtilâl şeflerini de korkutmuş ve ayaklanmaya hemen başlamak kararına sevk etmiş oldu. Sait, oğlunun İstanbul'dan hareketi üzerine Hınıs'ta duramamış ve Ali Rıza'yı Şavşar'da karşılamıştı. Baba oğul yeni talimatı gözden geçirdikten sonra hemen güneye inerek burada bir ay kadar Çapakçur, Ergani ve Genç dolaylarında dolaşarak halkı kandırmaya çalışmış ve 13 Şubat 1925'te Piran'a gelmişlerdi⁽¹⁾.

2. Piran Olayı:

Şeyh Sait Piran'da kardeşi Abdülrahim'in evinde konuk bulunduğu 13 Şubat 1925 günü yanındaki adamlardan ikisinin firarî mahkûm olduğu ve hükümet tarafından takip edilmekte bulunduğu anlaşılmış üzerine, bunların teslimini isteyen hükümet jandarmaları reddedilmiş ve hükümetin emrine karşı mukavemet ve silâhla mukabelede bulunmuştu. Bu direnmede iki jandarma yaralanmış, diğer erler ve subay esir edilmişti. Böylelikle ayaklanmanın ilk silâhı Piran'da patlamış oldu.

Şeyh Sait Piran'da verdiği vaazda: "Medreseler kapandı, Din ve Vakıflar Bakanlığı kaldırıldı. Din okulları Millî Eğitime bağlandı. Gazetelerde birtakım dinsiz yazarlar dine hakaret etmeye, peygamberlerimize dil uzatmaya cüret ediyorlar. Ben bugün elimden gelse, bizzat dövüşmeye başlar, dinin yükselmesine gayret ederim" gibi sözlerle halkı ayaklanmaya teşvike çalışıyordu.

Sait, İstiklâl Mahkemesi'nde verdiği ifadesinde; ayaklanma için hiçbir yerden telkin gelmediği, ayaklanmayı kendi düşüncesi, kanısı ve ülküsü olarak tasarladığını, çalışmalarını tek başına yaptığını ve Piran'da verdiği vaaz üzerine ülküsün uygulamaya karar verdiğini açıklamıştı. Şeyh Sait'in bu ifadesi gerçeklere ancak üstünkörü uygun olabilir. Zira, jandarmaların iki hükümlüyü tutuklama isteği gibi basit bir olayı ayaklanmaya sebep göstermek isterken, gerçekte mahkûmları teslim almak üzere yanına gelen jandarma teğmeninin, kendisini de tutuklayıp Bitlis Harp Divanına sürüklemesinden korkmuş ve isyan etmiş olmalıdır.

Ayaklanmanın fevri bir hareketle anî olarak patladığı hakkında

(1) Behçet Cemal, Şeyh Sait İsyanı, s.22-23.

Şeyh'in ileri sürdüğü iddia, Genç Valisi İsmail Hakkı'nın İstiklâl Mahkemesi'nde yapılan sorgusunda, Çapakçur öğretmenlerinden Mehmet Zeki ile eski Genç milletvekili Hamdi Beylerin, İçişleri Bakanlığını, ayaklanmadan çok önce ayrı ayrı uyardıkları, Ağnot bucak müdürü Tevfik Bey'in, isyan propagandası hakkında valiye rapor verdiği ve nihayet asilerden Fakih Hasan'ın valiye bizzat uyararak, öğretmenle eski milletvekilinin ihbarlarını ciddiye almasını, namaz kılıp oruç tutmasını ihtar ettiği anlaşılmıştı.

Görülüyor ki; Şeyh Sait'in "ayaklanmaya Piran'daki tutuklama olayı üzerine anî olarak karar verdim" şeklindeki ifadesi gerçeğe aykırıdır. Aslında:

Şeyh Sait'in 3-4 aydan beri propaganda faaliyetini yoğunlaştırması; beraberinde firarî mahkûmları dolaştırması; Piran'da jandarmalara tarruz edilirken aynı zamanda telgraf ve jandarma telefon hatlarının kesilmesi, ayaklanmanın önceden hazırlanmış olduğunun açık delilleri idi.

3. Genç (Darahini) Olayı:

Şeyh Sait, Piran'da ayaklanmaya resmen başladıktan sonra, önce Darahini'yi ele geçirmeye karar verdi. Burası ele geçince, diğer illerdeki teşkilâtlarını da ayaklandırarak isyanı süratle genişletecekti.

Şeyh, bu maksatla 13 Şubat 1925 öğleden sonra Piran'dan hareket ederek 15 Şubatta Bicar bucağının Hakik köyüne geldi. Yolda kendisine:

Paro oğlu Ömer Ağa komutasında Butyanlı;

Fakih Hasan oğlu Abdülhamid'in komutasında Mistanlı;

Ömer oğlu Haydar Ağa komutasında Tavaslı;

Tavberli Molla Ahmet komutasında Silavlı aşiretleri katılmışlardı.

3. Ordu Müfettişliği Şubat 1925'te Genelkurmay Başkanlığına verdiği raporlarda:

Piran olayının oluş tarzını, Şeyh Sait ve taraftarlarının ayaklanmanın başladığını etrafa yayması ve propaganda faaliyeti hakkında bilgi vermiş ve Genç Valisinden aldığı habere atfen, 13 Şubat gecesi Genç'te, meçhul şahısların hapishaneye ateş ettiklerini, bunları takibe geçen jandarmalara evlerden ateş edildiğini, Genç'e civar bir köyde

50'ye yakın ileri gelenin toplandığını ve vilâyetin asayişini sağlamak için kuvvet istendiğini, Genç-Çapakçur ile Genç-Lice-Hani-Diyarbakır ve Çapakçur-Palu telefon hatları kesildiği için tamamlayıcı bilgi alınmadığını, keza, Maden Valisinin 7. Kolorduya verdiği bilgiye göre de; Şeyh Sait avenesinin 350 kadar silâhlı olduğu öğrenildiği için bir Binbaşı komutasında iki ağır makineli tüfekle takviyeli iki süvari bölüğünün Ekil üzerinden Piran istikametine hareket ettirildiğini, bu kuvvetin yarın sabah Piran'a ulaşacağını ve jandarma ile işbirliği yapılması hususunun vilâyetçe düzenlenmesini, bu süvari grubu komutanı Binbaşı İbrahim'e verilen talimatta ise; Şeyh'i buluncaya kadar takip etmesi, Şeyh Piran'da ise, köyü muhasara ederek Şeyh'i tutuklaması, silâhlı direnme görüldüğü takdirde silâhla bu mukavemetin kırılmasının istenmiş olduğunu bildirmişti.

Bu sıralarda Ankara siyasi çevrelerindeki düşünce; Piran olayının mahalli olduğu ve süratle bastırılmakta bulunduğu üzerinde idi. Gazetelerde bu mealde çıkan haberler kamuoyunu fazla rahatsız etmemişti. Zira, o günlerde memleketin hemen her tarafında ve özellikle doğu illerinde eşkıya çarpışmaları gündelik olaylar arasında idi. Fakat hükümet durumu daha ciddi görüyordu. 16 Şubat 1925 günü Bakanlar Kurulu toplantısında, İçişleri Bakanı Cemil Bey Piran olayı hakkında izahat veriyor ve asilerin civardaki zabıta kuvvetleri, uçaklar ve sair vasıtalarla tenkili hakkında lâzım gelenlere emir verildiğini ve meseleye kapanmış nazarı ile bakıldığını bildiriyordu. Gazetelerde yayınlanan bu haber, hükümetin bu meseleyi ciddiye aldığını göstermesi itibarıyla kamuoyunu rahatsız etmeye başladı.

Durumu oldukça ciddi gören Genelkurmay Başkanlığı 3. Ordu Müfettişliğine verdiği emirde:

"1. Şeyh Sait olayı bilinmektedir. Hükümet eşkıyalığı bir an önce gidererek güçlülüğünü göstermek suretiyle dirlik ve düzenliği süratle yerine getirmeye karar vermiştir.

2. Takip harekâtını bir elden sizin yönetmeniz ve valilerin harekât bakımından emrinizde bulunması uygun görülmüştür. Bu harekât iç dirlik ve düzenliği sağlamak bakımından olduğu için genel yönerge İçişleri Bakanlığından verilecek ve bu konuda o bakanlıkla muhabere edilecektir. Yalnız harekâtı yapacak ve katılacak askerî birlikler hak-

kında Genelkurmay Başkanlığına bilgi verilecek ve yeni birliklerin katılması hususunda Genelkurmay Başkanlığının da onayı alınacaktır.

3. Alınacak ilk tedbirler şunlardır:

Erzurum Müstahkem Mevki erlerinden 150 kişilik bir birliğin bölük halinde derhal Hınıs'a hareket ettirilmesi bu gece 9. Kolordu Komutanına emredildi.

Erzincan Estersüvar (katra bindirilmiş) Taburunun 120 atlısı dün (13 Şubat 1925) Erzurum yolu ile Hınıs'a hareket etmiştir. Bu taburun Erzincan'da kalan piyade erleri Eğin-Arapkır yolu ile Elazığ'a hareket ettiriliyor.

Diyarbakır'dan yola çıkarılan 7. Kolordu Süvari Bölüğü ile jandarma birliği Piran doğrultusunda hareket ettirilmiştir. Orada sükûneti sağladıktan sonra Palu'ya doğru gönderilmesi düşünülüyor.

1. Süvari Tümeni hemen Diyarbakır'a hareket ettirilecektir. Oraya vardıkta, bir alayının Lice'ye gönderilmesi uygun görülmektedir. Duruma göre gerekirse diğer bir alayını da Piran'a göndermek veya tümeni bütün ile Lice, Piran, Palu bölgesine göndermek de gerekecektir. Yalnız bu harekâtın iskân ve iâşe bakımından ne derece uygulanabilir olduğunun öğrenilmesi lâzımdır. Muş Estersüvar Taburunun bugünkü dağınık durumda bırakılmayarak toplatılmasının ve büyük kısmı ile harekâta iştirak ettirilmesinin uygun olacağı düşünülüyor. Bu hususlardaki düşüncenizin makine başında bir an önce bildirilmesini rica ederim".

İçişleri Bakanlığının 15/16 Şubat 1925 gecesi ayaklanmanın bastırılmasına dair gizli kaydı ile verdiği ve bir suretini Genelkurmay Başkanlığına sunduğu genel yönerge şöyle idi:

"1. Harp ve vatan haini sanıkları arasında olduğu ihbarı olunan ve tanık olarak Bitlis'teki Özel Harp Divanı tarafından çağrıldığı halde temaruz eden Hınıslı Şeyh Sait, bir süreden beri konuk olarak bulunduğu Lice ilçesi üzerinden 13 Şubat 1925'te 300 kişiden ibaret silâhlı avanesi ile Ergani'nin Piran köyüne geçtiği ve irtica yollu kıskırtma ile halkı aldattığı ve maiyetini çoğaltmaya çalıştığı ve Piran'da jandarma müfrezemizle çarpışarak iki jandarmamızı yaraladığı ve müfrezenin subayları ile Ekil Bucak Müdürlüğünü ve 10 eri tutuklayarak silâhlarını aldığı ve Hınıs'tan gelirken Genç ili içinde yaptığı kıskırtma

üzerine bu il içinde de bazı olayların meydana geldiği ve bu arada Lice-Hani ile Genç-Çapakçur ve Çapakçur-Palu telgraf hatlarının kesildiği ve Hani-Lice hattını onarmaya giden hat çavuşu ile iki jandarmayı da tutukladıkları anlaşılmıştır.

2. Adı geçen Şeyh Sait'i harp ve vatan haini sanıklarından Ceyhanlı Halit ve kaçak Hasnan'lı Halit'le ilgisi ve bağlılığı vardır.

3. Bakanlık bu kıskırtmanın, Hasnan'lı Halit ve arkadaşları ile diğer harp ve vatan hiyanetinden sanık ve takip edilmekte olan kimselere yöneltilmiş bulunan hükümetin azimli kuvvetini geçici olarak işgal etmek ve duruma bir karışıklık rengi vererek harekât sonucunda tutukluları kurtarmak ve işi siyasi yoldan çözümleyebilmek umudu ile meydana getirildiği kanısındadır.

4. Bu sebeple hükümet, bu eşkıyalığın etrafa bulaşmasına meydan vermeden azim ve ciddiyetle ortadan kaldırmaya ve mahallî dirlik ve düzenliği tekrar sağlamak sureti ile bu işi yapmış olanları tenkile karar vermiştir.

5. Tenkil harekâtını 3. Ordu Müfettişi Kâzım Paşa'nın idare etmeleri ve harekât bölgesindeki illerin harekât bakımından Kâzım Paşa'dan alacakları emre göre hareket etmeleri uygun görülmüştür.

6. Genç ili ile 14 Şubat 1925 öğle saatlerinden beri muhabere kesilmiştir. Muş'tan 15 Şubat 1925 günü muhtelif istikametlerde gönderilen yeteri kadar kuvvet, ilkin Genç ile irtibat kurarak Genç durumu hakkında bakanlığı aydınlatmaya memur edilmiştir. Her türlü vasıtaya baş vurarak Genç ili merkezi ile irtibat sağlanması çok önemlidir.

7. Erzincan Estersüvar Taburundan Yüzbaşı Mustafa komutasında 12 Şubat 1925'te iki makineli tüfekle takviyeli 120 atlıdan mürekkep müfreze, Erzurum üzerinden Hınıs'a ve aynı kıtadan 100 süvari, 26 piyade ve bir makineli tüfekten mürekkep ikinci bir müfreze, tabur komutanı Abdullah komutasında 15 Şubat 1925 öğle vakti Eğin-Arapkir üzerinden Elazığ'a hareket ettirilmiştir. Bu kuvvetler Kâzım Paşa'nın emrine girecektir.

8. Muş ili Hasnan'lı Halit ve arkadaşlarının takibine tahsis ettiği kuvvetten tasarruf edebileceği estersüvar kuvvetlerini de, mahallî durumu göz önünde bulundurmak suretiyle Kâzım Paşa'nın emrine bırakacaktır.

9. Takip harekâtı, ancak mahallî dirlik ve düzenliği bozan zararlı kimselere yöneltilmiştir. Bu arada masum halkın rencide edilmemesini ve aksine kendilerine iyi muamele edilmek suretiyle Cumhuriyet idaresine karşı olan iyi eğilimlerinin pekleştirilmesine itina edilmesini ve zararlı kimselerin tenkilinde amansız bir sürat ve azim göstermek suretiyle de bu türlü delice hareketlere karşı Cumhuriyet ruhundaki hassasiyetin güçlülüğünü göstermek lâzımdır.

10. Harekâtın bir elden idaresi gerektiğine ve her günkü harekât ve sonuçları hakkında Kâzım Paşa tarafından makine başında bilgi verileceğine göre, illerin harekâta dair bütün muhabereleleri yalnız Kâzım Paşa ile olacaktır.

11. Bitlis Özel Harp Divanınca harp ve vatan hiyanetinden dolayı tutuklanan şahısların herhangi bir durumdan yararlanarak kurtulma teşebbüslerine mani olmak üzere Diyarbakır'a nakillerine lüzum olup olmadığı hakkında Kâzım Paşa'nın düşünceleri ile beraber Özel Harp Divanı faaliyetinin sekteye uğramaktan korunması suretiyle elde bulunan işlerin mümkün olan süratle sonuçlandırılmasını rica ederim.

12. Harekât bölgesi içinde veya civar olan illerin, durumun hassasiyet ve nezaketini göz önünde tutarak olayın büyümesi ve kamuoyunun karışıklıktan korunması için tedbir almaları lâzımdır.

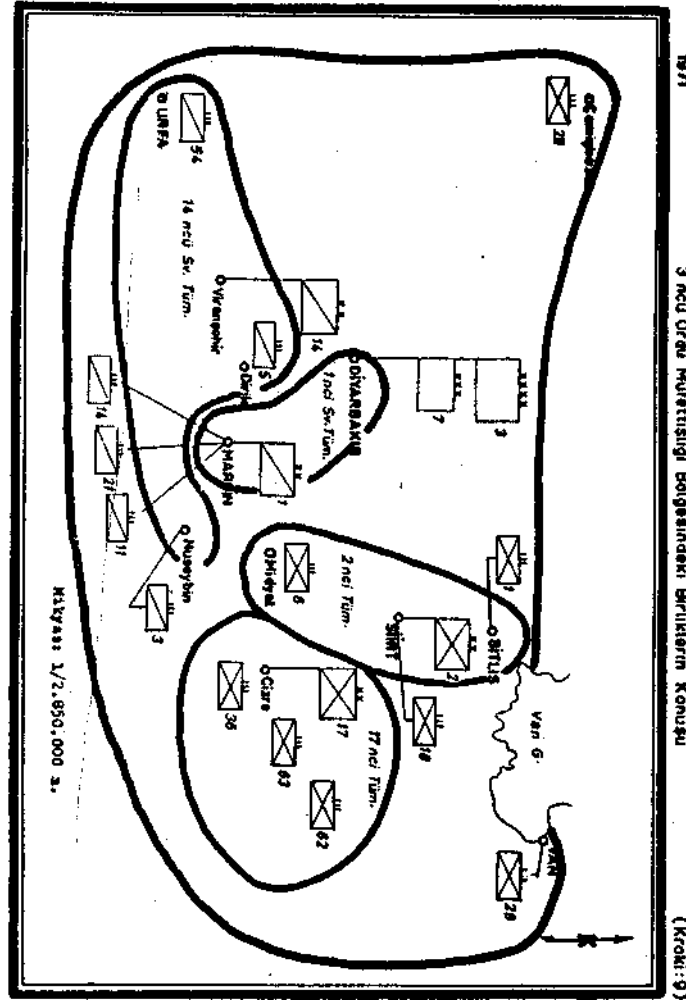
13. Bu harekâta kullanılmakta ve kullanılacak olan bütün kuvvetlerin ne durumda bulunduklarının bildirilmesini Kâzım Paşa'dan ayrıca rica ederim.

14. 3. Ordu Müfettişi Kâzım Paşa'ya, Bitlis, Muş, Erzurum, Diyarbakır, Siverek, Siirt, Ergani, Elazığ, Dersim, Erzincan illerine yazılmıştır".

Böylelikle tenkil harekâtına karar verilmiş ve bu iş için 1. Süvari Tümeni görevlendirilmek suretiyle de uygulanmasına başlanmış oluyordu.

Tenkil harekâtına başlanacağı günlerde 3. Ordu Müfettişliği bölgesindeki birliklerin durumu şöyle idi (Krokî: 9):

3. Ordu Müfettişliği Karargâhı	:	Diyarbakır'da
7. Kolordu Karargâhı	:	Diyarbakır'da
2. Tümen Karargâhı	:	Siirt'te

TÜRKİYE CUMHURİYETİNDE AYAKLANMALAR

1924 - 1938

Günür
Harp Tarihî Baki.
1971

Teknik Harakâta Başlanacağı Günlerde
3 ncü Ordu Müfettişliği Bölgesindeki Birliklerin Konuşu

(Kronik: 9)

1. Alay	: Bitliste
18. Alay	: Siirt'te
6. Alay	: Midyat'ta
17. Tümen Karargâhı	: Cizre'de
36. Alay	: Cizre'de
63. Alay	: Cizre'nin doğusunda
62. Alay	: Cizre'nin ku-
	zeydoğusunda
1. Süvari Tümen Karargâhı	: Mardin'de
11. Süvari Alayı	: Mardin'de
14. Süvari Alayı	: Mardin'de
21. Süvari Alayı	: Mardin'de
14. Süvari Tümen Karargâhı	: Viranşehir'de
3. Süvari Alayı	: Nusaybin'de
5. Süvari Alayı	: Dirik'te
28. Alay	: Van'da
25. Alay	: Cemişkezek'te

Bu arada henüz hükümet kuvvetlerinin etkisinden uzak bulunan ve topladığı kuvvetlerle 15 Şubat 1925'te Hakik köyüne gelen Şeyh Said, burada kuvvetlerini derleyip toplamak ve bazı kararlar almak ihtiyacını duymuş ve toplanan mecliste şu kararlar alınmıştı:

Genç ili merkezi Darahini zaptedilecek;

Mukavemet görülürse karşı konacak, alınacak esirlere din yoluna girmeleri telkin edilecek;

Asilerden ölenler şehit sayılacak, mukavemet gösteren düşmanlar için şer'an kısas ve diyet bahis konusu olmayacaktı.

Asiler 16 Şubat'ta Hakik'ten Darahini üzerine hareket ettiler. Yolda daha önce katılanlardan başka yeni katılanlar da oldu.

Asi kuvvetlerin genel karargâhı 16 Şubat ikindi vakti Cemahni'ye varınca, ileri kolların Darahini'ye taarruza başladıkları, fakat henüz netice alınmadığı haber alındı. Şeyh Said harekâtı hızlandırmak için hemen yoluna devam etti ve Darahini'ye yarım saat mesafede Kupar köyüne varınca şehrin düştüğünü öğrendi. Şeyh o geceyi Kupar'da geçirip ertesi sabah il merkezine girmek kararında idi. Oysa gece Darahini'den gelen bazı kimseler, şehrin talan edilmekte olduğunu ve

Başkomutanın(!) hemen oraya yetişmemesi halinde durumun çok kötüleşeceğini bildirdiler. Şeyh Sait harekete geçerek, gece yarısı maiyetindekilerle birlikte Darahini'ye girdi. Fakat inzibatı tesis edeceği yerde, ilkin Ziraat Bankası kasasını soymayı ihmal etmedi. Mal Sandığı kasasını, maiyeti önceden soymuştu.

İdareyi ele alan Şeyh Sait 17 Şubat sabahı önce halkı toplayarak irticakâr vaazda bulundu. Eski müftü Dalberli Hacı İlyas'ı yeniden müftü ve Molla Hüsnü'yü'de inzibat memuru tayin etti. Şube reisi ile vali, vilâyet makamında gözaltına alınmıştı.

Görülüyor ki; bütün il merkezi, valisi, memurları, jandarması ve parası ile hiçbir tedbir almadan ve hemen hiç karşı koymadan asilerin eline geçmişti.

Asiler meydana boş bulup sağa sola saldırdıkları bugünlerde hükümet gereken tedbirlerin alınması ile meşguldü.

3. Ordu Müfettişliği 15/16 Şubat 1925'te İçişleri Bakanlığına sunduğu 1376 sayılı raporunda:

Genç'in işgali haberini Kulp ve Lice kaymakamlarından aldığını; Lice'nin de bu gece şakiler tarafından işgal edileceği haberi üzerine, Bitlis'teki piyade alayı ile bataryanın hareket ettirilmesi ve Bitlis'in de boş bırakılmaması için Siirt'teki alaydan bir taburla bir bataryanın Bitlis'e getirilmesinin lüzumlu olduğunu, Diyarbakır'daki süvari alayı bakiyesinin de yarın (16 Şubat 1925) Lice istikametinde hareketinin emredildiğini, bildirmiş ve 16 Şubat günü vilâyetlerle 7., 8., 9., Kolordulara verdiği ve bilgi için İçişleri Bakanlığı ile Genelkurmay Başkanlığına ve 6. Kolorduya gönderdiği 126 sayılı şifresinde:

Asilerin Genç'i işgal ettikleri, Şeyhin sıkıştığı takdirde doğu hudutlarımıza kaçmasını önlemek için özellikle Erzurum ve Van illeri ile 9. Kolordunun dikkat nazarının çekildiği ve alınan tedbirler arasında:

Makineli tüfikle takviyeli bir süvari müfrezesinin 14 Şubatta Diyarbakır'dan Piran'a gönderildiği:

Bir süvari alayının da bugün (16 Şubat 1925) Lice istikametinde hareket ettirildiği:

Yeteri kadar bir kuvvetin de Siirt'ten Bitlis'e yürümekte olduğu:

17 Şubat'ta Diyarbakır'a gelecek olan 1. Süvari Tümenine nereye gideceğinin ayrıca bildirileceği:

Gerekli sınıflardan müteşekkil bir müfrezenin 17 Şubatta Bitlis'ten Genç üzerine gönderileceği;

14. Süvari Tümen Karargâhı ile Dirik'teki süvari kuvvetinin Mardin'e geleceği;

Bugün Lice, Genç ve Hani bölgelerinde tayyare uçurulacağı;

Önceki emirlere göre hareket ettirilen birliklerin yakinen izlenmesi;

Bitlis'teki esterşüvar müfrezesinin şimdilik Bitlis ili emrinde kalacağı;

Bunlardan başka valilerin harekât bakımından yapmaları gerekli bazı hususlar da bildirilmekte idi.

4. Ayaklanma Cephelerinin Kurulması:

3. Ordunun aldığı tedbirler henüz yeteri kadar etkili duruma geçmemiş olduğu içindir ki, 16/17 Şubat gece yarısı Darahini'ye giren Şeyh Sait, burada bulunduğu iki üç gün içinde ayaklanmanın program dairesinde genişletilmesi, cephelerin tutulması ve komutanların tayini gibi hususlarla meşgul olmuştu. Sonradan İstiklâl Mahkemesinde verdiği ifadeye göre tasarladığı plan ve aldığı tertibat şöyle idi:

Çapakçur (Bingöl) Cephesi:

Can şeyhlerinden İbrahim ve Hasan ile civardaki beyler Çapakçur'un işgaline memur edilmişlerdi. Kasaba halkına mukavemet göstermemeleri hususunda talimat gönderilmişti. Şeyh Sait'in yanında bulunan Şeyh Şerif Çapakçur Cephesi Komutanlığına atandı ve adamları ile birlikte Çapakçur'a gönderildi. Burası alındıktan sonra Elazığ üzerine yürünecekti. Özellikle Gazik geçitleri tutularak hükümet kuvvetlerinin bu istikametten yetişmesi önlenecekti. Göynük ağalarına Çapakçur boğazının üst taraflarını tutmaları hususunda talimat verilmişti. Kiği boğazının korunması keza Can şeyhlerine bırakıldı.

Muş Cephesi:

Melikanlı Şeyh Abdullah Muş cephesine komutan tayin edildi. Görevi, Erzurum ve Muş istikametlerinden gelecek ordu kuvvetlerini tutmaktır.

Diyarbakır Cephesi:

Ayaklanmanın en önemli hedefini teşkil eden Diyarbakır üzerine, Şeyh Sait bizzat hareket edecekti.

Darahini'de bu kararlar verilip uygulanmasına geçilirken, Şeyh Sait'e her taraftan katılmalar oluyordu. Hacı Sadık komutasında Zeki, Şerif oğlu Hacı Selim Ağa komutasında Gernuş aşiretleri ile Kupar Şeyhi Şerif maiyetleri ile isyan ordusuna katılmışlar ve mürettep yerlerine gönderilmişlerdi.

19 Şubat 1925 akşamı Şeyh Sait, emrindeki asi kuvvetlerle birlikte Diyarbakır istikametinde ilk aşama olan Lice'ye hareket etti. Yolda, Hani bucağının; asilere katılan Hanili Mustafa ve eski müftü Salih'in komutasındaki Hanililer, Serdi köylüler ve diğer civar köyler halkı tarafından işgal edildiği haberi alındı. Hani Bucak ve Telgraf Müdürleri esir edilerek Şeyhin emri ile Darahini'ye gönderildiler.

Bu sıralarda Ankara'daki siyasi çevrelerin mesekeyi gereği kadar ciddiye almadığı görülmüyordu. Nitekim; 18 Şubat 1925 günü yapılan Büyük Millet Meclisi toplantısında milletvekillerinden birinin verdiği bir soru önergesi üzerine İçişleri Bakanı Cemil Bey şu açıklamayı yapmıştı:

"Arkadaşlarımızdan birisi Genç olayı hakkında soru sordular. Genç'te Şeyh Sait adında bir eşkaya çıktı ortaya, taraftarları ile beraber etrafta yağmacılığa başladı. Fakat hükümetimizin ciddi tedbirleri sonucunda pek yakında hemen bastırılacağı tabiidir."

İçişleri Bakanının olayı küçük göstermeye gayret etmesine rağmen durumun içyüzünü gören hükümet, işi sıkı tutmak lüzumunu hissetmişti. Atatürk olayı adım adım takip ediyordu. Bu arada İstanbul'da Heybeli Ada'da istirahat etmekte bulunan Halk Partisi Genel Başkan Vekili ve eski Başbakan İsmet İnönü'ye, hemen Ankara'ya gelmesi tebliğ edildi.

5. Ordu Birliklerinin Asilerle Teması:

3. Ordu Müfettişliğinin ayaklanmanın niteliği hakkındaki düşüncesine göre, olay, padişahlık, hilafet, şariat ve Abdülhamid'in oğullarından birinin saltanatını temin gibi... irticakâr bir propaganda maskesi altında tamamen Kürtçülüktü. Bu amaçla hazırlanmakta iken

Piran'da vakitsiz olarak başlayan ayaklanma Piran, Lice ve Genç çevresinde mahsur kalmıştı. Bu durumda 1. Süvari Tümeni Piran'dan başlayarak Hani ve Lice genel doğrultusunda gereken temizlemeyi yaptıktan sonra Genç'e yönelecek, bu arada Bitlis'ten gelecek batarya ile takviyeli piyade alayı da Genç'e varmış veya yaklaşmış olacaktı. Asiler direnmediği takdirde yakma ve yıkma yapılmayacak, sadece asilerin bulunduğu mevkiiler sarılarak başlanın yakalanması ile yetinilecekti. Bu maksatla görevlendirilen ve 14 Şubatta Diyarbakır'dan Piran istikametinde hareket etmiş bulunan Binbaşı İbrahim komutasındaki müfreze, 16 Şubat 1925'te Şeritan köyünde (Elki'nin 9 km. kuzeybatısında) bulunduğu sırada Piran yönünden gelen tahminen 500 kadar asinin saat 11.00'de köye yaptığı kuşatıcı taarruz, müfrezenin karşı taarruzu ile durdurulabildi. Saat 16.30'a kadar devam eden çarpışma sonunda müfreze daha fazla ilerlemeyerek Kliš köyünde kalmış ve 18 Şubatta Ekil köyüne gelen 1. Süvari Tümeni (Tümen karargâhı, bir süvari alayı, tümen topçusu) ile birleşmişti. 16 Şubat günü yapılan çarpışmada asilere komuta eden Piran okulu öğretmeni Fahri öldürülmüş, müfrezeden de Teğmen Fevzi ve bir er yaralanmıştı. Diyarbakır'dan Lice istikametinde gönderilen 21. Süvari Alay Komutanı Yarbay Hüsnü emrindeki müfreze ise; 17 Şubat akşamı doğru Lice'nin 8 km. kadar güneydoğusunda Sis boğazından geçerken asi kuvvetlerin baskınına uğrayarak Alibardak'a çekildi. Alayın Sis boğazında uğradığı bu başarısızlığı telâfi etmek için Ordu Müfettişliği Süvari Uzmanı Yarbay Hüseyin, emrinde piyade ve süvariden mürettep bir müfreze olduğu halde 19 Şubatta Lice'ye gönderilmiş, Alibardak'a çekilen müfreze de bunun emrine verilmişti.

Hüsnü Bey Müfrezesi baskına uğramadan önce, bir subay komutasında 15 eri Piran köyü istikametinde ilerleyen Binbaşı İbrahim Müfrezesi ile irtibat için çıkarmıştı. Bu küçük kıta irtibat sağlama maksadı ile bilmeyerek o sıralar asilerin elinde bulunan Piran köyüne girdiği vakit asiler tarafından esir edilmiş, fakat sonradan Hani'de bulunan süvari Tümenine kattığı öğrenilmişti.

Yarbay Hüseyin'in komutayı üzerine almasından sonra 19/20 Şubat gecesini Karasi köyünde geçiren müfreze, 20 Şubat sabahı Zoğburun-Liçok istikametinde bareket etti. Tepecik ve Mehmetyan köyleri hi-

zasına geldiği sırada bu köylerdeki asilerin ateş etmesi üzerine asilere karşı cephe aldılar. Asilerin ateşi çok yoğunlu. Ayrıca, bir kısım kuvvetleri ile müfrezenin sağından ve solundan Fis Boğazı istikametinden ilerlemeye başladılar. Durumu tehlikede gören müfreze komutanı Yarbay Hüseyin çekilme emrini verdi ve o sırada kendisi de şehit oldu.

Müfreze, Şeyh Melikân'a gelinceye kadar sağ ve solundaki köylerin ateşine uğramış ve güçlükle Alibardak'a çekilebilmişti. Taarruz eden asilerin gerçek miktarı belli olmamakla beraber 1000'den fazla oldukları tahmin edilmiş, ayrıca civar köyler halkının da her an harekete hazır bulundukları anlaşılmıştı. Müfrezenin uğradığı bu ikinci yenilgide 3 er şehit, 2 er yaralı verilmiş, ayrıca bir jandarma subayı, 38 er, ağırlıklar ve muhafız erleri asilerin eline geçmişti.

Bu yenilginin başlıca sebebi; asi kuvvetlerin sığındığı arazinin çok arızalı, müfrezede piyade bulunmaması ve erlerin genellikle acemi olması idi.

Aldığı raporlarla durumu yakinen izleyen ve Ordu Müfettişliğinin tenkil konusundaki düşünce ve önerilerini genellikle uygun bulan Genelkurmay Başkanlığı 21 Şubat 1925'te verdiği emirde (Kroki: 10):

"Ayaklanmanın büyümesi ihtimaline karşı hazır ve kuvvetli bulunmak lüzumunu kabul ederim. Fakat bu lüzum siyasi durumun değişik olduğu şu günlerde diğer cephelerimizdeki seferberlik tertibatımızı bozmamalıdır.

Ayaklanma bölgelerinde askerin küçük düşücü başarısızlığına meydan vermemek pek önemlidir. Fakat aşağıda belirtileceği üzere alay halinde ve gereğinde tümen halinde toplu bulundukça asiler işin önemini kavrayacaklar ve yalnız seyyar jandarmaların tarama hareketini yapması bile yeter gelecektir. Jandarmaların başarısızlığı o kadar önemli değildir. Fakat alay ve tümen ile yetişilerek şiddetli darbeler indirilmelidir. Bu sebeple şu tertibatın alınması uygun olur:

Erzincan'daki 11. Alayın Bayburt'taki taburu da bir bağ bataryası ile birlikte Erzincan'a alınır.

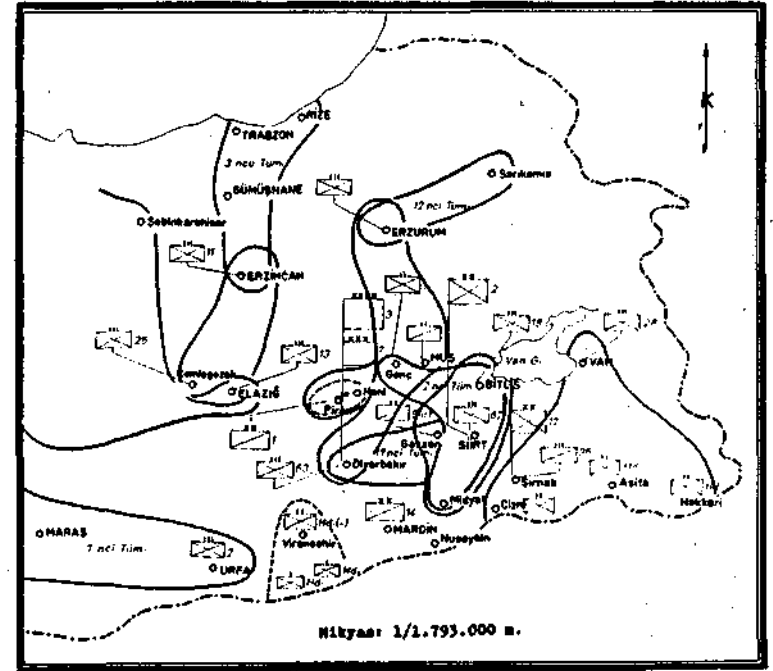
Elbistan'daki 13. Alay Elazığ'a alınır. Ancak her alayın beraberinde topçu bulunması faydalı olduğundan Bayburt'tan gelecek bataryanın bir takımı Çemişkezek'te, bir takımı da Elazığ'da bulunur.

TÜRKİYE CUMHURİYETİNDE AYAKLANMALAR 1924 - 1938

Genc.
Harp Tarih. Bek.
1971

Ayaklanmanın Büyümesine Karşı Genelkurmay Başkanlığının
Alınmasını Uygun Bulduğu Tertibat
(21 Şubat 1925)

(Kroki: 10)

Maraş'taki 2. Alayın Urfa'ya gönderilmesi 5. Kolorduya emredilmiştir.

12. Tümenen evvelce hazırlanmış olan piyade alayı da Erzurum'a alınır.

Diğer kıtalar için de şu tertibatın alınması uygun olur:

14. Süvari Tümeninin Nusaybin'deki alayı şimdiden Mardin'e alınmalıdır. Viranşehir'de yeni hudut taburu teşekkül edince, taburun en çok iki bölümü hududa verilerek diğer iki bölümü Viranşehir'de bulunmalı ve taburun teşekkülünden sonra Viranşehir'deki süvari bölükleri de Mardin'deki alayına katılmalıdır.

Urfa'ya piyade alayı gelince, oradaki süvari alayı da Mardin'e alınarak tümenin toplanması uygun olur. Yalnız iki sahra topu piyade alayı emrine girmek üzere Urfa'ya bırakılmalıdır.

İçişleri Bakanlığına arz edildiği üzere Viranşehir Hudut Taburu teşekkül edince Cizre Hudut Taburunun kâmilin Dicle doğusuna alınması uygun olacaktır. Aşita Hudut Taburu da teşekkül edince, Dicle doğusunda; Çölemerik, Aşita, Cizre Hudut Taburları bulunacaktır ki, çok kuvvetli bir alay demektir. Bundan sonra, 17. Tümenin alaylarından birisi Siirt'e, birisi de Garzan'a alınır ve Siirt'teki 18. Alayın taburu Bitlis'e, Garzan'daki 6. Alayın taburu Midyat'ta alaylarına katılırlar. Garzan'da Siirt Estersüvar Taburu toplandıktan sonra 63. Alay Diyarbakır'a alınır.

Yukarıdaki hususlar uygulandığı takdirde:

Nasturilere karşı Van'daki 28. Alay ile Şırnak'ta toplanacak 36. Alay ve üç hudut taburu kuvvetli bir tümandır. Esasen Nasturiler bu kadar kuvvetle tedip olunmuştur.

Erzincan'da 11. Alay, Çemişkezek'te 25. Alay, Elazığ'da 13. Alay bir tümandır.

17. Tümanden Diyarbakır'a gelecek alayla Sarıkamış'tan Erzurum'a gelecek alay, Muş ve Genç dolayındaki 1. Alay ve Muş Estersüvar Taburu da bir tümanden fazla bir kuvvet teşkil ederler.

Siirt, Bitlis ve Midyat'taki alaylarla Siirt Estersüvarı da kuvvetli bir tüman vücuda getirir.

1. Süvari Tümeni toplanmıştır. 14. Süvari Tümeni de yukarıda açıklandığı üzere Mardin'de toplanmış olacaktır.

Bu suretle Nasturilere karşı bir tümenlik kuvvetimiz ve Nasturiler ile Kürt bölgesi arasında bir tümen kuvvetimiz. Ayaklanma bölgesinin doğu ve batısında birer tümenlik piyade, güneyde iki tümenlik süvari kuvveti toplanmış olacaktır.

Maraş'taki alay ile Dicle batısında kalan güney hudut taburları bu hesaptan hariçtir. Bu kuvvetler ayaklanma bölgesi civarında toplanmaya başlayınca, hatta hareketleri haber alınınca asiler üzerinde derhal etkisini gösterir. Kısım açık, kısım de kapalı propaganda şifreleri ile bu etkiyi çoğaltmak da mümkündür. Buradan da bu maksatla (P) şifresidir cümlesi ile başlayan şifreler verilecektir.

Asilerin yaydıkları bildirgeler önemli değildir. Zayıf olduklarını gösterir. Subayları bildirgelere sokmuş olmaları, subaylara, asilerin sakat düşüncelerini anlatmak bakımından belki faydalı olmuştur. Subayların bunu bilmesini faydalı telakki ederim. Durumu pek iyi görüyorum. Bu kıtaların alacakları tertibatla her türlü engel ve zorlamaların giderileceği kanısındayım.

Avrupa'dan yeni gelen uçaklarımızdan bir takım uçak Diyarbakır'a gelecektir" denmekte idi.

Piran ve dolaylarındaki ayaklanmayı tenkil görevli bulunan İbrahim Bey Mürezezi 19 Şubatta asi kuvvetlerle yaptığı üç saatlik bir çarpışma sonunda Piran ve civarındaki köyleri asilerden tamamen temizlemiş ve burada hükümet otoritesini kurmuştu. Bu arada asileri uyarmak için yayınlanan bilgireye rağmen Piran, Mezria ve Bazbent köyleri halkının asilere katıldıkları öğrenilmişti.

20 Şubatta başarısızlığa uğrayarak Alibardak'a çekilen müfreze komutanı Yarbay Hüseyin'in şehit olması dolayısı ile müfreze komutanlığına atanan Kerametdin Bey bir sahra takımı ve bir piyade bölümünden mürettep kuvvetle 21 Şubatta Alibardak'a gönderildi. Aldığı görev: 22 Şubatta Farasi tepye kadar ilerlemek ve bölgedeki köyleri tedip etmektir. Buradan daha ileri gitmesi, Hani-Lice istikametinde ilerleyen 1. Süvari tümeninin hareketine bağlı olacaktır.

Görülüyor ki, bu müfreze 17 Şubatta Sis Boğazı civarında başarısızlığa uğramakla kalmamış, ayrıca 20 Şubattaki bu çarpışmada da müfreze komutanının da şehit olmasına sebebiyet veren ikinci bir başarısızlığa uğramıştı. Ardı ardına olan bu başarısızlıkların sebebi; müf-

rezelerin küçük ve tedip görevini yapamayacak kadar kuvvetsiz olmalarındandı. Oysa daha işin başında bu gibi başarısızlıkların asilere karşı bir yılmılık doğuracağı, buna karşılık asilerin morallerini yükseltmekle beraber halen sakin ve muti olan köyler halkının da asilere eğilim ve katılmalarını gerektireceği şüphesizdi. Bu sebeple, bundan sonra herhangi istikamete gönderilecek bir müfrezenin mutlak başarılı olacak kadar kuvvetli bulunması ve mümkün olduğu takdirde en az iki topla takviyeli bir alaydan daha az kuvvette olmaması dikkate alınmıştı.

21 Şubat günü kısa süren bir çarpışmadan sonra Hani'ye giren 1. Süvari Tümenin durumu ise:

22 Şubat sabahı Hani'yi çeviren asi kuvvetlerle başlayan çarpışma akşama kadar sürmüş ve sonunda asiler yenilerek çekilmeye başlamışlardı. Tümen kıtaları intizamsız şekilde çekilen asileri takibe geçmişler ve Hani'den bir hayli uzaklaşmışlardı. Kasabada yalnız topçu, makineli tüfek, bir miktar acemi er ve hayvan kalmıştı. Guruptan yarım saat sonra asiler 300-350 kişilik bir kuvvetle Hani'nin doğusundan miktarı tespit edilemeyen diğer bir kuvvetle de güneyden olmak üzere Tümenin Hani'de kalan kuvvetleri üzerine baskın şeklinde taarruza geçtiler. Asiler "teslim... teslim... sallialâ Muhammet" sadaları ile ve pek cesurane yaptıkları saldırı sonunda Hani'deki kuvvetleri esir aldılar. Tümen kararâhı, tugay karargâhı ve 14. Süvari Alay Karargâhı ile 150 atlı güçlkle asilerin etkisi dışında kalan Şeritan'a çekilebildi. Bu baskında 14. Süvari Alay Komutanı yaralanmış, bir binbaşı, üç yüzbaşı, dört teğmen asiler tarafından esir alınmıştı.

Tümen bu durumda, ayaklanma bölgesine gönderilen birliklerin gelmesine kadar bulunduğu yerde savunmada kalacak, ancak bu bekle-yiş sırasında ayaklanma alanının büyümesine çalışılacaktı.

Ayaklanmayı basturmakla görevli birliklerin 21 Şubat 1925 durumu şöyle idi:

Bitlis'te bulunan 2. Tümenin 1. Piyade Alayı ve bir dağ bataryası Genç'e hareket etmiş;

De'de bulunan 2. Tümen Topçu Taburu Siirt'e gelmiş;

Siirt'te bulunan 2. Tümenin 18. Alayından bir tabur ve bir dağ bataryası Bitlis'e alınmış;

1. Süvari Tümeni Piran-Hani-Lice istikametinde asileri takiple görevlendirilmiş;

Erga'da bulunan 17. Tümenin dağ bataryası Elazığ'a alınmış;

14. Süvari Tümen Karargâhı ile Dirik'teki iki süvari bölüğü Mardin'e alınmış;

Midyat'ta bulunan 2. Tümenin 6. Piyade Alayından bir tabur Diyarbakır'a hareket etmiş;

8. Kolordu Süvari Bölüğü Kığ'ya ve Urfa'daki dağ bataryasının iki topu Diyarbakır'a hareket emrini almıştı. Ayrıca:

3. Tümen 11. Piyade Alayının Bayburt'taki taburunun bir dağ bataryası ile Erzincan'a gelmesi ve bataryadan bir takımın Çemişkezek'e, bir takımın da Elazığ'a;

Elbistan'daki 2. Tümenin 13. Alayının Elazığ'a ve Maraş'taki 7. Tümenin 2. Alayının Urfa'ya;

12. Tümen'den daha önce Nasturi harekâtı dolayısıyla hazırlanmış bulunan piyade alayının Erzurum'a;

14. Süvari Tümenin Nûsaybin'de bulunan alayının Mardin'e alınması ve Viranşehir'de yeni sınır taburunun teşekkülünden, keza, piyade alayının da Urfa'ya gelmesinden sonra 14. Süvari Tümenin Mardin'de toplanması ve bu tümenin kuruluşunda bulunan topçu taburundan iki sahra topunun Urfa'daki 2. Alay emrinde bırakılması;

Viranşehir Hudut Taburunun teşkilinden sonra, Cizre Hudut Taburunun kâminden Dicle doğusuna alınması emredilmiş bulunuyordu.

Bu günlerde asiler tarafındaki durum ise şu şekilde gelişmekte idi:

19 Şubat akşamı Lice üzerine yürüyen Şeyh Sait ve avenesi Lice'ye 1.5 saat mesafede Tilek köyüne geldiklerinde kendilerini karşılayan Mehmet Şerif Hoca Şeyh'e, o gece çok kan döküleceğinden söz ederek Lice'ye girmemesini tavsiye etmişti. Bunun üzerine Tilek'te ordugâhını kuran Şeyh Sait, gece Lice ileri gelenlerinden 30 kadarını toplamış ve yapılan görüşmede Lice'ye girmemeye karar vermişti. Tam bu sırada kardeşinden aldığı bir haberden Serdi köylü Şeyh Mehmet Mekdi'nin hükümet kuvvetlerinden bir alayı Fis ovasında bozarak Diyarbakır istikametinde geriye attığı öğrenilmişti.

Ordu birliklerine karşı kazanılan bu başarı asilerin morallerini herhalde çok yükseltmiş olacak ki, bozguna uğrayan alayı geriden ku-

şatmak üzere Kâraz, Mehmetyan, Tepecik köyü, Havri, Şaklat cep-
helerini tutmaya koştular.

20 Şubat ikindi vakti Lice'nin güneyindeki Hezan köyüne varan
Şeyh Sait, piyade, süvari ve topçudan müteşekkil hükümet kuv-
vetlerinin Lice'ye yaklaşmakta olduklarını haber almış ve yukarıda adı
geçen mevkiilerin bir an önce tutularak cephenin kurulmasını ça-
buklaştırmak için emir vermişti.

21 Şubat günü gün doğarken başlayan muharebe öğleye kadar
devam etmiş ve neticede hükümet kuvvetleri hayli esir, bir miktar cep-
hane, bomba ve tüfek bırakarak çekilmişti. Muharebeden sonra Havri
köyünde geceleyen Şeyh Sait'e, Piran'ın milis kuvvetleri tarafından
geri alındığı, Piran'daki asilere komuta eden öğretmen Fahri'nin öl-
düğü, Hani'nin de tekrar hükümet kuvvetlerinin eline geçtiği bildirildi.
Hatta Piran'ı geri alan Hacı Halit ve Hacı Akif Beyler, Şeyh Sait'e tes-
lim olmasının hakkında daha hayırlı olacağını tebliğ etmişlerdi. Ev-
velce Fis ovası ve Hezan'dan geri çekilmiş olan alayın da Hani ci-
varında Pendar köyünde yeniden mevzie girdiğini haber verdiler.
Darahini ile ulaşımın kesilmemesine çok önem veren Şeyh Sait, bu ra-
porları alır almaz, 22/23 Şubat gecesi kuvvetlerini Hani civarındaki
alay üzerine sevk etmiş, 23 Şubat sabahı başlayan muharebe sonunda
alay, akşam saat 19.00'a doğru bir batarya top ile mermilerini bı-
rakarak Diyarbakır istikametinde çekilmeye başladığı için asiler önce
Hani'ye girdiler, Şeyh Sait de 26 Şubatta Hani'ye geldi,

6. Kısmi Seferberlik:

Hükümet, ayaklanmanın süratle ve kesinlikle bastırılması için
kısmî seferberliğe karar vermiş bulunuyordu. Bu karara göre seferber
olacak kütalar şunlardı:

7. Kolordu

5. Kolordu (41. Tümen Topçusu, 7. Tümen Obüs Bataryası ve bazı
bağlı birlikler hariç)

6. Kolordudan yalnız 5. Tümen

8. Kolordudan 11. Alay ve 3. Topçu Alayı

9. Kolordudan 12. Tümen Karargâhı ile 9. Tümenin 28. Alayı

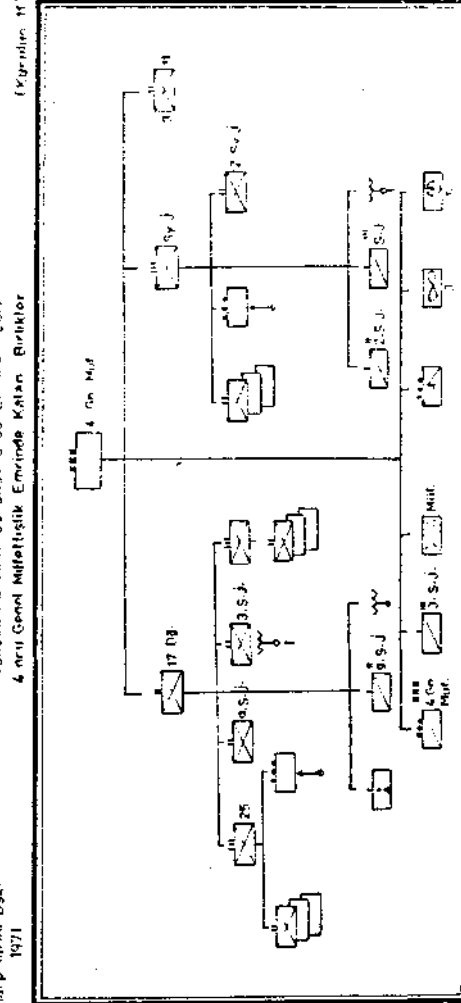
Bu birliklerin sefer mevcuduna çıkarılması için gereken emir ve

TÜRKİYE CUMHURİYETİNDE AYAKLANMALAR

1924 - 1938

Gökür
Harp Tarihî Bak.
1971

Tunceli Harakâhı Sonunda Ordu Emrine Göre
4 nci Genel Müfettişlik Emrinde Kalan Birlikler

subayların süratle celbi, Vesaiti Nakliye Komisyonlarının teşkili ve
tabur mevcutlarının binere yükseltilmesi Milli Savunma Ba-
kanlığından emredilmiş bulunuyordu.

Kısmî seferberlik kararına göre seferberlik emri alan birliklerin 24
Şubat 1925 durumu şöyle idi (Kroki: 11):

3. Ordu Müfettişliği Karargâhı	:	Diyarbakır'da
7. Kolordu Karargâhı	:	Diyarbakır'da
2. Tümen Karargâhı	:	Siirt'te
6. Alay, Bir Sahra topçu taburu	:	Midyat'tan Diyarbakır yürüyüşte
1. Alay, Bir dağ bataryası	:	Muş'ta
18. Alay, Bir dağ topçu taburu	:	Siirt-Bitlis bölgesinde
17. Tümen Karargâhı	:	Cizre'de
25. Alay	:	İzoli'de
25. Alaydan bir müfreze	:	Çemişkezek'ten Elazığ'a yürüyüşte
62. Alay	:	Babço'da
63. Alay	:	Besbin'de
12. Tümenin 36. Alayı	:	Cizre-Şırnak bölgesinde
1. Süvari Tümeni	:	Maden'de
14. Süvari Tümen Karargâhı	:	Mardin'de
3. Süvari Alayı	:	Nusaybin'de
5. Süvari Alayı	:	Mardin-Viranşehir bölgesinde
54. Süvari Alayı, Bir topçu bataryası	:	Urfa'da
7. Kolordu topçusu	:	Diyarbakır'da
İki uçak	:	Diyarbakır'da
5. Kolordu Karargâhı	:	Konya'da
7. Tümen Karargâhı	:	Adana'da
2. Alay	:	Maraş'ta
23. Alay	:	Mersin'de
41. Alay	:	Dört Yol'da
19. Alay	:	Karaman'da
12. Alay	:	Kayseri'de
6. Kolordudan:	:	

5. Tümen Karargâhı	:	Sivas'ta
13. Alay	:	Elbistan'dan Malatya'ya hareket halinde
9. Alay	:	Sivas'ta
10. Alay	:	Karacahisar'da
8. Kolordudan:	:	
11. Alay	:	Erzincan'da
3. Topçu Alayı	:	Erzincan'da
9. Kolordudan:	:	
12. Tümen Karargâhı	:	Hasankale'de
9. Tümenin 28. Alayı, Bir dağ bataryası	:	Van'da

7. Elazığ'ın Düşmesi:

Asiler Genç'ten ve Çapakçur'dan sonra yavaş yavaş Palu'ya doğru yürüdüler. Asileri Murat nehrinin batısına geçirmemek için önceden Havik geçitine bir müfreze gönderilmişti. Fakat asiler 23 Şubat günü Murat nehrini geçtiler ve Havik'te bulunan müfrezeyle subayları ile beraber, Bucak Müdürü de dahil olduğu halde esir ettiler. İleri hareketlerine devam eden asiler, Elazığ'a 3-4 saat mesafedeki köyleri de işgal ederek 24 Şubat sabahı saat 03.00'te, Elazığ il merkezinin çevresine yerleştirilmiş bulunan kuvvetler üzerine taarruza başladılar. 20'er ve bir makineli tüfekten müteakkil küçük bir müfreze tarafından korunan Hanık köyü (Hüseyin köyü) güneyindeki cephane deposu asilerin eline geçmiş ve yağma edilmeye başlanmıştı.

Beraberinde Elazığ Valisi olduğu halde olay yerine gelen 17. Tugay Komutanı Albay Osman, hayatını tehlikeye atacak derecede cesaret göstererek orada bulunan erlerin de gayreti ile asileri cephane deposundan tart etti ve biraz sonra Beyyurdu'ndaki topçu mevzilerine geldi. Osman Bey'in emri üzerine batarya, Beyyurdu tepelerinin en hâkim noktalarına mevzi değiştirmişti. Bu tepelere doğru, yürüyüş kolunda ilerlemekte olan takriben 300-400 kişilik asi kuvvet üzerine açılan ateş sonucu düşman yürüyüş kolu dağıldı ve kısa bir süre hareketsiz kaldı. Fakat dağınık bir halde ilerlemeye başlayan asiler kısım kısım Beyyurdu tepeleri doğu ve kuzeydoğu eteklerindeki ölü nok-

talarda toplandılar. Ancak görünen kısımları ateş altına alınabiliyordu. Bu suretle asiler küçük gruplar halinde topçu mevzilerine yaklaşmıştı. Elde fazla kuvvet bulunmadığından durumu muhafaza etmekten başka çare yoktu. Asiler öğleye doğru topçu mevziinin kuzeyinde bulunan ve takriben 250-500 metre mesafedeki taşlıkları işgal etmiş, daha fazla ilerleyememişti. Başından beri civardaki muharebeyi bizzat idare eden 17. Tugay Komutanı Albay Osman, duraklayan asiler üzerine milis kuvvet sevk etmek üzere henüz oradan ayrılmıştı ki, tepeyi kuzeyden çeviren sırtlar gerisinden 400 kadar yaya ve 20-30 atlı asi anırsızın hücumu kalktı. Her ne kadar bunlar üzerine de ateş edildi ise de 20 kadar erle bunları durdurmak imkânı olmadı ve düşman Bey-yurdu tepesini de işgal etti. Bu çarpışmada erlerden bir şehit, iki yaralı vardı ve orada bulunan 25. Alay 1. Tabur Komutanı, Batarya Komutanı, makineli ve piyade takım subayları için de esaret muhakkaktı. Son bir gayretle batarya asilerin eline düşmekten kurtarılacak istenmişse de ürken hayvanlar topları devirdiler, erler dağıldı ve bu sırada Topçu Tabur Komutanı ile Batarya Komutanı esir edildiler. Piyade Tabur Komutanı Binbaşı Zeki, Tabur Emir Subayı Üsteğmen Burhanettin Özkök (Emekli Tuğgeneral) ve diğer subaylar güç halde kurtulabildiler. Osman Bey şehrin doğusundaki kışla meydanında bir savunma hattı kurmak istedi. Ortada şehrin ileri gelenlerinden başka ne muntazam bir kuvvet ve ne de asilere karşı savaştıkları silâhlı ahali vardı. Bu sebeple orada da bir savunma olanağı olmadı. Şehrin batısında savunulmaya çalışıldı, o da mümkün olmadı ve nihayet Murat üzerindeki İzoli köprüsüne çekilmek zorunluğunda kalındı.

Asiler şehre girer girmez önce jandarma dairesini yağma ettiler. Hapishanedeki tutuklu ve hükümlüler serbest bırakıldı. Adliyedeki evrak yakıldı. Bu sırada hükümet binasına gören asil lider Şeyh Şerif, ahaliyi toplayarak maksat ve gayesinin, dini ve Kur'anı kurtarmak olduğunu, ahaliye katilen tecavüz niyetinde olmadığını söylüyordu. O, bu teminatı verirken, öte yandan avanesi evleri ve mağazaları yağmaya başlamışlardı. Bu alçakça hareket karşısında halk Şeyh Şerife başvurmuşsa da çapulculuk önlenememişti.

25 Şubatta asiler münadiler (herkes duysun diye bir şeyi bağırarak söyleyen kimseler) vasıtasıyla "Malatya"ya gidiyoruz. Müslüman olan

arkamızdan gelsin" haberini yaydılar. Bu arada Hanik köyü civarındaki Kürt köyleri halkı silâhsız olarak Elazığ'a gidiyorlardı. Maksudları gelen asilerle şeyhlerinin başarısını tebrik etmekte.

Din propagandası öylesine etkili olmaktaydı ki, halk ayaklanmanın bastırılmasında hükümete yardıma yanaşmıyordu. Asilerin yağmaya başlamaları üzerinedir ki, Elazığ halkı aklını başına almış, karşılaştıkları felâketin büyüklüğünü görmüş ve asiler karşısında cephe almıştı.

Olayı öğrenen Genelkurmay Başkanlığı 24 Şubat günü Malatya Valisi aracılığı ile İzoli'de bulunan 17. Tugay Komutanına verdiği emirde:

Elazığ'dan İzoli'ye gelen ve gelecek olan subay ve erlerden derhal bir birlik teşkil ederek asilerin Malatya istikametinde ilerlemelerini durdurmasını ve Fırat'tan güneye geçmelerine engel olmasını istemekte ve; Malatya'da seferber olmaya başlayan erat ve subaylar toplandıkça, Malatya'daki 63. Alay Komutanı Yarbay Ali tarafından İzoli'ye gönderilerek Tugay Komutanı emrine verileceğini bildirmekte idi.

Durumu yakinen izleyen Cumhurbaşkanı Atatürk de, 26 Şubatta Malatya Valisi aracılığı ile İzoli'de 17. Tugay Komutanı Albay Osman'a verdiği emirde:

"Durumunuz, tertibatınız, düşünceniz hakkında ait olduğunuz resmi makamlara elbette bilgi verdiniz. Gereken emirleri ve talimatı alacaksınız. Ben de size hatıra olarak bir iki noktayı bildireyim:

Asiler ciddi muharebe ve çarpışma sonucunda değil, mensuplarının ve müritlerinin çağrısına uymak suretiyle ve bunların kendilerine katılması ile Elazığ'a kadar gelebilmişlerdir. Silâhlı kuvvetleriniz arasında sizin yerli dediğiniz ülküsüz erlerin bulunuşu sizi şimdi bulunduğunuz yere ve duruma gelmeye zorlamıştır. Bu durum sizin için dikkat ve uyanıklığı gerektiren bir noktadır. Bundan sonra ülkeyi savunmak için kullanacağınız vasıtalarda bu noktaya dikkat buyurunuz. Asilerin silâhı, aldatmayı, bozgunculuğu ve din ile şeriatı vasıta ittihaz ederek bilgisizlikten faydalanmadır. Sizin karşı vasıtanız ve savunmanız, bütün bu sahtekârlıkların emriniz altında olanlara ve temasta bulunanlara lâıykı ile ve süratle anlatılmasında ve şuurulu ha-

reketinizdedir. Bilgisizlik ve gafillığın çokluğu karşısında durumunuzu bozarak dağılmak elbette aleyhimizdedir. En az sayıda da olsanız varlığınızın korunması bizce değerlidir. Geçmesi zorunlu olan birkaç günü mevcudunuzu koruyarak kazanmak tercihe değer. Ayrıca durumunuzun olağanüstü olduğundan ve bunun gereği olarak olağanüstü tedbir almaya zorunlu olacağınızdan beni haberdar etmelisiniz. Malatya halkı cumhuriyete sadık ve irticaa düşmandır. Bu bilinmektedir. Bu değerli unsurlardan büyük ölçüde faydalanma olanağını elde ediniz. Bu öğütlerim bağlı olduğunuz makamlardan alacağınız kesin emirlerin yapılmasında size yardım eder umundayım".

Aynı gece (26 Şubat) Genelkurmay Başkanlığı da tugay komutanına verdiği emirde;

Atatürk'ün emrine uygun hareket etmenin önemine değindikten sonra, 26 Şubat akşamı Arga'ya gelecek olan 13. Alay ile derhal irtibat kurarak Alayın süratle Malatya'ya gelmesini sağlamasını ve o zamana kadar kazanılması gereken iki üç günün Malatya'nın vatanperver evlâtlarının da katılması ile herhalde kazanılacağından emin olduğunu bildirmişti.

Bir yandan Elazığ'ı işgal eden asilere karşı askeri tedbirler alınırken diğer yandan asilerin yağmacılığı ve çapulculuğuna karşı cephe alan halk, silâha sarılmış ve giriştiği savaşıma sonunda 26 Şubat'ta asi Kürtleri, şehri boşaltmaya mecbur etmişlerdi. Firar eden asilerin büyük bir kısmı Palu doğrultusunda çekilmişlerdi.

Palu'ya gelen Şeyh Şerif tekrar Elazığ'a yürümek istemişse de Pertek yönlerinde, doğu Dersim ve Mazkirt'den gönderilen gönüllü aşiret kolları ile yaptığı çarpışmada fazla zayıat vererek Bulanık köyüne çekilmeye mecbur olmuştu.

Bu olaylar üzerine Elazığ ve Havalisi Komutanlığına atanan 17. Tümen Komutanı General Nurettin, 1 Mart 1925'te Elazığ'a görevi başına gelmiş, bu arada 13. Alay da asayışı sağlayarak Palu bölgesinde yapacağı tedip harekâtı hazırlığına başlamıştı. Bugünlerde Ankara'daki siyasî faaliyetler de oldukça ciddi bir safhaya girmiş bulunuyordu.

8. Sıkıyönetim İlanı:

Aldığı çağrı üzerine 21 şubat 1925 günü Ankara'ya gelen İsmet İnönü kendisini istasyonda karşılayan Cumhurbaşkanı Atatürk ile birlikte doğrudan Çankaya'ya giderek durumun incelenmesi ve tartışılmasına başlamışlardı. Bu sırada Bakanlar Kurulu da önemli bir toplantı yapmakta ve ayaklanmanın bastırılması için alınması gerekli tedbirleri görüşmekte idi.

Aynı günün gecesi; Başbakan Fethi Okyar, Meclis Başkanı Kâzım Özalp ve Halk Partisi Genel Başkan Vekili İsmet İnönü Atatürk'ün başkanlığında toplanarak Büyük Millet Meclisi Başkanlığına şu yazının gönderilmesine karar vermişlerdi:

Ankara, 21 Şubat 1925

Büyük Millet Meclisi Başkanlığına

Ergani ilinin bir kısmında devletin silâhlı kuvvetlerine karşı olan ayaklanma Diyarbakır, Elazığ, Genç illerine de geçmiş ve genişlemeye müsait görünmüş olduğundan Muş, Ergani, Dersim, Diyarbakır, Mardin, Urfa, Siverek, Siirt, Bitlis, Van, Hakkâri illeri ile Erzurum ilinin Kiğı ve Hınıs ilçelerinde bir ay süre ile sıkıyönetim ilân edilmiştir. Anayasanın 86. maddesi gereğince keyfiyeti yüksek meclisin onayına arz ederim.

Başbakan
Fethi Okyar

23 Şubat günü hükümet, durumu ve alınacak tedbirleri Halk Partisi Meclis Grubuna arz etti. Grupta İnönü de söz almış ve Parti Genel Başkan Vekili sıfatıyla yaptığı konuşmada, Cumhuriyetin ilânından sonra eski devir taraftarları ile mürteciler tarafından öteden beri yapılmakta olan kışkırtmaları birçok örnekler göstererek açıklamış ve bu defaki olaya değinerek olayın, bugün olmasa bile, ilerde nasıl olsa meydana geleceğini, düşmanların öteden beri dinî vasıta edip siyaset yaptıklarını açıklamıştı.

İnönü, Halk Partisi Hükümetinin bu mesele karşısında kesin tedbirler almış olduğunu, bundan sonra alınması gereken tedbirlerin de

kesinlikle gecikmeyeceğini, meselenin herhalde ve esaslı surette kökünden bitirileceğini söyleyerek;

"Bizim görevimiz, parti olarak itimat etmek ve bu gibi olaylara karşı şiddetle hareket eden ve edecek olan hükümete yardım etmektir" dedi. İnönü'den sonra söz alan Adalet Bakanı Esat Bozkurt, hükümetin, meclise teklif edeceği şu kanun maddesini okudu:

"Dini alet ittihaz edenler ve bu suretle zihinleri karıştıranlar en az iki sene kürek, en ağır idam olmak üzere cezalandırılır".

Parti grubunda birçok milletvekilleri de söz almış ve bunlardan özellikle Aydın Milletvekili Doktor Reşit Galip, karşı ihtilâlcilerin en sert tedbirlerle yok edilmelerini istemişti.

24 Şubat öğleden sonra Büyük Millet Meclisi Umumi Heyeti toplanmıştı. Başbakan Fethi Okyar mecliste yaptığı konuşmasında (özetle):

Sıkıyönetimin ilân edildiğini ve bu tedbire sebep olan olayları sırasıyla anlatmış ve demiştir ki: ayaklanma olayının önem ve ciddiyet kazanması karşısında civarda bulunan müfrezelerle diğer faydalanılabilir askeri kuvvetlerin yardımı ile ayaklanmanın bastırılmasını mümkün görmeyen hükümet, daha önemli kuvvetler gönderilmesini kararlaştırmış ve gereken tedbirleri almıştır. Seferber hale getirilecek büyük kuvvetler, asilere yakın zamanda Türkiye Cumhuriyetinin tedip ve tenkil sillesini indirecektir.

Elazığ'ın düşmesine kadar olan bütün bu olaylar, meselenin askeri yönünü açıklar. Siyasî niteliğine gelince; asilerden ele geçirilen belgelere göre:

Bir mektupta; güya Türkiye Cumhuriyeti o çevrede 800 kişinin katline emir vermiş ve bunlar içerisinde Şeyh Sait de varmış. Bu haberi de para karşılığında elde etmiş, bundan kurtulmak isteyerek önceden hazırladığı ayaklanmayı yapmaya mecbur olmuş. Bu ayaklanmayı yapmaktan maksadı şeriatı sağlamaktan ibaretmiş.

Diğer bir belgede, hilâfet ve şeriatın, Abdülhamid'in oğullarından birine verilmesi istenmektedir. Bundan başka Diyarbakır'da ayaklanma ile ilgili olduğu anlaşılan bazı unsurların 19 Şubatta hükümet konağı civarına bıraktıkları ve el yazısı ile yazılmış iki bildirgede, Gazi'ye, Orduya, subaylara, generallere ve memurlara ağız dolusu küfür edilmektedir.

Diğer bir belgede ise; bu hareketin iki seneden beri düşünülmekte olduğu ve Şeyh Sait'in gerçek İslâm dinini yeniden yaratmak için Allah tarafından memur edildiği yazılıdır.

Diğer yandan; Şeyh Sait, Kozan ileri gelenlerden birine gönderdiği bildirgede "1300 seneden beri Cenabıhakkın Peygamberimizi göndermekle yaydığı ve bildirdiği dinimizi yok etmeye çalışanlara karşı harp ilân ettiği ve bunda kendisine yardım edilmeyecek olursa, cümlenin yok olacağı" yazılmaktadır.

Dış sorunların çözümlenmek üzere bulunduğu şu sıralarda, meydana gelen bu ayaklanmaların nedeni ve kaynakları araştırıldığı zaman görülüyor ki, gerçek nedenler, asiler ve mürettepleri tarafından halka açıkça belirtilmemektedir. "Din yok oluyor, İslâmiyetin yok olmasına yürünüyor, dinin yaşatılmasına ve korunmasına Allah tarafından Şeyh Sait memur edilmiştir" denilmiş ve Sait'e Mehdi süsü verilmiştir. Bu suretle zavallı halk en can alacak bir noktadan aldatılmıştır. Öteden beri bütün felâketlerimiz, aynı silâhın kullanılması sonucu olmuştur. En yakın ve dikkate değer olaylardan örneğin, Arnavutluk ayaklanmasından, 31 Marttan söz edecek olursak, bu olaylarda kullanılmış olan vasıta ve kıskırtmaların bugünkü olayda da kullanılmış olduğunu görürüz. O zaman da "Şeriat, din mahvolmuştur. Ey ahali kalkınız" diye zavallı ahali, vatan aleyhine kaldırılmış, din aleyhine hareket ettirilmiştir.

Gerek 31 Mart ve gerekse Arnavutluk ayaklanmasının Türk Milletine vurduğu darbelerden, Türkiye Cumhuriyetini korumak için hükümetiniz her türlü tedbirleri almaya azmetmiş ve karar vermiş bulunuyor. Bu ayaklanmayı hazırlayan ve kıskırtanlar milletin esenliği adına en ağır cezalarla ve şiddetle cezalandırılacaktır. Başlayan hareketler yakında sonuçlarını gösterecektir. Türkiye Cumhuriyetinin Anayasasının ikinci maddesi gereğince Türkiye'nin dini İslâm dini olduğu yazılı bulunduğu halde, ülke dâhilinde fitne çıkarmak için din ve mukaddesat alet ittihaz edilerek halkı vatan ve cumhuriyet aleyhine kıskırtanlar hakkında bazı kanunî yargılar koymak zorundayız.

Hükümet bugün yüksek meclisinize bir kanun önerisi getirecektir. Bundan başka çok kuvvetli askeri tedbirler alınmış ve bundan önce hepinize okunmuş olan tezkerede adı geçen bölgelerden başka, görülen

lüzum üzerine dünden beri Malatya'da da sıkıyönetim ilân edilmiştir. Sıkıyönetimin onaylanmasını ve alınacak tedbirler için lüzumlu askerî harcamaların kabulünü yüksek heyetinizden rica ederim".

Başbakan Fethi Okyar'dan sonra muhalefet adına Terakkiperver Cumhuriyet Partisi Başkanı General Kâzım Karabekir, partisi adına şu demeçte bulundu:

"Hükümetimizin bildirdiğine göre, doğu illerimizin bazı yerlerinde bir kısım zorbalara dış kışkırtmalara kapılarak ve dini alet ittihaz ederek halkı kışkırtmakta oldukları anlaşılmaktadır. Bunun için hükümetin sıkıyönetim ilân etmesi doğrudur.

Efendiler, dini alet ittihaz ederek millî mevcudiyeti tehlikeye koyanlar lânete şayandır. Bu hareket vatana ihanettir. Şunu cihan bilsin ki, dışarda veya içeride herhangi bir tehlike karşısında bu vatanın evlâtları her vakit tek vücut halinde tehlikenin karşısına dikilecektir. Hükümetimize bütün kuvvetimizle yardımcıyız. Bu itibarla hükümetin bu husustaki açıklamasını ve tedbirini uygun görüyoruz".

Muhalefetin uzun uzun alkışlanan bu demecinden sonra meclis, sıkıyönetimi oybirliği ile onaylamış ve Adalet Bakanı Mahmut Esat Bozkurt'un önerisi ile Hiyaneti Vataniye Kanununa bir madde eklenmesi hakkındaki öneri acele olarak görüşülmeye başlanmıştı. Oybirliği ile kabul edilen bu kanun maddesi aynen şöyle idi:

"Dini veya mukaddesatı diniyeyi siyasî gayelere esas veya alet ittihaz etmek maksadı ile cemiyetler teşkili yasaktır. Bu gibi cemiyetleri teşkil edenler veya bu cemiyetlere dahil olanlar vatan haini sayılırlar. Dini veya mukaddesatı diniyeyi alet ittihaz ederek devlet şeklinin değiştirilmesi veya devlet güvenliğinin bozulması veya dini veya mukaddesatı diniyeyi alet ittihaz ederek her ne suretle olursa olsun ahali arasında kargaşalık ve bölücülük için gerek tek başına ve gerek toplu olarak sözlü veya yazılı veya fiili bir şekilde veya konuşarak veyahut yayım yapmak suretiyle harekette bulunanlar vatan haini sayılır".

9. Tenkil Planı:

24 Şubat 1925 günü yapılan Büyük Millet Meclisi toplantısını ilgi ile takip eden Atatürk, önce Çankaya'da Genelkurmay Başkanı Maraşal Fevzi Çakmak, İkinci Başkanı General Kâzım Orbay ve İnönü

ile birlikte askerî tenkil planını tertipletiler. Bu plana göre ayaklanma bölgesi en kısa zamanda büyük kuvvetlerle sarılacaktı. Harekât; Erzurum, Erzincan, Sivas, Diyarbakır ve Mardin üzerinden gönderilecek birlikler tarafından yapılacak ve hava kuvvetleri derhal harekete geçeceklerdi. Mardin üzerinden gönderilecek birlikler güney demiryolları ile nakledilecekti.

Yığınak tamamlanincaya kadar ayaklanma bölgesindeki birlikler çok şiddetli mukavemet göstermekle beraber, ana kuvvetler yetişip mevzie girmeden, geniş çapta taarruz ve takip hareketlerinden kaçınılacaktı. Yetersiz kuvvetlerle yapılacak taarruzların başarısızlığı, asilerin morallerini artıracak gibi, ordu birliklerinin zayıflarını çoğaltmaktan başka fayda vermeyecekti.

Ankara'da devam eden siyasî faaliyetlerin yanı sıra askerî tedbirler de alınıyor ve ayaklanma bölgesindeki harekât önemle izleniyordu.

25 Şubatta Genelkurmay Başkanlığı; Elazığ'ın düşmesi ve ayaklanmanın süratle genişlemesi yüzünden kuzeydeki 6., 8., 9. Kolordunun sorumluluklarına vermişti. Bölgenin doğu ve güney cephelerinin sevk ve idaresini 3. Ordu Müfettişliğine bırakmış ve bu cephelerde daha ziyade toplu bulunmak zorunluğuy dolayısıyla üç alayın Bitlis'te, üç alayın da Diyarbakır'da toplanması gerektiğini, Aşıta'daki Müretep Hudut Taburunun yerinde kalmasını, bölgede perakende ve müteferrik birlikler bırakılmayarak özellikle toplan ve makineli tüfeklerin tümenler yanında toplu bulundurulmasını ve 6. Kolordu karargânının derhal Sivas'a gelerek İzoli'deki müfreze ile, Malatya ve Arga aralarındaki birlikleri emrine almasını emretmişti.

Genelkurmay Başkanlığı 26 Şubatta verdiği diğer bir emirde;

Halen asilerin bulunduğu bölgenin Genç, Lice, Alibardak, Elazığ, Çan olduğunu belirtmiş, 3. Ordu Müfettişliği ile kolorduların istihbarat ve harekâtla görevli olacakları bölgeleri şöyle ayırmıştı:

Genç-Hınıs hattı (hariç) ile Erganimadeni-Fırat hattı (dahil) arasındaki bölge 3. Ordu Müfettişliğine;

Genç-Hınıs (dahil) ile Kiğı-Bayburt hattı (hariç) arasındaki bölge 9. Kolorduya;

Kiğı-Bayburt hattı (dahil) ile Elazığ-Çemişkezek-Karahisar (hariç) hattı arasındaki bölge 8. Kolorduya;

Elazığ-Çemişkezek-Karahisar hattı (dahil) ile Erganimadeni (hariç) Malatya (dahil) hattı arasındaki bölge 6. Kolorduya;

Ergani-Fırat hattı batısındaki bölge 5. Kolorduya verilmişti.

10. Hükümet Değişikliği:

Ankara'da, bir yandan karar altına alınan askerî tedbirler uygulanırken öte yandan karşı ihtilâlin kapsamı ve tamamen bastırılması için lüzumlu idarî ve siyasî tedbirler üzerinde tartışmalar devam ediyordu.

Başbakan Fethi Okyar, karşı ihtilâli, irticai bir ayaklanma hareketi niteliğinde görüyor ve bunun doğu illerine inhisar ettiğini kabul ederek, sıkıyönetim tedbirlerinin yeter geleceğini ileri sürüyordu. İnönü'nün temsil ettiği grup ise; doğu ayaklanmasını geniş bir karşı ihtilâl teşebbüsünün ancak bir safhası olarak anlıyor, rejimi devirmeye yöneltilmiş memleket çapında bir kargaşalık hareketinin yok edilmesi ve ihtilâli tamamlayacak olan devrim hamlelerinin yapılması için lüzumlu koşulları yaratacak en sert tedbirlere hemen baş vurulmasını istiyordu. Bu tedbirlerin başında İstiklâl Mahkemelerinin kurulması, ihtilâl ve devrim ilkelerine aykırı yayın yapan gazete ve dergilerin kapatılarak sahip ve yazarlarının cezalandırılması geliyordu. Bu arada muhalefet partisinin taşra teşkilâtında karşı ihtilâli destekleyici faaliyetin gittikçe arttığı görülmüyordu. Hatta Başbakan Fethi Okyar, Terakkîperver Cumhuriyet Partisi şefleri ile görüşerek bu hususa dikkat nazarını çekmiş ve parti teşkilâtını ya firenlemelerini, yahut da bütün kaldırmaları lüzumunu işaret ve ihtar etmişti.

Nihayet Halk Partisi Meclis Grubu 2 Mart 1925'te yaptığı toplantıda, karşı ihtilâl hareketini bütün ayrıntıları ile inceledi. Konuşmaları Cumhurbaşkanı Atatürk de Parti Genel Başkanı sıfatıyla takip etmiş, hatta söz alarak parti grubunun kendisinden rica ettiği noktaları açıklamıştı. Grup toplantısında özellikle İstiklâl Mahkemeleri teşkili, basın kontrolü ve muhalefet partisindeki karıştııcı hareketlerin önlenmesi hususundaki tedbirler üzerinde durulmuştu. Parti grubundaki tartışmalardan anlaşıldığına göre, Fethi Okyar kabinesinin ilân ettiği sıkıyönetim rejiminde Başbakan, bazı hafifletmeler yapmak istemiş ve kabine üyeleri arasında bu yüzden an-

laşmazlık çıkmıştı. Özellikle Adalet Bakanı Mahmut Esat Bozkurt, Deniz Bakanı İhsan, Ticaret Bakanı Ali Cenani ve İçişleri Bakanı Cemil Uybad evvelce verilen kararın değiştirilmesine, hatta geri bırakılmasına kesin olarak karşı koymuşlardı. Bunun üzerine parti grubunda yapılan uzun tartışmalar sonunda "Cumhuriyetin en uzak tehlikelerden dahi korunmasını ve halkın sükân ve tam bir rahata kavuşmasını, hükümetin kendisine düşen görevleri yapmada çok azimli ve ileri görüşlü olmasını" isteyen bir önerge verilmiş ve 60 muhalife karşı 94 oyla kabul edilmişti.

Fethi Okyar bu önergenin kabulünü, hükümetin, söz konusu meselelerde gerekli ileri görüşlülüğü ve azmi gösteremediğinin parti grubunca kabul edilmesi anlamında almış ve haklı olarak Cumhurbaşkanı Atatürk'e istifasını vermişti.

3 Mart 1925 günü yeni hükümetin teşkiline memur edilen İsmet İnönü 24 Mart günü kurduğu kabineyi Halk Partisi Meclis Grubuna takdim etmiş ve içişleri programı olarak karşı ihtilâlin bastırılmasındaki şu tedbirleri Meclis Grubu Heyetine anlatmıştı:

"Sıkıyönetim ilân olunan bölgelerdeki suçlar için bir İstiklâl Mahkemesi teşkil edilecektir. Sıkıyönetim bölgesi dışında kalan memleket parçalarında işlenen siyasî ve asayiş suçlarına bakmak üzere de Ankara'da ayrıca ikinci bir İstiklâl Mahkemesi kurulacaktır. Ayaklanma bölgesindeki İstiklâl Mahkemesi kurulacaktır. Ayaklanma bölgesindeki İstiklâl Mahkemesinin idam kararları derhal, Ankara İstiklâl Mahkemesinin kararları ise meclisin onayından sonra yerine getirilecektir.

İç politika durumu ile ilgili bütün teşkilât, tesisat ve neşriyat, hükümetin isteği ve Cumhurbaşkanı'nın onayı ile menedilecektir. Bu gibi yayınlarda bulunan gazeteler kapatılabilecek ve bunların sahip ve yazarları Ankara İstiklâl Mahkemesine verilecektir".

Parti Grubunun onaylaması alındıktan sonra, derhal Meclis Umumi Heyetine arz edilen yeni kabine ve hükümet programı 23 muhalif, iki çekimser karşı 155 oyla kabul edildi ve ayrıca hükümetin isteği üzerine ilk tedbir olarak uzun tartışmalara yol açan Tahriri Sükûn Kanunu 22 muhalife karşı 122 oyla kabul edilmiş oldu.

Hükümet değişikliği yapıp yeni bir programla iş başına gelen

İnönü hükümeti, karşı ihtilâli basturmak için gerekli tedbirleri alırken Cumhurbaşkanı Atatürk 5 Mart 1925'te şu bildirgesi ile milleti göreve çağırıyordu:

"Genç'te başlayıp Elazığ ve Diyarbakır merkezleri hudutlarına kadar genişleyen olay, kanunen sakıncalı olan bazı nüfuzluların din maskesi altında niteliğini örtmeye çalıştıkları teşebbüslerinin mahsulüdür.

Asiler, memleketin her tarafında devlet kuvvetlerinin zayıflatılması için bir süreden beri çeşitli şekillerde sürüp giden faaliyetlerinin, geniş etkiler vücuda getireceğine dayanmışlardır. Olay, bütün vatandaşlarca nefretle karşılanmış ve civar bölge halkı, ani bir karşı koyma duygusu ile Cumhuriyetin savunması için ayaklanmışlardır.

Büyük Millet Meclisinin maddî ve manevî kuvvetleri ile cihazlanmış olan Cumhuriyet Hükümeti asilere karşı gerekli silâhlı vasıtaları yöneltmiş ve pek yakında kesin sonuçlar meydana getirecek etkili tedbirler alınmıştır. Bununla beraber, Cumhuriyet Hükümeti, bütün memlekette rahatlık ve sükûneti, güvenlik ve asayiş tehdit edebilecek bütün unsurlara karşı özel kanunla önleyici yetki almış ve bu yetkiyi azim ve inanca derhal uygulamak kararını vermiştir.

Cumhuriyetin hürriyet ve nimetlerini, cumhuriyetin kendisini yıkacak yayınlar ve zehirlemelere ve cumhuriyet ordusunu ve zabitasını herhangi bir sebeple küçümsemeye ve hafif görmeye vasıta sayacak olanların en şiddetli kanun yargıları ile takip edilmelerine ve bastırılmalarına karar verilmiştir.

Vatanın bir köşesinde ammenin rahatını bozan olayın yalnız oradaki vatandaşların değil, en uzak yerlerdeki vatandaşların rahatını, saadetini, çalışma, ekonomi ve üretim hayatını etkilediği ve zarara soktuğu sabittir. Bu itibarla her saadetin ve faaliyetin, özellikle ekonomi ve ticaret gelişmelerinin ilk şartı, güven ve asayiş, bozulması imkânsız güçte bulundurmaktır. Bu sebeple de Cumhuriyet Polisi ve Jandarmasının ve Cumhuriyet Ordusunun şeref ve itibarı her düşüncenin üstündedir. Bu şeref ve itibara uymak hususunda vatandaşlarımızı uyanıklığa davet ederim. Bu münasebetle ve gurur duyarak demek isterim ki, vatanın her tarafındaki hassaslık ve gösteriler dolayısıyla kahraman

milletimiz, Cumhuriyeti sükûn ve asayiş herhalde korumak için kuvvetli ve metin iradesini bir kere daha açığa vurmuştur.

Üst kademedeki memurlarla geçmiş şan ve zaferle dolu olan Cumhuriyet Ordusu mensuplarının, vatanın iç ve dış bütünlüğü uğrunda fedakârlık ve yüksek vazife hislerini beklerim.

Büyük Millet Meclisinin kabul ettiği kanun, bütün hükümet memurlarına, kanun göz önünde bulundurduğu herhangi bir olayı, oluktan sonra basturmaktan ziyade, o olayı olmadan önlemek görevini yüklemiştir. Bu görevin eksik yerine getirilmesinden doğacak sorumluluğun ısrarla takip edileceğine şüphe edilmemelidir. Devletin sarsılmaz nüfuz ve kudreti sokaklarda saldırgan sarhoşların, dağlarda hırsızların, herhangi maksatla Cumhuriyetin silâhlı vasıtalarına karşı koymaya yeltenen asilerin ve milletin masum fikirlerini karıştırıp bozanların, mümkün olan süratle bastırılmasını emretmektedir.

Sivil ve asker devlet memurlarını, her şeyden önce bu yüksek görevlerini duraksamadan ve şiddetle yerine getirmeye davet ederim".

11. İstiklâl Mahkemelerinin Kurulması:

Mecliste güven oyu alan İnönü Hükümeti, programındaki hususları sırasıyla ve süratle uygulamakta idi. Taktirî Sükûn Kanunundan sonra İstiklâl Mahkemelerinin kurulmasına dair şu öneriyi Meclis Umumi Heyetine sunmuştu:

"31 Temmuz 1922 tarihli İstiklâl Mahkemeleri Kanunun verdiği yetkiye dayanan hükümetimiz, askerî harekât bölgesinde usulüne göre derhal bir İstiklâl Mahkemesinin kurularak işe başlamasını zorunlu görmekte ve bu mahkemece verilecek idam kararlarının da aynı kanunun 5. maddesi gereğince durumun özelliği ve aceleliği dolayısıyla Yüksek Meclisce onaylanmaksızın yerine getirilmesine müsaade ister. Bundan başka olağanüstü durum dolayısıyla ilân olunan seferberliğin, milletin ve Cumhuriyetin emanetini bozan çeşitli ve irticâî propagandaların, teşebbüslerin ve hareketlerin, bunlara mahsus kanunlara göre yasak edilmeleri ve cezalandırılmaları hususlarının da yerine getirilmesi maksadı ile ve aynı tarihli İstiklâl Mahkemeleri Kanunun 1. maddesi gereğince idam kararları Yüksek Meclisce onaylanmak ve merkezi Ankara olmak üzere, yargı bölgesi askerî harekât bölgesi di-

şındaki illere şamil olmak üzere derhal ikinci bir İstiklâl Mahkemesinin kurulması teklif ve rica olunur".

Hükümetin bu önerisi de kabul olunarak her iki İstiklâl Mahkemesi için 7 Mart 1925'te başkan, savcı ve üye seçilmesine karar verildi.

Yeni hükümet göreve başlamış, doğu illerinde ilân edilen seferberlik hızlanmış ve ilk yardım kuvvetleri Diyarbakır'a gönderilmişti.

Ankara'da siyasî ve askerî kararlar alınır ve uygulanmasına geçilirken ayaklanma bölgesindeki durum da bütün hassasiyetini muhafaza etmekte idi.

7. Kolordu Komutanlığının 1 Mart 1925 tarihli emrinde:

Diyarbakır'ın kuzeydoğusunda Alibardak civarında bulunan 21. Süvari Alayından iki bölüklük müfrezenin 28 Şubat sabahı 300-400 kadar asinin taarruzuna uğrayarak Perçin doğrultusunda çekildiği;

Diyarbakır şehrinin içerisinde dışarısında alınmakta olan savunma tertibatından başka, 3. ve 54. Süvari Alaylarının birer bölümünden müteşekkil müfrezenin şehrin kuzeyindeki Silvan köprüsünü savunmakla görevlendirildiği;

Kolordunun 17. Tümenle ulaşımı kesildiği takdirde kolordunun evvelce verilen talimata göre, Urfa'daki bölük hariç, bütün tümenin Diyarbakır doğrultusunda hareket etmesi ve bu sırada Diyarbakır'a gelmekte olan 36. ve 63. Alaylar ile bataryayı da emrine alması ve asilerin arkasından taarruz etmesi istenmekte ve halen 36. Alaydan bir taburun Midyat-Diyarbakır arasında yürüyüşte, alay karargâhı ile diğer kısımlarının Midyat'ta, 63. Alaydan 1. Taburla bir dağ bataryasının Midyat'ta bulunduğu ve bu alayın diğer kısımlarının ancak 4 Martta Midyat'a gelebileceği belirtilmiş bulunuyordu.

Kolordu ayrıca; 1. Süvari Tümeni emrinde bulunan Kolordu Süvari Bölüğünün Diyarbakır'a dönmesini, 1. Süvari Tümeninin müfreze halinde Tümen Kurmayı Binbaşı Rasim emrinde Maden'de kalarak Diyarbakır istikametini örtmesini, 17. Tümenin Binbaşı Ziya ve Yüzbaşı Vasıf komutasında olmak üzere Dirik ve Avniye aşiret kuvvetlerinden mürekkep tahminen 600 kişilik bir müfrezenin 6 Mart sabahı Deve geçidi doğrultusunda hareket etmesini ve bu kuvvete yar-

dımcı olmak üzere 6. Alaydan bir bölümün müfrezeye katılmasını istemişti.

6 Mart 1925'te, 7. Kolordu Komutanlığı Diyarbakır'ın savunulmasını şu emirle düzenlenmiş bulunuyordu:

"1. Asilerin Büyükkadıköy, Fari, Kamşık, Karakilise bölgesinde planlamakta oldukları ve 6/7. Mart 1925 gecesi Diyarbakır'a baskın yapacakları mevzuken haber alınmıştır.

2. Kolordu Diyarbakır'ı aşağıda belirtildiği üzere dışarıdan ve içtenden kesin olarak koruyacak ve savunacaktır.

a. Dış savunma hattının işgal ve savunmasına 6. alay (7. Kolordu Oto Bölüğü bu alay emrindedir) ve 63. Alay memur edilmiştir. 6. Alay lise mektebi, Şehitlik ve Büyük Kışla bölgesinde; 63. Alay da Küçük Kışla, Su kemerleri, Kale suru bölgesinde gösterilen mevzileri tahkim ve inatla savunacaktır. Okul ve kışlaların alt ve üst katlarının savunma durumuna getirilmesi ve kapıları kapanarak son damla kana kadar savunulması ve korunması şarttır.

b. 36. Alay bir taburu ile Mardin Kapı cihetinde; diğer taburu Dağ Kapı tarafında her an harekete hazır olarak kolordu emrinde ihtiyatta kalacaktır.

c. İç Kale Komutanı Albay Süreyya, emrindeki kuvvetlerle (7. Kolordu İstihkâm Bölüğü, 7. Kolordu Muhafız Takımı, 7. Kolordu İstihkâm Bölüğü, mürettep bölük, Jandarma Okulu ve altı ağır makineli tüfek, il jandarmaları) ağızdan verilen emre göre İç Kalenin surları üzerinden savunmasını düzenleyecek ve sağlayacaktır. Bu arada Urfa Kapısının kapanması ve barikatlanması ve Mardin Kapının keza barikatlanması, bütün kapı ve gediklerde savunucular bulundurulması ve surlar üzerinde ağır ve hafif makineli tüfeklerin uygun yerlere yerleştirilmesi ve tüfekli ve bombalı erler bulundurulması suretiyle kapı ve gediklerin ateşle savunulması ve korunması düzenlenmiş olacaktır.

Yalnız Dağ kapısı ile hapisane arkasındaki sur kapısının savunmaya hazır durumda, ileri mevzideki savaşıların gidişi geliş için açık bulundurulması lâzımdır.

d. Dış savunma hattının yakınsak, yoğun ve sürekli bir topçu ateşi altında tutulması maksadı ile sahra ve dağ bataryalarının yerleştirilme tarzı ve ateşlerinin tevcih ve tanzimi hakkında Müfettişlik Topçu Uz-

manı Albay Avni gerekli emirleri almıştır. Bütün topçu kıtaları bu Albaydan emir ve görev alacaklardır. Topçu ateşi o suretle tanzim edilmelidir ki, yaklaşan asi cephelerinin hiçbir noktası yakınsak ve şiddetli bir ateşten yoksun kalmamasın. Topçu kıtaları aynı zamanda yakın ve uzak ileri arazinin gözetlenmesini de üzerine almalı ve göreceği şeyleri en kısa vasıta ile bildirmelidir.

3. Kasabaya hariçten yaklaşmayı, 17. Tümen Komutanı ile 3. Süvari Alay Komutanı vaktiyle keşif ve ihbar etmeye zorunludurlar. Bunun için gereken tedbirleri akşamdan itibaren almalıdırlar.

4. Süvari Alayı kasaba çevresinde muharebe devam ederken asilerin yanve gerilerine gayet faal bir surette etkili olmayı asla gözden uzak tutmamalıdır. Alayın köprü başındaki bölüğü, köprüyü kesin surette savunarak asileri buradan geçirtmemekle yükümlüdür. Bu görevin kolaylaştırılması için köprüyü bu akşamdan itibaren muhtelif yerlerinden mahallî vasıtalarla barikatlaması ve ağır makineli tüfeklerini köprü üzerini ateş altına alacak şekilde yerleştirmesi lâzımdır. Bölük, emirleri doğrudan doğruya kolordudan alır. Eğer bu irtibatı bulamazsa süvari alayına baş vurur ve süvari alay komutanı da bu bölükle irtibatı daima göz önünde bulundurur.

5. Merkez Komutanı, kasabanın içinde sükûnetin korunmasına memurdur. Bu husus, şunlar göz önüne alınarak sağlanmalıdır:

a. Genellikle surlara ve özellikle kapılara ve gediklere ahalinin yaklaşması kesinlikle men edilecek ve uymayanlara karşı zor kullanarak muamele yapılacaktır.

b. Genellikle geceleri geçit yerleri ve civarı çevresinde muharebe devam ettiği zaman gündüzleri ahalinin evlerinde oturması istenir ve dışarı çıkmalarına kesinlikle mani olunur. Dinlemeyenler ve hele silâhlı görülenler derhal tedip olunur.

6. Faal durumda bulunan harp tayyaresi bugün uçarak Mardin'e gidecek ve yarın sabah tekrar Diyarbakır üzerine gelerek muharebe varsa asilere bomba ve makineli tüfek ateşi yapmak suretiyle muharebeye iştirak edecektir. Muharebe yoksa; keşif görevi almak üzere buraya iner. Diğer iki tayyare ve bölüğün bomba vesair gereçleri gruba beraber Dağ Kapısı dışına çıkarılarak kolordudan emir alınır.

7. Bütün kıtalar ve kurumların memurları ve erler bu gece sabaha

kadar yerlerinde ve görevleri başında bulunmaya zorunludurlar.

8. 7. Kolordu Muhabere Bölüğü kasabaya nakil ve bütün muhabere şebekesini tanzim, idame ve idaresi ile meşgul olacaktır. Guruptan itibaren emir verilinceye kadar bütün telefon şebekesi yalnız savunma ve inzibat işleri için kullanılır. Günlük hizmetler için telefon şebekesini işgal etmek sorumluluğu gerektirir. Bununla beraber bütün telefon merkezlerinde her zaman için uyanık subay ve memur bulundurmaya zorunluluğu vardır."

12. Asilerin Diyarbakır'a Tarruzu:

Şeyh Abdullah Muş cephesini tutmuş, ilin irtibatını kesmiş ve Varto'yu alarak Erzurum doğrultusunda ilerlemeye başlamıştı. Ergani ilçesi, daha Piran olayından hemen sonra asilerin eline geçmişti. Bundan sonraki hedef, Diyarbakır'ı ele geçirerek Kürdistan bağımsızlığını ilân etmektir.

Bu amaçta olan Şeyh Sait, emrindeki asilerin büyük kısmını Diyarbakır üzerine göndermiş, kendisi de bir yandan, Ergani ve Ekil taraflarına giderek buradaki şeyhlerle ağaları ayaklanmaya teşvik etmiş, bir yandan da Diyarbakır'daki Zazaları kendi tarafına hazırlamıştı. Hatta tertip ettiği bir Zaza müfrezesini içeridekilere çekirdek olmak üzere daha önceden muhtelif yollarla gizlice şehre sokmuştu.

Bu arada Samahî'ye gelen Şeyh, 7 Mart 1925 gece yarısına doğru Diyarbakır'ın dört kapısına birden taarruza geçilmesini emretmiş ve şehirdeki taraflarına da bu yolda talimat göndermişti.

Şehre hücum edecek asi kuvvetlerin sayısı Şeyhin dediğine göre 3000, hükümetin tahminine göre 5000 kadardı.

Nihayet, 7 Mart akşamına doğru şehrin, okul ve kırsalın bulunduğu kuzey kısmından şiddetli bir ateş başladı. Şeyh Sait, asıl kuvvetlerini buradan taarruza kaldırmıştı.

Diyarbakır'ın kuzeyinde muharebe bütün şiddetiyle devam ederken asiler güneyden de taarruza geçtiler. Bu suretle Urfa Kapısı hariç şehrin her yanında muharebeye tutuşulmuştu. Mardin Kapısında başlayan taarruz şiddetlendiği bir sırada surun dışında ve içinde tek bir sedaları yükselmeye başlamıştı. Bu ara Zazaların içeriden açtıkları gediklerden ve kanalizasyon boşluklarından bir miktar asi, surun iç kısmına giderek

çeridekilerle birleştiler. Bu suretle Mardin Kapısını savunan 63. Alay ve Makineli Tüfek Bölüğü ile bunu takviyeye gönderilmiş olan ihtiyat kıta iki ateş arasında kaldı ve sonunda feci bir boğazlaşma oldu.

Henüz Mardin Kapısı yakınında bulunan bu asiler süngüden geçirildiği bir sırada Alipınar'dan Mardin Kapısına gönderilen süvari alayı, yandan yaptığı şiddetli ateş baskını ile kapı önündeki asileri tart ve tenkil ederek köprü yolunu tuttu. Bu sayede şehrin güney cephesi kurtarılrken, kuzey cephesindeki asi hücum dalgaları, mevzilerinde kaya gibi dayanan askerlerimiz karşısında durmadan kırılıyordu.

Nihayet 8 Mart 1925 sabahı güneş doğarken, asi kuvvetler, ilk kez karşılaştıkları bu örgütlü ve azimkâr direnme karşısında dayanamayarak dağınık bir halde kaçmaya başladılar.

Ordu birlikleri, asileri yalnız top ateşi ile takip etmişler ve şehir dışına çıkmamışlardı. Bu muharebede asiler 50 ölü, 60 esir verdiler. Ordu birliklerinden de bir binbaşı, yedi subay, beş er şehit, 15 er yaralı verilmiş, 10 hayvan da kaybolmuştu.

Diyarbakır'da asilere indirilen bu ilk başarılı darbe dolayısıyla Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa 9 Mart 1925'te 3. Ordu Müfettişliğine gönderdiği emirde:

"Diyarbakır'a tecavüz cüretinde bulunan asilerin tenkilinde subay ve erlerimizle, yardımcı kuvvetlerin gösterdikleri fedakârlığı takdir ve ayaklanmanın yakında tamamen yok olmasını bekleyerek hepinize selâm ederim" diyerek tebriklerini bildirmiş oluyordu.

23 Şubat 1925'ten itibaren alınmaya başlayan askeri tedbirler, ilk meyvalarını Diyarbakır muharebesi ile verdikten sonra, asilerle askeri kuvvetler arasındaki temas muhafaza edilmiş ve iki tarafın hareketlerinde bekleyici bir manzara görülmeye başlamıştı. Ordu birlikleri Erzurum, Mardin, Diyarbakır ve Malatya bölgelerindeki yığınaklarına devam ederken, asiler, bu istikametlerde genişlemeye ve ayaklanmayı buralara sıçratmaya çalışıyorlardı.

Şeyh Sait, özellikle Dersim ve Muş beylerini kendi tarafına çekmeye çalışıyor ve bunlara bu maksatla adamlar gönderiyordu. Eğer Şeyh Sait bu teşebbüslerine sadece Kürdistan Bağımsızlığı adına ve daha önce girişmiş olsaydı, ayaklanmayı Diyarbakır ve Muş'a da buluşturması muhtemeldi. Fakat ayaklanmanın gayesi dini kurtarmak ve

özellikle Osmanlı Halifeliğini yeniden kurmak şeklinde gösterilince, Genç ve Diyarbakır dışında bulunan ve Şeyh Sait'in manevî nüfuzu altında bulunmayan Kürt aşiretlerine, ayaklanmayı iltifat ettiremedi. Kaldı ki, Şeyh Sait, ayaklanmanın ilk hedefi olan Diyarbakır'ı zaptedememiş ve Cumhuriyet Hükümeti de ayaklanmayı basturmak için çok kesin tedbirler alındığını fiilen göstermişti. Özellikle bu nokta, ayaklanmaya her zaman eğilimli olan Dersim ve Muş beylerini, bu defaki ayaklanmaya sevk etmemişti.

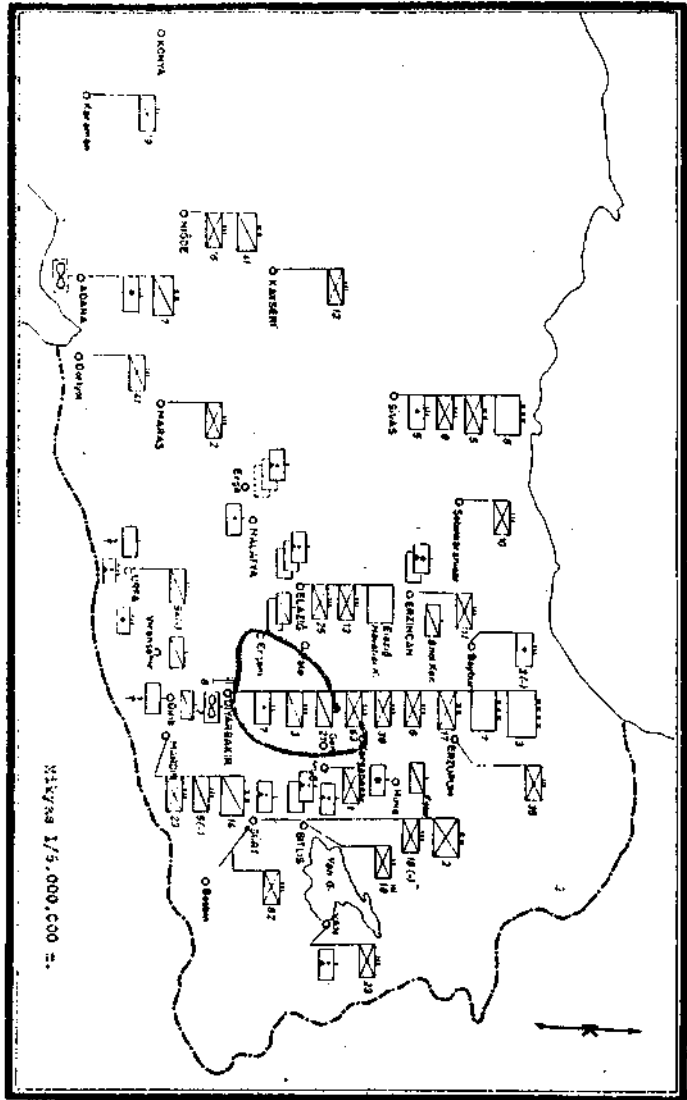
Diyarbakır muharebesi, ayaklanmanın dışarıdan desteklendiği ve yabancı ülkelerde Kürdistan Krallığının beklendiğine dair bazı delillerin ortaya çıkmasına da vesile olmuştu. Zira, muharebenin hemen ertesi günü 9 Mart 1925'te İngiltere'den içinde bazı silâh fabrikalarının katalogları ve mektupları bulunan ve üzerlerinde "Kürdistan Kraliyeti Harbiye Hazırlığı" adresi yazılı zarflar Diyarbakır'a gelmişti.

Anlaşıyor ki ayaklanmanın çıkacağı ve yeni Kürdistan Başkentinin 9 Mart 1925'te Diyarbakır'da kurulmuş olacağı bu kadar iyi ve güvenle biliniyordu.

13. Hazırlığın Son Safhası ve Ayaklanma Bölgelerindeki Olaylar:

Hükümetin aldığı cezri kararlar sonucu askeri hazırlıklar hızla gelişmekte idi. 3. Ordu Müfettişliği dahilinde ayaklanmayı tenkil görevli birliklerin 7 Mart 1925 durumu şöyle idi (Kroki: 12):

- 3. Ordu Müfettişliği Karargâhı.
- 7. Kolordu Karargâhı.
- 17. Tümen Karargâhı.
- 6. Alay.
- 36. Alay.
- 21. Süvari Alayı (iki bölük).
- 3. Süvari Alayı.
- 7. Kolordu Topçu Taburu.
- Altı dağ topu (ikisi 14. Süvari Tümenine, dördü 12. Tümenine ait)
- İki uçak bölüğü : Diyarbakır'da
- 2. Tümen Karargâhı.
- 18. Alay (bir tabur noksan).

Genel Harp Tevzi Bşk. 1971

Ayaklanmayı Temsil Gerekli Birliklerin 7 Mart 1925 Durumu

[Kolektör]

TÜRKİYE CUMHURİYETİNDE AYAKLANMALAR 1924-1933

Bir dağ bataryası
62. Alay

: Siirt'te
: Besbin'den Siirt'e yürüyüşte

18. Alaydan bir tabur.

İki dağ bataryası

: Bitlis'te

1. Alay,

Bir dağ bataryası

: Muş'ta

Elazığ ve Havalisi komutanlığı.

13. Alay,

25. Alay,

İki süvari bölüğü.

Üç dağ bataryası

(17. Tüme'ne ait, dört top gayri faal)

: Elazığ'da
: Erzurum'da

35. Alay

Bir yaya topçu bölüğü.

Bir estersüvar bölüğü

: Hınıs'ta

8. Kolordu Süvari Bölüğü.

Bir kudretli dağ bataryası.

Bir Skoda dağ bataryası

: Erzincan'da
: Bayburt'ta

(3. Topçu Alayından)

3. Topçu Alayı (iki batarya noksan)

14. Süvari Tümen Karargâhı,

5. Süvari Alayı (iki bölük).

: Mardin'de

23. Alay

Bir süvari bölüğü (5. Süvari Alayından),

: Dirik'te

Bir makineli tüfek bölüğü

Bir süvari bölüğü

: Viranşehir'de

(54. Süvari Alayından)

54. Süvari Alayı (bir bölük noksan),

Bir süvari makineli tüfek bölüğü.

Bir sahra topçu takımı.

: Urfa'da

Bir dağ topçu takımı

: Malatya'da

Bir dağ obüs bataryası

Üç dağ bataryası

(ikisi malzeme halinde)	: Erga'da
28. Alay,	
Bir dağ bataryası	: Van'da
6. Kolordu Karargâhı,	
5. Tümen Karargâhı,	
9. Alay,	
5. Topçu Alayı	: Sivas'ta
10. Alay	: Karahisar do- ğusunda
41. Tümen Karargâhı,	
16. Alay	: Niğde'de
12. Alay	: Kayseri'de
19. Alay	: Karaman'da
7. Tümen Karargâhı,	
7. Topçu Alayı,	
Bir uçak bölüğü	: Adana'da
41. Alay	: Dört Yol'da
2. Alay	: Maraş'ta

Asilere kesin darbenin indirilme zamanı artık yaklaşmıştı.

Genelkurmay Başkanlığı ayaklanma bölgesindeki il ve ilçelere 9 Mart 1925'te yayınladığı şu bildirge ile son uyardı ve yapmış oluyordu:

"Harekâta katılacak birliklerimiz hazırlıklarını tamamlamıştır. Birkaç güne kadar tedip harekâtı yalnız asiler üzerine yöneltilecek ve Cumhuriyet Hükûmetine ayaklanmış olanlara şiddetli darbeler indirilecektir. Kıyı ahalisi gibi Cumhuriyete sadakatlarını ve asilere muhalefetlerini fiilen gösterecek ve ispatlayacak olan masum halkın bu şiddetli darbelerden korunması istenmektedir. Bu sebeple ayaklanmaya fiilen muhalif olan köylerin derhal en yakın sivil ve askerî Cumhuriyet memurlarına baş vurarak ayaklanmayla ilgili olmadıklarını ve gönüllü hizmete hazır olduklarını bildirmeleri lâzımdır. Düşman parası ile satın alınmış asi reislerinin kışkırtıcılık ve bozgunculuklarına bilmeyerek katılmış olan köyler ahalisinin ve hatta kışkırtıcı ve bozguncu asi reislerini yakaladıkları ve Cumhuriyet Hükûmetine teslim ettikleri takdirde, bu gibi kandırılmış köyler halkı

dahi kendilerini kurtarmış olurlar. Herkesin bilmesi için bildirge sivil ve askerî bütün Cumhuriyet Hükûmeti memurları tarafından bölgelerindeki en küçük köylere kadar ve her araca baş vurarak derhal yayılacak ve ilân edilecektir".

a. Diyarbakır Kesiminde:

10 Mart 1925'te ilk birliklerin Diyarbakır'a yetişmesi ile seferberliğin etkisi dokuz günde kendini göstermiş oldu. Aynı gün yayınlanan resmî tebliğde:

"Genel tenkil tedbirlerine devam olunduğu, Diyarbakır cephesinin sakin olduğu" bildirilmekte idi.

7. Kolordu Komutanlığı 14 Martta 17. Tümen Komutanlığına verdiği emirde:

"Alınan haberlere göre, asi Şeyh Sait'in ikinci kez Diyarbakır'a taarruz edeceği anlaşılmaktadır. Asilerin biri Kadıköyler, diğeri Dinköy dolayında olmak üzere iki yerde yoğunlaştıkları anlaşıyorsa da gerçek taarruzlarını hangi bölgeye yöneltecekleri kestirilemez.

Asilerin önce Alipınar'a, sonra da Diyarbakır'a taarruz edeceği hakkında haberler olduğu gibi, Urfa Kapısı doğrultusunu denemeye kalkması da hatıra gelebilir. Bu sebeple, kolordu bu gece de güvenlik ve işgal tertibatını artıracak ve özellikle şu hususları sağlayacaktır:

Gedikler olağanüstü önemlidir. Bunların sur üzerindeki bombacıları ve sur arkasındaki gözcü ve savunucuları pek muntazam bir halde tertip olunmalıdır. Sur üzerindeki gediklerin bomba ile savunulması hiçbir zaman sadece erlere bırakılmayacak bu iş mümkün olduğu kadar subay ayrılacaktır.

Mehtap olmadığı için belli aralarla sur üzerinde aydınlatma tabancaları kullanılacaktır. Şehirde yangın çıkması ihtimaline karşı Merkez komutanlığı gerektiği takdirde bu iş için 6. Alay ve 23. Alay 1. Tabur Komutanlıklarına başvuracak ve bu istek derhal yerine getirilecektir.

Muhaberenin çabuklaştırılması için telefon başlarında mutlaka subay bulunmalıdır.

17. Tümenin sur dışındaki kitalarının, düşmanın yaklaşmasında derhal siperleri işgal edecek tarzda uyanıklılığını artırması lâzımdır.

6. Alay, 23. Alayın 1. Taburu, 54. Süvari Alayının 1. Bölüğü, Mar-

din Seyyar Jandarması kolordu ihtiyatı olarak bulundukları durumu muhafaza edeceklerdir.

Şehre bir taarruz olduğunda 3. Süvari Alayı, önce verilen emirlere göre hareket edecek ve gereğinde bütün mevcudu ile (ateş ve müsademe kuvveti ile) Diyarbakır'ın kuzey veya güneyine taarruz edecek, düşman üzerine atılmak için hazır bulunacaktır" demekte idi.

b. Varto Kesiminde:

Melikânî Şeyh Abdullah komutasında Hasnan'lı Halit ve amcası aşiret binbaşı Kasım ve bağlılarından meydana gelen asiler 11 Mart 1925'te Varto'ya taarruz ettiler. Kasaba halkı da asilere katıldığı için birkaç saat süren çarpışmadan sonra, 12 Mart 1925'te Varto'nun korunmasına memur Muş Estersüvar müfrezesi erlerinin Genç bölgesinden olanların hıyanetleri yüzünden Varto asilerin eline geçti ve 70 er, bir makineli tüfek ve 86 hayvanla esir oldu.

Bu başarılarından sonra asilerden bir kısmı Bulanık ve Malazgirt üzerine yürüdüler. Buraları da işgal ve devlet binalarını yağma ettiler.

14 Martta yayınlanan bir resmî tebliğde "Varto çevresinde yapılan çarpışmaların birinde Şeyh Sait'in oğullarından birinin öldürüldüğü" bildiriliyordu.

c. Hınıs Kesiminde:

Şeyh Sait'in oğlu Ali Rıza komutasında diğer bir kısım asi kuvvet 11 Martta Hınıs'a taarruz etti ise de başarılı olamadı ve orada gözetim altında bulundurulmuş ailelerini kaçıramadılar.

d. Palu-Çermik Kesiminde:

13 Martta yayınlanan resmî tebliğde; Diyarbakır dolayındaki köylerin geri alınarak temizlendiği anlaşılmış oluyordu. Bu arada, Samahî'den Hani'ye çekilen Şeyh Sait, Palu-Çermik arasında, ağırlık merkezi Hani olmak üzere, yeni bir cephe kurmakla meşguldü.

Ayaklanma bölgesindeki Harekât Komutanlığı, arka arkaya yetişen takviye kuvvetlerinden faydalanarak Şeyh Sait'in muntazam bir cephe kurmasını önlemek istediği için, 14 Martta Çermik doğrultusuna bir kısım kuvvet gönderdi ve burasını yerli halkın da yar-

dımı ile geri aldı. Bu suretle Diyarbakır kuzeyinde ordu birliklerinden müteşekkil bir cephe kurulmuş oldu.

e. Ergani Kesiminde:

16 Mart tarihli resmî tebliğ; "ayaklanma bölgesinin durgun olduğunu, Ergani'yi tutan asilerin dağılmakta olduklarını ve asiler arasında yiyecek sıkıntısı başladığını" bildiriyordu.

i. Çemişkezek Kesiminde:

Koçuşağı Aşireti 20 Martta Çemişkezek'e taarruz etti ise de başarısız olarak çekilmek zorunda kaldı.

g. Ayaklanmaya Katılmayan Aşiretler:

9. Kolordu Komutanının yardımı ile, Beyazıt'taki Celâli ve Zeylan aşiretleri;

7. Kolordu Komutanının yardımı ile, Mardin, Midyat, Savur, Nusaybin, Cizre dolaylarındaki Ballı, Dekorikiki, Halcan, Ömerkân, Hobiğe aşiretleri;

2. Tümen Komutanı ve Bitlis Valisinin yardımı ile, Siirt ve Bitlis havalisindeki aşiretler;

Elazığ ve Havalisi Komutanının yardımı ile, Dersim dolayındaki aşiretler ayaklanmaya katılmadılar.

Bu duruma göre ayaklanma bölgesi, Genç ili ile Diyarbakır ve Ergani illerinin bir kısmına inhisar etmek üzere yaklaşık olarak uzunluğu 200 km. genişliği de 150 km. olan 30000 km. karelik bir sahada mevzîî nitelikte kalmıştı.

h. Ayaklanma Bölgesine Tertip Edilen Diğer Birliklerin Durumu:

7. Tümen, 9651 insan, 1746 hayvan mevcudu ile 18 Martta;

41. Tümen, 6665 insan, 1400 hayvan mevcudu ile 19 Martta;

5. Tümen, 10.000 insan, 1200 hayvan mevcudu ile 20 Mart 1926'da bulundukları yerlerden trenle Mardin, Diyarbakır doğrultusunda hareket ettiler. Bu duruma göre, artık yığınak harekâtı ağır ağırla tamamlanıyordu. 21 Mart tarihli resmî tebliğde; "yapılan keşif taarruzlarından, asilerin rast geldikleri köylülere de beraber alarak

Dicle'nin doğusuna ve kuzeyine çekildikleri" belirtilmekte idi.

Diyarbakır ve dolayındaki asilerin 23 Mart 1925 durumu genel olarak şöyle idi:

Dicle doğusunda; büyük kısmı ile Küçük ve Büyük Kadıköyler-Somahi bölgesinde, diğer kısmı ile Telalu ve güneyinde bulunan asiler, bu sabah kuvvetli bir müfreze ile Telalu genel doğrultusunda yapılan taarruzumuz karşısında Büyükkadıköy istikametinde çekildiler.

Dicle doğusundaki asilerin faaliyet alanı; şimdiye kadar hükümet lehinde olan Silvan ilçesinin Şemşem-Ekrek-Mirahorani-Sofyani-Safyan batı hududu ile sınırlanmakta idi.

Dicle batısındaki asiler ise; Büyük kısmı ile şimdilik Konakşor deresi ile Dinkişon bölgesinde bulunmakta idi.

Faaliyet alanları ise; Diyarbakır-Siverek yoluna kadar olan bölge idi.

Ayaklanma bölgesi çevresinde tenkil hareketi ile görevli birliklerin 23 Mart 1925 durumu ise şöyle idi (Kroki: 13):

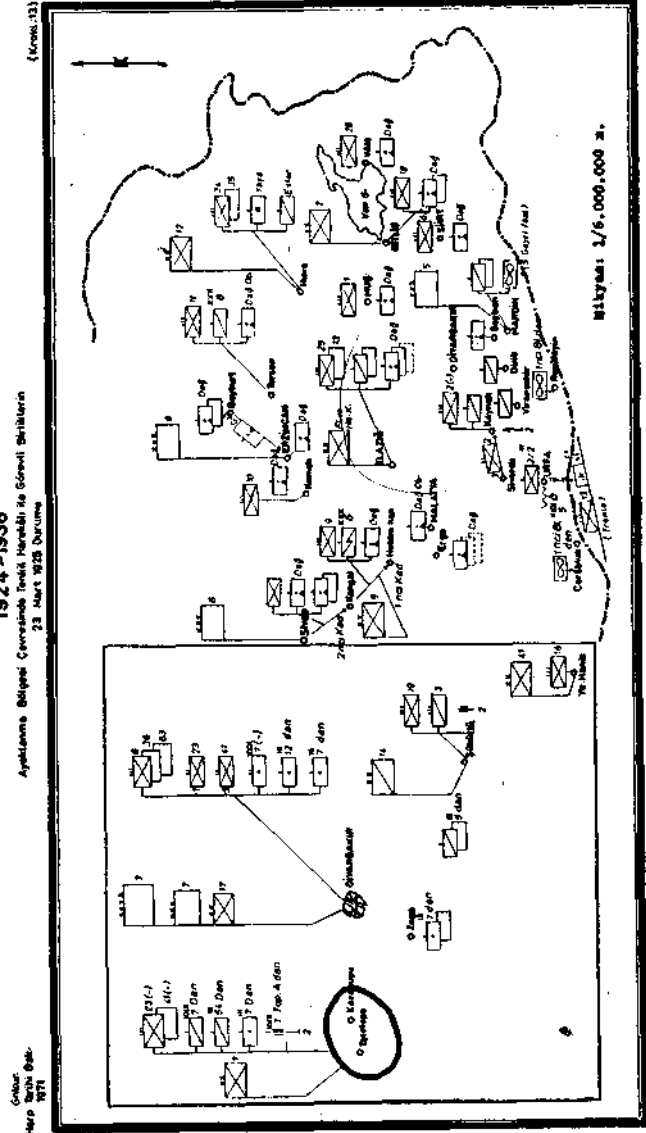
3. Ordu Müfettişliği Karargâhı,
7. Kolordu Karargâhı,
17. Tümen Karargâhı,
6. Alay,
36. Alay,
63. Alay,
23. Alayın 1. Taburu
41. Alayın 1. Taburu,
7. Kolordu Topçu Taburu,
12. Topçu Alayından bir dağ bataryası,
7. Topçu Alayından bir batarya : Diyarbakır'da
7. Tümen karargâhı,
7. Kolordu Süvari Bölüğü,
54. Süvari Alayından bir bölük,
23. Alay (bir tabur noksan),
7. Topçu Alayından bir dağ obüs bataryası,
41. Alay (bir tabur noksan),
7. Kolordu topçusundan
- iki dağ topu : Tala Tepe-

TÜRKİYE CUMHURİYETİNDE AYAKLANMALAR

1924-1938

Ayıklama Bölgesi Çevresinde Tenkil Hareketi ile Görevli Birliklerin 23 Mart 1925 Durumu

Çizim: Harp Tarih Böl. 1971

	Karakuyu böl- gesinde		olup halen Ter- can'da
7. Topçu Alayından iki batarya	: Zoga'da	Elazığ ve Havalisi komutanlığı.	
14. Süvari Tümen Karargâhı,		25. Alay.	
19. Alay,		13. Alay,	
İki dağ topu,		1. Süvari Tümeni kalanı (iki bölük),	
3. Süvari Alayı	: Şükrülü'de	17. Topçu Alayından	
5. Süvari Alayından iki bölük	: Şükrülü batısında	bir batarya (biri gayri faal)	: Elazığ'da
41. Tümen Karargâhı,		17. Topçu Alayından	
16. Alay,	: Yukarı Hanık'te	üç dağ obüs bataryası	: Malatya'da
6. Kolordu Karargâhı	: Sivas'ta	17. Topçu Alayından	
5. Tümen 1. Kademe (9. Alay,		üç dağ bataryası (ikisi gayri faal)	: Erga'da
Tümen Karargâhı, 6. Kolordu		2. Alayın 3. Taburu	
Muhabere Bölüğü, dağ bataryası)	: Sivas-Kangal- Hekimhan üye- rinden Elazığ'a yü- rüyüşte	(bir bölük noksan)	: Siverek-Kaynak yo- lunda yürüyüşte
5. Tümen 2. Kademe (bir dağ,		2. Alay (bir tabur noksan),	
iki sahra bataryası, 500 silâhlı er)	: Sivas-Kangal yolu	54. Süvari Alayından bir bölük,	
10. Alay	: Karahisar-Kemah	14. Süvari Tümeninden iki dağ topu	: Kaynak'ta
	: Karahisar-Kemah	5. Kolordu Telsizi,	
	: Karahisar-Kemah	2. Alaydan bir bölük,	
	: Karahisar-Kemah	14. Süvari Tümeninden iki dağ topu	: Urfa'da
8. Kolordu Karargâhı,		1. Tayyare Bölüğünden iki uçak	: Cerablus'ta
Bir dağ obüs bataryası	: Erzincan'da	1. Tayyare Bölüğünden bir uçak	: Resûlayn'da
3. Topçu Alayından bir dağ bataryası	: Bayburt-Erzincan	41. Tümen İkmal Kolları	: Mardin'de
	: Bayburt-Erzincan	12. Alay	: Trenle Mardin'e git- mekte
	: Bayburt-Erzincan		
3. Topçu Alayından		5. Kolordu Karargâhı,	
iki dağ bataryası	: Bayburt'ta	21. Süvari Alayından bölük,	: Mardin'de
11. Alay,		Dokuz uçak (beşi gayri faal)	
8. Kolordu Süvari Bölüğü,		2. Topçu Alayından bir dağ obüs	: Şeyhan'da
3. Topçu Alayından		bataryası	: Dirik'te
bir dağ obüs bataryası	: Erzincan'dan	3. Süvari Alayından bir bölük	: Viranşehir'de
	: Kiğı'ya gitmekte	54. Süvari Alayından bir bölük	
		62. Alay,	
		2. Topçu Alayından bir dağ bataryası	: Siirt'te

2. Tümen Karargâhı,
18. Alay
2. Topçu Alayından iki dağ bataryası : Bitlis'te
1. Alay,
2. Topçu Alayından bir dağ bataryası : Muş'ta
12. Tümen Karargâhı,
34. Alay,
35. Alay,
- Yaya Topçu Bölüğü,
- Estersüvar Bölüğü : Hınıs'ta
28. Alay,
9. Topçu Alayından bir dağ bataryası : Van'da

i. 3. Ordu Müfettişliğinin Harekât Planı:

24 Şubat 1925'te Çankaya'da Atatürk, İsmet İnönü ve arkadaşları tarafından kararlaştırılan askeri tenkil planına uygun olarak; asilerin yoğun bulunduğu bölgenin geniş bir surette sarılması ile harekete geçmek ve sonra bu çemberi yavaş yavaş daraltarak asileri tamamıyla yok etmek esasına dayanıyordu. Bu maksatla, 3. Ordu Müfettişliğinin kolordulara verdiği harekât bölgeleri ve görevler şöyle idi:

5. Kolordu bölgesi:

Doğusu, Diyarbakır ve Erganimadeni illerinin batı hududu;

Batısı, Diyarbakır ve Erganimadeni illerinin batı hududu;

Güneyi, Dicle nehri (güney kıyısı hariç) -Diyarbakır-Siverek yolu (dahil);

Görevi: Dicle'nin doğu ve batı bölgelerini asilerden temizleyecek ve yürüyüş hazırlığını tamamlayacak.

7. Kolordu bölgesi:

Dicle nehri (güney kıyısı dahil)-Diyarbakır-Siverek yolu (hariç) hattının güneyi ile kolordunun eski bölgesinden kalan saha;

Görevi: Şimdiye kadar olduğu gibi Diyarbakır'ı kesin surette savunabilecek tetibatı alacak ve bölgesinde ayaklanma teşebbüsüne meydan vermeyecek. Bunun için de:

2. Tümen, halen bulunduğu durumu muhafaza edecek ve ge-

reğinde verilen talimata göre görevini yapacak ve gönderilecek ikmal erleri ile teşkilâtını takviye edecek;

17. Tümen, Diyarbakır ve çevresinde bulunarak Diyarbakır ve dolayındaki muharebelere fiilen katılacak surette hazırlığa devam edecek;

14. Süvari Tümeninin esas itibarıyla Tümen Karargâhı, Mürettep Süvari Alayı, 12. Piyade Alayı ile Mardin'de, 5. Süvari Alayı ile Dirik'te, 3. Süvari Alayı ile Savur'da, 54. Süvari Alayı ile un fabrikası ve Çullu dolayında bulunması kararlaştırılmış olduğundan ayrıca verilecek emirle bu tertip alınacak; o zamana kadar Savur ve Dirik'teki olaylara hâkim olmak için Mardin'deki 12. Alaydan bir tabur 25 Mart akşamı Savur'da bulunmak üzere 3. Alay Komutanı emrine, keza bir tabur 25 Mart akşamı Dirik'te bulunmak üzere 5. Alay Komutanı emrine yollanacak, 3. ve 5. Alay Komutanları bu kılalarla Savur ve Dirik'e hâkim olacaklar; 14. Süvari Tümeni Karargâhı 25 Martta Hanik üzerinden Mardin'e dönecek; 5. ve 3. Süvari Alaylarından Şük-rülü ve batısında bulunan süvari bölükleri ile iki dağ topu ve bir makinelî tüfek takımından mürekkep müfrezeye tümence aldırılan tertibat aynı kalmak üzere uygun bir komutan atanacak ve bu müfrezeye şimdiye kadar olduğu üzere Dicle güney kıyısını gözetleyecek ve örtecek ve müfreze Kolordu emrinde olacak;

Diyarbakır Kale Komutanlığı, Diyarbakır Kalesinin savunma tertibatını önce olduğu gibi muhafaza edecek, yeni teşkilât için ayrıca emir verilecek;

8. Aşiret Tümeni, bölgesindeki asayişin devamını sağlayacak;

5. Tümen, Palu ve Çapakçur doğrultusunda hareket edecek;

Çapakçur ile Kığı ve Oğnut üzerinden gelmekte olan 8. Kolordu Müfrezesi ile, 11. Alay ve Kığı Milisleri ile irtibat kuracak;

8. Kolordu Müfrezesi, Kığı ve Oğnut (Göynük) üzerinden Çapakçur'a kadar olan bölgeyi tarayıp bu muntıkada tedip harekâtını yapacak ve 5. Tümen ile irtibat sağlayacak;

12. Tümen, Hınıs'tan Varto ve Muş üzerine harekâtle Murat geçitlerini temin edip asilerin İran'a veya dağlara kaçmalarına olanak vermeyecek.

14. Harekâtın Başlaması:

Yığınaklarını tamamlayan ordu birlikleri Varto, Elazığ ve Diyarbakır istikametlerinden harekete geçtiler. Yapılacak harekâtın planı, asilerin dört taraftan sarılmasını hedef tutmakta idi. Harekâta katılan tümenler "ayrı yürüyüp beraber vurmak" kuralına göre ilerliyorlardı. Harekâtın ilk günlerinde doğudan ve güneyden taarruza geçen birlikler, düşmanın yalnız batı cephesini, yani Orta Anadolu tarafını açık bulunduruyorlardı. Bundan anlaşıyor ki, devlet, asilerin doğudan İran'a, güneyden ise, Suriye ve Irak'a kaçmalarına veya buralarla temas etmelerine kesin surette engel olmaya karar vermişti. Harekâtın hedefi, asileri önce Çapakçur-Genç-Lice üçgeni içerisine almak ve orada yok etmektir. Birliklerin ileri yürüyüşü sırasında açılan topçu ateşi asileri çok sarsıyor ve hemen dağıtıyorlardı.

Ayaklanma bölgesindeki tenkil hareketleri genel olarak şöyle gelişmekte idi:

24 Mart 1925'te:

41. Tümenin 19. Alayı Pirinçil ve Telalo'da bulunan asileri dağıttı ve kısa bir çarpışmadan sonra bu köyleri işgal etti.

7. Tümen, Karıncı, Dumalı, Cebir köylerinde 500 kadar asi bulunduğunu keşfetmişti.

25 Mart 1925'te:

41. Tümenin 19. Alayı ile takviye edilmişti. Asiler 24/25 Mart gecesi Telalo'ya taarruz ettiler de başaramayarak çekildiler. Bu çatışmada asilerden 10 ölü, bizden de bir yüzbaşı, üç er yaralı, iki er de şehit olmuştu. Bu taarruzu yapan asilerin çoğu Lice, Çapakçur ve Hanlı idi ve sayıları 700'den fazla idi. Ugradıkları bu yenilgiden sonra moralleri büsbütün kırılmış oldu.

7. Tümen, Cebir ve Duimalı köylerini işgal ve asileri Telhamu doğrultusunda çekilmeye mecbur etti. Aynı gün (25 Mart 1925) Siverek aşiretleri Şeyh Eyüb'ün kışkırtması ile Şeyh Sait'in emrine uymayarak bir toplantı yaptılarsa da, 2. ve 40. Alayların Siverek'e gelmesi üzerine hareketleri sonuçsuz kalmıştı.

26 Mart 1925'te:

41. Tümenin Büyük Kadıköy ve Somahi köylerini işgal etmesi üzerine buradaki 300 kadar asi kuzeye çekilmişti.

7. Tümen, Diyarbakır-Ergani yolunun iki tarafından ilerleyerek Harabireşk-Karaveli hattına varmış bulunuyordu.

5. Kolordu bugün (26 Mart 1925) verdiği bir emirde:

Harekât sırasında köylerden silâh toplarken zaman bırakılması, silâhını vermeyenlerin şiddetle cezalandırılacağı, toplanan silâhların cins ve miktarları tespit edilerek civar şubelere mazbata karşılığı teslim edilmesi, ırza tecavüzün kesinlikle yasak olduğu, köy yakma cezasının ancak direnen köylere uygulanması, işe maddesi tedarikinin yağma şeklinde olmayıp sahiplerine parası veya mazbatasını verilmek suretiyle sağlanması, rastlanan köylülere Cumhuriyet Hükümetinin merhamet ve adaletinin anlatılması, güvenlik tedbirlerine dikkat olunması ve rehin alınması... gibi hususlara işaret edilmekte idi.

9. Kolordu bölgesinde:

12. Tümenin Varto kasabasını alması ve burada hükümet kurulması üzerine yaya ve atlı olmak üzere 600 kadar asi batıya çekilmişlerdi. Bu olayda asilerden 100 kadar ölü ve yaralı vardı.

27 Mart 1925'te:

5. Kolordu tümenlerinin, kolordudan fazla uzaklaşması ve muhabere araçlarının da yetersizliği dolayısıyla tümenlere gerektiği zaman emir vermek güçleşmişti. Kolordu komutanı tümenlerden birini takip ettiği takdirde irtibatsızlığa meydan vermiş olacağı için Diyarbakır'da kalmayı tercih etmiş ve harekâtı direktif vermek suretiyle yönetmeyi uygun bulmuştu. Bu maksatla verdiği direktifte:

7. Tümen 23. Alayın, bir kısım topçu ve süvari ile takviye edilerek 7. Tugay Komutanı emrinde Erganimadeni üzerinden Piran'a, tümenin kalan kısmının Ekil üzerinden Piran'a;

41. Tümen 16. Alayın, bir kısım topçu ve süvari ile takviye edilerek tugay komutanı emrinde Silvan üzerinden Lice'ye, tümenin kalan kısmının tümen komutanı emrinde Hani'ye hareketini... istemişti.

Bu direktif üzerine 7. Tugay Komutanı emrindeki grup; önce Kürtbaba kuzeyinde 600 kadar asiyi perişan ettikten sonra Osmaniye dolayında yaptığı ufak bir çarpışmadan sonra Maden'e girmiş ve Diyarbakır-Maden yolunu açmıştı. 31 Martta, topçu takımı ile takviyeli bir taburu Maden'de bırakarak kalan kuvveti ile Piran'a hareket etti.

1 Nisan 1925'te;

7. Tümen Piran'a, 41. Tümen Hani'ye, Elazığ'da bulunan 6. Kolordunun 5. Tümeni ise, Palu'ya hareket ettiler.

2 Nisan 1925'te:

41. Tümen Sunanhan sırtlarında asilerle yaptığı çarpışmada asilerin verdiği 74 ölüye karşılık şehit ve yaralı vermek suretiyle Hani'ye girmiş ve asilerin daha önce süvari tümeninden ele geçirdikleri üç top, beş makineli tüfek, beş otomatik ve bir hayli harp gerecini geri almıştı. Bu başarı üzerine Hani halkı boyun eğmek zorunda kalmış, asiler ise, Büyük Şel doğrultusunda kaçmışlardı. 5. Tümen çok şiddetli kar fırtınası etkisi altında Havik geçidinde Muratsuyunu geçmekte ve ileri birliklerini Yeniköy doğu sırtlarına sürmüş bulunmakta idi. Asiler her taraftan sarılmış ve ana kuvvetleri ile muharebe başlamıştı. Asiler son gayretle çemberi yarmaya çalışıyor ve fakat dört yandan, üstelik havadan yedikleri ateş yüzünden büsbütün kayıplara uğruyorlardı.

3 Nisan 1925'te:

5. Kolordu Komutanlığının, 7. Tümenin Zülkarneyn vadisini tabiken Çapakçur'a, 41. Tümenin de Posur (Kulp) üzerinden Genç köyüne hareketini istemesi üzerine:

41. Tümen, Karargâh ve bağlı birlikleri, 6. ve 19. Alaylar, kudretli batarya, şınayder takımı ve 3. Süvari Alayı olmak üzere iki kolla Lice-Posur üzerinden Genç'e:

7. Tümen, bağlı birlikleri, 2. ve 41. Alaylar, şınayder takımı, kudretli batarya, 54. Süvari Alayı olmak üzere Darahini'ye hareket ettiler. Tümenler beş yürüyüş gününde bu yerlere varmış olacaktı.

4 Nisan 1925'te:

6. Kolordunun 5. Tümeni, Palu kasabasını işgal suretiyle hükümet idaresini kurdu. 8. Kolordu Müfrezesi Oğnut doğrultusunda ileri hareketine devam ediyordu. 9. Kolordu bölgesinde ise; Bulanık doğrultusunda ilerleyen nizamiye ve milislerden mürekkep müfreze geçit harekâtı için Şirvanşeyh'e doğru yürümekte iken 600 kadar asinin dinlenmesi ile karşılaştılar. Üç saat kadar süren çarpışma sonunda kuşatıldıklarını anlayan asiler Küşetban doğrultusunda çekildiler. Müfreze Bulanık kasabasını işgal ve hükümet idaresini kurduktan sonra asileri takibe başlamıştı. 12. Tümenin zoru karşısında, Karaçoban'da bulunan Hasanan'lı Halit ve Kerim'in beraberindeki 60 atlı ile Ma-

lazgirt doğrultusunda savuştukları öğrenilmişti. 8. Kolordu Müfrezesi ise; Kiğı kasabasında Şeyh Hasan'a bayraktarlık eden asi ile ayaklanma ile ilgili olanlardan bir kısmını yakalamış bulunuyordu.

Bu gün yayınlanan resmî tebliğ, durumu kısaca şöyle özetliyordu:

"Asiler dağlık bölgeye sığınmaktan başka çare bulamamışlar, kaçamayan asiler ise, ya dağılmakta, yahut da teslim olmaktadır.

1 Nisan'da Lice geri alınmış. Kiğı'dan gelen birlikler Oğnut ve Çapakçur'a doğru ilerlemeye devam etmişlerdir. Harekât bölgesinde şiddetli kar tipişi ve soğuk devam etmektedir".

5 Nisan 1925'te:

5. Kolordu bölgesinde, tedip harekâtının Lice-Piran hattına ulaşması üzerine asilerin büyük bir kısmı Genç-Darahini doğrultusunda çekilmişlerdi.

7. Kolordu, son günlerde yer yer baş kaldıran asileri ezmek suretiyle Diyarbakır bölgesinde temizleme harekâtına başlamış bulunuyordu.

8. Kolordu, Kârber dağları havzasında tedip harekâtı ile meşguldü.

6. Kolordu, 5. Tümeni ile Çapakçur doğrultusunda harekâta başlamıştı.

9. Kolordu bölgesinde; 12. Tümen birliklerinden bir kısmı Varto bölgesinde temizlik harekâtı ile meşgul, diğer kısmı ile de Hanorit dağlarından itibaren Malazgirt ve Bulanık ilçelerindeki asilerin tedibi ile uğraşmakta idi. Bu gruplardan Varto Grubu, 7. Kolordunun Muş grubu ile 8. Kolordunun da Kümbet dolaylarındaki yardımcı kuvvetleri ile temas halinde bulunmakta idi.

Görülüyor ki, ordu birlikleri kar, tipi dinlemiyor, azimle ilerliyorlardı. Her birliğin başlıca gayesi, Şeyh Sait'i canlı olarak yakalamaktı.

7 Nisan 1925'te:

Harekât bölgesinde tenkil ameliyesi süratle ve başarı ile gelişirken Ankara'da Başbakan İsmet İnönü durum hakkında Büyük Millet Meclisi'ne şu bilgileri veriyordu:

"Yüksek Meclisi son bir aylık durum hakkında aydınlatmak için bir soru önergesine hemen cevap veriyorum:

Bir ay önce durum, asilerin Diyarbakır kuzeyindeki birkaç noktaya

kadar gelmiş bulunması şeklinde idi. Meclisiniz, hükümetinizin memleketin bu kısmında çıkan ateşi söndürecek tedbirlerini kabul ettikten sonra durum böyle kalmadı.

Asiler, 7/8 Mart gecesi Diyarbakır'a saldırdılar. Başarılı olmadılar. Sonra Silvan'ı aldılar. Daha sonra Mardin'e bir taarruz yönelttiler. Fesatlarını Palu dolayına sıçratılar. Muş'un irtibatını kestiler. Ötede Malatya'ya kadar giderek Çemişkezek'e dayandılar. Eğin'i tehdit ettiler.

Durum tehlikededir dediğimiz zaman haklı olduğumuzu görüyorsunuz. Alınan tedbirler arasında seferberlik ilân edildi. Vatandaşlar buna şevk ve hevesle itaat ettiler. Tam barışa, rahata kavuştukları bir dönemde ülkenin sükûnetini bozanlara karşı hiddetli idiler ve bunda haklı, çok haklıdılar. Seferberlik intizamı içinde, şuurlu bir sürat içinde tamamlandı. Asiler bugüne kadar kesilmeyen fesat silâhlarından çok fayda görmüşlerdi. Üzerlerinde muhtelif mukaddesat deyimi yazılı bayraklarla her tarafta fikirleri karıştırmaya çalışıyorlardı. Ciddî çarpışmalar oldu. İrtica, alınmaz zannettikleri dağlık yerlere çekildi ve çok kayıp verdi. Cumhuriyet evlâtlarının sert ve keskin silâhları karşısında her gün biraz daha eriyerek mütemadiyen hüsrana uğradılar.

Olay 20 Marttan sonra genişlemeye başlamış, önemli surette ilerlemek itidadı göstermiş, durumu önceden görerek alınan tedbirler sayesinde durmuştur. İlk gönderdiğimiz birlikler asilerle, önemli bölgelere açılan ayaklanma kapıları üzerinde aynı zamanda karşılaştılar. Siverek ve Çemişkezek bu suretle kurtuldu ve daha önemli genişlemelerin önü alındı.

Görüyorsunuz ki, hükümet zan ve kuruntu ile idare edilmiyor. Olaylara uyan tedbirlerle tehlikeli durumların önüne geçiliyor.

Bugünkü durum şudur:

Doğuda Silvan ve Beşiri, birliklerimizin hakimiyetindedir. Hani, Lice, Piran gibi Şeyh Sait'in başlıca faaliyet bölgeleri işgalimiz altındadır. Elazığ'dan gönderilen birliklerimiz Palu'yu almışlardır. Çapakçuru almak üzeredirler.

Asiler şehirler civarında denedikleri şanslarını, yenildikten sonra başka bir alanda deniyorlar. Kendilerince müstahkem zannettikleri

dağlara çekilmişlerdir. Davalarından vaz geçmemişlerdir. Teşkilâtlarını muhafaza ediyorlar. Fakat er geç bu dağların kendilerine mezar olacağını anlayacaklardır.

Harekât bitmiştir gibi bir söz söyleyecek durumda değilim. Dağlardaki asileri birer birer bulup tepeleyeceğiz. Bunu tamamlayacağız. Henüz devam eden ve ne vakit biteceği tabiatıyla bilinmeyen harekâttan sonra bu bölgede irtica ve dine dayanan karışıklıklara istidadı olan diğer bölgelerde birtakım tedbirler alacağız. Bu tedbirler meclise arz edilecektir.

Seferber olarak Cumhuriyeti korumaya koşan vatandaşları yüksek meclisiniz önünde takdir ve şükranla hatırlamak isterim. Böyle bir tehlike anında yapılacak şey, karşı tedbirlerin kesin olarak ve mümkün olan alınmasıdır. Bu tehlike veya vatanın karşılaşabileceği bütün diğer ilkeler karşısında seferberliğin süratle tamamlanması gerektir. Seferberlik zamanında yapılmıştır.

Arz etmek zorundayım ki: Cumhuriyet evlâtları Cumhuriyetin tehlikede olduğunu gördükleri anda kesinlikle, süratle ve şuurla hareket etmiştir.

Askeri tedbirler devam ediyor. Bastırma ve temizliğin sonunu bekleyerek ondan sonra alacağımız tedbirler hakkında yüksek meclisinize maruzatta bulunmak için vakit yoktur. Müsaade ederseniz bu tedbirleri de bir iki gün zarfında arz edeceğim".

Artık isyan can çekişmeye başlamış bulunuyordu. Şeyh Sait ve avenesi Çapakçur-Genç bölgesine sıkıştırılmış, boş yere kurtulmaya çalışıyorlardı. Ordu birlikleri ise, son yumruğunu vurmak için, geri aldıkları memleket bölgelerini temizliyorlar ve geri güvenliğini sağlıyorlardı. Harekât bölgesinde âdeta karakış hüküm sürmekte idi. Bu arada Sanremo'da bulunan Vahdettin de bazı teşebbüslerini ve özellikle propagandasını açığa vurmaya başlamıştı. Düzenlediği bir basın toplantısında, sevgili uyruklarının Kuvayı Milliyecilerin zulmünden usandığı ve padişahını arzuladığı için ayaklandığını söylüyordu. Sürün padişah, ümit ve hülya içinde mütemadiyen ayaklanmanın gelişmesini ve İstanbul'a tekrar döneceği zamanı beklemekte idi. Oysa, şanlı Türk Ordusunun çelik yumruğu son Osmanlı Saltanatının bu ümitlerini, Genç dağlarının sarp kayaları arasında parçalayıverdi.

Ayaklanma bölgesinde son şiddetli muharebeler devam ediyordu. Yer yer aşiret reisleri ve şeyhler teslim oluyor, asiler arasında Sünnilik ve Şiilik kavgaları baş gösteriyor, kıtlık başlıyordu.

Her taraftan çemberi sıkıştıran birlikler Genç'e yaklaşmışlardı.

8 Nisan 1925'te:

41. Tümen, Kulp'a vardı.

5. Tümen, Sin üzerinden Çapakçur doğrultusunda yürüyüşüne devam etmekte idi.

7. Kolordu; 5 Nisandan beri 5. Kolordu bölgesinde birtakım asilerin Şeyh Abdurrahman komutasında Hani-Piran bölgesindeki birliklerimizi ve ikmal kollarını taciz ettiği için buraya, civar köyleri asilerden temizlemek maksadı ile 23. Alaydan bir taburu Alay Komutanı komutasında göndermekle beraber, 63. Alayı da Piran havzasını tarama ile görevlendirmişti.

7. Tümen, Memi yaylasında 150 kişilik asi çetesine taarruzla bunları perişan surette çekilmeye zorlayarak yürüyüşüne devam etmişti.

8. Kolordunun Oğnut doğrultusunda ilerleyen müfrezesine (1. Alaya) Şeyh Baba komutasında 100 kadar asi taarruz etti ise de, müfreze bunları def ve Oğnut güneyine kadar takip etmiş ve bu arada, ayaklanmaya katılan Fars ve Sağnis köyleri yakılmıştı.

Kıtlık Milisler- Karayone dağları doğusundaki Karavelyan, Uzun-savat köylerini işgal etmiş bulunuyordu.

6 Nisanda Palu'dan hareket eden 5. Tümen bugün (8 Nisan 1925) Çapakçur boğazını tutan asilere taarruz etti ve saat 11.00'den 17.00'ye kadar devam eden çarpışma sonunda asileri dağınık bir şekilde çekilmeye zorlayarak saat 22.00'de Çapakçur'u işgal etti.

Bu tümen, 1-8 Nisan 1925 tarihleri arasında asilerle Bekirköy, Palu, Mirahmet ve Çapakçur boğazında olmak üzere dört yerde muharebe etmiş olduğu için, Çapakçur'u işgalden sonra birliklerine istirahat vermişti.

9. Kolordunun 12. Tümen Müfrezesi, Şerafettin dağları güneyinde yaptığı temizleme ameliyesi sırasında karşılaştığı 70 kadar asiye Simak doğrultusunda çekilmeye mecbur etti. Hasan'lı Halit ve avnesinin Şirvanşeyh'te uğradıkları büyük kayıplar ve müfrezelerin sıkı

takibi üzerine İran'a kaçmak istedikleri haber alındığı için önlenmesi maksadı ile gereken tedbirler alınmış bulunuyordu. Malazgirt asilerden temizlenmiş, Hasan'lı Halit'e ait ayaklanmaya katılan Kuştiban köyü yakılmış, Malazgirt'te asilerle işbirliği yapan Mal Müdürü Şükrü, Savcı Abdülmecit ve ayrıca üç kişi daha tutuklanmıştı.

9 Nisan 1925'te:

41. Tümen Şin üzerinden Genç'e, 7. Tümen de, Darahini üzerine yürütmekte idiler. Darahini'den kaçan Genç ili Jandarma Mülhaki Üsteğmen Mehdi, 7. Tümen Karargâhına gelerek tümen komutanına;

Şeyh Sait'in 8 Nisan 1925'te Darahini'ye geldiğini ve Çapakçur'dan gelen 500 kadar asi ile birleştiğini, asiler tarafından büyük merasimle karşılanan Şeyh Sait'in halka hitaben; maiyetindeki adamların zulüm yaptıkları için Allahın bu belayı verdiği mealinde konuştuğunu, daha sonra Şeyh ile maiyetinin Muratsuyunu geçerek kuzeye doğru kaçtıklarını, Hanili Halit ve Mustafa Beylerin de Şeyh Sait'ten ayrılarak Memi yaylası güneybatısı doğrultusunda kaçtıklarını... bildirdi.

15. Silvan Olayı:

11 Nisan 1925'te:

Beşiri bölgesinde tedip harekâtı ile görevli 12. Alay Komutanından alınan rapora göre: 11 Nisanda 6 saat süren bir çarpışmadan sonra Senikânlı aşiretinin dağılarak Raçkotanlılara sığındığı ve bu sebeple Senikân aşiretinden dört, Raçkotan aşiretinden üç olmak üzere yedi köyün yakıldığı bildirilmekte idi. Bu çarpışmada alay, 15 şehit, 10'da yaralı vermişti.

12. Alay bu çarpışmadan sonra Silvan doğrultusunda yürümüş ve Batmansuyunu geçmekte olduğu sırada alay, civarındaki hâkim sırtlardan asilerin baskın tarzında açtıkları yoğun ateşe maruz kalmıştı. Alay bu durumdan kurtulmak için güneye doğru çekilmek istemiş fakat Batmansuyu feyezana dolayısıyla kabarmış olduğundan karşı kıyıya geçemeyerek tabur dağılmış, bir kısım malzemeyi su götürmüş ve ancak üç makineli tüfekte 300 er kurtularak Silvan'a gelebilmiş, geri kalan kuvvet kâmilan Kürtler tarafından esir edilmişti.

Aynı gün (11 Nisan 1925) 5. Kolordunun aldığı diğer bir raporda: Şeyh Sait'in kardeşi Şeyh Abdürrahim'in, sonradan başına topladığı

kuvvetlerle Piran bölgesinde tekrar şekavete başladığının öğrenilmesi üzerine:

41. Tümen, 23. Alayın 3. Taburu, 16. Alayın 1. ve 2. Taburları, 5 Şinayder topu ve bir süvari mangasından müteşekkil müfreze; Şeyh Abdürrahim'in tedibi için Hani-Piran bölgesine gönderilmiş, Şeyh Şemsettin ve avenesinin de Silvan kuzeyi bölgesinde olduğu öğrenildiği için Kulp'taki taburun yeteri kadar top ve makineli tüfekle takviye edilerek Darakol'a gönderilmesi 41. Tümen Komutanlığından istenmişti.

12 Nisan 1925'te:

7. Tümen, Genç ilinin merkezi olan Darahini'yi işgal ederek, daha önceki günlerde esir düşen, 1. Süvari Tümeninden Cemil ve Yüzbaşı Salim, Jandarma Binbaşı Mustafa, 21. Süvari Alayından Binbaşı İbrahim, Süvari Alayı Tabibi Yarbey Cemal, Teğmen Ömer ve daha birçok erleri esaretten kurtarmış oldu.

13 Nisan 1925'te:

Tedip birliklerimizin 13 Nisan 1925 durumu şöyle idi:

19. Alaydan iki tabur ve bir dağ topçu takımı, Genç bölgesine yürüyüşte;

3. Süvari Alayı; Genç-Karahamza arasındaki Murat geçitlerini korumaya memur;

41. Tümen Karargâhı, Karargâh bağlıları, 19. Alaydan bir tabur, 6. Alay ve bir kudretli batarya, Sebhezen-Bahur üzerine yürüyüşte;

16. Alayın 3. Taburu, Darakol'dan Silvan'a, 16. Alayın kalan kısmı, Silvan'a yürüyüşte;

5. Kolordu Karargâhı, süvari ve muhabere birlikleri, hafif telsiz, 41. Tümen Süvari Bölüğü, 3. Süvari Alayından bir bölük, bir sahra topçu takımı, 41. Tümen ikmal kolu, Lice'de;

7. Tümen Tugay Karargâhı, seyyar hastane, şinayder topçu takımı, 54. Süvari Alayından bir bölük, Hani'de;

7. Tümen Karargâhı, süvari bölüğü, sıhhiye bölüğü, kudretli dağ bataryası, şinayder takımı, 2. Alay ve 41. Alaydan iki tabur, 54. Süvari Alayı, Darahini'de;

23. Alayın 2. ve 3. Taburları, Piran'da;

Alayın kalan kısmı, Maden'de;

5. Tümen, 13. ve 10. Alaylar, Çapakçur'da;

5. Tümenin 9. Alayı, Palu'da;

8. Kolordu Müfrezesi, Çapakçur'da, 5. Tümenle irtibat halinde;

9. Kolordunun 12. Tümen Karargâhı, Varto (Gümgüm)'da;

34. Alay, Bulanık'ta;

35. Alay, Çarpuh bölgesinde.

14 Nisan 1925'te:

Şeyh Sait'in maiyetinde Çapakçur ve Darahinili olanlardan çoğu gördükleri baskı ve çektikleri açlık ve sefaletten dolayı Şeyh'i dinlememeye ve bir kısmı köylerine, bir kısmı da dağlara kaçmaya başlamışlardı.

Sebikân bölgesinde, kuzeye geçen 50 kişilik bir asi kafilesinin yakalanması için 12. Tümenin 35. Alayı gereken tedbirleri almış bulunuyordu.

Çarpuh'ta bulunan müfrezeden bir kısım kuvvetle 35. Alayın 2. Taburu ve Çarpuh geçidinde bulunan süvari bölüğü, Razkan geçidini geçerek Hanşeref dağı güneyinden doğuya doğru kaçan asileri yakalamak için takiple görevlendirilmişti. Alınan tamamlayıcı bilgilere göre, yakalanması istenen bu asi kafilesini; Varto Cephesi Komutanı Şeyh Abdullah, ayaklanma hareketinin tertipçisi Şeyh Sait, Binbaşı Kasım, Şeyh Ali, Ceyranlı İsmail, Reşit, Mahmut, Timur Ağalarla Karapazarlı Reşit, Şeyh Galip ve beraberlerindeki hizmetçilerle ailelerinden mürekkep bulunmakta idi.

Bu asi kafilesini 35. Alay 2. Taburunun baskısı ve şiddetli ateşi karşısında kurtuluş çaresi kalmadığını anlayarak aralarında kısa bir müzakereden sonra önce Şeyh Abdullah, arkasından 25 avenesi, Şeyh Sait, Kasım ve Abdürrahman, 35. Alay 2. Taburunun bir bölüğüne teslim oldular. Takip Müfrezesinin ateşinden kurtulan bir kısım asiler ise, Şerafettin dağlarına kaçtılar.

Şeyh Sait, soruşturmada verdiği ifadesinde:

Kürt emellerini ve Kürt bağımsızlığını sağlamak bakımından bu harekâtı yaptığını, Diyarbakır'dan çekildikten sonra Silvan'a geldiğini ve orada Şeyh Şemsettin ve diğer aşiretlere ayaklanma harekâtına dair talimat verdiği sırada hükümet kuvvetlerinin güneyden ilerlemesi üzerine maiyetiyle Murat'ın kuzeyine geçtiğini ve Oğnut güneyindeki

Melikân köyüne kadar gittiği halde her yönden başlayan takip hareketi üzerine fazla duramayarak 11 Nisan 1925'te tekrar Murat'ın güneyine geçmek istemişse de nehrin geçit vermemesi sebebiyle doğuya yönelerek Soluk köprüsü üzerinden kaçmayı düşündüğü halde buralarda da hükümet kuvvetlerinin mevcudiyeti dolayısıyla kaçmaya muvaffak olamadığı için Şerafettin dağları kuzeyinden dolaşarak Murat'ı kuzeyden geçmek ve Nuh Beye sığınmak istediğini, kabul edilmediği takdirde İran'a, oradan da İngilizlere katılmak amacı ile hareket ettiğini ve fakat 12/13 Nisan gecesi 200 kadar atlısı ile Çarpuh deresini geçerek Karaköy üzerinden Melenler istikametine gittiğini, ancak yaptığı keşif sonucu Murat'ın geçit vermediğini, ayrıca batıdan 12. Tümen birliklerinin, doğudan Karaağıl üzerinden de Bulanık Müfrezesinin kafilesini yakalamak maksadı ile takipte bulunduğunu öğrenmesi üzerine tekrar Göynük bölgesine geçerek Karaköy üzerinden Şerafettin dağlarına doğru gittiği sırada her taraftan sıkıştırıldığını ve hava şartlarının ezici etkisi dolayısıyla maiyetinden birçoğu dehalet etmek istemişlerse de buna mani olduğunu, fakat 14/15 Nisan 1925'te şafakla beraber Çarpuh deresini geçerken müfrezelerin artan takibi ve şiddetlenen ateşi üzerine önce Şeyh Abdullah'ın, daha sonra kaçmaya muvaffak olmayan kendisi ve maiyetinin teslim olduğunu, ateş etkisinden kurtulanların da Şerafettin dağlarına sığındıklarını... açıklamıştı.

15 Nisanda Şeyh Sait bir kıta gözetiminde Varto'ya götürüldü ve Şeyh'in yakalandığı orduca en küçük birliklere kadar bildirildi. Aynı gün (15 Nisan 1925) yayınlanan resmî tebliğ, son durumu şöyle özetlemekte idi.

"Genç. birliklerimiz tarafından işgal edilmiştir. Bu suretle ayaklanma bölgesinde bulunan idare merkezlerimiz tamamen alınmış ve her yerde hükümet kurulmuştur.

Genç kuzeyinde sıkıştırılan Şeyh Sait ve diğer ayaklanma liderleri, doğuya doğru kaçmak isterken Varto güneyinde Çarpuh köprüsü civarında birliklerimiz tarafından sarılarak yakalanmış ve Varto'ya getirilmiştir. Esir edilen asilerden önemlileri şunlardır:

Şeyh Sait, Şeyh Abdullah, Şeyh Ali, Şeyh Galip, Ceyran Beylerinden Kasım, İsmail, Reşit ve aynı aşiret ağalarından Mehmet, Timur, Kargapazarlı Reşit ve daha 24 kişidir. Şeyh Sait'in üzerinde

ayaklanma hareketine ait önemli kağıtlar, belgeler heybesinde çok sayıda altın para bulunmuştur.

Silvan dolayında daha önce bastırılmış olan asileri idare etmiş bulunan Şeyh Şemsaddin'in erkek kardeşi Şeyh Seyfullah da kendiliğinden gelip teslim olmuştur. Bu suretle her tarafta başarısız kalan asiler yer yer birliklerimize teslim olmaktadır.

Cezalandırmanın askerî harekâta ait safhaları bittikten, bundan böyle resmî tebliğ yayınlanmayacaktır".

Bu mutlu olay üzerine Cumhurbaşkanı Atatürk, 3. Ordu Müfettişliğine gönderdiği mesajla; Harekâta gösterilen sürat ve Şeyh Sait'in yakalanması suretiyle elde edilen başarıdan dolayı bütün ordu birliklerindeki subay ve erleri tebrik ediyordu.

Genelkurmay Başkanı Fevzi Paşa da, bütün subay ve erlere takdirlerini bildirmekle beraber, doğudan asker çekilir çekilmez, olması muhtemel yeni bir irtica hareketini önlemek için tedibat ve temizlikte çok ciddi ve çok dikkatli davranılmasını, fesat yuvaları ile elebaşlarının lâıyk oldukları cezaya çarptırılmalarını, bu harekât dolayısıyla ordunun büyük bir vatan görevi yüklendiğini dikkate alarak emrinin bütün subay ve ilgililere ulaştırılmasını istemişti.

16. Temizlik ve Islahat:

Şeyh Sait'in yakalanması ile ayaklanma olayı önemini kaybetmiş olmakla beraber harekâta memur birlikler, kendilerine verilen bölgelerde tedip ve temizlik faaliyeti ile meydana çıkacak perakende asilerin tenkili ve silâhların toplanması işleri ile görevlendirildiler.

Bu maksatla, 3. Ordu Müfettişliğinden görev alan 5. Kolordu bölgesini tümenlere şu şekilde bölmüştü:

41. Tümen, Batmaz suyu - Bahur - Şin - Murat nehri - Güney Zülkarneyn - Anbar Çayı - Silvan - Batman köprüsü ile sınırlanan bölgede;

7. Tümen, doğudan 41. Tümenin batı sınırı, kuzeyden Murat nehri, batıdan Mastar dağı, Güneyden Ağrıvan bölgesi-Diyarbakır-Elazığ yolu ile çevrelenen bölgede;

5. Tümen, Palu ile Çapakçur bölgesinin Murat ve Abit suları arasındaki bölgede;

8. Kolordunun 11. Alayı, Gökdere bölgesi ile Ohi'nin Nevşehir Hoşmaşat köyleri bölgesinde;

12. Tümen, Bulanık, Malazgirt, Hınıs ilçeleri bölgesinde.

Birlikler kendilerine ayrılan bu bölgelerde silâh toplamakla görevlendirilmişlerdir. Silvan ve Piran bölgeleri henüz asilerden tamamen temizlenmemişti. Ayrıca. Raçkotan, Silvan, Bekra, Beşiri aşiretleri Silvan'ın doğu ve kuzey yönlerinde yerleşmiş bulunuyorlardı. Bunların tedibine memur 41. Tümen Komutanı Cemil Cahit emrindeki birlikler; 6., 12. Alaylar, 16. Alayın 2., 3. Taburları, 41. Alayın 3. Taburu, 19. Alayın 3. Taburu, bir süvari alayı ile topçu alayı idi.

Asiler, 41. Tümen Komutanının yaptığı baskı ve aldığı tedbirler dolayısıyla dehalet etmek istediklerini bildirdiler. Kendilerine, hükümetin emrine kayıtsız şartsız itaat etmek, bütün silâh, cephane, top, tüfek ve esirleri iade etmek, telgraf ve telefon hatları korunmak şartıyla dehaletlerinin kabul edileceği cevabı verildi. Bunun üzerine aşiretler bütün şartları kabul ettiklerini, Şeyh Sait'le hiçbir ilişkileri bulunmadığını ve Şeyh Sait'in hareketlerini kınadıklarını, kendilerini bu hale sürükleyen Ramanlı Emin olduğunu bildirdiler.

Noticede; 41 Tümen Komutanı, Silvan ilçesi halkının öteden beri Cumhuriyet Hükümetine sadık olduklarını ve fakat cahil olmaları sebebiyle Ramanlı Emin ve Şeyh Şemsettin tarafından kandırıldıkları için hata işlemiş olduklarından, başta Şeyh Şemsettin olmak üzere hepsinin af edilmelerini teklif etmişti.

Teklifi 5. Kolordu Komutanlığı ile 3. Ordu Müfettişliğinin de uygun bulması üzerine Silvan olayı; özellikle 41. Tümen Komutanının aldığı iyi tedbirler sonucu büyük fedakârlık ve askerî bir harekâta lüzum kalmadan halledilmiş ve bu bölgede de silâh toplama ameliyesi başlamış oldu.

Hani güney ve kuzeyinde hareket halinde bulunan yürüyüş kollarını, ağırlıkları ve münferit müfrezeleri taciz eden Şeyh Abdürrahim ve Hanili Mustafa idaresindeki asilere karşı tertip edilen müfrezelerden Hani güneyindeki Akviran Müfrezesi de; 19 Nisan 1925'te Uluban surlarında üç saat kadar süren çarpışmadan sonra asileri tart etmişti. Dönüşte tekrar asilerin hücumuna uğramışsa da, bu kez onları bütbütün perişan ederek Akviran'a döndü.

Hani kuzey bölgesinde temizleme faaliyetinde bulunan 2. Alay Müfrezesi, Hanili Mustafa komutasındaki asileri takip ve sıkıştırdığı için asilerden bir kısmı dehalet etmiş bir kısmı ise dağlara kaçmışlardı. Fakat sonradan bunlar da başlarında Mustafa Bey de olduğu halde yakalandılar.

20 Nisan 1925'te takip eden günlerde ayaklanma bölgesinde tarama faaliyetine devam edilmekte, silâhla karşı koyanlar aynı şekilde karşılanmakta, yakalananlar İstiklâl Mahkemesine ve Harp Divanlarına gönderilirken, muti olan halka hükümetin merhamet ve affeti gösterilmekte idi. Bu temizleme faaliyetlerinin sonuç alındıktan sonra ancak halk, güvenle işi ve gücü ile meşgul olabilecekti.

17. Atatürk'ün Mille Teşekkürü:

13 Şubat 1925'ten 15 Nisan 1925 tarihine kadar 62 gün devam eden karşı ihtilâlin askerî safhası başından sonuna kadar Atatürk'ün yüksek idaresi altında cereyan etmişti. Ayaklanmanın devamı sırasında her gün ve her saat Ankara'dan durumu izleyen Atatürk; sivil ve askerî alanlarda alınacak tedbirlere ait direktifler vermiş ve bunlar hükümet adına Başbakan İsmet İnönü ve ordu adına da Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak kanalı ile uygulanmıştı.

Şeyh Sait ve kurmayının ele geçmesinden sonra, askerî temizlik hareketleri daha bir ay kadar sürmüş ve nihayet 31 Mayıs 1925'te seferberlik kaldırılarak silâh altına çağrılanların 1 Hazirandan itibaren terhislerine karar verilmiş ve harekâta memur birlikler garnizonlarına dönmeye başlamışlardı.

Atatürk, seferberliğin kaldırılması dolayısıyla halka şu bildirgeyi yayınladı:

"Genelkurmay Başkanlığımızın bildirdiğine göre, son irtica bastırmak için silâh altına çağırılmış olan seferber vatan evlâtlarının terhisi zamanı gelmiştir.

Bir taraftan doğudaki birliklerimizin barış kadrolarını tamamlamak için tedbirler alınacak ve öte taraftan seferber askerler ağır ağır ve sıra ile terhis olunacaktır.

Cumhuriyetin Genelkurmayı ve Millî Savunma Bakanlığı tarafından alınmakta bulunan tedbirlerin tümü, seferberliğin kaldırılması

ile beraber devlet kuvvetlerinin, selâbet ve şevketini korumaya ve tek tük ve dağınık kovalama hareketlerinin sonuçlanmasına yeter bulunduğuna anlaşılmıştır. Keza, Büyük Millet Meclisinin verdiği izin ve yetkilerle İstiklâl Mahkemelerinin ve Harp Divanlarının, irtica ve ayaklanma unsurlarının mahkemelerine devam etmeleri tabiidir.

Cumhuriyeti korumak için düşman üzerine koşan kahraman ve cesur ordumuzun seferber askerlerini, muvazzaf birliklerini ve cesur ve tecrübeli subay ve komuta heyetini sevgi ve sevinçle tebrik ederim. Bu esnada ordumuzu isabet ve başarı ile yönetip sevk ve idare etmiş olan Genelkurmayımıza ve onun sayın Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak'a güven ve teşekkürlerimizi millet önünde tekrar söylemek ve ilân etmek isterim.

Türkler, Cumhuriyetin korunmasına, vatanın gelişmesine ve milletin yükselme yolunda çalışmasına engel olmak isteyenlerin uğrayacakları hayal kırıklığını kesin olarak ispat etmişlerdir. Muhakkaktır ki, milletimiz takip ettiği kurtuluş ve çalışma yolunda ilerlemekten başka bir hal kabul edemez.

Aziz yuvalarına dönmeye başlayan evlâtlarımıza karşı milletimizin beslediği muhabbet ve şükranı aracı olurken bir gerçeği bütün vatandaşlarımıza tekrar etmeyi görevden sayarım. Vatanın içerde veya dışarda herhangi bir tehlikeden az fedakârlıkla en az zamanda kurtulması için tek çare, herhangi bir seferberlik çağrısına her vatandaşın derhal ve bir an kaybetmeksizin koşmasıdır. Nasıl bu son defaki ayaklanmayı basturma hareketinin birinci derecede başarı sırrı vatandaşların gösterdiği bu idrak ve gayret oldu ise, Cumhuriyetin karşılaşılabileceği herhangi bir ihtimalde de gene birinci başarı amili seferberlik çağrısına derhal ve bir an kaybetmeksizin katılmak olacaktır.

Vatandaşlarımız, Türk vatanının gelişmesi, bütünlüğü ve her tehlikeden korunması için gereken, seferberlik çağrısına hemen katılmaktadır. Bu kuralı, yetişmişlerimizin ve yetişecek evlâtlarımızın daima hatırında bulundurmamız. Türk vatanperverliğinin birinci özelliği, vatan savunması çağrısı karşısında her işini bırakarak silâh altına koşmaktır.

Cumhuriyeti savunmuş olmanın verdiği haklı şeref ve gurur hisleri

ile yuvalarına dönmeye başlayan evlâtlarımızı sevgi ve minnetle tekrar selâmlarım".

Bu suretle karşı ihtilâl iki ayda bastırılmış ve son söz adalete bırakılmıştı.

Karşı ihtilâlin asıl tertipçisi Seyit Abdülkadir ve arkadaşları Diyarbakır'daki Şark İstiklâl Mahkemesinde 14 Mayıs'tan 23 Mayıs 1925'e kadar devam eden yargılanmaları sonunda:

Seyit Adülkadir, Seyit Mehmet, Kemal, Fevzi, Kör Sadi, Hoca Askerî ve Avukat Hacı Ahdî'nin idamına;

Cemil Paşa Zade Ahmet, İlyas ve Nafiz'le dört adamlarının beratına;

Nakip Bekir Sıtkı'nın Şeyh Sait'le birlikte mahkeme edilmesine... karar verildi ve idama mahkûm olanlar 27 Mayıs 1925 sabahı asılarak idam edildiler. Şeyh Sait ve arkadaşlarının yargılanmasına 26 Mayıs 1925'te başlandı. Aralıksız 27 Haziran 1925'e kadar devam eden yargılanmaları sonunda verilen karar 28 Haziranda tebliğ edildi. Bu tebliğde;

Yapılan mahkemelerden ve tetkiklerden tekke ve zaviyelerin birer kötülük ve fesat ocağı oldukları ve bu tekkelerle zaviyelerde Şeyhlerin kendilerine Allah süsü vererek halkı kendilerine taptırmak gibi, dinin kabul edemeyeceği fiiller işledikleri, mahkeme huzurundaki ifadelerinden anlaşılması dolayısıyla Şark İstiklâl Mahkemesi, yargı bölgesi içindeki bütün tekkelerle zaviyelerin (küçük tekkelerin) kapatılmasına;

Şeyh Sait, Şeyh Abdullah, Kâmil Bey, Baba Bey, Şeyh Şerif, Fakih Hasan, Hacı Sadık Bey, Şeyh İbrahim, Şeyh Ali, Şeyh Celâl, Şeyh Hasan, Mehmet Bey, Manili Salih Bey, Madenli Kadri Bey, Şeyh Şemsettin, Genç Tahrirat Kâtibi Tahir, Bucak Müdürü Tayyip ve avenesinden 29 kişinin idamına;

İdama mahkûm olan Salih Bey Zade Hüseyin'in cezasının, küçük olmasından dolayı Adana'da 15 sene kürek'e ve gene idam mahkûmlarından Çapakçur Kaymakamı Çerkez Hüseyin Hilmi'nin de Kuvayi Milliyede geçmiş eski hizmetleri göz önünde bulundurularak cezasının Konya'da kürek'e çevrilmesine;

Genç Valisi İsmail Hakkı'nın hopa'da bir sene hapsine ve devlet

hizmetinde çalıştırılmamasına, Jandarma Yüzbaşı Avni ve Teğmen Mühri'nin askerlikten tartları ile onar sene hapislerine, Cemil Paşa Zade Ekrem'in 10 sene kürek'e, Çapakçur yargıcı Bağdatlı Rıza'nın millî hudut dışına kovulmasına;

Cemil Paşa Zade Muhittin, Kadri, Memduh ve Ömer Beylerle Nakip Bekir Sıtkı'nın sorumsuzluklarına, Bezgânlı Rüştü Hüseyin, sıhhiye kâtibi Niyazi, Fakih İlyas, Emekli Binbaşı Kasım ve arkadaşlarının beraatına karar verildiği... bildirilmekte idi. Kararın bildirilmesinden sonra Mahkeme Başkanı Mazhar Müfit Kansu son olarak mahkûmlara şu konuşmayı yaptı:

"Kiminiz hasis kişisel çıkarlarınıza bir zümreyi alet, kiminiz yabancı kışkırtmasını ve siyasî harisleri rehber ederek, hepiniz bir noktaya yani, Bağımsız Kürdistan teşkiline doğru yürüdünüz. Senelerden beri düşündüğünüz ve tertiplediğiniz genel ayaklanmayı yaparak bu bölgeyi ateş içinde bıraktınız. Cumhuriyet Hükümetinin azimli ve kesin hareketi, Cumhuriyet Ordusunun öldürücü darbeleri ile, irticamız ve ayaklanmanız derhal yok edildi ve hepiniz yakalanarak hesap vermek üzere adalet huzuruna çıkarıldınız.

Herkes bilmelidir ki, genç Cumhuriyet Hükümeti kışkırtıcılık ve irticaa, her türlü lânetli faaliyetlere kesin surette göz yummayacağı gibi, hatta kesin tedbirleri sayesinde bu gibi eşkıya hareketlerine yer vermeyecektir. Senelerden beri şeyhlerin, ağaların, beylerin baskısı altında sömürülen, eriyen, inleyen bu bölgenin zavallı halkı, artık sizin kışkırtıcılığınızdan ve kötülüğünüzden kurtularak Cumhuriyetimizin verimli ilerleme ve saadet vaat eden yollarında yürüyerek refah ve saadet içerisinde yaşayacaktır. Siz de döktüğünüz kanların, söndürdüğünüz ocakların cezasını adalet sehpasında hayatınızla ödeyerek hesap vereceksiniz. İşte Cumhuriyetin sert, fakat adil kanunlarının hükmü budur... Mahkûmları götürün".

Böylece idam mahkûmları 28 Haziran 1925'te gece yarısı asılarak idam edildiler.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

RAÇKOTAN VE RAMAN TEDİP HAREKÂTI (9-12 Ağustos 1925)

1. Tedip Harekâtının Lüzumuna Dair Düşünceler:

Şeyh Sait ayaklanmasının bastırılmasından sonra ayaklanma bölgesinde devam eden temizleme ve ıslahat hareketinin kesin sonucu henüz alınmamıştı.

Bu faaliyetin geleceğe esas olacak şekilde yürütülmesini lüzumlu gören İçişleri Bakanlığı, 26 Mayıs 1925'te Şark İstiklâl Mahkemesi savcılığı, 3. Ordu Müfettişliği, Erzurum, Mardin, Dersim, Ergani, Genç, Siverek, Van, Beyazıt, Malatya, Diyarbakır, Muş, Bitlis, Elazığ ve Siirt illerine yayınladığı bir genelgede, temizleme ameliyesinin şu tarzda yürütülmesi lüzumuna işaret etmişti:

"Ayaklanma ile sözle veya eylemli olarak ilgilenmiş, fakat ilgisini ve izini gizlemiş veya Kürtlük ve irtica ile öteden beri sanık olarak kişilerin ve zümrelerin ellerinde veya evlerindeki yasak her türlü silâh ve yaralayıcı aletler toplanacaktır.

Suç ve cinayetten sanık ve hükümlü olup aşiret nüfuzuna dayanarak kaçak halinde bulunanlar kâmilten yakalanarak mahkemeye verilecek ve bunlardan muhitlerinde tutuklanması ve mahkemesi sakıncalı olanlar varsa diğer il mahkemelerine gönderilmeleri sebepleri düşünülecek ve sağlanacaktır.

Ayaklanma bölgeleri cezaevlerinden kaçan bütün hükümlü ve tutuklular diri veya ölü tenkil edilerek yakalanacak ve diri tutulanlar durumlarına göre Şark İstiklâl Mahkemesine veya bölge divanı harplerine gönderilecektir.

Bu görevlerin yapılmasında:

Silâh ve cephanelerini her ne suretle olursa olsun saklayan ve teslim etmemekte inat edenler;

Hükümlü veya sanık kimseleri saklayan ve yedirip içirenlerle bunlara yataklık yapanlar;

Silâh toplamaya ve cezaevi kaçaklarının ve halen kaçak bulunan sanık ve hükümlülerin yakalanmasına memur edilenlerden, görevlerinde savsaklık ve kayıtsızlığı veya yetkisini kötüye kullanma ve-

yahut taraf tutar hal ve hareketleri görülenler;

Ayaklanma bölgesinde yürürlükte olan devlet kanunlarına göre, Türkiye Cumhuriyetinin ve Türk Milletinin mutlak güvenlik ve refahını bozmak veya cumhuriyet ve devrimin ruhunu za'fa uğratmak ve bu türlü eylem ve hareketlere her ne suretle olursa olsun katılmak suçu ile Şark İstiklâl Mahkemesine gönderilecekler.

Erzurum ilinin Kiğı ve Hınıs ilçeleri de, bu hususun uygulanmasına dahildir.

Silâh toplama işindeki tedbir ve tertipler sıkıyönetim kararnameğine göre Kâzım Paşa tarafından yürütülecektir".

Temizleme işinde alınacak çeşitli tedbirlere değinen İçişleri Bakanlığı, hükümlü ve kaçakların yakalanmalarını sağlama hususunda ilere düşen yardımları yapmalarını istemiş ve ayaklanma bölgesinin ayraksız silâhtan arıtılması işinin sağlanmasını Kâzım Paşa'dan özellikle rica etmiş bulunuyordu. İstekler arasında 30 Mayıs 1925 tarihine kadar icraata başlanmasına ve az zamanda sonuçlandırılmasına da işaret edilmişti.

İçişleri Bakanlığı temizleme hareketinin bu esaslar dahilinde devamı sırasında bazı illerden aldığı mütalaalar nedeni ile şu noktaların açıklanmasına lüzum görmüş ve 13 Haziran 1925'te sıkıyönetimi uygulamakta olan illere şu genelgeyi göndermişti:

"Doğuda esaslı ıslahata azmetmiş olan hükümetin ilk hedefi ahali üzerindeki silâhların toplanmasıdır. Bu iş, bazı sebep ve düşüncelerle tedricen yapılırsa dahi kesinlikle savsaklanamaz.

Bazı bölgelerde bunun için büyük kuvvetlere lüzum gösterilmekte ise de, hükümet bu işi mutlaka büyük kuvvetlerle halledilecek sorun haline getirmeyi uygun bulmamaktadır. Bundan önce, 26 Mayıs 1925'te yayılan bildiride hâkim olan ruh ve maksat, doğudaki son durumdan faydalanarak yakın gelecekte gerçekleştirilmesi esas olan gaye için şimdiden hazırlıklı bulunmaktan ibarettir. Şurası da bir gerçektir ki, halen sonuçlandırılması pek mümkün olan bu işin, kıtaların barış garnizonlarına dönmelerinden sonra, sadece jandarma kuvveti ile yapılması güçleşebilir. Şu hale göre, bu meseleyi, herhalde kesin bir ameliye ile derhal sonuçlandırmak anlamında almak, asıl maksada uygun olmayacağı gibi, hareketsiz durmak da isabetli olmaz.

Bu sebeple, ayaklanmanın başlama, devam ve genişlemesine birinci derecede etkili olanlardan başka, cezaevlerinden kaçan, cinayet ve diğer suç hükümlülerine ve gene aynı derecede bir veya çeşitli suçtan sanık ve hükümlü olanları, sözün kısası eylemin niteliğine, çevredeki önemine ve zarar derecesine göre bütün suçluları uygun bir ayırma tabi tutmak ve önem derecesine göre bunları yakalamakla beraber silâhlarını almak gerekir.

Bu işler yapılırken, ayaklanma hareketi sırasında, hükümete çeşitli şekilde bağlılık ve sadakat gösterenlerle, halen kurgunluğa ve umutsuzluğa düşürülmeleri, hudut dışında aleyhimizde faaliyetler olması nedeni ile uygun olmayan kişi ve zümreleri kuşkulandırmamak yolunu göz önünde tutmak ve her halde azimli bir çalışma ve takip suretiyle çevreyi ve kişileri silâhtan arındırmak bugün ve gelecek için hayati bir gaye olmalıdır.

Sonuç olarak, Cumhuriyet idaresinin kudretinden meydana gelen itaat ve sükûndan faydalanma işi, yukarıda belirtildiği üzere her bölgede takibi gereken kişilerin tedricen ve devamlı olarak yakalanmaları ve silâhların toplanması suretiyle kararlaştırılmış olan ıslahata şimdiden elverişli bir ortamın hazırlanması için gayret edilmesi lazımdır".

2. Ayaklanma Bölgesindeki Durum:

Doğuda sıkıyönetimin uygulanmakta olduğu illerle ilçelerde hükümet idaresini ve asayişini ciddi şekilde müteessir eden durum hâlâ devam ediyordu. Her ne kadar Bitlis, Urfa, Malatya, Mardin ve Erzurum ilinin Hınıs ve Kiğı ilçeleri ılımlı görünmekte ve buralarda kayda değer olaylar olmamakla beraber, buralarda hükümet otoritesinin tamamıyla yolunda olduğu anlaşılmamalı idi.

Dişarbakır, Siirt, Muş, Genç ve Dersim illeri ise; muhalefte, şekavet, hassasiyet ve ayaklanma belirtileri bakımından daha ciddi bir durum arz ediyordu. Özellikle Beşiri, Silvan, Garzan, Kulp, Genç ve Lice ilçeleri en faal ve hassas durumda olup buralardaki asi grupları hâlâ kafileri vurmak, devlete karşı olan yükümlülükleri yerine getirmemek, telgraf hatlarında tahribat yapmak, askerî müfrezelerimize pusu kurmak, jandarmalara tecavüz ve daha birçok şekavete devam etmekte idiler. Üstelik hükümetin silâh toplama, hükümlüleri yakalama

ve göçürme propagandası karşısında kendilerini çok tehlikeli bir akrabet beklemekte olduğu düşüncesi iledir ki, birbirleri ile bağlaştırmak ve birleşmekte idiler. Bu arada özellikle Beşiri bölgesindeki Raman aşireti, Garzan ve Raçkotan aşiretleri, Silvan ve Kulp'un Bükran aşiretleri hâlâ direniyorlardı. Yapılan tedibat bunların cüretini kıramamıştı. Ayaklanmaya dahil olsun olmasın hemen bütün halk ve aşiretler, hükümetin, silâh ve hükümlüleri toplama ve reislerini yerlerinden uzaklaştırma hususundaki kararlarını öğrendikleri için, hükümetin yapacağı tedibatı beklemeye ve uyanık bulunmakla beraber bu hususta hayli hassasiyet gösteriyorlardı. Silâhlarının, düşmanlarına karşı varlıklarını korumak için lâzım olduğunu ileri sürüyorlar ve silâh kuvveti ile şimdiye kadar alıştıkları özerk idareyi ellerinden kaçırmamak, işi olurunda yürütmek ile vakit geçirmek, bir kısım aşiretler ise; bazı olaylarda hükümete gösterdikleri fiili yardımlarla elde ettikleri zorbalık ve nüfuzu bırakmamak, iç ve dış siyasî akımlara alet olmak isteğinde oldukları içindir ki, her ne maksatla olursa olsun silâhtan arındırılmaları ve özellikle hükümlü ve sanıkların hükümete teslimi keyfiyeti, bunları direnmeye sevk ediyordu. Bu genel görünüş bakımından hemen hiçbir tarafta hükümete henüz güvenlik verecek bir durum yoktu.

Kürt siyasî propagandası ve ülküsünün de, durumun böyle olmasına büyük etkisi vardı. Mesele, kişiler bakımından ele alınırsa, henüz tutuklanmamış ayaklanma elebaşlarından bazı ağalar, beyler, şeyhler ve genellikle aşiret reisleri karşısında bulunuluyor demektir. Gizli bir şekilde nüfuzlarını yürütüp bütün hareketlerini saklayabilen ve hükümete karşı güvenli görünen kişiler vardı ve bunlar tespit edilememişti.

Genel durum bu şekilde olmakla beraber, Ordu Müfettişliğindeki emir ve komuta değişikliği, erlerin terhisi ve yeni erlerin eğitimi ve daha ziyade yapılmış olan tedibatın yeter sayılmış olması nedenleri ile ayaklanma bölgesinde nispi bir durgunluk görülüyordu.

3. Tedibin Yapılış Tarzına Dair Düşünceler:

Hükümetin bu duruma bir son verme isteği ve kararı üzerinedir ki, 3. Ordu Müfettişliği hareket tarzını şu şekilde planladı:

Mahallî hükümetler, mevcut icra kuvvetleri, kanun gücü ve idarî tedbirlerle sıkıyönetim yargılarını uygulayacak, asileri ve hükümlüleri

takip ve yakalamaya devam edecekler.

Beşiri, Garzan, Silvan, Kulp, Sason ilçelerinde askerî kuvvetlerle şiddetli bir tedip harekâtı yapılacak. Bu tedip, bölgedeki aşiretleri kâmilan silâhtan arıtmak, asi ve hükümlüleri yakalamakla beraber muhalefet ve direnme durumuna göre yok etme derecesine varabilecek. Bu nedenledir ki, bu iş uzun sürebilir.

Aynı zamanda yapılacak harekâtın göstereceği gelişime göre Dersim'de henüz hiçbir tedip görmemiş ve daima şekavetlerine devam etmiş olan Koçuşağı aşireti tedip edilerek silâhları toplanacak, bundan sonra Hozat ilçesi ve daha sonra Ovacık ilçesi ile uğraşılacak sureti ile en son Doğu Dersim de silâhtan arındırılacak.

Diğer taraflarda ve özellikle hudut üzerindeki ilçelerde fiilen bir muhalefet olmadıkça şimdilik ciddi bir takip ve silâh toplama yapılmayarak bu iş ikinci safhaya bırakılacak.

İlk yapılacak harekât için, Siirt, Garzan, Silvan ve Diyarbakır'da bulunan dört piyade alayı ile bir dağ bataryası ayrılacak ve bu işe 2. ve 41. Tümen Komutanları memur edilecekler.

Dersim harekâtı için, Elazığ'daki 17. Tümenin piyade alayı ile 5. Tümen'den işe yarar kuvvetler ayrılacak ve bu harekâta da Nurettin Paşa memur edilecek.

Ordu Müfettişliği, hareket tarzına ait bu tasavvurunu 15 Temmuz 1925'te Genelkurmay Başkanlığına sundu. Keza, İçişleri Bakanlığı da 16 Temmuz 1925'te Genelkurmay Başkanlığına aynı konuda yazdığı yazıda şu hususları açıklıyordu:

"3. Ordu Müfettişliği ile Siirt ve Diyarbakır illerinden alınan son raporlara göre, Siirt dahilinde bulunan Sinkân, Raçkotan, Bükran ve daha bazı aşiretlerin Cemil Çeto ile birleşerek hükümet aleyhine yeni bir silâhlı mukavemet hazırladıkları bazı teşebbüs ve hareketlerinden anlaşılmaktadır. Şeyh Abdurrahman, Şeyh Ömer gibi bir kısım şahısların, aşiretler içerisinde dolaşarak halkı Cumhuriyet aleyhine ayaklanmaya kışkırtmakta oldukları öğrenilmiştir.

Ayaklanma, gerçi genel olarak bastırılmışsa da, tedip ameliyesi dışında kalan veya verilen tedip dersinden uslanmayan bazı isyankâr zümrelerin mevcut olduğu inkâr edilemez. Mevsim dolayısıyla güneyden Hakkâri, Van ve özellikle Siirt'te daha yoğun olan aşiretler arasındaki

silâhlı miktarının dikkat nazarını çekecek kadar fazla bulunması dolayısıyla pek fazla uyanık ve tedbirli bulunmak gerekmektedir.

Bu gibi aşiret ve kişilerin birbirleriyle anlaşmalarına, bazı şeyh ve şahısların etrafa haince fikirler yaymalarına ve sonunda hükümetin başına yeni bir gaile açmalarına meydan bırakmamak ve Cumhuriyet idaresinin savvet ve kudretini tam zamanında göstermek gerekli bir ileri görüşlülük olur. Bu hususta gecikmiş olmanın, gelecek için büyük zararlar doğuracağı birçok örneklerle sabittir. Bu duruma göre, sözü edilen kişi ve aşiretlere karşı gereken askerî tedbirlerin alınması arz ve rica olunur."

Durumu yakinen izlemekte olan Genelkurmay Başkanlığı 20 Temmuzda 3. Ordu Müfettişliğine verdiği emirde; Müfettişliğin tasavvur ve tekliflerini genellikle onamakla beraber şu hususların da dikkate alınmasına işaret etmişti:

"Dersim harekâtı için, 5. Tümenin erlerini tamamen almış olması ve şimdiye kadar bize dost görünenlerin de beraber alınarak Koçuşığı üzerine yürünmesinin uygun olacağı. İlk iş, Dersim harekâtının yapılış tarzı hakkında Ordu Müfettişliğince ne düşünüldüğünün bildirilmesi;

Rağkotan harekâtına memur edilecek kıtalar ile 2. ve 41. Tümenlere kimlerin komuta edecekleri ve yapılacak harekât hakkında bilgi verilmesi;

Cemil Çeto ve diğer bazı sadakat gösterenlerin sadakatlarına inanılmış olması, şekavetleri ve itaatsizlikleri görülmedikçe gayet sıkı göz altında tutmakla yetinilmesi ve bunların silâhlarını toplama işinin ileri bir tarihe bırakılmasının uygun olacağı;

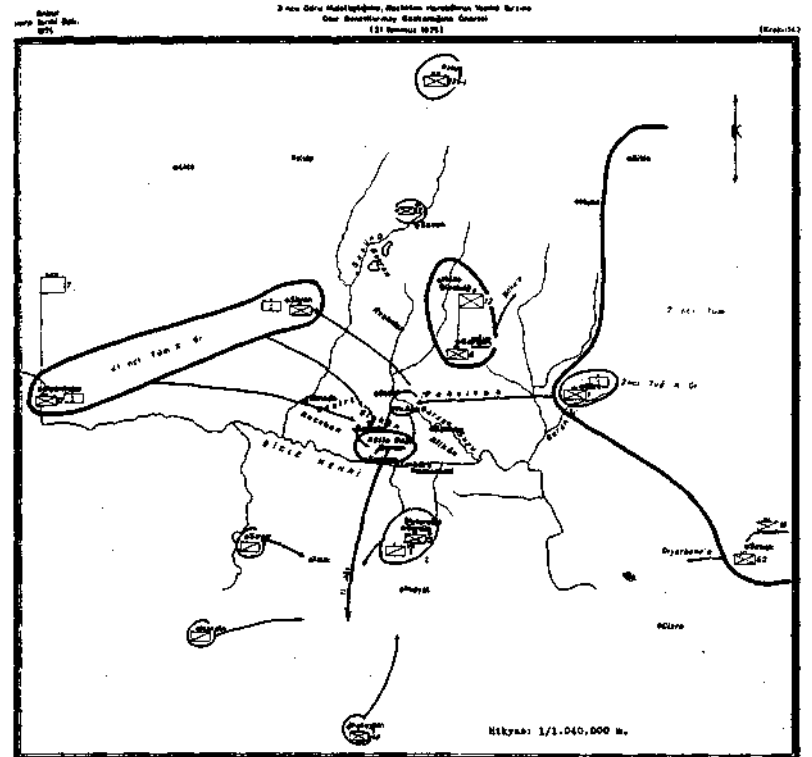
İngilizlerin karışmalarını gerektirebilecek bir durumdan kaçınmak için de sınır dolaylarındakilerin gözetlenmekle yetinilmesi ve bunların da tedibi veya silâhlarının alınması işinin sonraya bırakılmasının uygun olacağı, yalnız hudut civarındaki aşiretlerin İngilizlerle temasını kesinlikle kesmenin son derece önemli olduğu, hudut üzerinde özellikle Cizre, Beytüşşebap bölgesinde uyanık bulunmak ve gerekirse 18. Alayı da Şemdinan harekâtından hemen sonra Beytüşşebap batısına almak hatıra geldiği için, bu konudaki düşüncenin bildirilmesi;

Aşiretlerin yapmış oldukları propagandalara karşılık, halk için kurtuluş çaresinin ancak aşiret reislerinin nüfuzundan kurtulup hükümetin

atıfet ve adaletine dahil olmakla ve hükümete kayıtsız şartsız itaat etmekle mümkün olacağı yolunda propagandalar yapılması ve gerçekte de yapılacak bütün icraatta itaatlı olanlara adalet ve refetle, itaatsizlere ise, son derece şiddetle hareket ederek bu propagandanın gerçekte teyit olunması;

5. Tümen ile 8. Kolordu Müfrezesinin sonbahara kadar 7. Kolordu bölgesinde kalmaları ve asıl konuşa geçişin ise, tedip harekâtının sonunda mümkün olabileceği".

Genelkurmay Başkanlığının düşüncesini öğrenen 3. Ordu Müfettişliği Dersim harekâtının yapılış tarzı hakkında Elazığ ve Havalisi Komutanlığından aldığı mütalaayı 21 Temmuz 1925'te Genelkurmay Başkanlığına sunmakla beraber Rağkotan harekâtına dair düşüncelerini de şu suretle belirtmekte idi (Kroki: 14):

"Raçkotan harekâtına Siirt'teki 1. Alay, Garzan'daki 6. Alay, Silvan'daki 19. Alay ve Diyarbakır'daki 12. Alaylar memur edilecek ve her alayda birer batarya bulunacaktır. Cemil Çeto'nun Pençiyân aşiretine dokunulmayarak tarafsızlığı sağlanacak ve harekâta, önce 19. ve 12. Alaylar 41. Tümen Komutanı emrinde olarak Beşiri üzerinden 1. Alay ise 2. Tugay Komutanı emrinde olarak Pençiyân güneyinden Raman aşireti üzerine sevk edilerek başlanacak; bu sırada 6. Alay Garzan ve Hazo'da bulunarak Raçkotan harekâtını gözetiminde bulunduracak bu aşirette de bir ayaklanma hissedildiği takdirde Raman'a gönderilen alaylardan biri ile 6. Alay müştereken Raçkotan üzerine ve buraya hemhudut olan Bükrân ve Badikân aşiretlerine karşı harekâta başlayacaktır. Bu sırada Sason bölgesini emniyette bulundurmak için Muş'taki 12. Tümen'den bir kuvvet bu bölgede bulundurulacak.

Aşiretlerin Dicle güneyine geçmemeleri, Midyat ve Cizre havalisi ile ihtilat etmemeleri için de 12. Alaydan bir tabur ile 1. Süvari Tümeninden mürettep bir bölük Kefercus bölgesinde bulundurulacak.

41. Tümen Komutanı Beşiri üzerinden Raman'a karşı harekete başlarken, 12. Tümen Komutanı Garzan'da bulunacak ve Raçkotan ile diğer komşu aşiretlerde bir direnme ve ayaklanma hareketi hissettiği takdirde icraata geçecektir.

Tümen karargâhları 7. Kolordu emrinde bulunacaktır. Duruma göre 7. Kolordu Komutanı veya Ordu Müfettişinin de harekât bölgesine gitmeleri düşünülmüştür. Bu arada, Pençiyân ve Raçkotan aşiretlerinin, Raman aşiret ve bağlılarının silâhlarının toplanmasını memnurlukla karşılayacakları ve bundan sonra bunların da silâhlarını verecekleri yolunda bazı haberler vardır. Ancak, Bükrân ve Badikân gibi ayaklanma ile daha çok ilgili aşiretlerin direnme ihtimallerinin çok kuvvetli olduğu ve bunlardan bazılarının İran'a geçmek üzere Muş güneyindeki yaylalara naklettikleri yolunda da haberler vardır.

Cemil Çeto'nun sadakatına iyi mukabele etmek esas orduca dikkate alınmıştır. 7. Kolordu Komutanı Mürsel Paşa ile 2. Tümen Komutanı Kâzım Paşalar, Ramanlılara çok fazla düşman oldukları anlaşılan Kefercus aşiretleri reislerinden halen Mardin adliyesinde tutuklanarak mahkemeye verilmiş olan Kefercuslu İbrahim Ağadan pek çok faydalanılacağı kanısındadırlar".

Genelkurmay Başkanlığı onadığı bu plana göre, Şemdinan harekâtı sonuçlanmadan Raçkotan tedibatına başlanmaması fikrinde olduğunu 3. Ordu Müfettişliğine bildirdi. Oysa o sıralar; Sinkân ve Raçkotan aşiretleri her ne kadar muhtelif vesilelerle hükümete karşı sadakatlarını belli etmişlerse de Raman aşiretleri direnme durumunu muhafaza etmekte ve hükümetle de teması kesmek suretiyle silâhlı olarak fırsat kollamakta idiler.

4. Harekâta Başlama Kararı:

Bu durumu yakinen gören 3. Ordu Müfettişi İzzettin Paşa, Şemdinan durumunun uzaması ve daha ciddi bir hal alması ihtimaline karşı, direnmekte olan Raman aşiretinin tedibi gerektiği ve bu nedenle harekâtın hemen bu aşirete yöneltilmesi, sonradan duruma göre genişletilmesi veya ertelenmesinin uygun olacağı düşüncesinde olduğunu Genelkurmay Başkanlığına sunmuş, 1 Ağustos 1925'te muvafakat cevabı alması üzerine harekâta 19 Ağustostan itibaren başlanacağını İçişleri Bakanlığı ile Genelkurmay Başkanlığına bildirmişti.

5. Beşiri Harekâtı:

Muhtelif istikametlerden Raman aşireti bölgesine ilerleyen 41. Tümen birlikleri Elmadin, Bazıvan yolunun kuzeyinde 16 köyü taradı ve silâh toplama işinde bir mukavemetle karşılaşmadı.

Raman aşireti Reisi Emin 15 kadar silâhlı avenesi ile Ziveiulya'ya çekilmiş, diğer bir iki aşiret reisi de bunlara katılmışlardı.

Bu arada, 1. Piyade Alayı Yukarı Azık köyü bölgesine, 12. ve 19. Alaylar da Baruslu bölgesine varmış bulunuyorlardı.

10 Ağustosta bütün birlikler üç kolla ve muhtelif istikametlerden güneye hareket ederek Aşıta dağına çevirecek ve Ziveiulya'da toplanan asiler üzerine yürüyecekti. Fakat 11 Ağustosta Ramanlı Emin ve 50 kişi kadar avenesi Şaptıran, Zariküre köyleri arasından Dicle'yi geçerek güney doğrultusunda kaçtıkları için Hasankeyif güneyinde bulundurulmuş bir tabur ve bir süvari bölüğünden müteşekkil müfreze, bunları takibe başladı. Ayrıca Savur'dan atlı bir müfreze Taşkıştırmak, Mardin'den bir süvari müfrezesi ile Nusaybin Hudut Bölüğünden bir müfreze asilerin güneye kaçmalarına mani olmak üzere

kaçıtkları doğrultuda gönderildi.

12 Ağustos'ta Raman, Alıkân, Receban aşiretlerinin silâhları toplanmış ve bu aşiretler bölgesi kâmilan taranmış oldu.

Ramanlı Emin'i yakalamak için muhtelif istikametlerden gönderilen üç müfreze takibe devam etmekte idi. Bu arada; Sason deresi doğusundaki Beylavi ve Havri surlarını işgal etmiş olan Bükranlılardan 200 asi 11 Ağustosta kuzeybatıya, Talon deresi bantındaki Sindabe istikametinde çekildiler. Viranşehir Hudut Taburunun Arare'de bulunan 2. Bölüğünü değiştirmek üzere hareket eden 4. Bölük, hudut hattının 108. kilometresinde Şemar aşiretinin Hançere ve Emir Feddale kabilesinin taarruzuna uğradı ve üçbuçuk saat süren çarpışma sonunda mütecavizler tart edildi ve bu müsademede bölükten üç er şehit, bir de yaralı verildi. Civarda bunlara benzer eşkiya olayları da aynı şekilde zamanında bastırılıyordu.

Görüldüğü üzere, silâh toplama ve tedip harekâtı tasarlanan plana ve meydana gelen olayların seyrine göre cereyan etmekte iken, 21 Ağustosta 3. Ordu Müfettişliği, durum hakkındaki şu mütalaasını ve önerisini Genelkurmay Başkanlığına sundu:

"Şemdinan harekâtı sona erdiğinden, Raçkotan ve yakınındaki aşiretlerin silâhlarını toplama işinin de bu günlerde sona ermekte olduğundan durum icabı diğer tümenler emrine girmiş olan bazı alayların kısmen olsun kendi tümenlerine katılması, bazı kıtaların ise, ortalama konuş bölgelerine alınmaları için Gevar'a alınmış olan 18. Alayın, Şemdinan sınır bölüklerinin, teşkillerini tamamlayarak gereken güvenliği sağladıktan sonra, Beytüşşebap'a ve oradan da Şırnak bölgesine alınması gerekir.

Şırnak bölgesinde bulunan 62. Alayın, Diyarbakır bölgesine celbi, Siirt ve Garzan dolayında bulunan 2. Tümen Alaylarından birinin Bitlis'e sevk ile 36. Alayın, bir taburu eksik olarak tümenine katılması ve bu suretle 2. Tümenin Bitlis, Siirt, Şırnak bölgesinde bulunacak şekilde asıl konuşun alınması uygun olur.

28. Alayın Van'a alınmasına kadar, Van'da 36. Alaydan bir taburla bir dağ topçu takımı bulundurulması ve Erzurum Bölge Jandarma Alayının Van'a gelişinde, buradaki 28. Alayın da, tümenine katılması doğru olur.

Direnmekte olan aşiretler üzerine yapılan hareket ve bunların haddisesiz olarak silâhtan arındırılması, diğer bölgelerde de silâh toplama işinin aynı harekâtla sağlanabileceği kanısı hâkimdir. Yalnız hudutlara yakın ilçeleri bırakarak, dahildeki diğer bütün aşiretlerin, yani ellerinde hayli silâh bulunan Sason, Mutki, Siirt, Butan, Şirvan, Hezan, Midyat bölgelerindeki aşiretlerin silâhlarını toplamak, devlet için pek yararlı bir icraat olacaksa da kıtaların harp yeteneklerini yıpratın bu işlere, bu sene, hudutlarımıza kıta toplamayı ve kullanmayı gerektirecek bir dış mesele olmadığı takdirde, başlaması uygun olur. Bundan ötürü kıtaların dahili işlerde kullanılmasının kesin zorunluluk haline bırakılması gerekir.

Daha önce kararlaştırıldığı üzere, Dersim harekâtına eylül ayında başlamak gerektiği için Elazığ havalisindeki kuvvetlerden başka, sonradan ortalama konuşa geçmeyi kolaylaştırmak üzere 41. Tümeninden de bir alayın şimdiden Elazığ bölgesine yollanması düşünülmektedir. Zira, Dersim'de ihtiyatlı olarak ve fazla kuvvetlerle işe başlamak, güvenlik, sürat ve kolaylığı sağlamış olacaktır".

Genelkurmay Başkanlığı bu mütalaayı aynen onanmış, sadece Erzurum Jandarma Alayının Van'a gelişi üzerine 28. Alayın Tümenine iade edilip edilmemesi keyfiyetinin ayrıca Genelkurmaydan sorulmasını istemişti.

BEŞİNCİ BÖLÜM
**SASON AYAKLANMALARI
VE
BASTIRILMALARI
(1925-1937)**

Siirt ilinin bir ilçesi olan Sason'un doğu sınırını teşkil eden yüksek; pek sarp ve arızalı dağlar ve vadiler içinde sıkışmış yol ve her türlü ulaşımından yoksun bir arazi parçası üzerinde oturan bir kısım halk, pek ilkel hayat koşulları içinde bambaşka bir durum arz ediyordu. Vahşet haliyle, istibdat devrinden meşrutiyete kadar intikal eden itaatsizlikleri sürüp gittikçe bu devirlerin idare-i maslâtçılığı, bu halkı büsbütün şımartmıştı.

Bu devirlerde esash ve belli başlı bir hareket yapıldığına rastlanmamakla beraber, yapılan mahallî ve mevzii hareketlerin yetersizliği bu şımarık ve itaatsiz halkı cumhuriyet devrine kadar aynı halde getirmişti.

Birinci Hareket:

Birkaç sergerdenin elinde oyuncak olan ve arazinin sarplığına dayanarak çevresine etkili bir durum alan bu halk, 1925 yılında Şeyh Said isyanı ile beraber ayaklanmış ve fakat yapılan genel tedip hareketleri altında ezilmiş ve idareten yasak bölge olarak kabul edilmiş olan Asi, Küsküt, Herük bölgeleri o zaman boşaltılmış ise de, daha sonraları yapıldığı gibi etkili bir tedbir alınmamıştır.

Şeyh Said'in tedibi hareketinden, öteye beriye dağılan ve sinen Sasonlunun sükûnet hali; ayaklanma dolayısıyla, batıya nakledilmiş olan aşiret reislerinin Kovuşturmaları Erteleme Kanununun yayınlanması üzerine tekrar yerlerine dönmelerine kadar sürmüştür ise de, bundan sonra burada yavaş yavaş itaatsizlikler ve saldırılar baş göstererek öteye beriye dağılan bu asi sergerdeler ve aveneleri, yasak bölgede yeni baştan toplanmaya başlamış ve bu bölge civarında suç işleyen cürüm erbabına sığınacak yer halini almış ve artık bu bölgeye hükümet kuvvetleri giremez bir hale gelmişti.

1930 yılında Ağrı harekâtının başlaması üzerine, bu durumu fırsat bilen Sasonlunun yeni baştan başlayan itaatsizlikleri uzayıp gitmiş ve devlet yükümlülüklerini ödemekten tamamen çekinmişlerdi.

İkinci Hareket:

Sasonlunun devam eden bu itaatsizlik durumu hükümetin dikkatini çekerek 1932 yılında ilki ve iki seyyar jandarma taburu ile bir hareket yapılmasına karar verilmiş ve harekete eylül ayında başlanılmıştı. Bölgenin taranmasında 200'den fazla silâh toplanmış ve varılabilen köy ve evler tahrip edilmiş ve kışın bastırması olması nedeniyle harekât durdurulmuştu.

1933 yılının Temmuzunda Muş'ta bulunan 7. Seyyar Jandarma Taburundan bir bölüğün himayesinde bütün imhasına giden Tekel memurları Halikan ve Harbak bölgelerinde Sasonlunun fiilen engel oluşuna uğramış ve buna karşı Muş ilinin 7. Seyyar Jandarma Taburu ile yapmış olduğu mevzii hareket de neticesiz kalınca bu hareketi zaaf sayan Sasonlu bundan sonra büsbütün itaatsizliği ele almıştı. Bu itaatsizlik 1935 Nisan ayında hayvan sayımına çıkan devlet memurlarını kovmak, öğüt vermeye giden heyet içinde ilçe kaymakam vekilini öldürmek ve müfütüyü yaralamak sureti ile fiiliyata intikal ederek ayaklanma niteliğini almış ve tedibe giden mahalli kuvvetlere silâhla karşı koyacak derecede ileri götürülmüştü.

Üçüncü Hareket:

1935 yılında devlet nüfuz ve otoritesine tecavüz niteliğini alan bu durum üzerine 2. Tümen birlikleri (ikişer taburlu üç alay) 7., 10., 11. Seyyar Jandarma Taburları ve 8. Seyyar Jandarma Taburunun Süvari Bölüğü tarafından bu bölgede hemen bir hareketin yapılması kararlaştırılmışsa da, ordu birliklerinin almış olduğu acemi erlerin henüz yetişmemiş olması nedeniyle bu hareket ancak 16 Ekim 1935'te başlayabilmiş ve bu hareketler sırasında eşkıya mağaralara ve bölge dışına dağılmış ve hiçbir yerde toplu bir direnme göstermemişti. Harekâtın devamı sırasında önemsiz bir iki çarpışma olmuş, nihayet mesele de bastırılmış olduğundan birliklerin garnizonlarına dönmelerine emir verilmişti. Ancak, tekrar bu bölge içine girmek isteyen şakilerin yurt kurmalarına engel olmak maksadı ile Sason'da bırakılan 7. Seyyar Jandarma Taburuna sonradan 10. Seyyar Jandarma Taburunun da katılması ile her iki tabur tarafından kışın dahi bölgenin belli başlı yerlerine baskınlar yapılmış ise de, bölgede kış durumunun

şiddetli olması ve yolsuzluk sebebiyle bu baskınlar nihayet bölgenin çevresine yakın olan sahalara münhasır kalmış ve içerilere nüfuz edilememişti. Bu yıl yapılan harekâta birliklerden bir jandarma yaralı, dört sivil şehit verilmiş, eşkıyaya da 23 ölü, üç yaralı verdirilmiş, 58'i yakalanmış, 870'i kendiliğinden teslim olmuş ve bu arada 57 tüfek toplanmıştı.

1936 Yılı Harekâtı:

1935 yılı harekâtının devamı sayılan bu harekâta, 7., 8., 10.. Seyyar Jandarma Taburları ile 2. Tümen'den mürettep bir bölükten mürekkep kuvvetle 10 Temmuz 1936'da tekrar başlandı.

Genelkurmay Başkanlığına göre, bu bölgede asayişin bir an önce sağlanması için yasak bölgeden Beşiri'ye vesair bölgelere nakledilmiş olan halkın göçmen muamelesine tabi tutulmak sureti ile iskân ve iâşelerinin süratle sağlanması gerekti. Böyle yapılmadığı takdirde hem memleketin asayışı zarar görecekti, hem nüfus kaybedilecek ve aynı zamanda tenkil ve nakil işlerinin zihinlerde burakacağı aykırı düşünceler sürüp gidecekti. Keza, Sason meselesinin senelerce devamı, içeride ve dışarıdaki fena akislerin devam ettirilmesi demek olacağından buna bir an önce son verilmesi memleket savunması bakımından gerekliydi.

İçişleri Bakanlığının Sason meselesinin hal tarzı üzerindeki düşüncesi ise: Sason askerî harekâtı sonucu bu bölgeden çıkarılarak Beşiri, Silvan ve Garzan ilçelerine geçici olarak yerleştirilmiş bulunan bu çevre halkının eski köylerinin yakınlığı dolayısıyla tekrar yasak bölgedeki yerlerine yerleşebilecekleri kanısında oldukları dikkate alınmalı idi. Bu duruma meydan vermenin çaresi, Sason yasak bölgesi halkının Batı Anadolu'ya veya Trakya'ya nakilleri idi. Bu suretle ikinci bir tedip harekâtına yol açılmamış ve seyyar jandarma taburlarının bu bölgeye bağlanmalarının önüne geçilmiş olurdu. Yalnız bu mesele, bir kanun mevzuu olduğu için Bakanlar Kurulunun bu bölgeyi yasak bölge olarak ilân etmesi gerekirdi. Bu bakımdan İçişleri Bakanlığına göre: yasak bölge olması istenen saha sınırları şöyle idi:

Malato dağından itibaren Sason dağlarının güneybatıya doğru tepeler hattını takip ve Sason'un Güneno köyünün 2 km. doğusundan güneybatıya doğru yönelmek suretiyle Çalkaş dağından geçen tepeler hat-

tını takiben Gov, Harbak, Yukarı ve Aşağı Şat köylerini yasak bölge içinde bırakarak, Hazo bucak merkezinin 2 km. kuzeyinden doğuya yönelerek Norşin köyünün kuzeyine ve oradan Garzan suyunu takiben Rezi dağı ile Kerho arasından Yarak dağına ve oradan batıya yönelmek suretiyle Şinas dağı üzerinden Malato dağına uzanan hattın teşkil ettiği çerçeve içinde kalan kısım olarak düşünülmekte idi.

İçişleri Bakanlığı bu sınır üzerinde Genelkurmay Başkanlığının da düşüncesini sormuş ve bu bölgeden batıya nakli gerekenler için çıkarılacak Bakanlar Kurulu kararına hazırlık olmak üzere Eskişehir, Kocaeli, Zonguldak, Bolu, Çankırı, Bursa, Bilecik, Kütahya, Afyon, Balıkesir, Manisa, Aydın, Denizli, Burdur, Isparta ve Muğla illerinin dikkate alınarak lüzumlu hazırlığın yapılmasını Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığından istemişti.

Genelkurmay Başkanlığı bu görüşü benimsemiş yalnız; sınır dışında bulunan ve Melefan kuzey bölgesindeki saha içinde kalan köyler halkı; yasak bölge ilân edilecek olan sınır dışında kalacakları için kanunen yerlerinden kaldırılarak herhangi bir bölgeye nakillerine olanak bulunmayacaktı. Oysa sınırları çizilen bu saha da, bu defaki harekât alanı içerisine girmiş ve taranmıştı. Bura halkı da, Beşiri vesair bölgelere kaldırılmışsa da, kendi köylerinin hükümetin yasak bölge diye ilân edeceği sınırlar dışında kaldığını gördükleri zaman pek haklı olarak gene yerlerine dönmek isteyecekler ve hemen bunları önlemeye imkân bulunmayacaktı. Mesele bu şekle girince, bura halkı, kendi geçimleri, yayılmaları vesair ihtiyaçları için yasak bölge dahilindeki dağ, vadi ve yaylalardan faydalanmak maksadı ile sınırı geçerler ve bu suretle yine bir gaile çıkarırlar. Bu nedenle çizilen sınır uygun olmakla beraber şu hususun da dikkate alınması gerekecekti:

Yasak bölge sınırlarına civar olan ve özellikle Melefan kuzeyinden Arziyo dağı güneyi arasındaki köyler halkının da, yasak bölge içinde kalan ve miktarları pek mahdut olan köyler halkı gibi batı illerine nakilleri:

Bu suretle boşalacak olan bura köylerine batıdan göçmen getirerek yerleştirmek suretiyle yasak bölge çevresini birer Türk köyü haline getirerek herhangi bir suç işleyerek suçluların yasak bölgedeki dağlara sığınmalarının önüne geçilmesi:

Yasak bölge ilân edilecek olan sahanın dışında kalacak köyler halkının batıya nakillerine kanunen imkân olmadığı takdirde çizilen sınırın özellikle güneydoğu ve doğu kısımlarının biraz daha genişletilmek suretiyle Berki deresi ile Arziyo dağı arasındaki saha halkının da batı illerine nakillerini göz önünde bulunduracak şekilde çizilen sınırı düzeltmek zorunluğu vardı.

Bu mütalaalar üzerine ortaya çıkan durum, 6 Ekim 1936'da Bakanlar Kurulunda görüşüldü ve karara bağlandı. Gerekli hazırlıklar yapılmak suretiyle de yasak bölge halkından olan 2.400 kişinin batı illerine nakli başladı. Uzunca süren bu ameliyede Sason yasak bölgesi halkından arta kalanların kısmen bu bölgeye sığınmış olmaları ihtimali üzerine 23 Kasım 1936'dan itibaren takip müfrezesi ile Harpak, Kozik, Norşin, Melefan kuzeyi Silent ve Kerho bölgelerinde tarama yapılmış ve asi halktan 32'si imha edilmişti. Sason etrafında yapılan askerî harekât kış ve kar mevsimi gelmesi dolayısıyla durdurulmuş ve 8. Seyyar Jandarma Taburu Mardin'e, 7. Seyyar Jandarma Taburu Silvan'a alınmış, 10. Jandarma Taburu ise yasak bölgenin korunması ve baskı altında bulundurulması için Hazo ve Melefan'da bırakılmıştı. Bundan sonra takip harekâtı hakkında çeşitli görüşler ileri sürüldü. Siirt Valiliğine göre:

Halen yasak bölgeye civar Hazo'da bir tabur, Melefan'a da bu taburun süvari bölüğü bırakılmış olmasına rağmen kışın bütün şiddeti ile hüküm sürmesi ve arazinin çok dağlık ve sarp bulunması da dikkate alınırsa askerî bir harekât olanağı kalmamıştı. Fakat bunun dışında jandarma ve milis müfrezelerin yapabilecekleri takip hareketine lüzum vardı... Zira eşkıya, yasak bölge dahilinde sığınmış, dağların mağara ve inlerine girmişti. Kışı burada geçirecekler ye yazın ele geçmez bir durum alarak muhtelif bölgelere dağılacaklardı. Bu itibarla kışın sığındıkları yerlerde bastırılması mümkün olan bu eşkiyanın, önmüzdeki üç aylık kış mevsiminde tamamen imha edilebilmeleri, etkisiz bir askerî hareket yatmaktan ziyade çete takibatı şeklinde muhtelif kollardan hareket edebilecek jandarma veya müfrezeleri ile mümkündü. Zira bunların yataklarında ve sığındıkları çeşitli yerlerde bastırılması ancak seri hareket kabiliyetli çok çevik, muhtelif takip müfrezeleri ile mümkün olabilirdi. Bunun için de teşkil edilecek 20'er

30'ar mevcutlu jandarma müfrezelerini, Bitlis sınırından başlayarak Hazo'ya ve Hazo'dan Sason kuzeyine kadar devam eden yasak bölge boyunca gereken yerlere yerleştirerek, oralarından yapılacak kuvvetli istihbarat teşkilâtının verimli çalışmasına göre yasak bölge dahiline baskınlar yapmak suretiyle eşkıyayı imha etmek mümkün olurdu.

1. Genel Müfettişlik ise: Siirt Valisinin bu görüşüne tamamen katılmakta, sadece müfrezelerin yapacağı hareketlerin yasak bölge sınırındaki başlangıç merkezlerine aynı günde dönmelerinin dikkate alınmasını ve büyük ihtifâtlar doğuracak hareketlerden çekinilmesini istemekte idi. İçişleri Bakanlığı da, bu mütalaayı aynen onanmış sadece, Hazo ve Melefan'da bulunan 10. Seyyar Jandarma Taburu ile sabit jandarma grupları arasında sıkı bir irtibat ve işbirliğini düzenlemek ve emir ve komuta birliğini sağlamak için 1. Genel Müfettişliğin 7. Kolordu Komutanlığı ile müşterek ve uygun bir plan hazırlamalarını ve buna göre Siirt ve Bitlis illerine yön verilmesini istemişti. Bütün bu hususlar Genelkurmay Başkanlığınca da uygun görülmüş ve gereği 7. Kolordu Komutanlığına emredilmişti. Bu esaslar dahilinde gerekli takip hareketleri yapıldı ve olumlu sonuçlar alındı.

Bu yıl yapılan harekâta jandarmadan 14 yaralı, nizamiye birliklerinden 21 şehit, iki yaralı, halktan iki şehit, beş yaralı verilmiş, bir hayvan ölmüş, iki hayvan yaralanmıştı. Eşküyaya da 155 ölü, 24 yaralı verilmiş, 39 kişi yakalanmış, 879 kişi de kendiliğinden teslim olmuş, bu arada 52 de tüfek toplanmıştı.

1937 Yılında Yapılan Tedip Harekâtı:

Nisan 1937 sonlarında 1. Genel Müfettişlik, İçişleri Bakanlığına sunduğu mütalaasında: Sason'da yapılan işin memleket için hayırlı olduğunu, öteden beri bir şekavet yuvası ve doğuda bir çıban olan bu bölgenin müteaddit seri hareketlerle temizlenemeyeceğinin tecrübe ile sabit olduğunu, bununla beraber bir buçuk senedir ara ara takiplerle iyi sonuçlar alındığını belirtiyordu.

1. Genel Müfettiş Abidin Özmen'e göre: 1935 senesi Sason'a karşı harekâta başlandığı zaman, yasak bölge halkı 3.000-3.500, silâh miktarı da 350 kadardı. İki senedir yapılan takip ve baskınlar sonucu halk mevcudu 500'e, silâh miktarı da 200'e düşmüştü. Abidin Özmen bu

başarıyı, yasak bölgeye karşı iki senedir devam eden harekâta ve dolayısıyla bu işlerde seyyar jandarma taburlarının mevcudiyet ve kullanılmasına bağlamakta idi.

7. Kolordu Komutanlığının emir ve direktiflerine göre 10. ve 7. Seyyar Jandarma Taburları ile Mayıs 1937 başında başlayan harekâta aşilere çok sayıda ölü ve yaralı verilmekte, malları müsadere, evleri tahrip edilmekte ve bu arada kabank sayıda dehaletler olmakta idi.

İki jandarma taburundan müteşekkil müfrezenin büyük bir gayret ve fedakârlıkla yapmakta olduğu takip, kesin ve seri bir sonuç vaat etmiyordu. Sason bölgesini dört taraftan kavrayıcı bir şekilde tarayarak, harekâtı daha seri ve kolay sona erdirmek için müfrezeye daha bir tabur verilmesi ve bu taburun Mutki üzerinden güneye doğru sevkı gerekiyordu. Aksi halde yasak bölgede mevcut iki taburla sadece güneyden itici bir şekilde yapılacak harekâtın, çok zaman ve masrafı gerektireceği gibi kesin bir sonuç vaat etmeyeceği de tabî idi. Bu nedenle Erçiş'teki Seyyar Jandarma Taburunun piyade bölüklerinin Mutki'ye getirilerek müfreze emrine verilmesi, jandarma süvari bölüğünün de güvenlik ve asayiş için Erçiş'te bırakılması uygun olacaktı. 11. Seyyar Jandarma Taburunun da katılmasından sonra takip müfrezesinin 12 Temmuz 1937 durumu şöyle idi:

7. Seyyar Jandarma Taburu, Mükedar, Hov, Küsküt bölgesinde;

10. Seyyar Jandarma Taburu, Rezi, Çirto, Silent bölgesinde;

11. Seyyar Jandarma Taburu, Kerho bölgesinde, tenkil ve tahrip görevlerine devam etmekte idiler.

11. Seyyar Jandarma Taburunun yasak bölgede tenkil harekâtına katılmasından sonra en arızalı ve sarp yerlere sıkıştırılan eşkıyanın son kısımlarının da imha edilmesi maksadı ile tenkil hareketine azamî şiddet ve hız verilmişti. Gördükleri fazla baskıdan umutsuz olarak mukavemetleri kırılan eşkıya karşısında tenkil işinin bir an önce sona erdirilmesi ve harekâtın bundan sonraki oluş tarzı üzerinde yerinde inceleme yapmak üzere 2. Tümen Komutanı Hazo'ya gönderildi.

Genelkurmay Başkanlığı da harekâtın en kısa zamanda bitirilmesi isteğinde idi. Bu maksatla müfrezenin iki havanla takviyesini ve Diyarbakır'daki hava birliklerinin de harekâta katılmasını uygun bulmuştu.

Seyyar jandarma taburlarının son derece azim ve fedakârlıkla yürüttükleri takip ve tenkil harekâtında, çeşitli istikametlerde eşkıya pusuya düşürülmekte, yer yer oldukça zayıya mal olan çarpışmalar yapılmakta ve bazen de küçük müfrezeler eşkıyanın baskınına uğramakta idiler.

Bütün gayretlere rağmen yapılan işten sonuç alınamamasının pek tabii ki nedenleri vardı. Şöyle ki:

Harekâta katılan ve tüfek mevcutları 200 kadar olan jandarma taburlarının yolsuz, geriden ulaştırması dar ve uçurumlu patikaya münhasır en sarp araziden müteşekkil bu geniş bölgede birbirinden uzak muhtelif gruplar halinde bulunan eşkıyayı tamamen kuşatarak bir arada sıkıştırmak ve imha etmek olanağı yoktu. Herhangi bir gruba yöneltildiği zaman diğer eşkıya gruplarının yanlardan ve açıklardan tecavüzlerini menedecek tertipleri almak, ekseriya 15-20 km. uzunluğunda olan iâşe merkezleri ile kıta arasındaki ikmal yolunu eşkıyanın pusu ve baskınlarına karşı korumak için kuvvet ayırdıktan sonra fiilen harekete geçilecek çok az kuvvet kalmakta idi. Buna rağmen müfrezenin taarruzları ve birbiri ardı sıra uğradıkları darbeler ve tahribat karşısında cesaret ve moralleri kırılan eşkıya, mukavemet etmeyerek derhal dağılıp yalçın dağlara gizlenmekte idiler. Mevcut kuvvet, daha geniş bir bölgede ve geniş ölçüde kuşatma hareketine elverişli olmadığı için toptan imhaları mümkün olmadığına göre, muhtelif çarpışmalarla üçer beşer imhalarına çalışmakta idi. Böyle olmakla beraber her ölenin yanında silâhsız bir iki ihtiyat bulunduğu için de silâhlı miktarları eksilmemiş oluyordu.

Son günlerde müfrezenin uğradığı zayıyat, her varlığını yitirmiş, umutsuzluktan can havliyle direnmeye karar vermiş ve aç kalmış durumda olan eşkıyanın, ikmal yolları üzerinde kuvvetli güvenlik tertibatına rağmen erzak kafilelerine saldırmasından ve en ilerdeki emniyet kademelerine yaptıkları anı ateşler üzerine, gerideki kademelerin yetişmesi halinde hemen savaşmalarından ileri gelmiştir.

Bu nedenle; acele olarak, önce seyyar jandarma taburlarının 400 tüfeğe çıkarılması ve bir bölükte en az iki olacak şekilde subay ikmaline zorunluluk vardır. Ayrıca, bu bölgede öteden beri yapılmış olan büyük ve küçük hareketlerde daima nizamiye kıtalarının bulunması, gerek eş-

kıya ve gerekse taraftarları ile halk üzerinde yıldırıcı bir etki yapmış büyükçe bir tenkil işi yalnız jandarmaya bırakıldığı zaman, eşkıya takibi ve sonuçlandırılması hususunda bir kesinlik olmadığı his ve kanısı, bu asiler üzerinde de yer etmişti. Bu itibarla Sason bölgesinde bulunan jandarma kuvvetlerinin bölgenin önem ve genişliği ile orantılı olmaması ve yukarıda belirtilen nedenler dolayısıyla bu işin kısa zamanda bitirilmesi için bir nizamiye alayının bu harekâta katılması faydalı olacaktı. Bu bakımdan 7. Kolordu; ağustos sonunda eğitimini tamamlayarak muharebe kudret ve yeteneğini kazanacak olan 18. Piyade Alayını bu işe memur ederek 1 Eylül 1937'den 1 Ekim 1937 sonuna kadar yapılacak tenkil harekâtı ile bölgeyi asilerden temizlemeyi uygun mütalaa etmekte idi. Keza, Kolordu Komutanlığı bu harekâtın 2. Tüme verilmesini ve enerjik bir tugay komutanı veya Van Hudut Komutanı emrinde sevk ve idaresini düşünmüştü. Bu fikir Genelkurmay Başkanlığınca da benimsenmiş olduğu için, seyyar jandarma taburlarının mevcutları artırılarak yalnız bu taburlarla veya bu taburların 18. Piyade Alayı ile takviyesi sureti ile yapılacak harekâtın cereyan tarzı hakkındaki soruya, 7. Kolordu Komutanlığının hazırladığı plan şöyle idi:

Yalnız seyyar taburla yapılacak harekât kesin sonuç vaat edemeyeceği için 18. Piyade Alayı ile takviyesi sureti ile yapılacak harekâta:

7. ve 10. Seyyar Jandarma Taburları (süvari bölükleri hariç). Asi bölgesinde toplanarak Arziyo dağı tepeler hattının iki tarafından doğu istikametinde ilerleyecek;

11. Seyyar Jandarma Taburu, Herük, Sirtut bölgesinden ve Gazan deresini, doğu ve batıdan ilerleteceği kuvvetlerle ahenkli olmak üzere kuzeye geçerek Arziyo dağına ilerleyecek;

18. Alay, bir taburuyla şakilerin doğu ve güneydoğu istikametlerinde sık ormanlık bölgeye sıvışmalarını menetmek ve bu civarı baskı altında tutmak üzere Silent, Kerho bölgesinde toplanacak, büyük kısmı ile Arziyo dağının kuzey ve güney yamaçları ile batı yamaçlarından ilerleyecek.

Siirt Piyade Alayından tertip edilecek iki küçük müfreme, yasak bölgeye giriş çıkışları önlemek üzere Hazo ve Melefan'da bulundurulacak;

7. Seyyar Jandarma Taburu Süvari Bölüğü, taburunun geri yolunu emniyete almak ve gereğinde Harbak, Halılan bölgesini baskılamak üzere Hov bölgesinde toplanacak;

10. Seyyar Jandarma Taburu Süvari Bölüğü de, Kerho-Melefan yolunun emniyetine ve bir kısmı ile de seyyar jandarma taburları ile 18. Alay arasında irtibat kurmaya ve aradaki boşluğu kapamaya tahsis edilecek.

Bu plan, eşkıyanın o günkü durumuna göre yapılmıştı. Sonradan 7. Kolordu planda bazı değişiklik yapmış ve Genelkurmay Başkanlığına da arz etmişti.

Yapılan değişikliğe göre:

Seyyar Jandarma Taburlarından biri Arziyo dağının batısından doğu istikametinde taarruz ederken, diğer bir seyyar tabur, emrinde bulunduracağı tek top ve havanla bu harekâtı Asi bölgesinden destekleyecek;

Seyyar Jandarma Taburlarından üçüncüsü Hov bölgesinden ilerleyip Küsküt bölgesinde bulunarak şakilerin Arziyo'dan Küsküt deresi boyunca kuzeye kaçmalarını menetmek için gereken tıka ter-tiplerini alacak;

Siirt Piyade Alayından alınacak ve birer ağır makineli tüfekle takviyeli iki müfreze, bir süvari bölüğü ve bir havanla daha takviye edilerek Dilbi ve Herük bölgesinden eşkıyanın Malaşeref bölgesine sıvışması önlenecek.

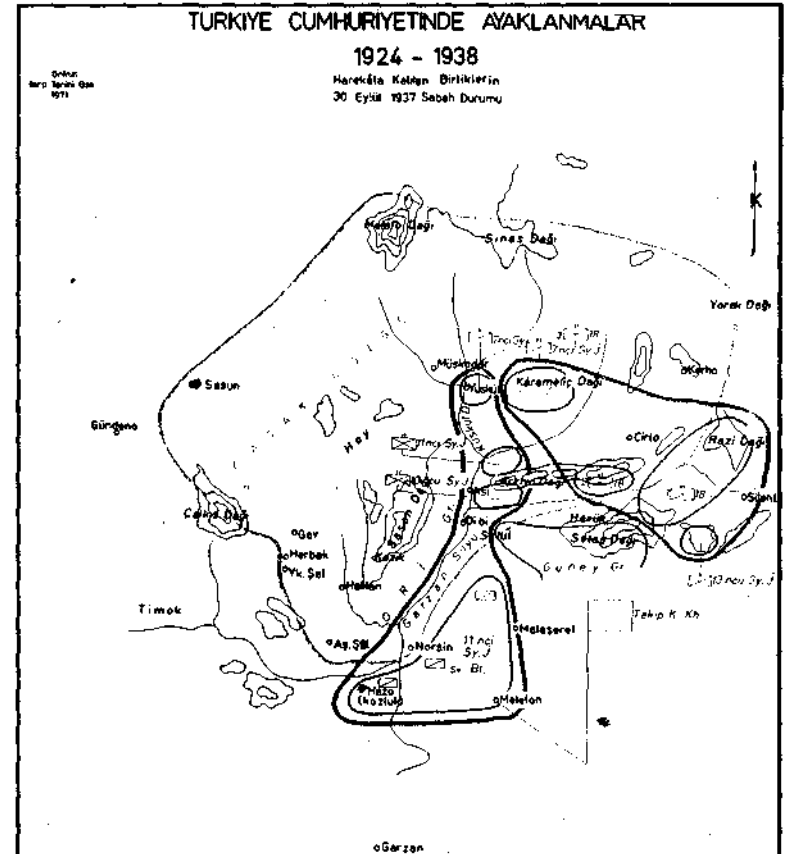
18. Alay bir taburu ile Arziyo dağı doğusundan batı doğrultusunda taarruz ederken, alayın diğer taburu bu taarruzu top ve makineli tüfek ateşi ile Rezi dağı-Silent hattından himaye edecek. Alayın üçüncü taburu Bitlis'ten verilecek tek topla takviyeli olarak Şinas dağı tepeler hattından ve Kerho deresi batısından güney ve güneybatıya doğru yöneltilerek Arziyo dağından kuzeye kaçması muhtemel eşkıyayı, tepeler hattını ve Altır deresini geriden tıkaamak suretiyle önleyecek;

Süvari bölükleri, Hov'dan ilerleyecek, seyyar jandarma taburunun geri irtibatını da gözönünde tutmak şartı ile tümence istenildiği şekilde kullanılacaktır.

Harekâtın asıl hedefi, Abdurrahman Yunus'un bulunduğu Arziyo dağı idi. Bu doğrultuda ve batıdan bu bölgeye giriş harekâtının 20/21

Eylül 1937 gecesi saat 20.00'de başlaması kararlaştırılmıştı. Kararlaştırılan günde başlayan harekâtta, 18. Alaydan mürekkep Kuzey Grubunun 3. Taburu, Çirto, Altır; 1. Taburu, Kerho civarını; seyyar jandarma taburlarından mürekkep Batı Grubu, Asi ve Küsküt civarını ele geçirdiler. 18. Alayın 2. Taburu Rezi dağı, Selaş dağı hattında bulunmaktaydı.

Harekâta katılan birliklerin 30 Eylül 1937 sabah durumu şöyle idi (Kroki; 15):

Kuzey Grubu:

18. Alayın 3. Taburu ile 7. Seyyar Jandarma Taburu: Karameliç dağında.

18. Alayın 2. Taburu: Arziyo dağının doğu kısmının güney yamaçlarında.

18. Alayın 1. Taburu: Rezi dağı, Selaş dağı kuzey ve doğu yüzü hattında.

13. Seyyar Jandarma Bölüğü: 1944 rakımlı Küçük Selaş dağında.

Güney Grubu: Büyük Selaş dağı-Sirtut hattında

Batı Grubu

10. Seyyar Jandarma Taburu: Arziyo'nun batı kısmının güney yamaçlarında.

11. Seyyar Taburu: Arziyo dağının batı kısmının kuzey yamaçlarında.

7. Seyyar Jandarma Taburu Süvari Bölüğü: Küsküt bölgesinde.

11. Seyyar Jandarma Taburu Süvari Bölüğü: Hazo ve Melefan bölgesinde, yasak bölgenin dış kenarında müteaddit karakollar halinde.

Takip Komutanlığı muharebe idare yeri: Büyük ve Küçük Selaş dağları boyun noktasında

Karargâhı: Melefan'da

Birlikler, bölgelerinde yaptıkları tarama ve baskınlarda eşkiyaya hayli zayıf verdirdiler. 7. Kolordu Komutanlığı 5 Ekim 1937'de üst kademelere verdiği raporda:

"1. Kış mevsiminin Sason bölgesinde erken başlaması dolayısıyla büyük zorluk ve hastalıklar baş göstermesi bakımından Kolorduca Sason tedip hareketine zarurî olarak en geç ekim ayı içinde son verilecektir.

2. Esasen harekât başlayalı beri asi bölge halkından 135 kişi imha ve 83 kişi diri olarak elde edilmek suretiyle cem'an 218 kişi bölgeden kaldırılmış ve Kolordunun tahminine göre bir kısım eşkiya ve halk, Arziyo ve Karameliç dağlarında gizlenmiş ve kısmen de muhtemelen Malato dağından güneye inen derelere çekilmiştir.

3. Asi bölge halkı geri kalanının da en kısa bir zamanda ele geçirilmesi maksadı ile bundan sonraki harekâtın şu şekilde tertip ve uy-

gulanması tümene bildirilmiştir:

a. 18. Alay, Arziyo ve Karameliç dağlarını taramaya devam ederek, bu bölge temizliğini tamamlayacak ve 1. Alayın 3. Taburu Maluşeref bölgesini tarayacaktır.

b. Seyyar jandarma taburları Asi, Küsküt, Hov bölgesi ile Malatya dağından güneye inen dereleri ve bundan sonra Harbak-Halilan bölgesini tarayarak Hazo bölgesine gelecektir.

c. Seyyar taburlardan bir veya iki süvari bölüğü bir komuta altında birleştirilerek Şigo bölgesine kaçması muhtemel şakileri yakalamak üzere sevk edilecektir.

4. Bu harekât en kısa bir zamanda ikmal edilerek, kıtaların kış ordugâhına çekilmeleri emri ayrıca verilecektir" denmekte idi.

Bu yeni tertibi alan birlikler Kolordunun isteğine uygun şekilde yaptıkları tarama harekâtında, eşkiyaya yeniden çok sayıda ölü ve yaralı verdirmiş, keza çok sayıda erkek, kadın ve çocuk esir almış ve yer yer yapılan çarpışmalarda kendilerinden de bir miktar şehit ve yaralı vermişlerdi.

Kasım 1937 başına kadar devam eden bu çetin mücadelede kesin sonuç alınmamış olmakla beraber mevsimin elverişsizliği ve birliklerin yorgun düşmüş olmaları nedeniyle harekâta son verilmesi gerekiyordu. Bu maksatla birliklere, gamizonlarına dönme emri verildi. Bu yıl ekim ayına kadar yapılan harekâtta; jandarmadan 38 şehit, 57 yaralı, nizamiye birliklerinden 3 şehit, 5 yaralı, halktan 7 şehit, 10 yaralı verilmiş, 17 hayvan ölmüş, 7 hayvan yaralanmış, 8 tüfek ve 40 mermi kaybolmuştu. Eşkiyadan da; 273 ölü, 52 yaralı verdirilmiş, 283 kişi yakalanmış, 748 kişi kendiliğinden teslim olmuş ve bu arada 39 tüfek ve 140 mermi toplanmıştı.

Sonuç olarak, Sason bölgesinde üç yıldan beri muhtelif kuvvet ve tertiplerle yapılmış olan ve henüz kesin bir sonuca bağlanmamış bulunan harekât, devlete oldukça pahalıya mal olmuş bulunmakta idi.

Sason'un Islahat Programı:

İçişleri Bakanlığının 27 Ekim 1937'de 7 nci Kolordu ile 1 nci Genel Müfettişliğin de teklif ve mütalaalarını almak suretiyle Başbakanlığa sunduğu raporda özetle şöyle denilmekte idi:

"Askeri Tedbirler":

Yasak bölgenin iç ve dışında 15 karakolun açılması ve bu suretle genel kadroya 300 kişilik bir jandarma kadrosunun ilâvesi gerekir. Ayrıca, gerek yasak bölgeyi baskı altında bulundurmak ve gerek Siirt, Bitlis ve Diyarbakır'daki ordu birlikleri arasında bir nevi garnizon irtibatı yapmak ve özellikle Siirt ilinin şekavet ve asayiş durumu göz önüne alınarak bu ilde şekavetleri devam eden Suffumihi, Abdülkuddüs, Arınçlı Maze, Bakıtlı Reşo, Zivikli Hacı İbrahim ve bunlara benzer çetelerin hareket ve faaliyetlerinde, vilâyetlerin jandarma kuvvetlerine gereğinde yardımda bulunmak gayesi ile Sason bölgesindeki seyyar jandarma taburlarından bir taburun Hazo'da, diğer bir taburun da Ziyaret mevkiinde bulundurulması faydalıdır. Bu taburlar yaz ve kış, yasak bölgede takip ve baskın hareketlerine muktedir olabilecekleri gibi Bitlis, Siirt ve Diyarbakır ana yollarında güvenliğin kurulması ve herhangi bir şekavet olayında sabit jandarmanın çabuk takviyesi bakımından da etkili olacaktır.

Erciş mıntokasının Zeylan bölgesine komşu olması ve bölgede başka ordu birliklerinin de mevcut olmaması nedeniyle, 11 nci Seyar Jandarma Taburunun asıl garnizonu olan Erciş'e iadesi gerekir.

İdari Tedbirler:

Sason ilçesi dahilinde hükümet otoritesini yakından tanıtmak ve hükümeti temsil işini yetkili idare amirlerine vermiş olmak için Hazo ve Ziyaret'te birer ilçe ve Sason bölgesinde Timok, Celâli mevkilerinde ve yasak bölge halkını kuzeyde Muş'a bağlayan Kanbırım dağı bölgesinde, Mutkinin Merment mevkiinde birer de bucak teşkili suretiyle alınacak idarî tedbirlerin bu bölge için etkili ve faydalı olacağı şüphesizdir. Bunlardan başka, bölgede bırakılacak kuvvet için garnizon yapılması, ulaşım ve güvenliği sağlamak için bazı yolların ve köprülerin yapılması ve onarımı da zorunludur.

Sonuç:

Sason yasak bölgesi halkının tekrar canlanmalarına, etrafa saldırmalarına, ülkenin içinden ve dışından gelecek her türlü zararlı kişiler ve propogandaların bu bölgede yer bulmasına meydan vermemek

ve esaslı bir güvenlik durumu elde etmek için, şimdiye kadar yapılan harekâtın ve alınan tedbirlerin verdiği tecrübelerle göre, lüzum gösterilen askerî ve idarî tedbirlerin alınması gerekir. Bu tedbirlerin alınması geciktirildi takdirde, Sason durumunu hedef güden Şeyh Sait'in kardeşi Şeyh Abdurrahim idaresindeki çetenin ülke içine girişine benzer olayların vukuunu beklemek lazımdır. Nitekim bu şerir, güneyden aldığı talimat ile Kulp ve Sason bölgelerine girmek ve buralarda bulacağı yardım ve kuvvetle daha geniş ölçüde bir hakete girişmek gayesi ile hududu aşmış ve fakat jandarmanın uyanıklığı sayesinde hareketi gelişmeden çete imha edilmiştir.

Bu itibarladır ki, bu gün yasak bölgede nihayet 100 silahlı şaki vardır diye bu kadar fazla masraf neden ihtiyar edilmiş mütalaasına, ileride karşılaşılması muhtemel değil, muhakkak olan durum dolayısı ile de yer verilemez.

Bu gün alınması düşünülen tedbirler günün durumuna göre değil, geçmişteki benzerlerine göre büyümesi muhtemel ve önlenmesi bizi daha çok uğraştıracak olan kötü durumların doğmasına olanak vermemek içindir.

Bu bakımdan gerekli tahsisatın 1 nci Genel Müfettişlik emrine verilmesi hususunu yüksek takdirlerine arz ederim."

Başbakanlık da bu mütalaaya katıldı ve gereği buna göre yapıldı.

ALTINCI BÖLÜM

**AĞRI AYAKLANMALARI
VE BASTIRILMALARI**

A. GENEL DURUM:

1. Ayaklanma Bölgesi:

Ağrı ayaklanmalarına sahne olan bölge; genellikle Şihlisyu ve gölünün kuzeyi - Çengel geçidi doğusu - Eski Korhan - Ahuri kuzeyi - İran sınırı ile çevrelenmiştir.

2. Arazinin Doğal Yapısı ve Harekâta Etkisi:

Büyük Ağrı Dağı: Türk - İran ve Türk - Sovyet Rusya sınırları hemen yakınında, Aras vadisi güneyinde olup Türkiye'nin en yüksek dağıdır. (5156 metre). Güneybatı'sındaki Beyazıt ovasından 3100, kuzeyindeki Aras vadisi tabanında 4400 metre kadar yüksektir.

Eski ve sönmüş bir volkan olan bu dağ doruğunun 3900 - 4000 metreden yukarısı her zaman karlıdır ve canlı hayvan bulunmaz. Böyle olmakla beraber püskürük kayalar suyu derinlere sızdırdığı için, yamaç ve eteklerde kaynak azdır. Başlıcaları Serdarbulak'ta 2300 yükseklikteki kaynak ile Yakup kaynağıdır. Genellikle bu kaynaklar su ihtiyacını karşılayacak yeterlikte değildir.

Vaktiyle Ağrı dağının 2500 - 3200 rakımları arası ormanlık iken, zamanla tahribe uğradığı için, bugün sadece ardıç, huş ağaçları ve bazı çalılıklara rastlanır. Sürülerin yayılmasına elverişli otlaklar yamaçlardadır.

Bu dağa çıkış için en uygun olay ay ağustostur. Çıkış hayli güçtür. Bu güçlük sarplıktan ziyade dağ hastalıklarından doğar. Sarplıktan doğan güçlük, özellikle 4000 metreden sonra hayli çoğalır; 5000 metreden sonra ise hemen hemen imkânsız bir hâl alır. Doruktaki kayalar, gündüzleri korkunç sesler çıkararak parçalanır ve aşağı yuvarlanırlar. Dağcılıkla ünsiyeti olmayanlar için, buna benzer insana dehşet verici doğal olaylar olur. Bu bakımdan bu özelliklere alışık olmak lazımdır.

Elverişli havalarda doruğun görüş alanı çok geniştir. Buradan Ser-

darbulak geçidine iniş yarım gün sürer.

Küçük Ağrı Dağı; Büyük Ağrı'dan Serdarbulak geçidi ile ayrılır. 3916 metre yüksekliğinde püskürtük bir dağdır. Üzerindeki huş ağaçları eski ormanlardan kalan son izlerdir.

Büyük Ağrı ve Küçük Ağrı'nın Türk sınırı içerisindeki parçası genellikle bölgenin en arızalı kısmı olup kâmilten kayalık ve susuz olduğu için harekâta elverişli değildir. Küçük Ağrı'nın İran dahilindeki kısmı ise nispeten az arızalıdır. Herhangi bir tedip harekâtı yapılması halinde asiler, aile, eşya ve hayvanlarını o tarafa geçirerek Dombat vadisi güneyindeki İran köylerinde barındırabilirler. Ötedenberi asayışı ihlâl eden Ağrı eşkiyası, bu bölgenin özellikle Küçük Ağrı ile Şih-lisuyu ve gölü arasındaki kısımda yoğunudur.

3. Ayaklanmaların Genel Sebebi:-

Genellikle çapulculuk niteliğinde vaki bir çok eşkiya hareketleri arasında, üç ayrı tarihte ve ordu birlikleri ile tedip ve tenkiline lüzum görülen ayaklanma hareketleri olmuş ve bunların hemen hepsi Kürt özerkliği adı altında yabancı propogandaları ile Türkiye'ye gaile çıkarmak maksadını gütmüştür.

B. BİRİNCİ AĞRI HAREKÂTI

(16 Mayıs - 17 Haziran 1926):

1. Ayaklanmanın Sebebi ve ilk Bastırma Harekâtı (Kroki: 16):

Mayıs 1926 başlarında Yusuf Taşo ve avanesinden müteşekkil eşkiya Beyazıt'ın Muson bucağına bağlı Kalecik köyünden bir miktar hayvan çalarak Ağrı Dağı'na götürmüştü. Görünürde çapulculuk niteliğinde olan bu hareketin tedibine Beyazıt'a gelmiş bulunan 28 nci Alay memur edilmişti. 16 Mayıs 1926'da Beyazıt'tan hareket eden alay, ilkin asileri yanıltmak maksadı ile doğuya doğru ilerlemiş ve Zarova ile Aşağı Demirkapı arasında bir gösteriş hareketi yaparak asileri bu bölgeye çekmişti. Aynı günün akşamı saat 08.00'den itibaren de uzun bir gece yürüyüşü ile Şihli üzerinden Hamzakent bölgesine gelmiş ve buradan Ağrı dağına çıkarak asilerin bulunduğu bölgeye hâkim tepelere varmıştı.

Alay, 17 Mayıs 1926 saat 09.00'da karşısında bulunan asilere taarruza başlamış, fakat tam bu sırada yukarı Demirkapı bölgesinde bulunan asi kuvvet de yetişerek alayın taarruz ettiği gruba katılmıştı. Muharebenin devamı sırasında alay, sol yandan (serdarbulak ve Gevgeve istikametinden) gelen İran'ın Sakanlı ve Kızılbaş aşiretlerinden mürekkep kuvvetli bi asi grubunun yan ve geriden açtığı ateşe maruz kalmıştı. Bu güç durum içinde altı saat kadar süren çarpışmadan sonra alay saat 15.00'ten itibaren çekilmeye başlamış ve gece yarısına doğru perişan bir halde Beyazıt'a gelmişti. Alayın gerçekte birkaç avuç asi karşısında başarısızlığının sebepleri şunlardı:

Alay Komutanı kendiliğinden, harekettten önce Beyazıt Hudut Subayı aracılığı ile İran Hudut Subayına, yakında Ağrı dağında bir hareket yapılacağını ve İran'ın bundan kuşkulanmamasını bildirdiği için, gereken baskın sağlanamadı.

Beyazıt Valiliği, asilerin başı olan Bro Hasotelli'ye; Ağrı dağındaki asilerin teslim olmaları ve boşu boşuna kan dökülmemesi me- alinde yazdığı mektuba asi lider, alay Beyazıt'a çekildiği ve kendisine üç gün mühlet verildiği takdirde avenesiyle birlikte teslim olacağını bildirdiği halde, Alay Komutanı bu mektuba, yarın taarruz edileceği cevabını vermiştir. Bu hâl, murabeyi zorunlu kılmakla beraber asilerin hunharca direnmelerine ve sonunda alayı perişan etmelerine sebep oldu.

Diğer bir hata da; Alay Komutanı Ağrı dağındaki köylülerden birkaç Kürt'ü güvenilir zannederek karargâhında bulundurmuş ve hatta bunlarla birkaç kez Bro Hasotelli'ye haber göndermiş ve bunların kılavuzluğundan faydalanmıştı. Oysa, bunlar asilere casusluk ettikleri için, alay bu feci akıbete uğramış oldu.

Bu taarruzun tertip ve yapılışında sevk ve idare hatası da yapılmıştı. Şöyle ki; taarruzdan önce 2. Tabur Komutanı ile alay karargâhında bulunan bir jandarma subayı sol yandaki tepenin Gevgeve bölgesine karşı tutulmasını teklif etmişlerdi. Alay Komutanı elinde üç ihtiyat bölüğü olduğu halde bu öneriye kulak asmadı ve sonunda bu tepe Lizgi ve avenesi tarafından ele geçirildiği için cephede muharebe eden 2. Tabur, bu tepeden açılan yan ve geri ateşlerinin etkisi altında kaldı. Keza, taarruz sırasında Alay Komutanı, elindeki ihtiyatları manga manga şuraya buraya dağıttığı için asilerin kuşatılmasına etkili olamadı.

Neticede, geri çekilmede dahi intizam sağlanamadı ve bütün harekât ast komutanların şahsi teşebbüsleri ile yapılmış oldu. Tabiidir ki, affedilemez bu hatalar dolayısıyla feci bir başarısızlığa sebebiyet veren Alay Komutanı derhal görevinden alındı ve Harp Divanına ve- rilmek üzere Sarıkamış'a gönderildi.

Bu harekâta iki top, birçok hayvan, eşya ve gereç asilerin eline geçmişti. Vaki olan olayları ve durumun nezaketini dikkate alan 3. Ordu Müfettişliği Ağrı bölgesindeki ayaklanma hareketlerinin sonunu almak maksadı ile yeni bir tedip harekâtı planlamış ve bu planını 13 Haziran 1926'da Genelkurmay Başkanlığı'na da arz etmişti.

2. Tedip Harekâtı Planı:

3. Ordu Müfettişliğinin kesin tedip harekâtı hakkındaki planı özetle şöyle idi:

Ağrı ayaklanmasının esaslı bir surette tedibine 16 Haziran 1926'da başlanacaktı. Hazırlık buna göre yapılmakta idi.

Harekât için ayrılan kuvvetler şunlardı:

Harekâta; 17. Alayın 1., 2. Taburları, 34. Alayın 1., 2. Taburları, altı top, Kolordu Süvari Alayı ve Beyazıt jandarmaları ile Beyazıt Hudut Bölüğü, Iğdır Hudut Taburunun bir piyade bölüğü ve makineli tüfekleri katılacaktı.

28. Alayın 1., 2. Taburları da oldukça toparlanmış olmaları, subay ve erlerin evvelki başarısızlığın acısını çıkarmak isteğinde bulunmaları dolayısıyla bunlar da harekâta katılacaklardı.

Harekât şu suretle yapılacaktı:

Bizzat tümen komutanı emrinde olan beş piyade taburu ve bir bataryadan mürekkep büyükçe bir kısım, bir gece yürüyüşü ile ilkin doğu bölgesine gelerek iki kolla baskın tarzında Gevgeve istikametinde ilerleyeceklerdi.

Aynı zamanda, Kolordu Süvari Alayı, Beyazıt Hudut Bölüğü ve mahalli jandarmalar da bir gece yürüyüşü ile Hallaç bölgesinde toplanarak Demirkapı bölgesinden kuzeye doğru gösteriş hareketi yapacaklar ve bu gösteriş sırasında doğu yanı da emniyete almış olacaklardı.

Tümenin Tugay Komutanı, emrinde Karaköse'deki 17. Alayın 2. Taburu ile Beyazıt'taki topçudan bir top olmak üzere 11 Haziran 1926'da Iğdır'da bulunacak ve buradaki hudut kotalarını da emrine alarak 13 Haziranı istirahatle geçirecek ve 14 Haziranda Tazekent bölgesine, 15 Haziranda Ahuri bölgesine giderek 16 Haziranda büyük kısmın harekâtı ile aynı zamanda başlamak üzere Serdarbulak bölgesine karşı gösteriş harekâtı yapacaktı. Bu müfreze aynı zamanda İran'a karşı olan yanı da örtmek ve temin etmek sureti ile İran aşiretlerinin harekâta katılmalarına mani olacaktı.

Tayyareler de taarruz günü harekâta katılmakla beraber 14 Haziran 1926'dan itibaren keşif maksadı ile Beyazıt bölgesinde uçacaklardı.

3. Harekât:

Şimdiye kadar alınan bilgilere göre asilerin durumu şöyle idi:

200 kişilik bir grup, Poti Ağıl ve Demirkapı bölgesinde;

100 kişilik bir grup, Serdarbulak bölgesinde;

50 kişilik bir grup, Bulakbaşı bölgesinde;

400 kişilik bir grup, Küçük Ağır Dağı bölgesinde;

400 kişilik bir grup, Dere doğusunda.

Gerçekte de harekâtla görevlendirilen 9. Tümenin, ordunun yaptığı plana uygun tedip harekâtı şöyle cereyan etmişti (Kroki: 17):

Tümenin büyük kısmı (beş piyade taburu, beş top) 15 Haziran 1926 saat 09.00'da Zengezor doğusundan hareket ederek Şihli, Celâl, Çevirme üzerinden sessizce Ağır dağına karlı etekleri doğrultusunda ilerledi.

16 Haziran 1926 saat 05.15'te 2415 rakımlı tepenin takriben 4-4.5 km. güneyindeki kayalık bölgede bulunan ve gözetlemeye memur olduğu tahmin edilen 20-25 kişilik asi kuvvet, yürüyüş koluna yandan ateşe başladı. Buna karşı sağ yan korunmak suretiyle yürüyüş kolu, Ağır dağına asilere hâkim olan mevkiilerini ilk iş olarak işgal etmek üzere mukabele etmeden ve ara vermeden yürüyüşüne devam ediyordu. Maksat; Serdarbulak civarında bulunduğu önceden haber alınan Kerki ve Kızılbaş kuvvetleri gelmeden Büyük Ağır güneydoğu eteklerinde 1852 rakımlı tepeyi ve bunun güneydoğusundaki tepeleri işgal ederek Iğdır Müfrezesi ile irtibat yapmak ve buradan asi kuvvetlerin üzerine ve gerilerine atılmaktı.

Asilerin de, bu hâkim noktaları daha önce işgal için cephedeki ateşi zayıflatarak tedricen kuzeydoğuya doğru kaydıkları görülmüyordu. Bununla beraber 34. Alayın bu pek arızalı bölgede gösterdiği tahammül neticesinde bu tepeler, asilerden önce işgal edildi.

Bu sırada durum şöyle idi:

28. Alayın bir taburu, 1852 rakımlı tepede, 34. Alay bunun 1 km. güneydoğusundaki tepede;

17. Alayın 1. Taburu, şınayder dağ bataryası ve tümen karargâhı, 2415 rakımlı tepenin 3 km. güneyinde;

28. Alayın 2. Taburu ve krup dağ topu, tümen karargâhının 700 metre kadar güneybatısında.

Bu bölge, ilk iş olarak işgal edilmekle, asilerin bulunduğu kayalık kısımlara tamamen hâkim olunmuştu. Asker yorgun olduğu için burada bir süre istirahat verildikten sonra 34. Alay, bulunduğu hatta, tümenin sol yanını korumaya ve 28. Alay güneye doğru asiler üzerine tarruza memur edildi. Bu hâkim noktaların işgali ve bataryanın yüksekte ateşi, asilerin morali üzerine önemli surette etki yapmıştı. Asilerin elinde olan yerlerden 28. Alaya gelen ateş pek mahduttu.

Asilerin, kesin savunmadan vazgeçerek çekilmekte olan sürülerini ve eşyalarını himaye için vakit kazanmak maksadını güttükleri anlaşılmıştı. Pek hafif ateş karşısında ve fakat fevkalâde arızalı ve kayalık araziye tarayarak ilerleyen 28. Alay, 16 Haziran 1926 akşama doğru Ağır Dağı'nın zirvesinden güneye doğru uzanan 2415 rakımlı tepenin 9 km. güneyinde bulunan yeşil tepeyi işgal etmiş bulunuyordu. Bu esnada Tuygay Komutanı emrindeki müfrez, 16 Haziran 1926 akşamı Küçük Ağır'ın batı eteklerinde idi. 17 Haziran sabahından itibaren 34. Alay da bulunduğu bölgeden güneye doğru olan kısımları tarayarak, 17 Haziran 1926'da topluca Çiftlikte ikamet etti. Çarpışma sırasında asilerden fazla tüfek ateşi gelmemişti. Hâkimiyetin kıtalarımız tarafından elde edilmiş bulunması, asilerin moralini fena halde sarsmış ve kurtuluşu kaçmakta bulmuşlardı.

Küçük Ağır dağına hemen güneyinden geçen yol Tugay Müfrezesinin etkisi altında kalmış ve asiler çekilmelerini temin için 16/17 Haziran 1926'da Tugay Müfrezesine başarı ile tart edilen bir baskın da yapmışlardı. Ancak süvari alayının Çiftlik güneydoğusundaki sırtlarda kalarak, Yukarı Demirkapı doğrultusunda önemli bir faaliyet göstermemesi asilerin Yukarı Demirkapı civarında İran'a doğru kaçmalarını mümkün kılabilmıştır. 1000 metre mesafeden ve 12'lik kuvvetli dürbünlerle kendi kitalarımızı bile görmek mümkün olmayan arazide, asilerin arazilerini tayin, ancak gelen tüfek ateşleri ile kabil olabiliyordu ki bu ateşler de hiçbir zaman 100, hatta 50 tüfeğe bile çıkmamıştı. Taarruz sırasında Ağır dağındaki asi kuvvetin pek zayıf ve belki de yalnız Bro Hasotelli avanesine inhisar ettiği ve İran aşiretlerinin büyük kısmı ile bu bölgeden uzakta ve İran dahilinde bulunduğu veyahut muhtelif istikametlerden anı ve seri vurulan manevî darbenin etkisi ile asilerin çarpışmadan kaçınması muh-

temeldir.

Her halde harekâttan sonra Ağrı dağında bir tek asi kalmamış ve bunların hepsi İran'a kaçmış olmalıdır. Bu arada 17 Mayıs harekâtında asiler eline geçen silâhlar, teçhizat ve malzeme geri alınmış oldu.

Her ne kadar İran'da ve hududumuz dahilinde bulunan aşiretlerin İran ve Türkiye'ye karşı kendilerini savunmak için birleştikleri haber alınmışsa da, kıtalarımızın gizlice ve sûratle yaptığı harekât sonucunda vurulan seri manevî darbe, bunların birleşerek karşı koymasına olanak bırakmamış ve Bro Hasotelli avenesinin bu anî durum karşısında yalnız kalarak kesin mukavemetten kaçındığı anlaşılmış oldu.

Bu anî darbeden sonra asilerin, Ağrı dağına tekrar gelerek burada önemli kuvvetler halinde toplanmaları zayıf bir ihtimâldi.

Halen İran'da bulunan aşiretlerin Ağrı dağına geçmemeleri için İran hükümetince hudut üzerinde lüzumlu tedbirlerin alınması da gerekliydi. İran tarafından hudut kapatıldığı, yani İran kabilelerinin hududumuz dahiline girerek Bro Hasotelli'ye yardımları olanağı bertaraf edildiği takdirde ortada hiçbir önemli kuvvet ve endişe edilecek hiçbir durum kalmamış olacaktı.

YEDİNCİ BÖLÜM
**KOÇUŞAĞI AYAKLANMASI
VE
BASTIRILMASI
(7 Ekim-30 Ekim 1926)**

Yüzyıllar boyunca etrafındaki itaatli halka; zavallı köylülere her türlü zulüm ve işkence yapan, kasabaları dahi tehdit eden, hükümetin öğütlerini, ihtarlarını ve iyi muamelesini hiçbir suretle dinlemeyen ve devletin zayıf olduğu bir zamanı fırsat bilerek hükümete karşı silâhlı olarak ayaklanan ve vergi vermemek, vatan savunmasına katılmamak ve daha birçok karşı hareketler dolayısıyla hükümet, 19 Eylül 1926'da Dersim'in Koçuşığı aşiretini tedibe karar verdi ve bu harekâtın icrasına Elazığ ve Havalisi Komutanı Albay Mustafa (Muğlalı) memur edildi ve bu harekât için şu kuvvetler tahsis edildi:

10. alay

19. Alay (1., 3. Taburlar)

11. Alay

13. Alay (2., 3. Taburlar)

12. Alay (1., 2. Taburlar)

16. Alaydan iki mürettep bölük

Üç dağ bataryası

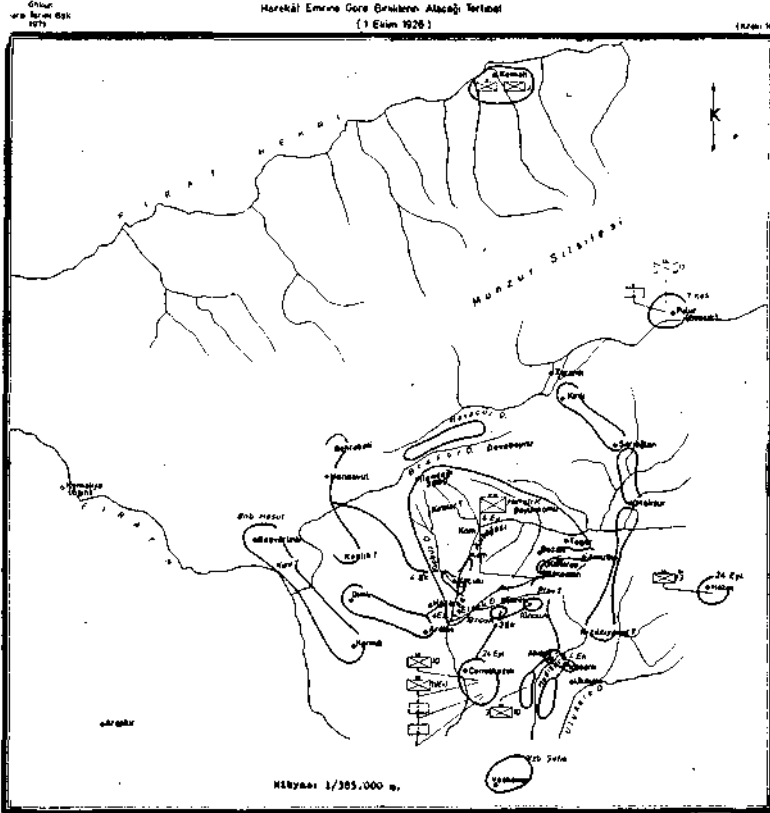
Havali Komutanının hazırlık emrine göre, 24 Eylül'e kadar yer değiştirecek birlikler yeni bölgelerine vardılar. Bütün hazırlıklar tam bir gizlilik içinde yapılyordu. Yapılacak harekâta hükümete bağlı aşiretlerin de katılmasını gözönüne alan Havali Komutanlığı, 24 Eylülde 19. Alaydan; Çemişkezek'in Koçuşığı bölgesindeki köylerin gönülleri ile daha güneyde bulunan Şavak aşiretinden milis teşkilâu meydana getirilmesini ve kurulacak teşkilât grupları başında jandarma subayı ve açık göz jandarma erbaşları bulundurulmasını istedi.

Çemişkezek'te toplanan birlikleri daha da takviye etmek lüzumunu gören Havali Komutanlığı, 10. Alayın Malatya'daki taburunu alayına ilâhak ettirmiş, ayrıca 16. Alaydan bir taburu da ihtiyat olmak üzere Çemişkezek'e göndermişti. Sonradan (1 Ekim 1926) bu tabur lağvedilerek kasabanın korunması için bir inzibat bölüğü teşkil edildi ve fazla kalan subayların 10. ve 19. Alaylara verildi. Bu arada, milis kuvvetler de teşkil edilmekte idi. Başvartanik ve Kermili bucaklarından

kurulan milis kuvvetin başına, taburu lağvedilen Binbaşı Mesut. Vas-
kovan bucağı ile Ova köylerinden teşkil edilen milis teşkilâtın başına
da Çemişkezek Jandarma Komutanı Yüzbaşı Şefik verildiler. Ha-
zırlıkların tamamlandığını gören Havalı Komutanlığı, 1 Ekim 1926'da
verdiği harekât emrinde (Kroki: 18):

**TÜRKİYE CUMHURİYETİNDE AYAKLANMALAR
1924-1938**

Harekât Emrine Göre Birliklerin Atacağı Yönelim
(1 Ekim 1926)

"1 Şimdiye kadar melunca hareketlere devam eden, canavarlığın
ve haydutluğun timsali olan Koçuşağı aşiretinin tedip ve tenkiline
kesin surette karar verilmiştir.

2. Bunlara karşı yapılacak harekâta ait tertibat şu suretle olacaktır:

a. Hükümet kuvvetleri ile birlikte bu harekâta katılma arzusunu
gösteren bir aşiret grubu, 3 Ekim 1926 akşamına kadar Koçuşağı böl-
gesi kuzeyinde Birasor deresiyle Havaçur deresi arasındaki sırtlarda;

b. Diğer bir aşiret grubu, aynı günün akşamına kadar Kırıkköy ile
Sarıoğlan köyü arasındaki bölgede;

c. Diğer bir aşiret grubu, aynı günde Sarıoğlan köyü (hariç) ile
Maksur köyü arasındaki bölgede;

d. Diğer bir aşiret grubu, aynı günün akşamına kadar Maksur köyü
(hariç) ile Kızıl Ziyaret tepesi arasındaki bölgede, toplanmış ola-
caktırlar.

e. Ulukale ve dolayındaki silâhlı Türk köylüleri ile halen Çe-
mişkezek'in güneyinde bulunan Şavak aşireti, aynı günde Hadişar de-
resi doğusundaki sırtlarda, 10. Alayın 3. Taburu bu derenin batı sırt-
larında;

f. Çemişkezek'in batı ve kuzeybatısındaki Türk köylerinden teşkil
edilecek milisler, kısmen mahallî jandarmanın katılması ile Dimli
köyü ile Ardike arasındaki bölgede;

g. Koçuşağı bölgesi batısında Çemişkezek, Kemaliye (Eğin) ve
Arapkir ilçelerine mensup milisler, Kemaliye, Arapkir jan-
darmalarının katılması ile ilkin aynı günün akşamına kadar Keklik
tepe, Mansavut, Behre Belli hattında bulunacaklardır.

h. Kemah jandarması ve Kemah'taki piyade bölüğü aynı günün ak-
şamından itibaren Munzur dağları üzerinde Kemah'a giden önemli is-
tikametlerin gözetlenmesi görevini yapmaya başlayacaktır.

i. Nizamî kıtalar ve dağ bataryaları aynı günün akşamına kadar Pi-
lavtepe bölgesine kadar ilerlemiş bulunacak ve yalnız bir bölük Çe-
mişkezek'in korunması için bırakılacaktır.

j. Nizamî kıtalar, aşiret grupları, Türk milisleri ve jandarmaları şu
suretle ayrılan bölgelerde toplandıktan sonra, 4 Ekim 1926 Pazartesi
günü fecirle beraber ilkin tayyare filosu faaliyete başlayacak ve tay-
yareye ait görevin bitiminde yani tayyarelerin çekilmesinden sonra,

aşiret grupları aynı zamanda kendilerine verilen istikametlerde taarruza geçecek ve Hadışar deresi doğu sırtlarındaki Türk milisleri ile Şavak aşireti, Ahdük, Perasenköylerindeki Koçuşaklara karşı taarruza başlayacak ve bunları tamamıyla tepeledikten sonra, milisler ile 10. Alayın 3. Taburu, Pilavtepe bölgesindeki büyük kısmın yanına doğru yaklaşacaktır.

k. Aşiret grupları tarafından yapılan bu taarruza yalnız topçu, Koçuşak köylerini ateş altında bulundurmak suretiyle katılacak, piyade kıtaları bu mezkûr gruplar tarafından yapılan taarruzun ciddiyetine tamamiyle kanaat hasıl oluncaya ve mücadele kanlı bir şekil alıncaya kadar her türlü ihtimale karşı bekleme durumunda bulunacaktır.

l. Dimli ve Ardike köyleri arasındaki milisler derhal Ardike civarındaki sırtlardan, Kekliktepe, Mansavut, Behre Belli hattında bulunan Kemaliye ve Arapkir ve kısmen Çemişkezek milisleri ile jandarmalar da bulundukları yerlerden süratle Ardike kuzeyinde ve Tagar deresi batısındaki sırtlara kadar ilerleyeceklerdir.

m. Milis erleri arasında bir yanlışlığa meydan vermemek üzere her milis erinin koluna bir bez sarılmış olacaktır. Yarın (4 Ekim 1926) sabahtan itibaren Pilavtepe bölgesinde bulunacağım" demekte idi.

Bu emre göre, 3 Ekimde Pilavtepe genel istikametinde hareket eden Çemişkezek Grubu keşif ve emniyet hususlarına son derece önem vermek suretiyle ilerlemekte idi. Büyük kısım saat 16.30'da Ekrek köyü güney sırtlarına varmıştı. Burada, arazi durumu bakımından bölge, verilen bir talimatla ikiye bölündü:

Pilavtepe bölgesinde: 10. Alay:

Ekrek bölgesine: 19. Alay... memur edildiler. Bu suretle birlikler, topçu desteğinde verilen ara hedeflere ilerlediler. Bu arada Amutka ve Kangros yönlerrindeki milis kuvvetler de harekete geçmiş, Amutka, Kangros ve civarındaki köyler bu milisler tarafından işgal edilerek yakılmıştı.

6 Ekim günü yapılacak harekât için tertibatta bazı değişiklikler yapıldı ve birlikler 5/6 Ekim gecesini şu suretle geçirdiler (Kroki: 19):

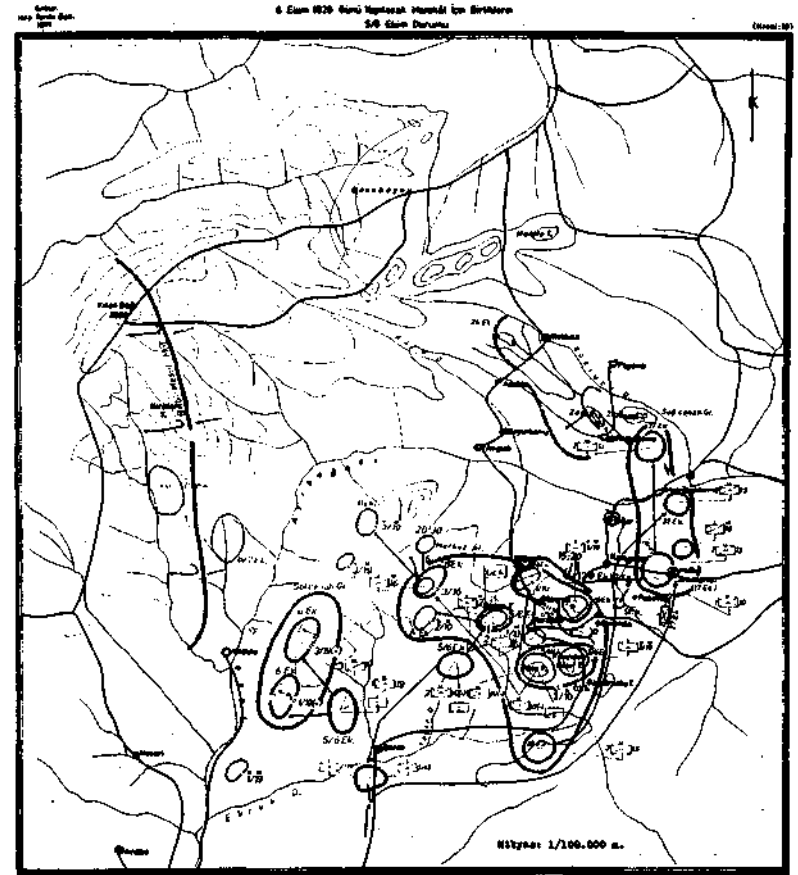
Pilavtepe Bölgesi:

10. Alayın 1. Taburu (bir bölük noksan),

TÜRKİYE CUMHURİYETİNDE ARAKLANMALAR

1924 - 1938

6 Ekim 1926 Harp Nizamnamesi ile Birliklere
5/6 Ekim Durumu

10. Alayın 3. Taburu (bir bölük noksan),

Bir dağ bataryası

10. Alayın 3. Taburundan bir bölük

: Pilavtepe

: Fundalıklı Pilavtepe'de

10. Alayın 1. Taburundan bir bölük	: Görmişkân köyünün kuzeybatısındaki sırtta
10. Alayın 2. Taburu (bir bölük noksan)	: Pilavtepe'nin batısındaki uzun sırtta
10. Alayın 2. Taburundan bir bölük	: Bozan köyünün 2 km. güneybatısındaki tepede
Ekrek Bölgesi	:
19. Alayın 1. Taburu,	
19. Alayın 3. Taburu,	
Bir dağ bataryası	: Ekrek'in 1 km. kuzeyindeki tepelerde
Çemizkezek Grubu Karargâhı	: 10. Alayın 2. Taburunun bulunduğu tepede

Gece genellikle sükûnetli geçti. 6 Ekim sabahı birlikler fecirle beraber ilerlemeye başladılar. 10. Alayın 1. Taburu Gözerek köyünün kuzeybatı sırtlarını işgal etti. Bu Taburun Görmişkân tepesindeki bölüğü yerinde bırakılmıştı ve bu tepeye dağ bataryasından iki top yerleştirildi.

10. Alayın 2. Taburu, Bozan köyünün 2 km. güneybatısındaki tepayı işgal etti ve iki makineli tüfekle takviye ettiği bir bölümünü Ekrek deresi ile Tagar deresinin birleştiği noktanın kuzeyine, diğer bir bölümünü de Ekrek'in güneybatısına sürdü.

Saat 10.00'a kadar alınmış olan bu tertibata göre birliklerin durumu şöyle idi:

10. Alayın 1. Taburu, Görmişkân tepesinden itibaren Gözerek köyünün kuzeybatı sırtlarını;

2. Tabur, bu sırtlardan itibaren Bozan'ın 2 km. güneybatısındaki sırtları;

3. Taburu (bir bölük noksan), Boz sırtlarından üçgenli tepenin ba-

tısındaki tepeye kadar olan sırtları işgal etmiş, bir dağ takımı 1. Tabur bölgesinde Görmişkân tepesinde, diğer bir dağ takımı 2. Tabur bölgesinde Bozan tepede mevzilendirilmişti.

19. Alayın 1. ve 3. Taburları, emirlerinde birer dağ takımı olduğu halde Ekrek'in 3 km. kuzeybatısındaki sırtları işgal etmiş bulunuyordu.

6/7 Ekim 1926 gecesi böylece geçti. Ancak, 10. Alay 3. Tabur mevziine, 20-30 kadar asinin yaptığı baskın teşebbüsü ateşle püskürtülmüş ve 19. Alay birlikleri ise, Kırklar tepesinden Tagar deresine inen vadiler ve dereler arasında gördükleri asi gruplarını ve hayvan sürülerini aralıklı olarak top ve makineli tüfek ateşi altında bulundurmışlardı.

Alınmış olan bu tertibat, 7 Ekim gününe kadar aynen devam ettirildi ve o gün de her iki tarafta herhangi ciddi bir teşebbüs görülmedi. Sadece, saat 07.30 sıralarında Elazığ'dan gelen bir uçak Tagar deresi kuzeybatı sırtlarındaki derelere ve Ali boğazına birkaç bomba attı.

7/8 Ekim gecesi saat 21.00 sıralarında, Gözerek köyü kuzeyindeki tepeye gelen 15-20 kişilik bir asi grubu, Görmişkân tepesindeki piyade bölümü ile dağ takımına ateş baskını yaptılar ve açılan karşı ateşle tart edildiler.

8 Ekim 1926 günü de aynı tertibat muhafaza edildi ve her iki taraf da bir teşebbüste bulunmadı. Yapılan istihbarata göre: asilerin teslim olma isteklerinin anlaşılması üzerine iki milis eri delege olarak asi reislerinin yanına gönderildi ve bu suretle asilerin öteden beri silâhlarını teslim etmek fikrinde oldukları halde aşiret gruplarından korkarak anlaşmak olanağını bulamadıkları ve hükümetin her türlü isteklerini kabule hazır oldukları öğrenildi ve asi reislerine, derhal emirlerinde bulunanların silâhlarını toplayarak teslim etmeleri bildirildi.

9 Ekim günü de birliklerin durumunda bir değişiklik olmadı. Saat 21.00 sıralarında Görüşkân ile Pezavut arasındaki tepelere yaklaşmak isteyen 8 kadar asi ateşle defedildi.

10 Ekim günü saat 15.00'te, 13. Alayın 3. Taburunun (bir bölük noksan) cepheye gelmesi üzerine, 10. Alay mevzi gerisine ihtiyata alındı.

11 Ekim günü de sükunetli geçti Bu arada 10. Alay 3. Taburundan bir bölük, tabur bölgesinin batısında Ahi boğazına hâkim olan yayvan tepayı işgal etmişti.

Asilere yapılan teslim olma tebliğinden sonra, Havalı Komutanı da bizzat asi reisleri ile görüşmüş ve asilerin, dağılık bulunmaları nedeniyle silâhlarını kısa zamanda toplamanın mümkün olamayacağı mazeretini makul karşılayarak, bu iş için asilere 15 Ekim akşamına kadar mühlet vermişti. 14 Ekim gününe kadar cephede herhangi ciddi bir olay olmadı.

15 Ekim günü asi reisleri, çoğu kırık ve kullanılmaz halde 29 tüfek gönderdiler. Bu duruma göre, asilerin silâhlarını teslim etmemiş oldukları ve vakit kazanmak istedikleri anlaşıyordu. Bu sebeple müfreze komutanlığına 16 Ekim sabahından itibaren harekâta başlanması emri verildi. Gerçekten, 16 Ekim sabahı fecirle beraber topçu ateşi başladı. Aynı gün Kırklar tepesi ve Yılan dağı güneydoğu sırtları arasındaki dereye çekilen 40 kadar asi ile 25 kadar yüklü hayvan 19. Alay cephesindeki topçu tarafından ateş altına alındı ve asiler perişan bir halde kaçtılar. Ayrıca saat 17.00 sıralarında, Elazığ'dan gelen bir uçak Ali boğazını bombaladı. Aynı gün (16 Ekim), 12. Alayın 1. Taburu grup emrine gelmiş olduğundan Amutka bölgesinde daha cüretkâr hareket etmek ve hatta taarruzî harekâta başlamak fırsatı hasıl olmuştu. Bu sebeple 12. Alayın 1. Taburu 17 Ekim 1926 saat 07.30'dan itibaren 10. Alay 1. Taburunun işgal ettiği mevzileri devir almaya memur edildi ve bu tabur da 10. Alayın emrine verildi.

Mevziini devreden 10. Alayın 1. Taburu Amutka bölgesine gönderilerek 13. Alayın 2. Taburu ile birleştirilmek suretiyle Amutka Müfrezesi teşkil edildi ve müfreze 10. Alay Komutanı Muavini Yarbay Ali Rıza'nın emrine verildi.

Emre göre, Velibaba Komu kuzeyindeki meşelikli tepe 17 Ekim günü milis grupları tarafından işgal edileceği için bunlara yardımcı olmak üzere 13. Alayın 2. Taburu bu sırtlara yansıtıldı ve bu taburun boşalttığı Amutka mevzii ise, 10. Alayın 1. Taburu tarafından işgal edildi.

Havalı Komutanlığının emirleri üzerine 17 Ekim 1926'dan itibaren Yarbay Ali Rıza emrindeki Amutka müfrezesi: Sağ cenah Grubu 10.

Alay Komutanı Yarbay Şakir emrindeki müfreze (10. Alayın 2., 3. Taburları ile 12. Alayın 1. Taburu ve 13. Alayın 3. Taburu ve bir dağ topçu bataryasından mürekkep): Merkez Grubu: 19. Alay Komutanı Vekili Binbaşı Şevket emrindeki müfreze (19. Alayın 1. ve 3. Taburları ile bir dağ topçu bataryası): Sol cenah Grubu... adlarını almak suretiyle Çemişkezek Grubu komutanlığı emrine verildiler.

Alınan bu yeni tertiple yapılan harekât, 22 Ekime kadar genellikle keşif kolları faaliyeti, yer yer asi direnmeleri kırılarak, önemli arazi kısımlarının ele geçirilmesi suretiyle devam etti. Bu arada 16. Alaydan iki piyade bölüğü Grup emrine verilmişti. Bunlardan biri Görmışkân tepesi ile Bozantepe arasında Grup ihtiyatında bırakıldı. Diğeri ise merkez bölgesi sol cenah taburu emrine verildi.

Çemişkezek Grubu Komutanı Albay Faik görev yapamayacak kadar hastalanmıştı. Bu nedenle yerine Havalı Komutanlığı emri ile, 5. Tümen Tugay Komutanı Albay Kenan atandı ve yeni komutan, 23 Ekimde Grup Karargâhına gelerek göreve başladı. Bu arada, tertibatta yeni bazı değişiklikler yapıldığı için 23 Ekim Çemişkezek Grubu şu birliklerden kurulmuş bulunuyordu:

Çemişkezek Grubu Karargâhı

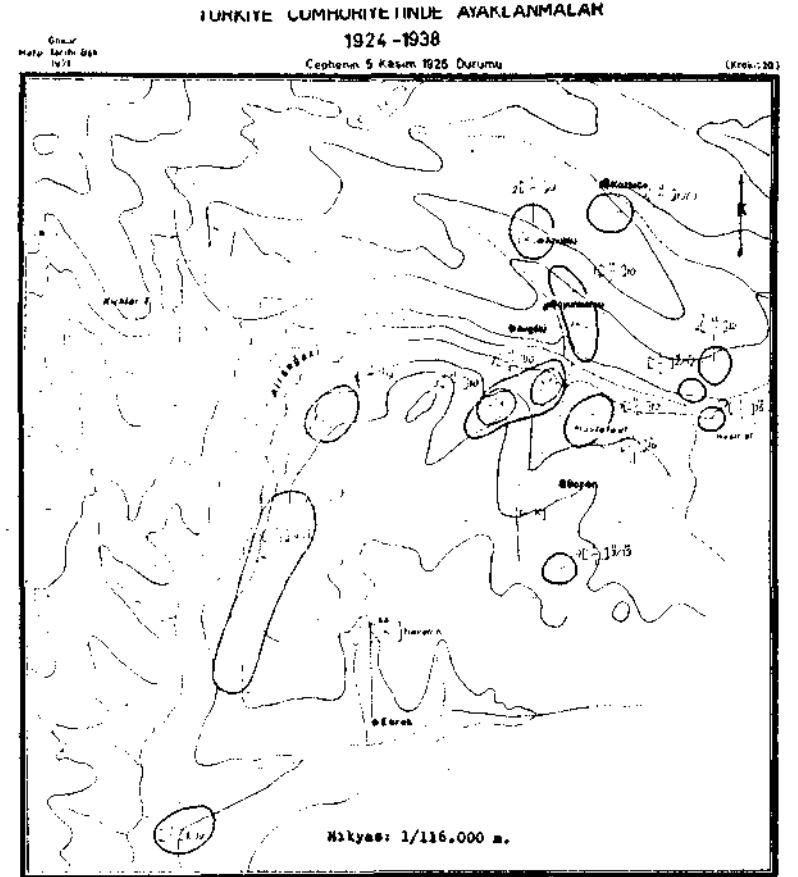
Sağ Cenah Grubu	:	10. Alayın 1. Taburu, 13. Alayın 2. Taburu, 5. Topçu Alayı 4. Bataryasından bir takım
Merkez Grubu	:	12. Alayın 1. Taburu, 10. Alayın 2., 3. Taburları, 13. Alayın 3. Taburu, 16. Alaydan bir bölük, 5. Topçu Alayından 5. Dağ Bataryası, 5. Topçu Alayı 4. Bataryasından bir top.
Sol Cenah Grubu	:	19. Alayın 1., 3. Taburları, 41. Topçu Alayının 4. Dağ Bataryası (bir top noksan)
Ulukale Milisleri	:	80 milis
Grup İhtiyatı	:	16. Alaydan bir bölük.

27 Ekime kadar büyük gayret ve fedakârlıklarla ve teenni ile duruma hâkim olan birlikler, yer yer kendilerine yaklaşmak isteyen

küçük asi gruplarını ateşle püskürtmekte, eşkıyaya yataklık eden köyler, komlar ve görülebilen hayvan sürüleri topçu ateşi altına alınmakta idi. Bu faaliyetler dışında durumda henüz önemli bir gelişme görülüyordu. Nihayet, 28 Ekim sabahından itibaren sağ cenahtan bir taarruz yapılması kararlaştırıldı ve emir birlik komutanlıklarına bildirildi. Bu emre göre tertibatta bazı küçük değişiklikler yapılmak suretiyle, 28 Ekim sabahı taarruz hazırlıkları tamamlanmış olduğu için saat 06.30'dan itibaren yeni tertibe göre, Sağ Cenah Grubu birlikleri topçu desteğinde taarruza başladılar. Sağ cenahta taarruz devam ederken merkez ve sol cenah bölgelerinde de gösteriş hareketleri yapılıyordu. Saat 14.00 sıralarında Anuklu sırtları-Anuklu köyünün hemen kuzeyindeki tepe ve Tagar deresinin kuzeydoğusundaki çıplak tepe işgal edildi. Bu taarruza sağ cenah bölgesinde bulunan Ovacık milislerinin de katılması emredildiği halde, irtibat sağlanamadığı için bunlardan faydalanılamamıştı. 29 Ekimde hava muhalefeti bütün şiddetiyle devam etmesi dolayısıyla yeni bir harnle yapılamamış ve işgal edilen mevzilerin tahkimi ile meşgul olunmuştu. Bu arada, Yılan dağı-Kurklar tepesi güneyi ve Koçolu'nun hemen batısındaki sırtlarda bulunan Binbaşı Mesut'un milis müfrezesi, asilerin taarruzuna uğramış ve 1.5 saat kadar süren çarpışma sonucunda müfrezenin geri çekildiği, Başvartanik milislerinin ise, kâmilan kaçtıkları öğrenilmişti.

2 Kasım 1926'ya kadar asilerle yapılan mevzii çarpışmalardan, topçu ateşi ve havadan bombalama faaliyetinden başka herhangi ciddi bir olay olmadı. Oysa bütün birlikler, asiler üzerinde kesin sonuç alınmanın sabırsızlığı içinde idiler. Bu itibarla Çemişkezek Grubu komutanı, asilere yeni bir darbe vurmak ve cepheyi biraz daha daraltmak maksadı ile yeni bir plan hazırlamış ve bu hususta Havalı Komutanlığının da onamasını almıştı.

3 Kasımda, emir almak üzere grup karargâhına gelen bölge komutanları, yapılacak taarruz için aynı zamanda arazi keşfi ile meşgul oldular. Grup Karargâhında yapılan çalışma sonunda Merkez Bölgesinde bulunan birliklerin (12. Alayın 1. Taburu, 10. Alayın 2., 3. Taburları ile Sol Cenah Grubunda bulunan 19. Alayın 3. Taburu) saat 04.00'te başlayan taarruzu, başarı ile sonuçlandı. Cephenin 5 Kasım 1926 durumu, (Kroki: 20)'dedir.

6 Kasımda Çemişkezek Grubu cephesindeki asilerde önemli bir faaliyet görülüyordu. Yalnız, sağ cenah bölgesinde 100 kadar asinin Ali boğazı yolu ile Çemişkezek'e giderek teslim olmak istedikleri öğrenilmişti.

7 Kasım günü cephede yine sükûnet vardı. 5 Kasım'da yapılan taarruzun sonucu olarak asiler, (Kroki: 20)'de görüldüğü üzere daha dar bir sahaya sıkıştırıldığı için, cephede bazı değişiklik yapılması gerekli görüldü ve 5. ile 41. Tümenlere mensup alayların iase ve idare bakımından toplu bulundurulmaları ve bu işlerden sonra yapılacak taarruzun planı Havali Komutanının da onaması alınmak suretiyle hazırlandı ve birliklere gönderildi.

Çemişkezek Grubu Komutanlığının, kararlaştırılan esaslar dahilinde birliklerin yeni görevlerini belirten emrine göre:

Ali boğazına sıkıştırılan asilerin Yılan dağına ve bu dağın batı ve güneybatısına doğru çekilmekte oldukları;

Erzincan'dan gelmekte olan 11. Alay ile emrindeki bataryanın dolgun mevcutta, bugün akşama doğru Ovacık'a varacakları anlaşılmakta ve aynı emirde, yapılacak harekâta hazırlık olmak üzere grup emrindeki birliklerin almaları gereken tertibat için de (Kroki: 20):

"Sağ cenah bölgesi emrindeki 13. Alayın 3. Taburu, 8 Kasım 1926 sabahı hareket ederek halen Bozan köyü kuzeyinde 12. Alay 1. Taburunun bulunduğu bölgeyi teslim alarak işgal edecek, grup emrindeki 9. bölük, taburu emrine gönderilecek ve bu bölük özellikle halen 10. Alayın sağ yanı ile 12. Alayın 1. Taburu arasındaki gediği kapamaya tahsis edilecek. 16. Alaydan Raşit Efendi komutasındaki bölük, eski yerinde vadi içini kapamaya devam edecek ve 13. Alayın 3. Taburu emrine girecektir.

12. Alayın 1. Taburu ve emrinde bulunan 16. Alaydan Mustafa Efendinin bölüğü makineli tüfekleri ile beraber, 13. Alay 3. Taburunun gelmesinden sonra görevini bu tabura devrederek mümkünse bugün 10. Alay 2. ve 3. Taburlarının işgalinde bulunan bölgeyi teslim alacaktır.

10. Alayın 2. ve 3. Taburları, bölgelerini 12. Alayın 1. Taburuna teslim ettikten sonra Anuklu köyü doğusunda toplanacaklardır.

Sağ cenah bölgesinde bulunan 12. Alayın 2. Taburu, 8 Kasım fecirle beraber hareket ederek Bozan köyü üzerinden Ekrek'e gelecek ve burada Havali Komutanlığından alacağı emre göre, Mesut Bey Müfrezesi bölgesine gidecektir.

Sağ cenah bölgesi emrinde bulunan 13. Alay 2. Taburunun 10. bö-

lörü için emredilen tertibatta değişiklik yapılmayacak, bölük, Tagar deresinden Anuklu kuzeyindeki tepeye kadar olan kesimde kalacaktır. Yalnız bölge emrindeki 5. Batarya, 8 Kasım akşamına doğru Ziya Efendi komutasında vadi boyunu döğen takımı da yanına alarak dört topu ile Anuklu'daki mevzide toplanacaktır.

5. topçu Alayının 4. Bataryası, Grup Karargâhındaki topunu 8 Kasım sabahı yanına alarak üç topu ile şimdiki mevziinde kalacaktır.

Sol cenah bölgesindeki tertibatta değişiklik yapılmayacaktır.

Şefik Efendi emrindeki milis kuvvetleri de, eski yerlerinde kalarak kendilerine verilmiş olan göreve devam edecekler, 12. Alayın 1. Taburu yanında bulunan Küçük Ağa milisleri bu taburta birlikte bulunacak ve Tabur Komutanından alacağı görevi yapacaktır.

Emredilen bu tertibat değişikliği, 8 Kasım 1926 akşamına kadar bitmiş ve birlikler tayin olunan bölgelere varmış olacaklardır (Kroki: 21). Harekâtın hiçbir suretle geciktirilmesi doğru değildir.

Cephelerini başka birliklere devredecek kuvvetler, üzerlerindeki görevleri teslim edinceye kadar cephelerini korumak ve savunmaktan sorumludurlar.

Yarın (8 Kasım 1926) 10. Alay birliklerinin, bölgelerinden hareketleri ile beraber Merkez Bölgesi kaldırılmış olup Ali boğazı, Tagar vadisi güneyinde kalacak tek mil kuvvet Sol Cenah Bölgesi Komutanı Binbaşı Şevket'in emrine girecek ve yeni emre kadar Grup emrinde kalacaktır. Tagar köyünden geçen derenin kuzeyinde toplanacak kuvvetler de doğrudan doğruya Grup emrinde bulunacaktır.

Bundan önce verilen emirlere göre, yarın akşama kadar cephe ve iki günlük ihtiyat iase maddesi herhalde bütünlümlü olmalıdır.

Sağ cenah bölgesindeki milisler Bölge Komutanı emrinde kalacak ve ondan alacakları emre göre vazife göreceklerdir.

Grup Karargâhı, 8 Mayıs 1926 sabahı Sağ Cenah bölgesine (Anuklu tepelerine) nakledilecektir" denmekte idi.

Emrin gereği yapılmaya başlandı ve 8 Kasım saat 09.00'da Grup Karargâhı ile Topçu Grubu Karargâhı, Sivri tepeden hareketle saat 14.00'te Anuklu köyüne gelmiş. Sağ Cenahtan Kara tepeye yapılacak taarruz için gerekli arazi keşfi yapılmış ve saat 03.30'da verilen emre göre, Anuklu'ya gelecek olan 10. Alayın 2. ve 3. Taburları, ken-

dilerine gösterilen yerlere gelmişler ve hazırlıkla meşgul olmuşlardı.

9 Kasım 1926'da; Ovacık'tan gelen 11. Alayın, ilerde yapacağı harekâtı kolaylaştırmak ve asiler Anuklu ile Yılan dağı arasında artan faaliyetleri sonucu Ali boğazının dar bir sahasına atılacakları için cepheyi daha çok daraltmak maksadı ile 10. ve 13. Alaylar ile bu bölgedeki mütislerden mürekkep kuvvetlerin Kara tepeye taarruzu emredilmiş ve saat 09.00'da başlayan ve 12.15'e kadar başarı ile devam eden muharebe sonunda Kara tepe 12.30'da 10. Alayın 2. Taburu tarafından işgal edilmiş oldu. Aynı günün akşamı Ovacık'ın merkezi Zeranik'e gelen Erzincan Müfrezesinin, 10 Kasım sabahı Kazıklı doğrultusunda hareket etmesi ve Kazıklı'ya geldiğinde görevi hakkında verilecek emri beklemesi Müfreze Komutanlığına bildirilmiş ve müfrezenin Kazıklı'ya varışında derhal Çemişkezek Grubu Komutanlığı emrine girmesi ve bu takdirde Çemişkezek Grubunun Kuzey Cephesi Komutanlığı adını alacağı ve sadece bu görevi iştigal edeceği Havalı Komutanlığınca emredilmiş bulunuyordu.

Aynı emirde, Havalı Komutanlığının aldığı tertibe göre;

Tagar köyünden geçen dere ile Ali boğazı güneyinde ve Ali boğazından itibaren güneye doğru uzanan Tagar deresi doğusundaki birliklerin sağ cenahı Binbaşı Nazım, sol cenahı ise Binbaşı İbrahim komutasında olmak üzere ikiye ayrılacak ve her iki bölge, Güney Cephesi adı altında Binbaşı Şevket'in emir ve komutasında bulunacaktı. Ayrıca, 12. Alayın 2. Taburu ve iki toplu bir müfreze ile Yılan dağı batısına memur edilmiş bulunan Binbaşı İzzet, Batı Bölgesi Komutanlığı adını alacak ve şimdiye yadar Yılan dağı ve Tagar deresi batısında bulundurulmakta olan millî ve jandarma müfrezeleri de doğrudan bu Bölge Komutanlığı emrine girecekti. Keza Havalı Komutanlığının aynı emirde belirttiğine göre;

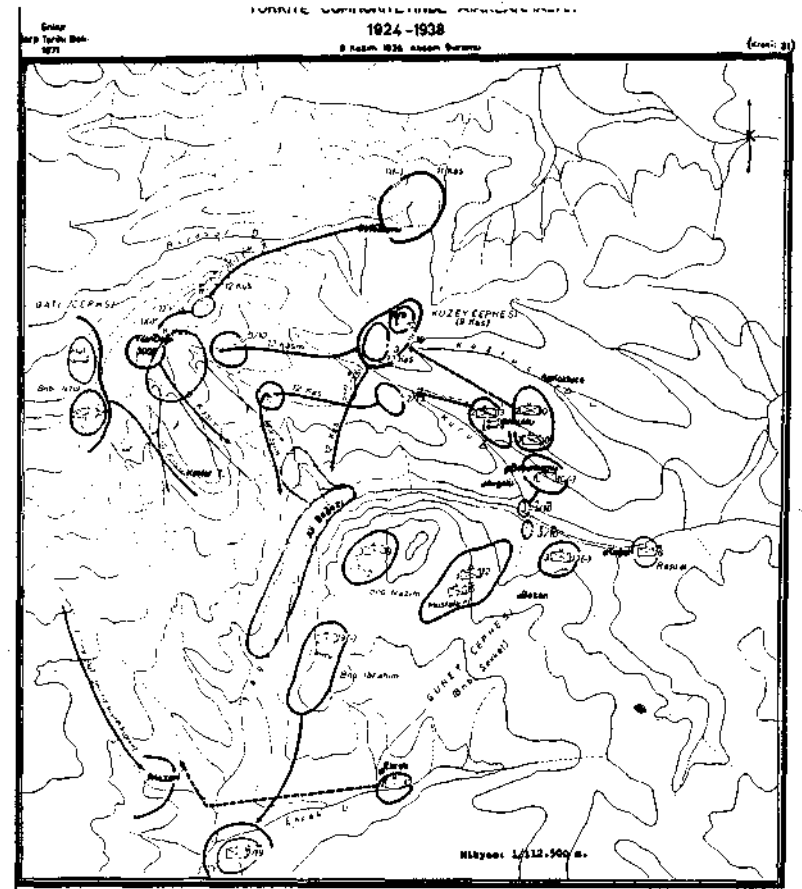
Kuzey Cephesi komutanlığının görevi; Erzincan müfrezesi ve 5. Tümen birlikleri ile birlikte asilerin yegâne kaçma istikameti olan Bressor gediği ve Deveboynu tepelerini almak ve bundan sonra doğudan ve kuzeyden kuşatma çemberini daraltmaktır.

Batı Cephesi Komutanlığının görevi; Binbaşı Mesut Müfrezesi vasıtası ile Yılan dağı güney ve güneybatısı ile Kurklar tepesi istikametlerini kapamak ve gözetlemek ve daha sonra Karatepe ile Yılan

dağı doğusundaki Kızıl tepeleri ele geçirmekti.

Güney Cephesi Komutanlığının görevi ise; her an uyanık bulunarak doğu, kuzey ve batı cephelerinden yapılacak baskı sonucunda güneye doğru kaçma teşebbüsünde bulunacak asileri merhametsizce tepelemektir.

Çemişkezek Grubu Komutanlığı, Havalı Komutanlığının bu emrine göre gerekli tertibi ve emir ve komuta değişikliğini 10 Kasım günü tamamen düzenlemiş bulunuyordu (Kroki: 21).

11 Kasım günü, Erzincan müfrezesi ile emrine verilmiş bulunan Ovacık milisleri saat 12.00'de, Bresor gediği ile Deveboynunu herhangi bir direnme ile karşılaşmadan işgal ettiler. Saat 15.00'te Ovacık milisleri Yılan dağının en doğusundaki Zirveyi, 11. Alaydan iki makineli tüfekle takviyeli bir bölük de, Yılan dağının kuzey ve doğusundaki tepeleri işgal ettiler. Bu suretle Üç tepelerle Karatepe arasında irtibat sağlanmış oldu. 10. ve 13. Alayların Kurudere ve uzanımını işgal etmesiyle, asiler dar bir sahaya sıkıştırılmış oluyordu.

12 Kasım 1926'da, Yılan dağındaki bölüğün takviyesine lüzum görüldüğü için bu bölüğün bağlı olduğu tabura, Yılan dağı doğu tepelerini ele geçirmesi emredildi. Bresor gediği ile Deveboynu Erzincan müfrezesinin iki taburu tarafından korunmakta idi.

10. Alayın 2. Taburu, Kurudere batısındaki 13. Albay 2. Taburunun sağ yanına sürülmek suretiyle cephe daha da darlaştırılmış oldu. Bu durumdan yararlanmayı göz önünde bulunduran Çemişkezek Grubu Komutanlığı, 12 Kasım günü 10. ve 11. Alaylarla birlikte Yılan dağı ve güney yamaçlarına bir taarruz yapmayı ve bu suretle asileri Ali boğazına sıkıştırmayı düşündü ve taarruz planını Havalı komutanlığına arz etti ve aynı gün birliklere de şu taarruz emri verildi.

"11. Alay ilerdeki 1. Taburunu 2. Taburu ile takviye ederek Yılan dağı doruğunu işgal edecek ve Batı Cephesi ile irtibat sağlayacak. Bu Alayın 3. Taburundan bir bölük ve makineli tüfek takımı Boz tepelerde alay ihtiyatına alınacak ve taburun diğer kısımları Bresor gediği ile Deveboynunda kalacaktır.

10. Alayın 3. Taburu Kuru dere batısından Yılan dağına uzanan sırtlar doğrultusunda ilerleyerek Yılan dağına taarruz edecek ve 11. Alay ile irtibat sağlamak suretiyle birlikte hareket edecektir. Alayın Karatepede bulunan 2. Taburu, 3. Taburun terk edeceği mevzilerini işgal edecek ve Alayın 1. Taburundan bir bölük Karatepede alay ihtiyatında kalacaktır.

13. Alayın 2. Taburu, Ali boğazına karşı 10. Alayın sol yanını koruyacak ve 10. Alayın 2. Taburu ile birlikte kendi cepheleri ilerisinde keşif faaliyetini artırarak Yılan dağına yöneltilecek taarruzu kolaylaştıracak ve koruyacaktır.

11. Alay Yılan dağı doruğunu işgal ettikten ve Batı Cephesi ile ir-

tibat sağladıktan sonra, 10. Alayın 3. Taburu ile işbirliği yaparak güneye yönelecek ve asileri Ali boğazına atacaktır. Yüklü hayvanlar Yılan dağına güçlükle çıkmakta iseler de çok büyük çaba harcayarak 11. Alayın 2. Taburu ile birlikte bir veya iki dağının götürülmesi lâzımdır.

Sis dolayısıyla irtibat, işaret fişekleri ve makineli tüfek ateşleri ile sağlanacaktır".

Bu emir üzerine, sisin çok yoğun ve havanın kar yağışlı olmasına rağmen yapılan taarruzda, askerin takdire değer dayanıklılığı ve katlanması nedeniyledir ki, saat 17.00'ye doğru 11. Alay Yılan dağı, 10. Alayın 3. Taburu ise, Yılan dağından Kurudereye inen yamaçların sonundaki tepeyi zapt etmişler ve buradaki asileri güneye atmışlardı.

14 Kasım 1926'da, Erzincan Müfrezesi Yılan dağının hâkim noktalarını işgal etmiş ve solunda bulunan 10. Alayın 3. Taburu ile irtibat sağlamıştı. 10. Alayın 3. Taburu ise, Yılan dağı kuzey eteğine ilerleyerek Erzincan Müfrezesinin sol yanına kadar yaklaşmış ve bu sahadaki asileri kâmilan tart etmişti. 13. Alay 3. Tabur cephesinin çok geniş olması ve asilerin bu bölgede fazla direnmeleri göz önüne alınarak 11. Alay 1. Taburundan bir bölük, bu tabur ihtiyatına gönderildi.

15 Kasımda asilerin teslim olma isteklerine dair haberler gelmiş olmasına rağmen, hâkim noktaların bir an önce ele geçirilmesi gerektiği için Yılan dağındaki birliklerin (11. Alay ile 10. Alayın 3. Taburu) taarruza devam etmeleri ve özellikle Yılan dağında asilerin son dayanağını teşkil eden 3.000 rakımlı tepenin alınması emredilmişti. Erzincan Müfrezesi de bugün ayrıca, Yılan dağının doruğunu ve diğer önemli noktalarını kâmilan işgal etmiş ve Batı Müfrezesi ile irtibat sağlamıştı.

Kuzey Grubu Komutanlığı: 16 Kasım günü için Erzincan Müfrezesinin batı Müfrezesi ile irtibatlı olarak sağ cenahtaki birliklerle Kırklar tepesi doğrultusunda taarruz etmesini ve Taşlı tepeleri işgalden sonra müfreze geri kalan kısmının 10. Alay ile birlikte hareket ederek Ali boğazına doğru harekâta devam etmesini emretmişti.

16 Kasım günü Havalı Komutanlığının Yılan dağında birtakım faaliyetler olduğunu bildirmesi üzerine, Yılan dağına çıkan Kuzey Cep-

hesi komutanı kayda değer bir faaliyet görmemekle beraber öğleden sonra asiler üzerine tekrar ateş açtırarak birliklerin ilerlemelerini emretmiş ve Batı Bölgesi Birlikleri ile irtibat sağlayan 11. Alay ileri kısımlarını da Ali boğazı ve Kırklar tepelerine doğru sürmüştü.

17 Kasım 1926'da Güney Cephesinde genellikle sükûnet vardı. Fakat bu cephede yer yer cereyan eden olaylardan asilerin iki kafilе halinde Ali boğazına yönelerek, bunlardan atlı ve esterli olanların Keklikpınar istikametine geçtiği ve bu kafilenin hiçbir engel ile karşılaşmadığı, kadın, çocuk ve hayvan sürülerinden ibaret olan ikinci kafilenin ise, Ekrek deresini takiben Mezartepe ile Ekrek arasından geçmek istedikleri kanısı hasıl olmuştu.

Pilavtepe güneyinde görülen ve Ulukale milisleri tarafından ateş edilen asilerin, Keklikpınar tepesi istikametinden gelen kafilе olması ihtimali çoktu. Bu nedendir ki, asilerin Ali boğazından güneye doğru kaçmalarına engel olmak üzere Tagar ve Ekrek derelerinin birleştiği yerin, 19. Alayın 1. Taburu tarafından kapatılması ve batı yönünden etkili olabilmek için de Mesut Bey müfrezesinden bir kısım kuvvetin, Hezari güneyinden dereyi tamamen gözaltına alabilecek şekilde ileri sürülmesi Havalı Komutanlığından rica edilmişti.

18 Kasım 1926'da durum şöyle idi:

Kuzey Cephesinde; Erzincan Müfrezesi gözetlemesine devam ederken, fecirle beraber 10. Alayın 2. Taburu Ali boğazına, 13. Alayın 2. Taburu Ali boğazı batısındaki sırtlara doğru ilerlemeye başladılar ve saat 12.00'de birlikler geçilmesi çok zor ve yolsuz olan bu önemli noktaları ele geçirdiler. Bu zor karşısında asiler Ali boğazındaki mağaralarında 400 kadar koyun ve keçi, binlerce kilo erzak ve 150 kadar sığır bırakarak kaçmışlardı. Saat 15.00 sıralarında iki uçak, hayvan sürülerini bombaladılar. Birliklerden alınan raporlara göre, asilerin Kılábuz deresi ve mağaralarına sığındıkları anlaşılmıştı.

19 Kasım günü, Kuzey Cephesi Komutanlığı Karargâhı Ali boğazı yolu ile Kırklar tepesine intikal etti ve 10. Alay kâmilen Kırklar tepesine sürüldü. Bugün, asiler üzerine yeni bir taarruz düşünülmüştü. Birliklerin gecikmesi, arazi ve hava şartlarının arz ettiği güçlük nedeni ile taarruz yapılamadı. Bir ara Kırklar tepesine çıkan Cephe Komutanı, 10. Alay ile kuzeyden, 11. Alay ile kuzey ve batıdan bir kuşatma ta-

arruzu yapmayı düşündü ve arazi üzerinde emirlerini verdi. Kuzey Cephesinde birkaç gündür devam eden harekâta asilerin direnmesi o kadar önemli olmayıp, arazinin verdiği yorgunluk ve güçlük dayanılamayacak derecede çoktu. 19 Kasım'da asilerin kaçmasına meydan vermemek bakımından tutulan hâkim noktalar, daha da takviye edilmek ve kaçış istikametleri kapatılmak suretiyle tertibatta bazı değişiklikler yapıldı ve topçu ile makineli tüfek ateşi desteğinde mağaraların aranmasına devam edildi.

Ele geçirilen asilerden çokça bir kısmının Tagar deresi ile Kılábuz deresindeki mağaralar ve taşlıklar arasında saklanmakta oldukları öğrenilmişti. Bunların kesin surette yok edilmesi ancak kuzeydeki kuvvetlerin batı ve güneye inmeleri ile mümkün olacağı için, bu husus Havalı Komutanlığına teklif edildi. Ayrıca, Mesut Bey emrindeki müfrezede de, bulunduğu yerden kuzeye doğru hareket ettirilerek emredilen sırt ve dereler taranmak suretiyle 19. Alayın 1. Taburu hızasına kadar yavaşırıldı ve bu tabur emrine verildi. Tertibatta buna benzer bazı değişiklikler yapılmak suretiyle harekâta devam edildi ve 21 Kasım'da, 10. Alay ile 11. Alay Yılan dağının güneybatı yamaçlarında toplandılar.

Böylelikle, 10. Alay solda, 11. Alay sağda olmak üzere Kılábuz deresinin batısından Tagar vadisine kadar olan arazi tarandı ve Kılábuz deresinde görülen hedefler 10. Alay tarafından ateş altına alındı.

Güney Cephesinde de, asiler Kırklar tepesi ile Kılábuz deresi manşabından takriben 4 km. güneye kadar olan yamaçlardaki mağaralarda idiler. Bunlar da Kuzey Cephesi birlikleri tarafından doğu, kuzey ve batı yönlerinden, Güney Cephesi sol cenah birlikleri tarafından da güneyden kuşatıldı. Ayrıca, Gazi Efendinin bölüğü ile takviye edilen Mesut Bey milis kuvveti, 19. Alay 1. Taburunun batısındaki Ekrek deresinden kuzeybatıya uzanan sırtları ve dereleri tarayarak taburun soluna yanaşmıştı.

22 Kasım'da, Kuzey Cephesi Birliklerinin Kılábuz deresini taramak için alacakları tedbirler ve Kılábuz deresi doğu yamaçlarında ve Tagar vadisinde hiçbir fert bırakmamaları hakkında gereken emirler verildi. Ayrıca, birliklerin, pek dar olan Kılábuz deresine taarruzu tasarlanarak Havalı Komutanlığının onamasına sunuldu.

Güney Cephesindeki durum ise; cephe birliklerinin tuttuğu mevzi ile Tagar deresi tabanı arasındaki son mağaralar aranmış komlar kâmilan yakılmış ve Koçolu değirmeni tamamen tahrip edilmişti. Bütün bölgede eşkıyanın sığınması muhtemel mağara ve komların aranmasına ve bu yerlerin tahribine devam edilmekte idi.

23 Kasım 1926'da Kuzey Cephesi Komutanlığının, Havalı Komutanlığının da onamasını almak suretiyle birliklerine verdiği emre göre; 13. Alaydan tertip edilen müfrezeler, ikinci kez Kırklar tepesi düzlüğünün batı yamaçlarını, Tagar vadisinin ve Kırklar tepesinin güney yamaçlarını araştırmışlarsa da, bir mağarada iki yaralı kadından başka kimseye rastlamadılar. Bu arada, 10. Alay Kılábuz deresini tarayarak ve buradaki mağaralarda gizlenen asilere taarruz ederek imha edecekti. Bu taarruza katılmak maksadı ile 11. Alayın 2. Taburu, saat 15.30 sıralarında derenin mansabına gelerek derenin devamınca araştırmaya başladı. Derenin yarısına kadar ilerlediği halde gecenin çok karanlık oluşu ve nerelerde mağara olduğunu kestirememesi yüzünden daha fazla ilerleyemedi ve keşif kollarını bırakarak 24 Kasım sabahı taarruza devam maksadı ile tekrar Kılábuz deresi mansabına çekildi.

24 Kasım 1926'da; Kuzey Cephesinde, gece geri çekilen 11. Alayın 2. Taburuna tekrar taramaya başlaması ve 10., 13. Alaylarla işbirliği yapması emredilmişti. Saat 10.00'da başlayan çarpışma akşama kadar devam etti ve tarama birlikleri vadi içindeki asileri mağaraların bulunduğu 300 metrelik bir sahaya sıkıştırdılar. Mutad üzere, cephe hattından Tagar deresi hattına kadar olan sahaya yeteri kadar kuvvetler gönderilerek Tagar deresi doğusundaki mağaralar aranmışsa da hiçbir asiye rastlanmamıştı.

25 Kasım'da; Kuzey Cephesinde, tarama ile görevli 11. Alayın 2. Taburu, Alayın diğer kısımları ile takviye edilerek fecirle beraber harekete başladı. Fakat arazinin çok sarp ve mağaraların vadi tabanından 40-50 metre yüksekte olması nedeni ile bu dar sahada birliklerin süratle ilerlemeleri mümkün olamadı. Bunun üzerine, 5. bataryadan iki top derenin mansabında mevzilendirildi ve bunun desteğinde piyadenin ilerlemesi kısmen olsun sağlanabildi. Vadi tabanı çok kıvrıntılı olduğu için topçu desteği ancak 150 metrelik bir sahaya inhisar ediyordu. Bu nedenle hem bu alayın, hem de 13. ve 10. Alayların ileri

kısımları makineli tüfeklerle takviye edildi ve bu tüfeklerin yakın mesafeye kadar piyadeye refakat etmeleri emredildi. Akşama kadar devam eden bu harekâta asilerden üç mağara alındı, diğer birkaç mağara ile 150 metrelik sahanın taranması karanlık bastığı için ertesi güne bırakılmıştı.

26 Kasım'da yapılacak harekât için Erzincan Müfrezesi topçusunun vadi batısında ve 10. Alay emrindeki 5. Tümen Dağ Bataryasının vadinin doğu sırtlarında mevzilenerek piyadeyi desteklemesi ve makineli tüfeklerin mağaralara hâkim noktalara yerleştirilmesi emredildi. Güney Cephesinde ise, önemli bir değişiklik olmadı.

26 Kasım 1926'da; Kuzey Cephesinde, ikinci sıralarında 11. Alayın 2. Taburu ve 10. Alaydan bir tabur, 5. Bataryadan bir takım ile Erzincan Müfrezesinden bir takımdan müteşekkil kuvvetle, yakın mesafeden açılan şiddetli ve isabetli ateş desteğinde yapılan taarruz sonunda asilerin sığındıkları mağaralar ele geçirildi. Harekâta devam eden birlikler, dere içindeki mağaraları bomba ve tüfek ateşiyle tarayarak buralardaki asileri de imha ettiler.

Ertesi günü (27 Kasım 1926), kurtulabilen bütün asiler yok edilerek Koçuşığı tedibatının sona ereceği anlaşıyordu.

27 Kasım 1926 sabahı, Kuzey Cephesinde, saat 10.00'dan itibaren Kılábuz deresinin, menba ve mansabı taraflarından tekrar aranması ve asilerden temizlenmesi emredildiği için birlikler muhtelif istikametlerden ilerlediler. 11. Alay görev sahasını, kendisine verilen muntakanın son hududu farz ederek derenin menbainına kadar ilerlemedi. Diğer birlikler ise, ancak kendi cephelerini ve dereyi kısmen tarayabildiler. Asiler taş kovuklarına sıkışmışlardı. Bunların da aranması ve yok edilmesi için bölgenin doğudan batıya ve kuzeyden güneye doğru bütün birliklerce tekrar taranması lâzımdı. Bu maksatla bugün gereken hazırlık yapıldı.

28 Kasım 1926'da, yapılan tedibatın sonunu almayı düşünen Havalı Komutanlığı, geniş çapta bir temizleme ameliyesi için 28 Kasım 1926'da Cephe Komutanlarına verdiği emirde:

"Öteden beri Dersim'in yenik olmayan aşireti ve millî kahramanları adını taşıyan Koçuşığı haydutlarının son sığınağı olan Kılábuz deresini temizleme ameliyesinin son bulduğu, saat 17.30'da

Kuzey Cephesi Komutanlığından bildirilmektedir.

Aziz vatanımızın bağrında adeta kangren haline gelmiş bir çıbandan başka bir şey olmayan bu canavar grubunun yok edilmeleri hususunda Cephe ve Bölge Komutanları başta olmak üzere tekmil arkadaşlarıma katlandıkları güçlük ve sarf ettikleri mesai nedeni ile bütün kalbimle teşekkür eder, her kaya arkasında, her meşe dibinde, her kaya kovuğunda, her mağara içinde asi arayarak en işlek ve en tehlikeli mıntikalarda dolaşmak, en müşkül anlarda dahi sarsılmaz bir imanla ölüme karşı yürümek suretiyle gösterilen fedakârlığı takdir ve takdisi vicdanî bir borç bilirim.

Kılabuz deresinin, son haydut artıklarına ebedî mezar haline gelmesine rağmen, bugün karşımızda Yılan ve Kırklar dağlarının güney yamaçlarındaki dere ve mağaralarla Ali boğazı tabanı mağaralarında ve ateş çemberinden kaçabilen dört beş asinin dolaştığı görülmekte ve 13. Alayın 2. Taburundan bir bölük bu mağaralarla uğraşmaktadır.

Bundan ötürü halen işgal etmekte oldukları mevzileri terk etmeden önce son ve fakat önemli bir görev yüklenmek gerekmektedir. O da şudur:

Kuzey Cephesi Komutanlığı 29 Kasım sabahından itibaren 30 Kasım 1926 akşamına kadar devam etmek üzere emrinde bulunan birliklerle (Batı Bölgesi Müfrezesi dahil) Kırklar tepesi ve Yılan dağından Ali boğazına uzanan dere ve mağaralarla, Kurukaya önünden itibaren Tagar deresine kadar Ali boğazı dahil tabandaki mağaraları ve taş oyuklarını çok esaslı olarak araştırmak ve taramadık hiçbir yer bırakmamaktır.

Güney Cephesi Komutanlığı: aynı günün sabahından itibaren Ali boğazının Tagar deresi adıyla güneye doğru uzanan kısımlarından Ekrek deresinin Tagar deresi ile birleştiği kısmın her iki tarafındaki mağaraları, taş oyuklarını kâmilan araştırarak ve taranmadık hiçbir yer kalmayacaktır.

11. Alay 3. Taburunun, Bozan, Tagar, Amutka bölgelerinde iki günden beri yapmakta oldukları harekât aynı gün de devam edecektir.

Her cephe için tayin ve tahsis edilen yerlere ait tarama işinin bitimine kadar gene bir kısım birlikler tarafından hâkim ve önemli noktalar elde bulundurulacak ve adeta karşılarında düşman varmış gibi

son derece ileri görüşlülük ve uyanıklılıkla hareket edilecektir.

Tarama harekâtının sonunda 13. Alayın 2. Taburu ve bir dağ bataryası, Boz tepedeki 13. Alayın 3. Taburu gerisinde; 10. Alay ve bir dağ bataryası Güney Cephesi sol cenahı doğusundaki sırtlarda; 11. Alayın 3. Taburu Bozan sırtlarında; 11. Alayın 1. ve 2. Taburları ile bir dağ bataryası 10. Alayın gerisindeki sırtlarda; 12. Alayın 2. Taburu ile bir dağ takımı, Sehil ve Mesut Beylerin milis ve jandarmaları Hezari köyü güneyindeki sırtlarda; 12. Alayın 1. Taburu, Boz tepede, 13. Alay gerisinde; 16. Alay müfrezeleri Kıdemli Yüzbaşı Mustafa komutasında Ekrek deresi güney sırtlarında; 19. Alayın 1. ve 3. Taburları ile bir dağ bataryası halen bulundukları yerlerde ordugâha geçeceklerdir.

Kıtarlar şu suretle yeni ordugâhlarında birkaç gün istirahat ettikten sonra garnizonlarına dönüş sıraları ile yürüyüş çizelgeleri ayrıca bildirilecektir" demekte idi. 29 Kasım günü Havalı Komutanlığı emrine göre hareket edildi ve yapılan arama ve taramada erkek, kadın ve çocuk olmak üzere bir miktar asi ve bir hayli miktar da hayvan ele geçirildi.

1 Aralık 1926'da Kuzey Cephesi birlikleri Havalı Komutanlığının emri gereğince Tagar deresi güneyindeki sırtlarda toplanmış ve Tagar deresi kuzeyinde hiç asker kalmamıştı.

Koçuşığı tedip harekâtının başlangıcından bu yana, Kuzey Cephesi Birliklerinden (10., 13. Alaylar), bir subay, 31 er şehit, bir subay, 53 er yaralı verilmiş, ayrıca 10 er de kaybolmuş ve buna karşılık asilere bir hayli zayıat verdirilmiş ve 1084 küçük baş, 342 büyük baş hayvan ganimet alınmıştı.

Harekât Sonrası:

1 Aralık günü Havalı Komutanlığı birlik komutanlarından, 3. Ordu Müfettişliğinin, askerî takdir ve tebrikine dair mesajının, Türk Hükümetinin kurulduğu tarihten bu yana yalnız çobanların dolaştığı Yılan dağına top çıkarmak, kar ve buzların içerisinde yalınayak yalın kayalar aşmak suretiyle fedakârlığın son noktasına ulaşan necip arkadaşlara ve Mehmetlere tebliğini istemişti.

2 Aralık 1926'da kayda değer bir olay olmadı.

3 Aralıkta: Havalı Komutanlığının emrine göre, Koçuşığı te-
dibatının sona ermesi dolayısıyla birlikler 4 Aralıktan itibaren verilen
yürüyüş cetvellerine uyarak garnizonlarına hareket edeceklerdi. Bu
arada 10. Alayın, emrinde 5. Topçu Alayının 4. Bataryası olduğu
halde Elazığ'a; 13. Alayın ise, emrinde 5. Topçu Alayının 5. Bataryası
olmak üzere Hozat'a gitmesi uygun görülmüştü. 11. Alay Erzincan'a
doğru hareket edecekti.

Kuzey Cephesi Komutanlığı, birliklerin 4 Aralık 1926 saat
08.00'den itibaren yürüyüş geçmeleri üzerine lağvedilmiş ola-
cağından, karargâhın Elazığ'a gitmesi emredildi. Birlikler emre göre
hareket ettiler. Mülga Kuzey Cephesi Karargâhı da, 5 Aralık 1926 saat
16.00'da Elazığ'a gelmekle Cephe Komutanı, 5. Tümen Komutanlığı
görevine başlamış oldu.

SEKİZİNCİ BÖLÜM
**MUTKİ AYAKLANMASI
VE
BASTIRILMASI**
(26 Mayıs-25 Ağustos 1927)

A. MUTKI AYAKLANMASI:

1. Ayaklanmanın Sebebi:

Bundan önce Sason'da yapılan Mehmet Ali Yunus tedibatı sırasında, bunlara yardımda bulunan Hersan ve Silent eşkıyasının Sason harekâtı sonunda silâhlarının toplanması gerektiği halde bu iş yapılmamış, ayrıca Mutki ilçesi içinde kimlerde silâh olduğu ihbar edilmiş olmasına rağmen bunlar da toplanmamıştı. Bu arada; Bitlis Valiliği Mutki'deki 35 köyün naklini lüzumlu görerek bu hususu 2. Tümen'e önerdiği halde, Tümen bu konuyu Kolorduya ve dolayısıyla 3. Ordu Müfettişliğine duyurmadığı gibi vilâyeti de cevapsız bırakmıştı.

Bu konu üzerine yeteri kadar eğilinmediğini gören Bitlis Valiliğinin, 2. Tümen'e yaptığı öneri ile yetinerek Tümenin cevabını beklemeksizin 35 köyün naklini emretmesi üzerine, bu köyler halkı ayaklandılar ve bu suretli Silent ve Mutki olayları başlamış oldu.

2. Ayaklanma Bölgesi:

Selaş dağı - Kalmas dağı - Kanıpirim dağı - Karmelih dağı - Arziyo dağı hattı ile çevrilmişti. Bu çevre içerisinde, sekiz aşiret olup nüfusu yaklaşık olarak 6.242 kadardı. Bunlardan başka Mutki'nin kuzeybatı kısmındaki Hüvit bölgesinde henüz ayaklanmayan dört aşiretin nüfusu ise, 8.758 kadardı ve bütün Mutki aşiretlerinde 1.880 kadar silâh bulunduğu tahmin edilmekte idi.

B. TEDİP HAREKÂTI:

1. Harekât Öncesi:

a. Mehmet Ali Yunus'u Tenkil Harekâtı:

Geçen seneki Sason ayaklanmasını tertipleyenlerden, firar edenlerle Hazo kuzeyinde Asi ve Küsküt bölgesinde bulunan ve son zamanlarda halkı hükümet aleyhine kıskırtmaya kalkışan Mehmet Ali Yunus ve avenelerine karşı, Mayıs 1927 başında muhtelif istikametlerden yöneltilen takip kuvvetleri ile asiler arasında yer yer çarpışmalar devam etmiş ve eşkıya genişçe bir kuşatma çemberi içine alınmıştı. Harekâtın başından bu yana, kıta komutanlarının harcadıkları çaba memnuniyet verici idi.

26 Mayıs 1927'de tenkile memur kıtaların emir ve komutası 2. Tümen Tugay Komutanına verildi ve tertibatta bir değişiklik yapılmadı.

Tenkil Kuvvetlerinin 27 Mayıs 1927 Durumu Şöyle İdi:

Yarbay Ruşen emrindeki 18. Alay (11. Bölük hariç, bir kudretli batarya ve bir süvari bölüğü dahil); Karmelîh dağı kuzeybatısındaki vadi genel istikametinin doğu yamaçları (dahil), Kopega'nın güneyindeki 1931 rakımlı tepe (dahil) bölgede;

Binbaşı Zekerîya komutasındaki 2. Seyyar Jandarma Alayı; süvari takımı yaya erleri (hariç), 18. Alayın 11. Bölüğü (dahil), 1931 rakımlı tepe (hariç), Karmelîh dağının kuzey ve kuzeybatısındaki vadinin tabanı (dahil) bölgede bulunmakta idi.

Tugay komutanına göre meselenin hal tarzı şöyle mümkündü:

Arazinin son derece artızalı oluşu ve şimdiye kadar buralarda yapılan harekâtta başarısızlık, aşiretlerin moralini yükseltmiş olduğundan ve bu harekât başlangıçta baskın tarzında yapılamadığından asilerin, bundan sonraki taarruza karşı yaptıkları tahkimata dayanarak inatla savunacakları şüphesizdir. Ayrıca, bugün başarı ile yapılan ku-

şatma çemberi 4 km. kadardır ve mevcut kuvvet, her tarafı tıkmamaktadır. Bazı cepheleeri zayıf bırakarak sıklet merkezi yapmak suretiyle yapılacak taarruzda, başarı beklenbilirse de çok zayıflık verileceği tabiidir ve zayıflıkta elde edilecek başarı oransız olacaktır. Asi mevcudu kıtaların mevcuduna göre azsa da, arazinin sarp oluşu dolayısıyla 3-4 eşkıya, 5-10 misli kuvveti durduracak durumdadır. Bundan ötürü, bu meseleyi kısa zamanda ve az zayıflıkla bitirmek için; 18. Alayın Hazo'da bir bölük bırakıp geri kalanı ile Alay Komutanı emrinde olarak tugay karargâhının bulunduğu yerde toplanmak sureti ile önce, Arziyo dağı batıdan doğru yöneltilen taarruzla elde edilir ve bu mesele de Küsküt ve Asi vadisinde bitmiş olur.

Tugay Komutanının bu görüşü 2. Tümen kanalı ile 7. Kolorduya intikal ettiği ve üzerinde henüz fikir alıp vermesi yapıldığı sırada idi ki, Tugay Komutanı 29 Mayıs 1927'de planın tatbikatına hazırlık olmak üzere şu emri verdi:

"Bugün 7. ve 11. Bölüklerin cepheleeri ile 2. Seyyar Jandarma Alayının cephesini gördüm. Kuşatma hattı pek büyüktür. 2. Alay Komutanı bir iki gün içinde arazi üzerinde gösterdiğim yerlere bölükleri sevk edecek ve kuşatma çemberi daraltılacaktır.

11. Bölük cephesini kısmen 2. Seyyar Jandarma Alayı ve kısmen de 7. Bölük alacaktır. Bu takdirde 2. Seyyar Jandarma Alayı cephesi: Karmelîh vadisi yamaçları (dahil), Çıyaraş tepesi (dahil) bölgesi olacaktır. Geriye kalan kuşatma hattı 18. Alaya aittir. 11. Bölük, 18. Alay emrine girecektir. 7. Bölük, 2. Seyyar Jandarma Alayı emrinde bulunacaktır.

Yarbay Bahir 31 Mayıs 1927'de 3. ve 2. Bölük ile Mürettep Süvari Bölüğü ve iki topla cephesine rastlayan Karmelîh dağının bu kısmına taarruz ederek kuşatma hattını küçültecek, sonradan Karmelîh dağına yapılacak taarruz için gerekli noktaları tutacaktır. 2. Seyyar Jandarma Alay Komutanı bizzat sol yanı ile bu taarruza yardım edecektir.

31 Mayıs 1927 taarruzundan sonra Mürettep Süvari Bölüğü, 2. Seyyar Jandarma Alayı emrine verilecek ve bu alay Karmelîh vadisinin iki tarafını emniyete alacak ve buradan eşkıyanın kaçmasına zinhar meydan vermeyecektir. Alay komutanı Mürettep Süvari Bölüğüne güvenmediği takdirde, alayının bir bölüğünü sağ yana memur

etmesi ve Mürettep Süvari Bölüğünü de diğer bir yerde kullanması kendi takdirine bırakılmıştır.

Harekâtın bir an önce sonuçlanması için Hazo'da bulunan 9. Bölüğün mensup olduğu tabur ile bir batarya gönderilmesini tümene rica etmiştim. Kabul edildiği takdirde, tabur tugay emrine girecek, 18. Alay önce 2. Taburu ve kısmen 3. Taburu ile Arziyo dağına batıdan doğuya doğru taarruz ederek bu dağı elde edecek ve sonradan 18. Alay Karmelîh dağına taarruz edecektir. Asi ve Küsküt vadilerinde her iki alayın yapacağı karşılıklı harekâtla mesele sonuçlanacaktır. Gelecek bataryanın bir takımı Herük'e, bir takımı da Kopega'ya mevzilendirilecektir.

Tümenden istediğim tabur ve batarya gönderilmediği takdirde yine aynı plan, mevcut kuvvetlerle uygulanacak ve mesele 8-10 gün zarfında bitmiş olacaktır"

Bu emrin gereği yapılmış ve Tugay Komutanı 3 Haziran 1927'de yapılacak taarruzun tertip ve icra tarzını 1 Haziranda verdiği Tugay emriyle açıklamıştı.

Birlikler aldıkları taarruz hazırlığı emrinin gereğini yapmışlar ve bu arada 18. Alay, 1 Haziran 1927 saat 03.30'da başladığı taarruzla, asilerin direnmesine rağmen Karmelîh dağının doğu kısımlarındaki bütün hâkim tepeleri ele geçirmiş ve bu taarruzda Mürettep Süvari Bölüğünden bir şehit, 18. Alaydan üç yaralı verilmiş, asiler de hayli ziyata uğramış, ailelerini ve hayvan sürülerini mağaralara ve Küsküt vadisine kaçırmışlardı.

Tugayın taarruz emrine göre yapılan harekâta, 18. Alay, Zorik'i Asi köylerini, Arziyo ve Karmelîh dağlarının en yüksek doruklarını işgal etti. 2. Seyyar Jandarma Alayının taarruzu biraz ağır gelişmekle beraber, Müşkedar köyünün güneyindeki taşlıkta direnen asi grubunu tenkil ederek bu köyü kâmilan yaktı ve tamamen işgal etti. Küsküt köyünü de tamamen işgal etti ve bu suretle kuşatma çemberi daha da küçülmüş oldu.

Tugay Komutanlığı 4 Haziran 1927'de verdiği emirde:

Memleketin refah ve saadetine ve asayişin teminine matuf Karmelîh asilerinin tenkilinde kıtalardaki üst subay ve subayların yaptıkları hizmetlere takdir ve teşekkürlerini bildirerek bu harekât sı-

rasında şehit düşen erleri rahmetle yad, yaralıları iadeyi afiyet temenni etmekte ve artık asilerin, verilen emirler gereğince barındıkları inlerde bir iki gün zarfında tenkillerini..... istemekte idi.

Alaylar kendilerine verilen görev sınırları içinde temizleme ameliyesine devam ettiler. Bu arada en önemli hedeflerden biri de asi elebaşlarının diri veya ölü ele geçirilmesi idi. Mağaralarda yapılan temizleme sırasında yapılan çarpışmalarda, asi reislerinden Şeyh Abdurrahman'ın çene, kemiğinden, Muhittin'in de bacağından yaralandığı, Mehmet Ali Yunus'la Zorik'li Selim'in Zorik ile İnler arasındaki ormanlıkta oldukları öğrenildi. Bunların kaçmamaları için gerekli tertibat alınarak tasarruf edilen kuvvetlerle ikinci bir kuşatma çemberi teşkil edilmek sureti ile arama ve temizleme ameliyesine devam edildi.

Karargâhı Siirt'te bulunan 2. Tümen Komutanlığının 9 Haziran 1927'de verdiği emre göre:

Fililen ayaklanmaya katılan ve askere silâh kullanarak birçoklarının şehit düşmesine sebep olan asilerin dehalet etseler bile, aflarının doğru olmayacağı; esasen bunların dehaletleri gönülden olmayıp askerin bas-kısı dolayısıyla başka çare bulamadıklarından ileri geldiği; bu sebeple bunların ileride de zararlı olmalarını önlemek için eli silâh tutanların kâmilan yok edilmelerinin zorunlu olduğu; zira hepsinin silâhlı direnmeleri sırasında askerlerimize birçok yaralı ve şehit verdirmiş oldukları; ancak, şu sıra dehalet etmekte olanların dehaletlerine engel olunmamak üzere teslim alınanların 18. Alaya teslimi ve harekâtın sonunda sevkleri sırasında kaçmaya yeltenenlerin yok edilmeleri gerektiği... bildirilmekte idi.

Birlikler, bu emir esaslarına ve eşkiya muharebeleri taktiğine uygun bir tarzda tarama ve temizleme faaliyetlerini büyük bir çaba ve fedakârlıkla günlerce devam ettirmek suretiyle çok sayıda asiyi tenkil, hayvanlarını müsadere, köylerini ve sığındıkları mağaraları tahrip ettiler. Bu arada Mehmet Ali Yunus'un aile ve akrabaları sığındıkları mağaralarda yakalanmış ve başlıca eşkiya reislerinden Şeyh Abdurrahman ve Zorik'li Selim, Muhittin, Mato, Ömer ve diğer bazıları öldürülmüş, ancak Mehmet Ali Yunus'u ölü veya diri yakalamak mümkün olmamıştı. Bununla beraber ele geçirilmesine önem verildiği

içindir ki, 2. Tümen Komutanlığı 16 Haziran 1927'de Tugay Komutanlığına verdiği emirde: Bölüklerin boşalttıkları sırtlarda bir iki silâhlı erkek ve kadın bulunmuş olmasının henüz oralarda ele geçmeyen ve saklanan asi bulunduğuna delâlet ettiğine ve Mehmet Ali Yunus'un da bunların arasında bulunması ihtimaline işaretle, bu bölgenin gerekirse bir daha aranmasını istemekte idi.

b. Halil Semi'yi Tenkil Harekâtı:

Bir yandan Mehmet Ali Yunus ve ortaklarının açtığı gaile, tenkil kuvvetleri komutanlığının çok isabetli plan ve emirleri çerçevesinde birliklerin büyük beceriklilik ve cesaretle yaptıkları çarpışmalar sonunda genellikle bertaraf edildiği bir sırada idi ki, Alikân Aşireti Reisi Halil Semi'nin, Beşiri bölgesinde yeni bir gaile açması ihtimalinin belirmesi üzerine 2. Tümen Komutanlığı Hazo'da bulunan Tugay Komutanlığına 17 Haziran 1927'de verdiği emirde:

Uzun zamandan beri hükümeti aldatmaya ve silâhlı olarak zor duruma sokmaya çalışan Halil Semi'nin Ali Osman'la anlaşarak Beşiri'deki çocuklarını ve ailelerini kurtarmak üzere Beşiri'ye taarruz edeceklerinin ve sonra da güneye geçeceklerinin anlaşıldığına işaretle devamlı olarak nüfuzunu artıran Halil Semi ve Ali Osman'ın yok edilmelerine karar verildiğini ve bundan ötürü bu aşiretlerin Dicle nehrini geçerek güneye kaçmalarına engel olmak üzere 8. Seyyar Jandarma Alayı, 62. Alay ve Midyat, Gerçaris jandarmalarının Batmansuyu menbamdan Til'e kadar Dicle nehri geçitlerini 19 Haziran 1927 akşamına kadar kapatmış olmalarını, keza, Ramanlı Emin'in de Dicle'nin kuzeyine geçmesine mani olunmasını belirtmek sureti ile 18. Alaydan bir bölük ve Siirt'ten getirilecek bir batarya ile takviyeli 1. Alay 3. Taburunun yapacağı bir harekâtın, 18. Alay Komutanı tarafından idaresi ve Melefan Jandarma Müfrezesiyle Rahvan'daki mangaları emrine alması ve Vilâyet Jandarma Komutanının da, 18. Alay Komutanı refakatinde bulunması lüzumuna değinerek harekâtın icra tarzını etraflı olarak açıklamıştı.

Bu emre göre gerekli tertip ve tedbirler alınmak suretiyle bölgedeki tarama ve temizleme ameliyesi büyük bir fedakârlık ve çaba harcamak suretiyle yapılmakta ve asilerle yer yer yapılan çar-

pışmalarda birçokları imha, köyleri tahrip, koyun sürüleri ve eşyaları müsadere edilmeye devam edildiği sırada Mutki bölgesinde de aynı şekilde silâh toplamak ve yakalanmaları gereken şahısların ele geçirilmesi için bir kısım birlikler Buban aşiretinin bulunduğu Hersan, Silent, Kersu bölgesine gönderilerek, yakalananlar jandarmaya teslim edilmiş, bu köylerden kaçmayanlara da Ovaya inmeleri bildirilmişti.

Jandarma subayı teslim aldığı kafileyi ve hayvanları Mutki'ye götürürken, kafiledekilerin akrabaları önlerine çıkarak çarpışmaya başladığı için kafilenin kaçmasına engel olamayan jandarma subayı Mutki'ye dönmek zorunda kalmıştı. Bu olay dolayısıyla Siirt Valiliğinin isteği üzerine; Tugay, 18. Alay 3. Tabur Komutanı Binbaşı Zeki komutasında, dört makineli tüfekle takviyeli 9. ve 10. Bölüklerden müteşekkil bir müfrezeyi olay mahalline sevk etmişti.

19/20 Haziran gecesi Silent'e gelen Binbaşı Zeki, köyde bir iki ihtiyardan başka kimseyi göremeyince, yaptığı soruşturmada, halkın üç gün önce Mutki'ye gönderildiğini öğrenmiş ve müfrezenin 20/21 Haziran gecesi Herment istikametinde hareketini kararlaştırmıştı. Ancak, daha önceleri elde ettikleri başarıların verdiği neşe içinde yeteri kadar emniyet tedbiri almadıkları içindir ki, müfreze baskına uğradı ve Binbaşı Zeki şehit edildi. Müfrezedeki kıdemli subay da komutayı ele almayı becerememiş ve başsız kalan müfreze büyük bir şaşkınlık içinde asi kuvvet tarafından kuşatılmıştı. Durumu öğrenen 18. Alay Komutanı; Karargâhı, 7., 3. Bölükler, bir makineli tüfek ve bir toptan müteşekkil kuvvetle derhal Melefan üzerinden Silent'e giderek gereken icraata başladı.

Durumdan haberdar olan 2. Tümen Komutanlığı, olayın önemi itibariyle 23 Haziran 1927'de Tugay Komutanlığına verdiği emirde:

"Binbaşı Zeki'nin şehit olmasına çok üzıldüm. Bütün bu harekâta genellikle kansız denecek kadar az zayıyla kazanılan başarı, bu andan itibaren değerini kaybetmiştir. Arkadaşımızın kaybı büyük bir olaydır. Bu sebeple, 18. Alay süratle ve şiddetle hareket ederek Silent'te halen eşkiyanın tehdidi altında olanların bir felâkete uğramalarına meydan bırakmamalı ve sebep olanlardan büyük ölçüde öğ alınmalıdır..." denmekte idi.

Tümen Komutanlığı aynı gün verdiği diğer bir emirde de:

18. Alay 3. Tabur komutanı şehit Binbaşı Zeki'nin Garzan'da bulunan ailesine Tümen adına başsağlığında bulunulduğunu bildirmekte ve naşının Garzan'a getirilmesini, hatta olanak bulunursa diğer şehit erlerin cenazelerinin de Sason, Melefan ve Garzan gibi hükümet merkezlerinde özel şehitliklere defnini ve Binbaşı Zeki'ye Garzan'da büyük bir cenaze töreni yapılmasını Tugay Komutanlığından istemişti.

Bir yandan şehitlere gereken son hizmet yapılırken diğer yandan da 18. Alay bu olayın öcünü almak üzere faaliyete geçirilmiş bulunmakta, 1. Alay 3. Tabur ise, Halil Semi ve Ali Osman yönetimindeki asileri tenkil ile uğraşmakta idi. Süre gelen bu çetin mücadeleler sırasında Halil Semi ve Ali Osman'ın bir kısım aveleri ile Dicle'yi geçerek güneye kaçtıkları anlaşıldı.

Neticede tenkil ve bu maksatla yapılan takip hareketleri istenilen sonucu vermedi ve fakat bunların yakalanan aileleri ile Mehmet Ali Yunus'un ailesi 2. Tümen Komutanı emri ile Siirt'e gönderildi. Böylelikle iki subayın, birçok erlerin şehit olmasına ve yaralanmasına sebep olan bu harekât, elebaşlarının bir kısım kuvvetleri ile kaçmış olmalarından ötürü önemini kaybetmiş ve görünürde sona ermiş oldu.

2. Mutki Harekâtı:

Hazo bölgesindeki asi artıklarının temizlenmesi ve ele geçirilenlerin akibetleri ile uğraşıldığı bir sırada, Mutki havalisinde Buban aşiretinden ayaklanma halinde olanların da yok edilmesine karar verilmişti. Bu nedenle 2. Tümen Komutanlığı, 5 Temmuz 1927'de yapılacak harekâtın genel ilkelerini kapsayan şu emri verdi:

"1. Tedip harekâtı verilen emir ve plan dahilinde yapılacaktır. Tedibat sırasında şu hususlar göz önünde tutulacaktır:

a. Askere silâh atanlar bu işi köyce yapmışlarsa bunların köyleri yakılır ve hayvanları müsadere edilir.

b. Bunlar, köyden bir kısım halk ise, bu işlem sadece bunlara uygulanır ve diğerlerine çok iyi muamele edilir.

c. Askeri kuvvet karşısında silâhlı olarak çekilen ve kaçanlar takip edilir, yakalanır ve yok edilirler.

d. Bunları koruyanlarla gizleyenler, yakalanarak Harp divanına yollanır ve evrakları sonradan Tümene gönderilir.

e. Kıtalar, bu tedip harekâtı dışında silâh aramak, hükümetçe istenilen kişileri yakalamak, dağılı köylülerin ovaya nakli gibi hususlarla meşgul olmaz. Bu işleri, uygun gördüğü zamanda sivil idareler kendi jandarmaları ile yaparlar.

g. Ancak, Hersan, Silent, Kerho, Torh gibi fiilen ayaklanıp silâh kullanan köylüler, yakalandıklarında silâhları alınır ve köylerinde silâh aranır. Silâh arama işinde yine iyi muamele etmek esas olmalıdır. Maksatlı olarak silâh sakladığı anlaşılanlar yakalanır ve evrakları Tümene gönderilir. Bu arada, köylülerin birbirlerine iftiraya eğilimli ve alışık oluşları göz önünde bulundurulmalıdır.

g. Bütün harekât ve faaliyette esas adalettir. Ayaklanma sahasının büyümesine ve asi kitlesinin çoğalmasına meydan bırakmamalıdır. Hükümet ve askere karşı, maksatlı olmayıp, kandırılmak veya zor yüzünden, ayaklanmaya katıldığı anlaşılanların ve böyle hareketi huy etmemiş olanların iyi muamele ile affa tabi tutulmaları uygun bir idare tarzıdır.

h. Yakalananlardan zorunluk görülenlerin gönderilmeleri ve korunmaları yeter kuvvetle ve gündüz yapılmalıdır.

2. Gerek 18. Alay ve gerekse kuzeyden hareket eden kuvvet (1. Tabur), Bitlis Valiliğinin talimatına göre, beraberinde bulunacak sivil memurlara danışarak hareket etmelidirler.

3. Bütün yapılacak işler esaslı olarak bitmedikçe kıtalar görev yerinden ayrılmamalıdır.

4. Harekâta, soğukkanlılık, güvenlilik, idarî ve askeri tedbir, göreve yeter kuvvet ayırma hususlarını bütün subay ve memurlar unutmamalıdır.

5. Gereği için Tugay Komutanlığına yazılmış, bilgi için Bitlis Vilâyetine ve 7. Kolordu Komutanlığına arz edilmiştir".

2. Tümen Komutanlığı aynı gün (5 Temmuz 1927) Tugay Komutanlığına verdiği emirde (özetle):

"1. Binbaşı Zeki olayını meydana getiren ve silâhlı olarak direnen Buban aşireti ile fiilen bağlaşıkları olan Velo ve Mahmut aşiretlerinin silâh sayısı 500-600 kadar olduğu haber alınmış ve tümence en zararlı ihtimal olarak asilerin bu miktar silâha malik bulundukları kabul edilmiştir.

2. Bitlis Vilâyetinin 3 Temmuz 1927 tarihli şifresinde (Hoyt bucağında altı köyden ibaret olan Sikolularla, güney bölgesinde diğer 13 köyde 500'e yakın silâh bulunduğu ve daha önce istek üzerine isimleri Tugay Komutanlığına bildiren bu köylerin Sıcan, Silent, İgık, Koryan, Hersan, Dilk, Torh, Kerho, Tınhi, Zinde, Ziyaret, Herpi, Zenizan, Peniç köyleri olup, silâhlılardan çoğunun Kerho, Silent, Hersan, Torh bölgesinde bulunduğu bildirilmektedir.

3. Pinavutki sırtlarında 18. Alayın 3. Taburuna karşı asilerin yaptığı muamelenin ödünü ve hükümete karşı ayaklananların sonunu almak için görüşülerek kararlaştırıldığı üzere, bir an önce hareket ederek ayaklanma sahasının genişlemesine meydan bırakılmayacaktır. Asilere, bunlardan ayrılacaklara, köylerine vesaireye karşı hareket tarzı önceki talimatla bildirilmişti.

Bu harekâta, harekât alanındaki mevcut kuvvetten başka 2. Seyyar Jandarma Alayı sekiz subay, 170 erle katılacak ve Siirt'ten de iki piyade bölüğü ayrılacak ve gönderilecektir.

2. Alayın ikişer makineli tüfekli iki piyade bölüğü ile takviyesi ve Kabilcevaz'daki silâh toplama hususunun takibi için Kabilcevaz sabit jandarmalarının ayrıca takviyesi Kolorduya arz edilmiştir.

4. Harekât iki safhada yapılacaktır.

a. Birinci Safha: Halen Cezni ve Melefan'daki kuvvetler ve Garzan'dan alınacak iki top ile, 8 Temmuz 1927'de harekete geçerek Silent'e yaklaşılacak ve 9 Temmuz 1927'de asilerin dayandıkları Torh, Hersan, Pinavutki kuzey sırtları, Kersu güney sırtları elde edilecek ve hâkim noktalar ele geçirilmiş olacaktır. Atılır ve Arziyo yönlerinde bulunması düşünülen çetelere karşı yanların temini ve gerilerdeki harekâtın düzenlenmesi unutulmayacaktır. Bu maksatla, lüzum görülen yerlerde tahkimat yapılması, ihtiyatlar bulundurulması ve kademelî tertibat alınması tabiidir (1. Alay 3. Taburun Garzan'daki bölüğünün taburuna katılması ve Hazo'daki bölükten orada bir takım bırakılarak kalanın Garzan'a getirilmesi gibi).

Hazo'daki Mustafa Çeto'ya görüşülen tertipte 10 kadar silâh verilmesi ve Çermililerden yararlanılması ve askerden Kürtçe bilen 5-10 ere Kürt elbisesi giydirilerek Atılır ve Arziyo kısmındaki çetelerden Tatar gibi paralı bir iki azalının ve hatta orada olduğu anlaşılırsa Meh-

met Ali Yunus'un da bunlar vasıtasıyla yok edilmesi dikkate alınacaktır.

b. Bu hat elde edildikten sonra ağızdan açıklandığı ve ayrıca yazılan talimat ile de belirtildiği üzere bütün asi köylerine gönderilecek bildirgelere, birkaç kışkırtıcının kandırmasına kapılmayarak daima refahlarını, sükûnet ve güvenle çalışarak zengin olmalarını isteyen, hükümete ve askere karşı silâh kullanmaktan sakınmaları ve bunun sonucunun feci olacağı ve bundan dolayı kandırılarak veya zorla birkaç kışkırtıcıya uymuş olanların, derhal köylerine dönerek iş ve güçleri ile meşgul olmaları, aksi halde fena muamele görecekları, silâh atanların yok edilecekleri, köylerinin yakılacağı, eşya ve hayvanlarının ellerinden alınacağı, aile ve çocuklarının, malül ihtiyatlarının yerlerinden atılacağı ilh... açık bir dille yazılmalıdır ve bu iş için 12 Temmuz 1927'ye kadar mühlet verilmelidir. 11 Temmuz 1927'de birkaç uçagımızın ayaklanma bölgesinde alçaktan uçurulmaları kolorduya arz edilmiştir.

c. 18. Alay, 1. Taburu ve Garzan'dan verilecek topçu takımı ile 12 Temmuz 1927'de Bitlis'te bulunacak ve 14 Temmuz 1927'de Bitlis'ten Merment, Mis doğrultusunda hareket edecek şekilde gönderilmeli ve kendisine lüzum kalmadığından garnizonuna iade edildiğini herkes bilmeli ve bildirmelidir. Siirt'ten iki piyade bölüğü vaktinde Bitlis'te bulundurulacaktır.

d. 2. Seyyar Jandarma Alayının 14 Temmuz 1927'de öğle vaktine kadar Herpi-Şinasi hattında bulunacak surette hareketinin düzenlenmesi ve ayrıca emir almadıkça buna göre hareket edilmesi yazılmış ve bir sureti Tugaya verilmiştir. 2. Seyyar Jandarma Alayının, lüzum görürse ve zorunluk hasıl olursa daha önce bilinen hatta bulunmasının bildirilmesi Tugay Komutanı tarafından düşünülmelidir. Yalnız bu Alayın harekât bölgesine gelişinde ilkin Tugay ile muhaberesi güç olacağından, Bitlis'te benimle muhabere edeceklerdir. 18. Alayın 1. Taburu da, Bitlis'e gelişinden itibaren aynı şekilde hareket edecektir.

18. Alay: 2. Alay ve 18. Alay 1. Taburu ile.

2. Alay: 18. Alay ve 18. Alay 1. Taburu ile, keza

18. Alay 1. Taburu: 2. Alay ve ilk fırsatta 18. Alay ile irtibat ve

muhabere tesis etmeyi unutmayacaklardır. Ben bu iki kıtadan Mutki telgrafhanesi aracılığı ile alacağım raporları Tugaya bildireceğim. Tugay Komutanının bu iki kıta ile doğruca muhabere ve irtibat tesisine kadar emir ve isteklerinin bildirilmesine de vasıta olacağım. Geraktığı takdirde bu iki kıtaya emir vereceğim ve Tugaya da bildireceğim.

e. 15 Temmuz 1927'den itibaren, 2. Seyyar Jandarma Alayı doğuya ve güneye, 18. Alay 1. Tabur 14 Temmuz 1927'lerden itibaren, güneye doğru hareket ederek kuşatma çemberini daraltacaklar ve 18. Alay da vakit gelince sağ yan ekseni üzerinde doğuya doğru hareketle bu daralmayı çabuklaştırmak, asilerin Kalmasi dağının güneyine kaçmasına engel olmak ve 18. Alay 1. Taburunun da Mermant-Mis hattına geldikten sonra Mis'e doğru yoğunlaşarak Türkânat doğusunda Güran-Mis-Dolivir dağı istikametlerini kapamak ve 2. Seyyar Jandarma Alayının bir kısmını Mermant-Türkânat hattına yanaştırmak, keza, 18. Alayın güney yanını da buna göre 2. Seyyar Jandarma Alayının sağ yanına yaklaştırmak, özet olarak asileri Kalmasi dağı-Dolivir dağı-Kolanis-Mermant Mezriaları-Pinavutki arasında boğmak olanaklarının sağlanmasını göz önünde bulundurmak gerekir. Buna göre, şimdiden 2. Seyyar Jandarma Alayına direktifler vermek doğru olur.

5. 18. Alay 1. Tabur Komutanına açık emirler ve talimat verilmesi ve harekât bölgesinde bu emirde ve diğer talimatta yazıldığı gibi yalnız suçlu olanlar yola getirilmeli, olayın büyümesine meydan bırakılmamalı, âdilâne hareket suretiyle olayların göstereceği asilere ve köylerine yapılacak şiddet yerinde yapılmalıdır" demekte idi.

Tugay Komutanlığı tümenin bu emir ve talimatını, gereği yapılmak üzere 7 Temmuz 1927'de kıtalara bildirmiş ve sonraki günlerde de verdiği emirlerle yapılaş tarzını düzenlemişti. Silent'in 2.5 km. güneyinde bulunan Tugay Komutanlığının, 10 Temmuz 1927'de tümene verdiği raporla 18. Alay bölgesinde durum şöyledir:

Avispi'nin kuzeyinde 18. Alay 3. Taburun bulunduğu iki tepeye saat 20.00'den itibaren yaklaşmak isteyen 50 kadar silâhlı iki asi grubuna ateş açıldı ve asiler araziden yararlanarak kıtaların bulunduğu yere kadar yaklaşırsa da, bomba ve şiddetli makineli tüfek ateşi kar-

şısında zayıat vererek çekilmek zorunda kaldılar.

18. Alayın 2. Taburu, verilen emir gereğince Silent köyünün hemen güneyindeki sırtı ve bunun batısındaki kayalık tepeleri, burarlarda bulunan asileri tart ederek işgal etti, çarpışma devam etmekte, 2. ve 3. Tabur arasında irtibat kurulmuş bulunmakta.

Teğmen Kemal komutasında bulunan iki toptan biri, 3. Taburun bulunduğu tepeye çıkarıldı, diğer top, ateşe mani hali görüldüğünden ihtiyata alındı ve ayrıca dört top, Silent gediğinde mevziye sokuldu.

2. Seyyar Jandarma Alayı emrine girmek üzere 18. Alay 2. Taburdan bir makineli tüfek takımı, yeteri kadar cephanesi ile ve bir manga koruyuculuğunda Hazo'ya gönderildi ve 11 Temmuz akşamı Kabilceviz'a varması emredildi.

18. Alay 1. Tabur da, saat 20.00'de Ziyaret'e gönderilecekti.

Asilerle yer yer çarpışmalar olmakla beraber birlikler, tümenin harekât emri esaslarına uygun şekilde hareket ederek yerlerini almakta ve Tümen komutanı da harekâtın seyk ve idaresini yakından izlemek için Siirt'ten Bitlis'e gelmiş bulunmakta idi.

Tugay Komutanlığının 15 Temmuz 1927'de 2. Tümen Komutanlığının da onamaşını aldığı harekât planı özetle şöyle idi:

"Ayaklanma halinde bulunan Bubanlıların tedip ve tenkileri için yapılacak harekâtın şu plan dahilinde olması düşünülmüştür:

1- 2. Seyyar Jandarma Alayı, 15 Temmuz öğle vakti Herpi'de bulunan ve Şinasi dağı üzerinden güneye ilerleyecek asilerin Karmeli'h'e kaçmalarına engel olmak için sağ yanı ile 18. Alay, sol yanı ile 18. Alay 1. Taburu ile irtibat kurarak 17 Temmuzda Kersu'nun kuzey ve kuzeybatı tepelerini, Burak dağının güney eteklerini tutacak şekilde hareket edecektir.

2- 18. Alay 1. Tabur, 15 Temmuzda Bitlis'ten hareketle 17 Temmuzda Hersan Mezriaları civarında bulunacak ve 16 Temmuzdan itibaren 2. Alay ile Kalmas'ın güneydeki 1. Alayın bölüğü ile irtibat kuracaktır.

3- 18. Alay 3. Tabur, 1. Alaydan bir bölük, bir top takımı 18. Alay Komutan Muavini Bahir Bey'in emrinde olarak 18. Alay 1. Tabur Hersan Mezrialarına geldiği vakit Kalmasi dağı eteklerinde bulunan asileri Torh üzerine tart ve Kepo tepesini elde edecektir. Kalmas'ın gü-

neyindeki 1. Alayın bölüğü ile irtibat kurulmasına çalışacaktır.

18. Alay 2. Tabur ve 1. Alay 3. Taburdan bir bölük ve bir top, Yarbayer Ruşen emrinde bulunacak ve 18. Alay 1. Tabur, Seyyar 1. Alay bilinen noktaları 7 Temmuzda tuttuktan sonra, asilerin Karmelih ve Arziyo yönlerine kaçmaları önlenerek ve Silent'in doğu ve kuzeydoğusunda toplanacak olan asileri yok etmek için tedbir alınacaktır.

4- 16 Temmuzda iki makineli tüfekle takviye edilen 1. Alay bölüğü, Kalo aşireti köylerinden yararlanarak Kalmas dağının geçit yerlerini ve Çiri köylerinden olan Terinç ve Çurak köylülerinden de yararlanarak bu yöndeki geçit yerlerini temin edecek, sağdan 1. Alay 1. Tabur, soldan Bahir Bey Müfrezesi emrine girecektir.

5- 1. Alay 3. Taburdan bir bölük ve bir top takımı, Tugay emrinde, Tugay Karargâhı civarında bulunacaktır.

6- Hazolu Mustafa Çeto, kendi milisleri ve Çirililerden 15 kişi kadar bir müfreze ile Arziyo sivrisini tutacak ve gerekirse Yarbayer Ruşen burasını bir bölükle takviye edecektir.

7- Kıtalar 17 Temmuzda ayaklanma bölgesini kuşatacak, tedricen daraltacak ve 18 Temmuzda bütün asiler bu çember içinde süratle yok edilecektir.

8- Tenkil sırasında ele geçirilebilen erkeklere, çocuk ve kadınlara silâh kullanılmayacak, tümen emri gereğince muhafaza altında bildirilen yerlere gönderilecektir.

9- Kuşatma çemberi kurulduktan sonra, kıtalar birbirlerinin ateşinden müteessir olmayacak şekilde ateş inzibatına uyacaklardır.

10- 18. Alay 3. Tabur Müfrezesinden zorla alınan harp gereçlerinin harekât ve araştırma sırasında yakalanacak asilerden sovruturularak elde edilmesine çaba harcanacaktır.

İstihkâm Müfrezesi Tugay emrinde bulunacaktır. Birlikler bu bulundukları yerlerde ateş yakacak ve şu işaretlerle birbirlerini haberdar edeceklerdir:

Bir beyaz işaret fişegi, kıtanın bulunduğu yer

İki beyaz işaret fişegi, irtibat kurulduğu

Bir kırmızı işaret fişegi, asilerle temas hasıl olduğu

İki kırmızı işaret fişegi, asilerin taarruz ettiği ve yardım isteği

Bir yeşil işaret fişegi, irtibat aranması

İki yeşil işaret fişegi, karşıdaki kıtanın ateşinden müteessir olduğu anlamındadır.

Bu arada, 2. Tümen Komutanlığı 100-150 kadar asinin Mutki ilçe merkezine taarruz ettiğini ve olay dolayısıyla yaptığı müdahaleyi Tugay komutanına bildirmişti. Plana göre hareketi göz önünde bulunduran Tugay Komutanlığı, 15 Temmuzda 18. Alay Komutanlığına verdiği emirde:

Asilerin Torh köyü batısında, Hersan, Çeçan hanesi-Pinavutki-Kerho köyü ve batısına kadar olan mevzide bulunduğunu; halen emrinde bulunan birliklerin talimat gereğince hazırlığı müteakip taarruza başlamalarını; Yarbayer Bahir'in Silent gediği dahil sağ yandan, Yarbayer Ruşen'in Silent gediği hariç sol yandan ilerlemelerini; bir topçu grubunun 3. Tabur mevziine, bir kudretli topun da Yarbayer Ruşen emrinde Taşlı sırta çıkmasını... istemekte idi.

Tugay Komutanlığı 16 Temmuz 1927'de 2. Tümen Komutanlığına verdiği raporda:

Torh etrafındaki hâkim tepelerin elde edildiğini, Hersan'ın doğusundaki tepeye yapılan taarruzun başarı ile sonuçlandığı ve Torh, Hersan köylerindeki evlerin yakılmaya başlandığı, keza, Arziyo'daki taarruzun devam ettiğini... bildirmişti.

17 Temmuz 1927'de 2. Tümen Komutanlığından alınan emirde:

Herpi'ye gelen 2. Seyyar Jandarma Alayının asiler tarafından kuşatıldığı ve 18. Alay 1. Taburun derhal Herpi'ye hareketinin emredildiği... bildiriliyordu.

Tugayın 17 Temmuzda verdiği yürüyüş emrine göre, birlikler harekete geçtiler. Artçı görevinde olan Yarbayer Ruşen, Arziyo'da kuşatılmış bulunan 6. Bölükten üç manganın bölüğüne katılmaması nedeni ile hareket etmedi ve kuşatılmış olanları kurtarmak için, Yarbayer Bahir müfrezesinin emrine verilmesine dair isteği Tugayca reddedildi ve kendisine emrindeki kuvvetleri 1. Alay 3. Taburundan iki bölükle takviye ederek kuşatılmış kuvvetin kurtarılması emri verildi. Bu nedenle Tugay, Yarbayer Ruşen kuvvetleri yürüyüş emrinde belirtilen hatta gelmedikçe, az kuvvetle taarruzu, arızalı oluşu dolayısıyla tehlikeli bulmakta idi. Bu sebeple Bahir Bey Müfrezesine bir süre sonra

taarruza devam etmek üzere yerinde kalması emredilmişti.

2. Tümen Komutanlığı 18 Temmuz 1927'de verdiği emirde:

62. ve 63. Alaylardan ikişer taburun Garzan'a geleceği bildirilmekte ve Melefan, Hazo bölgesinde verilecek görev hakkında Tugay Komutanlığının düşüncesini sormakta idi.

Tugay komutanlığı 19 Temmuz 1927'de verdiği emirde:

Asilerin bulundukları yerleri belirtmek sureti ile, 2. Seyyar Jandarma Alayının Herpi ve Kabilcevas yönüne hareket ettiğini; 18. Alay 1. Taburun Meydan civarında bulunduğunu ve 63. Alaydan bir müfrezenin Yarbay Nuri emrinde Hazo'ya geldiğini ve emrindeki birlikleri 20 Temmuzda Torh, Hersan civarında ve Kepo tepesinde bulunan asilere taarruz ederek Sıçan-Döllük-Kulanis yolu ile Mis-Merment hattına ilerleyeceğini bildirmekte ve hareketin şu suretle yapılmasını istemekte idi:

"18. Alay 3. Tabur, saat 03.00'ten itibaren bir bölüğünü Kalmas'ın kuzeydoğu eteklerinden hareket ettirmek suretiyle Kepo'ya hâkim tepeleri tutacak, diğer iki bölüğü ile de Torh'a taarruz ederek köyü tarayacak ve köyü yakuttan sonra Kepo'yu işgal edecek.

1. Alay 3. Taburdan bir bölük, akşamdan Torh'un kuzeybatısındaki tepede bulunan 18. Alayın 11. Bölüğünü değiştirecek ve kuzeyden gelecek asilere karşı tertibat alacaktır. Taburun diğer bölüğü Taşlı tepedeki top mevzii civarında bulunacak ve diğer bölüğü ile de ordugâhın güvenliğini sağlayacak. Kepo ve Torh'un işgali üzerine ağırlıklardan sonra yürüyüşe geçecek ve 18. Alayın 2. Taburu, bu taburu takip edecektir. Bir krup ve bir kudretli top Taşlıtepede, diğer bir krup ve kudretli top ordugâh civarında mevzie girecek. 18. Alayın 3. Taburu Yarbay Bahir emrinde, diğer birlikler Yarbay Ruşen emrinde bulunacaklardır".

Aynı gün (19 Haziran 1927) Arziyo'daki kuşatılan kuvvet, bir çıkış hareketi yaparak parça parça birliklerine katılmaya başladılar.

20 Temmuz 1927'de verilen emirler gereğince hareket edildi ve Torh-Hersan-Kepo tepesinde bulunan asiler tart edilerek evleri yakıldı. Müfrezenin, 21 Temmuz 1927 saat 04.00'te bildirilen yol ile Mis-Merment hattını tutması Tugayca tekrar emredildi ve bu iş için yürüyüş sırası bildirildi. Münferit emirlerle hareket eden birlikler her

türlü güçlüğü yenerek verilen hedeflere doğru ilerlemekte idiler. 2. Tümen Komutanının gördüğü lüzum üzerine hareket bölgesindeki bütün kıtalar, 24 Temmuz 1927'de Tugay Komutanının emrine verilmişti. Aynı gün (24 Temmuz 1927) 2. Tümen Komutanlığı birkaç gündür gelişen durum bakımından bundan sonraki hareket için verdiği emirde:

Asilerin Selâş kuzeyi, Yorak, Mazikân, Arziyo, Karmelih dağlarına kaçmaları nedeni ile, bu dağlık bölgeye yapılacak hareket için hâlen işgal edilmiş olan bölgede toplanmanın zorunlu olduğunu, bunun için de birliklerin şu yerlerde bulunmalarını, istenen hususları mahallî hükümetle birlikte yapmalarını... istemekte idi:

18. Alay üç taburu ile Mis, Kolanis bölgesinde Alay Komutanı emrinde: 1. Alay 3. Tabur Meydan bölgesinde, 2. Tabur Merkuh ve Salansor'da, 18. Alay Komutanı Muavini emrinde; Seyyar 2. Jandarma Alayı Hoyt bucağının merkezi olan Tab'da; Hor'daki müfreze aynı yerde bulunacaklar ve birlikler bu bölgelerde silâh toplama, ayaklanmayı yapanlar ve kıskırtanlar ile ayaklanmaya katılanları ve bunlara önemli şekilde yardım edenleri tutuklayacaklar ve bu işler beş gün içinde bitirilmiş olacaktır.

Bu emir ve talimat dahilinde hareket edilmesi düzenlendiği sırada 25 Temmuz 1927'de, Tümen Komutanlığı özetle aynı görüşü tamamlayan şu emri verdi:

"1. Hükümet merkezince büyük bir ilgi ile izlenen tenkil hareketinin süratle ve iyi bir şekilde sonuçlanması yüksek makamlarca kesinlikle istendiğinden, Mutki dahilinde emir gereğince silâh toplamada isyan çıkaranlardan, teşvik ve önemli derecede yardım edenlerden kaçmayanların yakalanmasından sonra, şu suretle hareket olunacaktır.

a. Şinasi-York-Mazikân-Arziyo-Karmelih bölgesinde çoğalan asiler, aşağıda açıklandığı üzere taarruz edilerek önce dört yanından kuşatılacak ve kuşatma çemberi daraltılmak suretiyle tamamen yok edilecektir.

b. 63. Alay bir taburu ile Selâş dağı-Silent bölgesinde bulunacak ve bunun için önce yapılmış olan yollardan, top mevzilerinden ve hâkim sirtlardan yararlanılacaktır. Bu taburdan bir müfreze, Herük'te bu-

lunarak Arziyo dağındaki düşmanı gözetleyecek ve özellikle Tehnis geçiti civarında ve asiler için önemli olan mağaralarda ve Arziyo dağında görülecek ve haber alınacak asilerden piyade menzili dışında olanların topçu ile yok edilmelerini taburu vasıtasıyla sağlayacaktır.

63. Alayın diğer taburu Avispi batısında ve Torh'un hakim sırtlarında bulunacaktır. Sağ yanın Kalması dağına karşı temini ve bu dağın gözetilmesi önemlidir. Bu taburun Kepo tepesine gelecek olan 18. Alay birlikleri ile sıkı ve güvenli bir şekilde irtibat sağlamış olması şarttır.

63. Alayın asıl görevi, asilerin kaçmasını önlemek ve bölgeye girebilenleri yok etmektir. Bu görev her ne kadar savunma ile yapılacaksa da, kuzey ve doğu gruplarının taarruz harekâtı sırasında Tugay Komutanlığının emri ile gösteriş tarzında taarruzlar yapmak lüzumu her zaman göz önünde bulundurulacaktır.

c. Hazo Müfrezeleri Komutanlığı, emrindeki kuvvetlerle Garzansuyu vadisini emniyete almak şartıyla Cinis-Asi güneyi hattını işgal edecek ve asilerin kaçmalarına engel olacaktır. Yasak bölgede hiçbir şahsın bulunmasına izin verilmeyecek, tarlalar yeniden ekilmiş ise tahrip edilecektir.

Yaak bölge: Malato güneyi-Kerho-Çuro-Arziyo dağı-Herpi (hariç) Penik-Rabi-Kozik-Koega-Kişikedar hattı ile çevrili kısımdır.

Müfreze Komutanlığı sağ yanı ile 63. Alay, sol yanı ile de 2. Seyyar Jandarma Alayı ile irtibat sağlamalıdır.

d. 2. Seyyar Jandarma Alayından evvelce Küsküt, Mişikedar civarında bulunmuş olan bir bölük ile bir top Mişikedar-Koega hattını tutacaktır. Halen Kabilceviz'da bulunan müfreze, bu bölük emrine girecektir.

e. Şiko Müfrezesi ve bu civardan tedarik edilecek silahlı milisler, halen Kabilceviz'da bulunan bir hafif makineli tüfek mangası ile takviye edilerek Malato dağına işgal edecektir.

f. 1. Alay 2., 3. Taburları ile 18. Alayın 1. Taburu ve 2. Seyyar Jandarma Alayı (bir bölük noksan), ilkin Herpi güneybatısındaki tepe ile Şinasi dağı-Hayır hattına ilerleyecek ve 18. Alay Komutanı emrindeki taburlardan biri de Mermert sırtlarında bulunacaktır.

g. 18. Alayın diğer taburu Döllük'te bulunarak Kepo tepesini de tu-

tacak ve özellikle sol yandaki 63. Alay birlikleri ile sıkı irtibat kurmuş olacaktır.

h. Kuzeyden güneye doğru taarruz eden kıtaların ilerlemesi sırasında, 18. Alayın Döllük'teki taburu ile batıya ve Mermert'teki taburu ile de güneye doğru, keza, 63. Alay ve Hazo müfrezesinden Mişikedar'daki kıtaların ilerlemesi suretiyle yapılacak gösteriş taarruzları, Tugay Komutanı tarafından emredilecektir.

ı. Harekât 2 Ağustos 1927 sabahı başlayacak, Tugay Karargâhı ilkin Hor'da, daha sonra Meydan'da bulunacaktır".

Harekâtın bir an önce başlaması istendiği halde arazinin arızalı oluşu dolayısıyla, Tümen emri gereğince yapılacak hazırlığın güçlüğü dikkate alınarak taarruza ancak bir gün önce (1 Ağustos 1927)'de başlanması kararlaştırılmıştı.

Birlikler aldıkları görevlere göre hazırlıklarını her türlü güçlüğe rağmen büyük çaba harcayarak yapmakta idiler. Harekâtı fiilen sevk ve idare edecek olan Tugay Komutanlığı da 28 Temmuz 1927'de Tümen emri esaslarına uygun olarak birliklerine gerekli harekât emrini verdi ve daha sonraki münferit emirlerle de birliklerin hareketlerini kontrolünde bulundurmaktaydı.

1 Ağustos 1927'ye kadar alınabilen raporlardan:

2. Seyyar Jandarma Alayı 1. Taburunun Horamur tepesine, 1. Alay 3. Taburunun Şinik güneyindeki tepeye geldiği;

1. Alay 2. Taburu ile 25. Alay piyade bölüğünün Şinik köyünün taranmasına ve asi evlerinin yakılmasına memur edildiği;

18. Alay Komutanı emrindeki birliklerin Kolanis kuzeyindeki boyun noktasına geldiği ve üç ağır makineli tüfekle takviyeli 5. Bölüğün boyun noktasının batısındaki tepede olduğu, 3. Taburdan bir bölüğün Kolanis güneyindeki geçitleri kapattığı... anlaşılmaktaydı.

Görüldüğü üzere harekât planının uygulanmasında bazı aksaklıklar dolayısıylardır ki, 2 Ağustos 1927'de gerçek durum şöyle idi:

2. Seyyar Jandarma Alayı saat 16.30'da Herpi'nin güneybatısını tutmuş; 1. Alay 3. Tabur saat 14.00'te Herpi köyü doğusundaki himaye mevziini tutmuş; 1. Alay 2. Tabur ve 25. Alay Müfrezesi Şinik'i taramış ve lüzumlu gördüğü evleri yakarak 1. Alay 3. Taburun yanına gelmiş.... bulunmaktalar.

Birliklerini aldığı duruma göre bundan sonraki harekât şöyle olacaktı:

1. Alay birlikleri 3 Ağustos 1927'de Merment'e gönderilecek; 18. Alay 1. Tabur, 2 Ağustos 1927'de Şinasi dağına taarruz edecek; 1. Alay 3. Tabur iki bölük himayesinde Herpi'yi yakacak ve bu iki tabur Şinasi dağına çıkacak. 25. Alay Müfrezesi, ağırlıkları konuyacak ve Herpi'de 2. Tabura yardım edecek.

18. Alay Komutanı, emrindeki birliklerle Döllük civarına giderek 18. Alay 3. Taburundan 2 bölük ve bir topçu takımını Döllük kuzeyindeki tepeye göndermek suretiyle mevzi aldırarak, taburun diğer iki bölüğü ile Kolanis vadisi dahil, güneye doğru olan geçitleri tıkayacak ve 2. Taburdan Alay emrinde kalan üç ağır makineli tüfeği de Kolanis kuzeyinde bulunduracaktı.

Plan dahilinde münferit emirlerle yürütülen harekâta 4 Ağustos 1927 durumu şöyle idi:

18. Alay 1. Tabur Şinasi dağında; taburdan bir bölük Hovamur boyun noktasının batısındaki Kerho deresinin kuzey uzamındaki tepeye kadar olan sahaya, 1. Alay bu tepeden Yorak dağının doğusundaki taşlıklara kadar olan bölgeyi işgal etmekte; 18. Alay mevzii, 1. Alay 3. Taburdan teslim almış ve bu tabur da Yorak dağı boyun noktasında karşılaştığı asilerin inatla direnmesine rağmen burayı, keza, 25. Alay Müfrezesi ile 1. Alay 2. Tabur Yorak dağını işgal etmiş bulunmakta; Karmelîh civarındaki kaya kovuklarına sığınan tahminen 15 kadar asi, üzerlerine açılan topçu ateşi ile bir kısmı öldürülmüş diğerleri Kerho-Silent doğrultusunda kaçmış; ayrıca 18. Alay 3. Tabur Komutanı, emrinde iki bölük, üç ağır makineli tüfek ve bir toplu Kepo istikametine gönderilmiş ve 63. Alay ile irtibat sağlanması emredilmiş; Kolanis kuzeybatısındaki sırta üç manga, iki makineli tüfek gönderilmiş ve Merment sırtlarına karşı himaye mevzii aldırılmış; 2. Tabur makineli tüfekle takviye ettiği 7. Bölüğünü Rohonik batısında Merment'in kuzeyine ve Herbilir'in doğusuna, 5. Bölükten bir müfrezeyi de Merment'in doğusundaki hâkim tepeye yerleştirmiş ve bu suretle harekât iyi bir safhaya girmiş bulunmakta.

5 Ağustos 1927'de kuzeydeki kıtalar Şinasi, Yorak dağları ile Kerho'nun kuzeybatısındaki tepelerde bulunan asileri tart ve tenkil

ederek Mazikân ve Kersu civarına yaklaşmıştı.

Asi kuvvetler Karmelîh sırtlarında, Mazikân ve Zeri dağlarında ve Hersan Mezriasında bulunduğu göre, Tugay Komutanlığı harekâtın bundan sonra nasıl yürütülmesi gerektiğini bütün ayrıntıları ile kıtalara bildirmişti.

Birlikler, geçtikleri sahalari asilerden temizlemek, asilere ait evleri yakmak ve ekilmiş tarlalarını çiğnemek suretiyle harekâtı adım adım ilerletmekte idiler.

8 Ağustos 1927'de Mazikân, Zeri dağları taranmış ve asilerden temizlenmişti. Aynı gün (8 Ağustos 1927) Kepo tepesinde bulunan Tugay Komutanı birliklerine verdiği emirde:

18. Alay Komutanının, emrindeki iki taburla Rohonik'in iki tarafını tarayarak Merment, Hersan Mezriaları üzerinden Kepo tepesine gelmesini ve 63. Alayın Torh civarındaki birliklerinin bulunduğu yeri tutmasını; 63. Alayın, Torh civarındaki taburunu yanına getirerek Arziyo, Tehnisi, Asi vadilerine sığınan eşkıyayı imha ve tenkil etmesini; 1. Alay Komutanının, Mazikân ve Zeri dağlarında taranmamış yer kalmadığına kanaat ettikten sonra Karmelîh, Atlıh ve Kersu deresini tarayarak yanmamış evleri yakmasını... istemişti.

Şartlar çok ağır olmasına rağmen birlikler, her türlü güçlüğü yenererek aldıkları görevleri başarma çabası içinde idiler.

14 Ağustos 1927'de Tümen Komutanlığı, Kolordu Komutanlığının görüşünü belirten şu emri verdi:

"1. Mehmet Ali Yunus ile avenesinin ve Mutki ayaklanmasını yapan asi reislerinin yok edildiklerine dair bir bilgi alınmadığına göre, birlikler çekildikten sonra bunların tekrar ortaya çıkmaları beklenir. Ayrıca, başlangıçta asilerin mevcudu 700 kadar ve ellerindeki silâh miktarı da 500 kadar olduğuna göre, şimdiye kadar tepelenen asiler ve ele geçirilen silâh miktarı dikkate alınırsa bölgede daha pek çok asi bulunduğunu kabul etmek lâzımdır. Bundan ötürü civardaki sadık köylere saklananların herhalde yakalanmalarına ve yok edilmelerine özellikle önem vermek gerekir.

Harekât bölgesi içinde ve dışındaki asilerle, bunlara ait eşya ve hayvanların bir yandan mahallî jandarmalarla soruşturulması ve ele geçirilmesi için Kolorduca vilâyetlere yazılmıştır.

2. Halen devam eden çarpışma ve araştırma, 3-4 güne kadar sona ereceğine göre, bu görevin bitmesinden sonra:

- a. 1., 18. ve 63. Alayların harekât bölgesinde toplu bulundurulması ve 63. Alayın bulunduğu bölgede kalması
- b. 6. Alaya ait bölüğün alayına iadesi
- c. 63. Alaya ait Hazo Müfrezelerinin alayına katılması
- d. 25. Alay Müfrezesinin Silvan'a iadesi
- e. 40. Süvari Alayından bir bölük ile Alay Komutan Muavinini Diyarbakır'a gönderilmesi ve Tümen karargâhının Siirt'e avdeti
- f. İstihkâm ve muhabere müfrezelerinin şimdilik tümen emrinde kalmaları

g. Tugay Komutanının araştırma ve silâh toplama görevinin sonuna kadar birliklerin peşinde kalması

h. Silâh araştırmasının sona ermesi ile beraber birliklerde insan, hayvan, gereç kayıpları ile beraber eşkıyanın ölü, yaralı ve yakalanmaları ile toplanan silâh miktarı, hayvan cins ve miktarlarının Kolorduya bildirilmesi ve bundan sonra birliklerin yerlerine gönderilmeleri için ayrıca emir verileceği bildirilmektedir.

3. Devam eden çarpışmaların ve araştırmaların sonunda silâh toplama işi daha önce verilen Tümen emrine göre yapılacak ve birlikler şu yerlerde bulunacaklardır:

- a. 63. Alay ve Hazo Müfrezeleri, Hazo'da
- b. 1. Alayın üç taburu, Hor'da
- c. 18. Alayın 1. Taburu, Mutki bölgesinde, 2., ... Taburları Melefan'da; Tugay Karargâhı ilkin Hor'da, sonra da Bitlis'te
- d. 2. Seyyar Jandarma Alayının 1. Bölüğü Kabilcevaz'a gidecek, Kabilcevaz'da bulunan müfrezeler Hazo Müfrezesi emrine iade edilecektir.

Hazo, Torh, Silent, Selâş dağı ve Herüz bölgelerinde bulunacak birlikler, asilerin durumunu esas alarak inceleyecek (b) maddesindeki birlikler, Döllük-Meydan-Kolanis-Merment ve Hoyt kuzeyi bölgesinde bulunarak silâh toplayacaktır.

4. Seyyar Jandarma Alayı büyük kısmının, Hoyt ve Şiko bölgelerinde silâh toplamak üzere gönderilmesini Kolordu Tümenin isteğine bırakmıştır. Şu halde, 2. Seyyar Jandarma Alayının 1. Bö-

lûğüne, Malato-Mişikedar-Kopega hattının araştırılması ve alay büyük kısmına da Hovarmu kuzeyinde bulunarak asilerin batıya kaçmalarına engel olma ve kısmen silâh toplama görevi verilebilir.

5. Birliklerin, araştırma sonunda belirtilen yerlere hareketleri ile beraber, varıncaya kadar geçecek zamandan da yararlanarak ne kadar silâh toplanacağını ilân edilmesi ve 4-6 gün mûhlet verilmesi uygun olur.

6. Mûhlet günleri içinde birliklerin haber alma sureti ile bölgelerinde ayaklanmayı teşvik, tahrik ve ayaklanma ile ilgililerin durumlarını inceleyerek bu işleri yapanların yakalanması; asi ailelerini ve hayvanlarını saklayanların evrakları ile Tümene gönderilmesi ve hayvanlarının ellerinden alınması.

7. Yukarıda belirtilen maksada göre, 18. Alayın daha doğuda bulunması ve 63. Alaydan Melefan'da bir kıta bulundurulması ve Tümençe bildirilen tertibatta değişiklik gerekirse, Şinasi ve Karmelih dağları bölgelerinde, Mutki'de silâh araştırması sonuna kadar asi artıklarını takip etmek üzere bir topla takviyeli yeteri kadar kuvvette bir müfrezenin bir haftalık erzakla hazır bulundurulması".

Birliklerin bu emir esasları dahilinde ve eşkıya muharebeleri taktiğine uygun yaptıkları harekâta asiler kısmen kaçmış, çoğu yok edilmiş ve bir kısmı da yakalanmış ve ayaklanma bölgesinde taranmamış yer kalmamıştı.

Harekât bu suretle 25 Ağustos 1927'de sona erdi ve birlikler yerlerine döndüler.

DOKUZUNCU BÖLÜM

İKİNCİ AĞRI HAREKÂTI
(13-20 Eylül 1927)

1. Tedip Harekâtının Lüzumuna Dair Düşünceler:

3. Ordu Müfettişliği, Haziran 1927'de yapılan tedip harekâtında asilerin çoğunlukla İran'a kaçmış olmaları nedeni ile istenilen kesin sonuç elde edilmediği için bu bölgede el'an hükümete aleyhtar olan asilere karşı yeni bir tedip harekâtını lüzumlu görmüş ve bu konudaki düşüncelerini 25 Ağustos 1927'de Genelkurmay Başkanlığına özetle şöyle arz etmişti:

"Ağrı dağı asilerinin tedibatı için bir taarruz hareketi hazırlanmaktadır. Şimdiye kadar alınan bilgilere ve yapılan keşiflere göre, burada en çok 300 çadır vardır. Bu miktara göre, eli silâh tutan asi miktarının 800 kadar olduğu kabul edilmektedir. Harekâtın sürat ve güvenle yapılabilmesi için 9. Kolordu, Kars'taki 29. Alay ile 9. Tümen Komutanının da Ağrı bölgesine alınmasına lüzum göstermekte ve bu husus Ordu Müfettişliğince de uygun görülmektedir.

İranlıların Ağrı asilerini teşvik ettiğine dair bazı haberler olduğu için asilerin tedip sırasında, geçen sene meydana gelen 1. Ağrı ayaklanmasında olduğu gibi yine İran'a kaçmaları muhakkak olduğundan, bu hususun lehte temini bakımından İran hükümetiyle gerekli siyasî ilişkilerin sağlanmasına lüzûm vardır."

2. Harekât Hazırlığı:

Ordu Müfettişliğinin görüşünü onayan Genelkurmay Başkanlığı, tedip harekâtına 9. Kolordunun memur edilmiş olmasını ve harekâtın, bu Kolordudan 9. ve 12. Tümenlerce yapılmasını uygun bulmuş ve 27 Ağustosta 9. Tümen Komutanı ile 29. Alayın Ağrı bölgesine alınmasını emretmişti.

Ordunun bu konudaki görüşüne uygun olarak tedip işi ile görevli 9. Kolordu, 14 Temmuz 1927'de verdiği emirde; Ağustos 1927 başında Ağrı dağındaki asilere karşı yeni bir tedip harekâtı yapılacağını ve bu harekâta 9. Tümenin 17. Alay (bir bölük noksan), dört batarya ve 12. Tümenin dört piyade, bir estersuvar taburu ile iki bataryanın ka-

ılacağını, keza bu harekâtın 12. Tümen Komutanı tarafından idare edileceğini ve bu maksatla gerekli hazırlıkların yapılmasını emretmiş bulunmakta idi. Bu emre göre, 9. Tümen derhal 17. Alayın ihtiyaçlarını temine başlamıştı.

Kolordu emri gereğince 29. Alayın 2. Taburu 20 Temmuz 1927'de Kars'tan Kağızman'a, 9. Tümen Tugay Karargâhı da 17 Ağustos 1927'de Iğdır'a hareket etti. Bu süre içinde kıtalardaki hazırlık da hızla ilerlemekte idi. Yapılacak harekâta kesin sonuç almayı dikkate alan 9. Kolordu, 31 Ağustosta verdiği emirde; harekâta 9. Tümenin kuzeyden iki alay ile katılmasını ve bunun için de Tümen Karargâhı ile 29. Alayın Iğdır'a hareketini ve yapılmakta olan hazırlıkların iki alaya göre olmasını istemişti. Bunun üzerine 29. Alay Kars'taki iki taburu ile 3 Eylül 1927'de, Kağızman'daki taburu da 5 Eylülde Iğdır'a hareket ettiler. Tümen Karargâhı 8 Eylülde otomobille Kars'tan hareket ederek aynı günün akşamı Iğdır'a geldi.

3. Harekât:

9. Kolordunun 8 Eylül 1927'de harekâtın yapılmasına dair verdiği emre uygun olarak 9. Tümen de 10 Eylülde harekât emrini verdi. Bu arada Kulp (Tuzluca) ve civarında bulunan kıtalar da tamamen Iğdır'a getirilmişti.

Kıtalar için gerekli nakil aracı güç halle sağlanabildi. Iğdır'ın korunması için de alayların yürüyüşe dayanıklı olmayan erlerinden mürekkep bir bölük teşkil edilerek Iğdır Hudut Bölüğü ile beraber Iğdır Hudut Tabur Komutanı emrine verildi.

Kolordu emrine göre, 14 Eylül 1927'den itibaren Gomik kışlağı ve Serdarbulak civarlarındaki asilere taarruz edilecekti. Bunun için 11 Eylül akşamı Tugay Karargâhı, 17. Alay ve 4. Batarya Karakoyunlu'da 29. Alay Malatlı'da konakladılar. 12 Eylül akşamı da Avatlı kışlağına hareket ettiler. 13 Eylül sabahı alaylar Avatlı kışlağına varmış ve gündüzü burada geçirmişlerdi. 9. Tümen karargâhı ile Muhabere Müfrezesi de 12 Eylül akşamı Iğdır'dan hareketle 29. Alay ile birlikte 13 Eylül sabahı Avatlıya varmıştı. Kırış bağ civarında erler bellerine kadar soyunmak suretiyle Karasu'yu geçtiler.

Su derin olmamakla beraber geniş olduğu için basit malzeme ile köprü kurmak imkânı olmamıştı.

Kolordunun Tümene verdiği görev, Gomik kışlağı civarında bulunan asileri İran'a kaçmalarına engel olacak şekilde tutarak ve yok ederek sonradan harekâtı Biçare güneyi doğrultusunda ilerletmektir. Avatlı kışlağından itibaren harekâtın Ahuri üzerinden yapılması halinde, Gomik kışlağına bir cephe taarruzuna mecbur olmak ve bu suretle harekâtı geciktirerek 14 Eylülde 12. Tümen Tugay müfrezesinin yapacağı taarruza etki yapamamak ihtimali mevcut olduğundan, harekâtın Gomik kışlağı-Takatlı dağına doğusundan kuşatacak şekilde yapılması kabul edilmiş ve buna göre 13/14 Eylül 1927 gecesi yürüyüş tertibatı ve istikameti tespit ve emredilmişti.

9. Kolordunun 8 Eylül 1927 tarihli emrine göre harekâtını düzenlemiş bulunan 12. Tümen, 14 Eylül sabahı başlayacak olan taarruza şu suretle katılmış olacaktı (Kroki: 22):

Tugay Komutanı Albay İlyas Müfrezesi (Tugay karargâhı, 34. Alay, 5. Dağ Bataryası, beş emir atlısı, bir pırıldak, kılavuzlar): 12/13 Eylül gecesi Beyazıt'tan Karabulak'a gelerek 13 Eylül akşamına kadar burada kalacak ve 13/14 Eylül gecesi Örtülü kuzeyinden hareketle Mozrgan tepesini tutacak ve 14 Eylül sabahı fecirle beraber sol yanını Ağrının geçilemeyecek kadar arızalı olan kısmına dayayarak, iki kol halinde Örtülü'nün kuzeyinden taarruz edecekti.

Tugay Müfrezesi ile 9. Tümen kıtaları arasında irtibat sağlanmak sureti ile yapılacak taarruzun hedefi, asileri Şıhlı suyu üzerine atarak yok etmektir.

Güney Müfrezesi (Tümen karargâhı ile kademesi, 36. Alayın 3. Taburu, 6. Batarya, Estersuvar Bölüğü, Muhabere Müfrezesi, iki pırıldak, beş kılavuz): 3. Tabur Komutanı emrinde olarak 13 Eylül 1927'de Beyazıt'tan hareketle Şıhlı-Bulakbaşı arasındaki Şıhlı suyu cephesini 13/14 Eylül gecesi şu suretle kapamış olacaktı:

Şıhlı Grubu (36. Alay 3. Taburdan bir piyade bölüğü ile iki ağır makineli tüfek): Şıhlı köprüsü güneyinde Şıhlı gölü (dahil) ile Kanikork (hariç) arası.

Karaburun Grubu (36. Alay 3. Taburdan bir piyade bölüğü ile iki

13 Eylül 1927 'de alınan uçak keşif raporunda, asilerin büyük kısmı Demirkapı civarında gösterilmekle beraber Gevge ve Biçare civarlarında da oldukça çok miktarda asilere ait çadırlar olduğu bildirildiğinden 12. Tümen Tugay Müfrezesinin hareket istikameti üzerinde karşılaşacağı mukavemeti kırmak ve bu müfrezeye yardım etmek için Biçare'den itibaren tümen büyük kısmının Çevirme kuzeyi istikametinde batıya doğru ve 12. Tümen Tugay Müfrezesi istikametinde hareket ettirilmesi dikkate alındı.

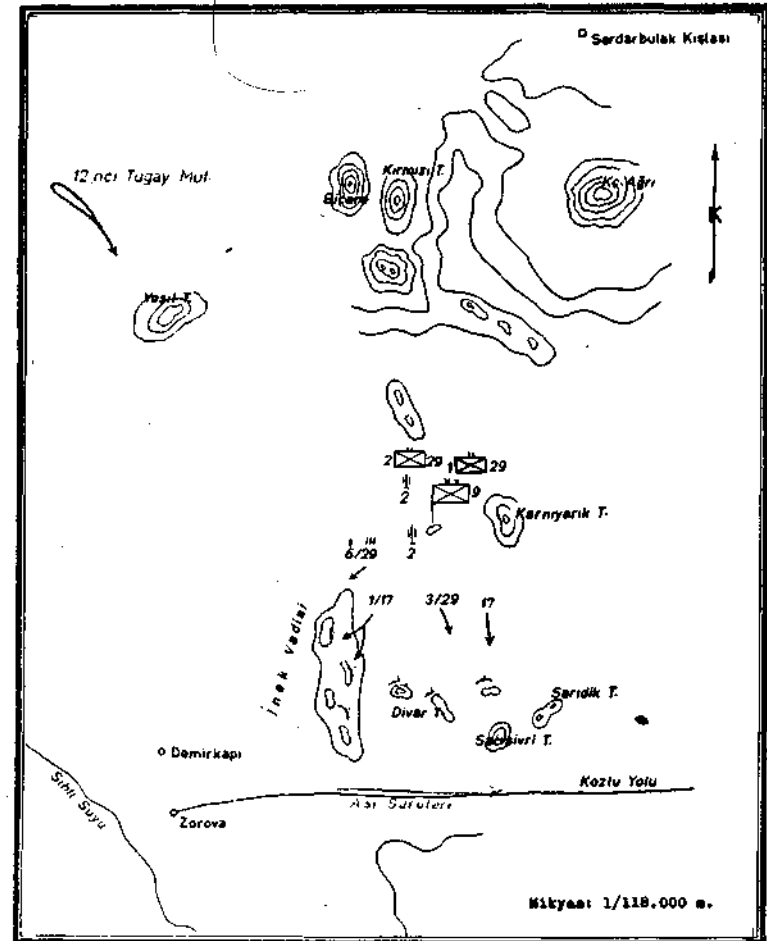
14 Eylül 1927 öğleden sonra, 9 Tümen uçağının Serdarbulak'a atıldığı ve 12. Tümenin uçak raporlarına göre, asilerin kâmilten Demirkapı civarına indiği ve bütün sürüleri ve aileleri ile Demirkapı civarından doğuya doğru kaçmakta oldukları bildirildiğinden bunları, kaçmalarına mani olarak yok etmek üzere, 17. Alay, 29. Alayın 3. Taburu ve bir topçu takımı Tugay Komutanlığı emrine verilerek Küçük Ağrı'nın 10 km. kadar batısı ve hudut üzerindeki Karnıyarık tepe istikametinde hareketi bildirildi ve bu müfreze, 14 Eylül 1927 saat 20.00'de Serdarbulak'tan hareket ettirildi. Ayrıca öğle sıralarında Ahuri'ye gelecek olan 29. Alay 2. Bölüğünün, yarın Serdarbulak'a ulaşması emredilmişti. Bundan başka Tümişlerdi. Durum hakkında alınan bilgilere göre, asiler Karnıyarık'tan çekilmiş, 17. Alay Komutanı, iki piyade ve bir makineli tüfek bölüğü ile Karnıyarık doğusundan dolaşmak sureti ile Karnıyarık güneyinden batı istikametinde, keza, 17. Alayın 1. Taburu da, Karnıyarık batısından batı istikametinde taarruz için gönderilmişti. Asî sürüleri Karnıyarık güneyindeki Kozlu yolundan doğuya doğru kaçmakta ve bir kısım asî de Karnıyarık tepesi güney ve güneybatısındaki tepelerde bulunmakta idiler.

12. Tümen Tugay Müfrezesinin bilgi alınması ve bu müfrezenin gelmesi beklenildiği takdirde, asiler 9. Tümen birliklerinin gözü önünde serbestçe kaçacak ve dolayısıyla Kolordunun bu Tümene verdiği görev yapılmamış olacaktı. Bu itibarla Tümenin, bir an önce, büyük kısmı ile Karnıyark'tan batıya değil güneye doğru yürümesi gerekiyordu. Bu sebeple, Karnıyark tepeden güneybatı istikametinde yapılacak bir taarruz, asileri önlemekte bir çıkar sağlayamayacak ve esas görevi yapacak olan 17. Alay Komutanı emrine verilen kuvvet zayıf olduğu içindir ki, Karnıyark kuzey eteğine gelmiş bulunan 17.

Alayın 2. Taburunun da, derhal 17. Alay Komutanlığı emrine gönderilmesi ve güney istikametinde taarruz edilmesi uygun görülmüş ve böyle yapılmıştı. Bir süre sonra Tümen Karargâhı Karnıyarık'ın batı eteğine alındı ve batıyının iki topu karargâhında bulunduğu yere getirilerek Kozlu yolundan kaçmakta olan asi sürülerini yandan himaye etmekte olan asilere ateş açıldı. Bu arada, 29. Alay 3. Taburunun, Karnıyarık'ta bulunan diğer iki bölüğü ile topçu takımı 29. Alay 3. Tabur Komutanı ile beraber 17. Alay emrine girmek üzere Karnıyarık güneyine gönderilmişti. Bu sırada 9. Tümen birliklerinin durumu (Kroki: 23)'te görüldüğü gibi idi.

9 ncü Tümenin 15 Eylül 1927 Durumu

(Krok:23)

Saat 10.45'te alınan Kolordu emrinde, asilerin bu akşam İran'a geçmeleri kuvvetle muhtemel olduğundan, 9. Tümenin derhal Biçare'den güneye sarkarak asilerin İran'a kaçmalarına engel olacak tedbirleri alması bildirilmekte idi. Gerçekten de asiler yığın halinde İran'a kaçmaya çalışıyorlardı. Bunların kaçmalarına engel olmak için bütün asilerlerinin geçmekte olduğu Kozlu yolunun kapatılması gerekiyordu. Fakat Karnıyarık tepeden bu yolun Krup dağı toprakları ile ateş altına alınması ve bu suretle olsun kapatılmaya çalışılması mesafe bakımından mümkün değildi. Bu sebeptendir ki, görevin yapılması için 17. Alayın takviyesi suretiyle harekâtın Kozlu yolu doğrultusunda ilerletilmesi lâzımdı. Saat 11.15'te 17. Alay Komutanlığına bu husus belirtildi ve 29. Alay 3. Taburunun Alay emrine verildiği, 29. Alay 1. Taburunun da, Karnıyarık'tan alay emrine (sol yana) gönderildiği ve asilerin kaçma yollarını tıkadıktan sonra, bütün cephe ile batıya yönelerek baskının süratle artırılması emredildi.

Bu arada 12. Tümen birliklerinin harekâtı da şu şekilde gelişmekte idi:

Tugay Müfrezesi tarama harekâtına devam ederek 15/16 gecesini Gevgeve'nin 5 km. batısında geçirmiş, Beyazıt Mevki kıtalarından 36. Alayın 1. Bölüğü ile 4. Makineli Tüfek Bölüğü (iki makineli tüfek noksan) Güney Müfrezesinin bulunduğu Tavile batısına getirilmiş, Beyazıt'ın korunması ise, mahallî jandarma, Hudut Bölüğü ve Kızıldize'den getirilen bir manga ve iki makineli tüfek ile sağlanmıştı.

12. Tümen Karargâhı ve Beyazıt'tan getirilen kıta ile takviye edilen Güney Müfrezesi, bir bölüğü Karaburun'a, bir bölüğü de Tavile batısına bırakarak, kalan kısmı ile 15 Eylül saat 11.30 sıralarında Hallaç batısında Hallaç Grubu civarına alınmıştı. Güney Müfrezesi bütün kuvveti ile buradan Şihli suyunu geçerek kademeli bir şekilde muharebeye girmiş, bu suretle İnek vadisine girmiş olan müfreze saat 13.00'te Zoroza Celâl doğusuna kadar ilerlemişti. Müfreze buradan itibaren saat 14.00'te estersuvar bölüğünü bir piyade bölüğü ile takviye ederek İnek vadisi istikametinde sürmüş ve bu vadinin doğusundaki Kozlu istikametini kapatmak istemişti. Saat 17.00 sıralarında Karnıyarık tepe güneybatısına ve Yukarı Demirkapı kuzeydoğusuna gelmiş bulunan Tugay Müfrezesi, İnek vadisinden güneye doğru iler-

lemekte idi. Bu arada, 34. Alayın 5. Bölüğü ile 9. Tümenin piyade ve topçudan müteşekkil İbrahim Bey Müfrezesi arasında saat 18.00'e doğru irtibat sağlanmış bulunuyordu. Güney Müfrezesi böylece 15/16 Eylül gecesini büyük kısmı ile Zoroza Celâl civarında geçirmiş oldu.

9. Tümen ise, 12. Tümen Tugay Müfrezesine durumunu bildirmiş ve müfrezenin sağ yanına yanaşmasını rica etmişti. 17. Alay 1. Taburunda, Karnıyarık tepe güneybatısında ve İnek vadisi doğusundaki yüksek sırtlarda bulunmakta idi. Tabura, sola yanaşmak suretiyle alayına katılması emredildi. 17. Alay o saatlerde Karnıyarık tepenin 3 km. kadar güneydoğusundaki tepede bulunmakta, alayın sağ yanındaki 29. Alayın 3. Taburu ise asilere taarruz etmekte idi.

17. Alay saat 13.30'dan itibaren taarruza başladı ve tepeden tepeye ilerlemek suretiyle saat 18.00'de Gürcübulak ovasına hâkim kara taşlıklar üzerindeki uzun tepelere varıldı. Bu harekâta asilere hayli zayıf verdirmiş, 17. Alay 2. Bölük Teğmeni Hüseyin ile dört er yaralı, iki er de şehit olmuştu.

29. Alayın 2. Bölüğü de saat 17.30 sıralarında Serdarbulak'a gelmiş ve gerinin emniyeti maksadı ile burada bırakılmıştı.

9. Tümenin 17 Eylül 1927 durumu şöyle idi:

15 Eylül 1927 akşamı:

12. Tümenle pırıldak irtibatı sağlanmış fakat muhabere çok güç yapıldığı için pek yararlı olmamıştı.

Dün öğleden sonra 17. Alay ile 29. Alay 3. Taburunun yaptığı taarruzla Kozlu yolu kuzeyindeki tepeler de işgal edilmek suretiyle bu yol kapatılmış, asi sürülerinin Bulakbaşı istikametindeki kerelere doğru gittiği görülmüştü.

Kıtaların tamamen susuz olan bu bölgeden bir an önce kurtarılması ve aynı zamanda asilerin batıya doğru sürülmesi için 16 Eylül saat 04.30'da verilen emrin özeti şöyle idi:

"17. Alay: Güneye, Bulakbaşı'na dönük cephesiyle batıya çark ederek asileri Demirkapı istikametine ve 12. Tümen Tugay Müfrezesi üzerine sürecek. Bu görevin yapılmasında 29. Alayın 3. Taburu ile bir batarya 17. Alayın emrinde bulunacak.

29. Alayın iki taburu, 29. Alay Komutanı emrinde olarak 17. Alayın bu taarruzu sırasında İran'dan olması muhtemel asi teşebbüslerine

karşı 17. Alayın sol yanını ve gerilerini emniyete alacak".

Emre göre, öğleye doğru 17. Alay birlikleri Kozlu yolunun güneyinde zorova kışlağının 5 km. doğusundaki kerelere gelmekte. Kozlu yolu üzerinde bazı birlikler, büyük sürüleri önlerine katarak kerelere içinden batıya doğru yürümekte idi. Durum bir raporla Kolorduya ve 12. Tümen'e bildirildi.

Bir irtibat subayı ile 12. Tümen Karargâhına gönderilen raporda özetle:

9. Tümenin 16 Eylülde yapacağı hareket bildirilmiş ve Bulakbaşı-Hallaç kısmındaki aralıktan itibaren kere kısmı, 12. Tümenin Şıhlı Suyu Müfrezesi tarafından kuzeye doğru tarandığı takdirde, dağınık hayvan gruplarının toplanması ve iki gündür susuz kalan kıtaların bu susuz bölgeden kurtarılması mümkün olacağından 11 Eylül 1927 tarihli Kolordu emri gereğince geriye dönüş için kolordudan emir çıkarılması... 12. Tümen Komutanlığından rica edilmekte idi.

17 Eylül 1927 saat 05.30'da 12. Tümen'den alınan cevapta: bölge kerelik ve yolsuz olduğu için önerilen tarama hareketinin yapılamayacağı ve 12. Tümen kıtalarının 12 Eylül akşamı Şıhlı suyuna alınacağı... bildiriliyordu.

Kıtaların işe maddeleri Serdarbulak ve Başkent doğrultusu üzerinde bulunduğu için geriye dönüş emrinin alınması halinde, birliklerin Serdarbulak istikametinde hareket ettirilmesi dikkate alınmıştı. Saat 08.00'de yapılan pırıldak muhaberesinde, 29. Alay 3. Taburunun, 17. Alaydan dört bölükle beraber Hallaç civarına geldiği anlaşıldı ve taburun derhal 17. Alay Komutanlığı emrine girmesi bildirildi.

Bu sabah (16 Eylül 1927) Başkent'ten erzak yüklü olarak Serdarbulak'a hareket eden sekiz deveye asilerin taarruz ettiği haber alındığı için, Serdarbulak'taki 29. Alayın 2. Bölüğü takibe memur edilmiş, İran hududu içine kadar yapılan takip ve yapılan çarpışma sonunda develer geri alınarak bölük Serdarbulak'a dönmüştü. 17. Alay ve bataryada asilerden bir hayli hayvan ele geçirilerek saat 11.30 sıralarında Zorova Celâl'e gelmişti.

Bu arada 12. Tümenin harekâtı ise şu şekilde gelişmekte idi:

Tugay Müfrezesi, 16 Eylül saat 08.00'de iki taburu ile Karnıyarık tepe güneyinden Demirkapı doğu kereleri istikametinde, 9. Tümen bir-

likleri ile irtibatlı olarak tarama yapmış ve o akşam Zorova Celâl civarına gelmişti. Müfrezesi 16/17 Eylül gecesini Zorova Celâl'de geçirdi.

Tümen Karargâhı, eştersuvar bölüğü ile birlikte 16 Eylül saat 08.00'de Zorova Celâl'den hareketle İnek vadisini takiben Yukarı İnek'e kadar ilerlemek suretiyle Tugay müfrezesi ile irtibat sağladı ve buradan dönüşte Tümen Karargâhı, Güney müfrezesinden bir piyade bölüğü ile bir makineli tüfek bölüğünü (iki tüfek noksan) Zorova Celâl doğusunda bırakarak kalan kuvveti ile, aynı gün saat 14.00'te Noreşin doğusuna giderek 19/20 Eylül 1927 gecesi burada kaldı.

9. Tümenin durumu ise:

16 Eylül Alay Karargâhı ve iki taburu ile Karnıyarık tepesi güneyine gelmesi emredilen 29. Alay hâlâ yerinde idi. Alayın su ihtiyacı sağlamaya çalışılmakla beraber, Karnıyarık tepesi güneyine hareketi tekrar emredildi. Saat 06.00 olduğu halde dünkü ve bu sabahki emirlere rağmen, 29. Alay hâlâ hareket etmediği için, saat 06.15'te etrafta halsiz kalmış erlerini de toplamak suretiyle alayın Karnıyarık tepe güneyine hareketi bir kez daha emredildi.

Dün dönüş hakkında düşünülen istikamet Serdarbulak'tı. Fakat 9. Tümen kıtalarının büyük kısmı Demirkapıya inmiş olduğu, 29. Alayın iki taburunun Serdarbulak istikametinde yüksek bölgeye çıkması peşışanlılığı gerektireceği dikkate alınarak tümen birliklerinin daha kolay toplanabilmesi için Demirkapı istikameti tercih edildi. Saat 08.00'de 29. Alayın 17. Alay ile 29. Alayın 3. Tabur bölgesini tarayarak doğruca Demirkapı civarında Zorova Celâl'e gitmesi emredildi. Saat 11.00 sıralarında 29. Alay, öncü ve da çıkarmış olarak Kozlu yoluna doğru ilerlemekte idi. 9. Tümen Karargâhı da, saat 12.00'de Karnıyarık tepeden Demirkapı istikametinde hareket etti ve saat 15.00'te Demirkapı'ya geldi. Sabahın da 17. Alay, perakendeleri toplamak üzere 1. Taburunu İnek vadisi doğusundaki tepelere göndermişti. Bu sırada, 29. Alayın yolda baskma uğradığı ve bölüklerinin dağıldığı öğrenildi. Bir saat sonra da, Kolordunun, Tümen'den bir alayın Serdarbulak, Ahuri bölgesinde; diğer bir alayın, Tugay Karargâhı ile birlikte Başkent, Hasanhan bölgesinde konaklaması; Tümen Karargâhının da, bir taburla Iğdır'da bulunmasına dair emri alındı. Emir çok geç alınmıştı. Oysa daha önce, tümen kıtaları Demirkapı'ya

inmiş olduğu için tekrar susuz ve kerelik bölgeden geçerek Serdarbulak'a çıkmak çok zor olacaktır. Bu itibarla, tümen birliklerinin Çili gediği yolu ile Iğdır'a döneceği kolorduya arz edildi.

29. Alayın bugün uğradığı baskında, hayvanlarının tamamı, beş makineli tüfek ve beş subayı asilerin eline geçmişti. Dört günde, engebeli ve bir damla su bulunmayan bu bölgede asilerle çarpışarak malca ve canca bir hayli zayıat verilmek suretiyle başarılı bir sonuç elde edildiği sırada meydana gelen bu durum 9. Tümeni çok üzmüştü. Keyfiyet 18 Eylül 1927'de Kolorduya ve 12. Tümene bildirildi ve Demirkapı civarında bulunan 9. Tümen ile 12. Tümen birliklerinin birlikte bir karşı taarruz yapması 12. Tümen Komutanlığından rica edildi.

Her iki Tümenin beraberce verdikleri karar üzerine, 34. Alay, şinayder bataryası, 17. Alayın 2., 3. Taburları ve 29. Alayın 3. Taburu, 12. Tümen Tugay Komutanlığı emrinde olarak 18 Eylül 1927 sabahı Kozlu yolu istikametinde asilere taarruz etti. 9. ve 12. Tümen Karargâhları da bu taarruz sırasında Kozlu yolu üzerindeki kıtaların yakınında bulunuyorlardı. Yapılan bu taarruz sonunda asiler hudut dışına atıldı. Harekâtın devamı geceye rastlayacağı için bu kadar kıtaların geceyi bu susuz bölgede geçirmesi uygun görülmedi ve birlikler Zorova'ya geri alındı. Böylelikle harekât, genellikle sona ermiş olduğundan kıtalara çekidüzen vermek ve istirahat ettirmek üzere 19. Eylül 1927 saat 11.30'da 17. Alay, 29. Alay, 4. Batarya ve 9. Tümen Karargâhı Zorova Celâl'den hareketle akşam Beyazıt istasyonuna geldi.

9. Tümen Komutanının görüşüne göre; bu kez yapılan Ağrı harekâtında 9. Tümen, çok arızalı, kayalık ve hemen tamamen susuz olan bir bölgede gösterdiği büyük tahammül ile her taraftan asilere taarruz ederek 120'den fazla ölü, bu miktarın iki katına yakın yaralı verdimiş, toplam olarak 5.000'e yakın hayvanlarını ele geçirmek ve kısmen öldürmek suretiyle büyük başarı sağlamışsa da, sonunda 29. Alayın uğradığı acı durum üzüntüye sebep olmuştu.

Birkaç gün sonra, uğranılan baskında asilere esir düşen 29. Alay Komutanı Muavini Komutanı Yüzbaşı Nuri ve beş er kaçarak Alaya katıldılar. Asilerin eline gecen hayvanlardan bir kısmının yaralı ve ölü olduğu ve kayıp er sayısının da 17'e düştüğü öğrenildi.

Beyazıt'a geliste, 29. Alay yeniden tertip ve tensik edilerek, 17. Alay makineli tüfek bölükleri ile 29. Alay 3. Tabur makineli tüfek bölüğünden ikişer tüfek verilmek suretiyle her iki alayın makineli bölükleri dörder tüfek üzerinden teşkil edildi ve alay mevcudu azar azar katılan erlerle genel olarak eski duruma getirildi.

9. Tümen Komutanının geri hizmetlerin yapılışı ve harekâtın taktik değerlendirilmesine göre, harekât sırasında geri hizmetler genellikle düzenli olmuştu. İlahe maddeleri Iğdır'dan Başkent'e arabalarla, oradan da kıtalara, deve ve mekkârelerle nakledilmişti. Karmıyarık tepedeki Tümen Karargâhı ile Serdarbulak ve Takaltı arasında telefon, Takaltı-Başkent arasında pırıldak, Başkent ile Iğdır arasında da, otomobil ve atlarla irtibat düzgün olarak sağlanmış ve devam ettirilmişti. Yalnız, 12. Tümen'den gelen pırıldakçıların yetersiz oluşları muhaberenin süratle yapılmasına engel olmuştu.

Genel olarak noksan olan tek şey su idi. Serdarbulak'ta yeteri kadar su bulunmadığından ve harekâtın eylüle rastlaması dolayısıyla Ağrı dağının karları da artık eremediğinden su hususunda çok güçlük çekilmişti. Her türlü vasıtaya baş vurmak suretiyle Serdarbulak'tan ve hatta Başkent'ten su getirilerek kıtaların ihtiyacı karşılanmaya çalışılmıştı. Ancak kızan kayalıklar, gündüzleri sıcaklığını bir kat daha artırdığından sınırlı ölçüde su ihtiyacının karşılanmasına yetmiyordu. Bölüklerin yanında bulunan ikişer su fıçısı, burada yapılacak harekâta yetersiz olduğu için ayrıca çokça sayıda deve ve öküzden mürekkep su kollarının teşkili lüzumu anlaşılmış oldu.

Kerelik bölgede harekât yapan kıtaların irtibatı için her bölükte bulundurulmuş bir kırmızı filâma ve Türk bayrağından çok yararlanılmıştı. Ayrıca, kıtaların yerlerini göstermek üzere gündüz ve gece küçük ateşler yakılması irtibat hususunda pek yararlı oldu. Keza, makineli tüfek ateşleri kıtaların, birbirlerine yer durumlarını bildirmek bakımından yararlı olmuştu.

Bütün harekât, ağır ve hafif makineli tüfeklerin desteğinde piyadenin süngü kullanması şeklinde oldu.

Tümene taarruz hedefi olarak verilen Serdarbulak ve Biçare güneyi istikameti, asilerin İran'la ulaşımını kesmek bakımından çok önemli idi. Gelecekte, Ağrı'da yapılacak başka bir harekâta da bu istikamet

önemini muhafaza edecekti.

Mevsim dolayısıyla Demirkapı ve İnek vadilerine inmiş olan asilere karşı yapılan bu harekâta tümenin hareket istikameti üzerinde bulunan Serdarbulak ve özellikle Bıçare tepelerinde bir direnme gösterilmediği için bu bölgede bir gecikme olmadı.

Mayıs, haziran, temmuz ve hatta ağustos aylarında Ağrı dağındaki karların erimesiyle Bıçare, Gevgeve bölgelerinde suyu bol dereler meydana geldiği için, Ağrı sakinleri bu aylarda genel olarak Serdarbulak, Bıçare, Gevgeve, Çevirme kuzeyi bölgelerinde otururlar. Şu halde Serdarbulak ve Bıçare civarında asilerin direnişi ile karşılaşılması hali, güneye doğru devam ettirilmesi gereken harekâtı geciktirebilir. Bu nedenle yan ve gerilerin temini için Serdarbulak ve Bıçare civarında ayrıca bir kuvvet bulundurulması gerekirdi.

Bu görüşe göre, Serdarbulak üzerinden yapılacak harekâtın üç piyade alayı ve bir batarya ile olması lâzımdır. Kuzeyden yapılacak ve harekât sırasında asilerin geçecekleri son yol Kozlu yolu olduğuna göre, bu yolun da kapatılması için Bulakbaşı'ndan kuzeye doğru olan sahaya bir piyade alayı ile bir topçu takımının ayrılması uygun olurdu. Bu suretle kuzey ve güneyden karşılıklı ilerleyecek kuvvetlerle, ilk iş olarak asilerin İran'la ulaşımının kesilmesi olanağı çabuklaştırılmış ve sağlanmış olurdu.

Asilerin batıya doğru dağılmalarını önlemek için ise, Şihli suyunun mahdut olan geçitlerinin atlı kılalarla tutulması, keza, Gevgeve civarından ve Ağrı dağı batısından kuzeye, Korhan veya Sinek istikametlerine doğru kaçmalarını önlemek için de, ayrıca bir kuvvetin Iğdır'dan Korhan-Kopgöl-Mozalan doğrultusunda yollanması ve duruma göre Çevirme'ye doğru gönderilmesi yararlı olurdu.

Serdarbulak'dan güneye doğru yapılacak harekât ve çarpışmalar sırasında askere sıcak yemek vermek olanağı hemen yok gibidir. Bunun için kılaların yanlarında bu gibi hallerde kullanılmak üzere konserve bulundurulması ve özellikle bol miktarda su taşıyan deve veya öküz kolları teşkili uygun olurdu.

Harekâtın sona ermiş olması itibarıyla 12. Tümen de, 20 Eylül sabahı Güney Müfrezesi, iki piyade bölüğü ile Şihli suyu güneyinden ve kalan kuvveti ile de Şihli suyu kuzeyinden Ağrı güney eteklerini ta-

rayarak Şihli köprüsünü geçmek suretiyle Beyazıt'a gelmiş ve burada konaklamıştı.

Tugay Müfrezesi ise, 17 Eylül gününü İnek vadisinde istirahatla geçirmiş ve 18 Eylül sabahı 29. Alayın uğradığı talihsizlik üzerine 17. Alay ile takviye edilerek İnek vadisi doğusundan ve Kozlu yolunun iki tarafından asilere yaptığı karşı taarruzla onları tırtı etmişti. 18 Eylül 1927 akşamı tekrar Hallaç kuzeybatısına gelerek 19 Eylül günü burada istirahatla geçirdi. 20 Eylül ve daha sonraki günlerde de Kolordu emrine göre İnek vadisini kapayacak şekilde savunma tertibatı alarak 2 Ekim 1927 sabahına kadar burada kaldı.

Sonuç olarak, 12. Tümenin harekâtı bir şehit, iki yaralı hariç olmak üzere başarı ile ve olaysız sona ermiş oldu.

Gelecekte Ağrı'da yapılacak bir harekât için 12. Tümen Komutanının düşünceleri ise şöyle di:

Ağrı doğu cephesinde, Serdarbulak güneyinde, yukarı İnek'ten Karnıyanktepe güney ve kuzeyinden doğuya giden Dambat yolları ile özellikle bunun güneyindeki İnek vadisinden İran'a giden ve harekâta en elverişli ve İran'a en kısa yol olan Kozlu yolu özel bir önem taşır. Buraların kapanması için de Ağrı'ya yapılacak bir harekette, güneyden Bulakbaşı, kuzeyden Serdarbulak üzerinden karşılıklı kuvvet gönderilmesine ihtiyaç vardır. Bu kuvvetlerin İran'a karşı yanları emniyete alınmış olmalıdır.

Ağrı güney yamaçları, özellikle İnek vadisi, Demirkapı, Cebekent, Celâl, Çiftlik, Şihli düzlükleri sazlık olup Ağrı'da iskân ve iâşe bakımından yegâne sığınacak yerlerdir. Asiler bu cephenin Şihlisuyu ile otlığından yaz ve kış yararlanabilirler.

Kış aylarında buralara pek fazla kar düşmez. Şihli'nin belli geçitleri vardır. Asiler tarafından tutulduğu takdirde kendilerine büyük bir güven sağlamış olurlar.

Şihlisuyu'nun iki tarafında, asi aşiretlerden ve çoğunun akrabası olan Noreşin, Halaç, Gürcübulak, Kanikork gibi birtakım köyler halkı, asilerin iâşe ve haber alma kaynaklarıdır. Özellikle kış aylarında İnek vadisi, asilerin merkezidir. Bu itibarla Şihlisuyu'na hâkim olmak ve Şihlisuyu'ndan asileri yararlandırmamak önemlidir. İran yolu kapandığı takdirde asiler için yegâne çıkış ve karşı taarruz istikameti

İnek vadisi karşısındaki Hallaç istikameti ve bir de Tendürtük istikametinde Şıhlı ve Örtülü civarıdır.

İnek vadisi, Şıhlı civarına göre daha önemlidir. Asileri ansızın bastırmak gerektiği zaman İnek vadisinden kuzeye ilerletilecek bir kuvvet büyük başarı sağlayabilir.

Örtülü kuzeyinden ve Serdarbulak'tan yapılacak bir harekette uzun bir yol dolaşarak arızalı bir arazi geçilecektir. Bu itibarla gerek Serdarbulak güneyinden ve gerekse Örtülü kuzeyinden İnek vadisi kuzeyine ilerleyecek kuvvetler tek başına, birbirinden ayrı ve tehlikeli bir durumda kalmayacak şekilde yeter kuvvette olmalı ve güneyden, Bulakbaşı üzerinden ilerleyecek kuvvetlerle hareket birliği yapacak şekilde daha önceden yürütülmelidir. Keza, sıklet merkezi Serdarbulak'tan güneye yönelmelidir.

İşe ve özellikle su meselesi önemlidir. Kerelerdeki su yerleri önceden tespit edilmelidir. Ağrı'da kar sularından yararlanmak pek sıvrılı olduğundan taburlara su taşıma kafileleri vermek lâzımdır. Geriden bütünleme, harekâtın sonuna kadar çok güç olduğu için müfrezelerle azami miktarda erzak ve cephaneye nakledilmelidir. Ve harekâtın başladığı gün, kıtaların yanında en az dört günlük erzak ve cephaneye bulunmalıdır.

Harekâta, irtibat meselesi de önemlidir. Pırıldak çok önemli bir muhabere aracıdır. Alay ve taburlarda en az birer adet bulunmalıdır. Ancak pırıldakçı erlerin okur yazar ve usta olmaları gerekir. Alay ve taburlara ikişer telefon verilmeli ve en az her alay için 25 km. kablo mevcut olmalıdır. Ayrıca irtibat için flamalara ve özellikle anlaşılmak için boruya ihtiyaç vardır. Her alaya en az beşer emir atlısı verilmiş olmalıdır. Özellikle yerli kılavuzlardan yararlanmak pek önemlidir. Bunlardan başka elde edilecek ganimetleri toplamak, geriye göndermek ve kıtaları bu külfetten kurtarmak için özel örgüt kurmak lâzımdır.

4. Harekâtın Kritiği:

Yapılan ikinci Ağrı harekâtını yakından izleyen Genelkurmay Başkanlığının, harekâtın kritiğine dair görüşü şöyle idi:

9. Kolordu Komutanının, iki tümenle yaptığı bu harekâtı başında

bulunarak idare etmemesi;

9. ve 12. Tümen komutanlarının emirlerindeki kıtaları zamanında birlikte ve kesin etki sağlayacak esaslar dahilinde sevk ve idare etmemeleri;

29. Alayın, Alay, Tabur ve Bölük Komutanlarının komuta yeteneğinde ve erlerinin muharebe kudretlerinde maddî ve manevî büyük bir güçsüzlük olduğu için Haziran 1926'daki Ağrı harekâtında görülen hataların tekrarlanmış olması... kesin sonucun alınmamasına sebep olmuştu.

3. Ordu Müfettişliğinin bu hususlardaki kanısı ise:

İki tümen ile yapılan ikinci Ağrı harekâtı sürat ve başarı ile sona erdirilmişti. Ancak, arazinin pek çok arızalı ve susuz oluşu, üç gün devam eden muharebe ve 10 günlük bir yürüyüşün doğurduğu yorgunluk, bir de bunlara ilâveten 29. Alay Müfrezesinin gafleti yüzünden uğradığı baskın felâketi asilerin kökünü kazımak olanağını vermemişti.

Yapılan bu tedip harekâtı da tam anlamında gerçekleştirilemediği için, gördükleri baskı karşısında kaçan asiler gene aynı bölgede yer yer ve zaman zaman eşkıyalık hareketlerine devam ettiler. Bir süre böylece geçti ve Şubat 1928 sonunda 9. Kolordu ve Van Hudut Komutanlıkları, Genelkurmay Başkanlığına verdikleri raporlarda; asilerin sığındıkları bölgeyi belirtmekte ve süregelen çapulculuk faaliyetleri ve hatta hudut kıtalarımıza yaptıkları baskın hareketleri ve bu arada hükümete dehalet eden aşiretlerin durumları hakkında kesin bilgi vermekte idiler. Bununla beraber Karaköse Vilâyeti ve İçişleri Bakanlığının istemelerine rağmen kış mevsimi ve devamlı kar yağışı dolayısıyla yeni bir tenkil harekâtı yapılmadı ve mahallî çatışmalara sebep olan eşkıyalık hareketleri devam etti gitti.

5. Takip Bölgesi Komutanlığı Kurulması:

Eylül 1928 başlarında, 1. Genel Müfettiş İbrahim Tali Bey'in, Ağrı dağı bölgesinde gittikçe önemini artıran bir Kürt-Ermeni birleşmesi siyasetinin belirtileri dolayısıyla gereken tedbirlerin alınmış olmasına rağmen takip bölgeleri meydana getirilmesi hakkındaki önerisi ile İçişleri Bakanlığının aynı konu üzerindeki önerisini dikkate alan Ge-

nelkurmay Başkanlığı tedbir olarak:

9. Kolordunun Iğdır ve Beyazıt bölgelerindeki kıtalarının kışa kadar yerlerinde kalmalarını;

Beyazıt ve Van illeri ile Bargiri ilçesi ve gerekirse Beyazıt iline komşu olan bölgenin Takip Bölgesi olarak sınırlanmasını ve bu bölgedeki nizamiye, jandarma ve hudut kıtalarının, alayları, Kağızman, Karaköse ve Diyadin'de bulunacak olan 1. Süvari Tümen Komutanlığı emrine verilmesini;

Takip Bölgesi Komutanlığının, illerin isteği üzerine elindeki kuvveti gereğine göre kullanarak haydutluğu yok etmesini;

Takip Bölgesinin uygun bir yerinde bir uçak bölüğü bulundurarak gereğinde bu kuvvetle de, Ağrı bölgesindeki harekâta havadan bomba ve makineli tüfek ile katılarak asilerin Ağrı'da sığınmalarına engel olunmasını;

Takip Bölgesindeki nizamiye kıtalarını toplu bulundurarak, eğitimleriyle uğraşmakla beraber gereken yere yeteri kadar kuvvetle yardım etmek sureti ile takip harekâtının idaresini;

18. Hudut Taburunun Beyazıt'a gelişinde Beyazıt bağımsız bölüğünün Iğdır Hudut Taburuna katılmasını ve bağımsız Beyazıt bölüğünün şimdiki bölgesinin 18. Hudut Taburuna verilerek Ağrı bölgesindeki Hudut geçitlerinin daha kuvvetli tutulmasını ve bunların gereğinde kuvvetlice toplu kıtalar bulundurarak haydutların huduttan girip çıkmalarına karşı tedbirler alınmasını;

Bu durumda kışa kadar Ağrı bölgesinde kalacak olan 9. Kolordu kıtalarına ait acemi erlerin, kıtalarına gönderilmeyerek Sarıkamış ve Kars'taki kıtalar tarafından eğitimlerinin yapılmasını ve sonradan kıtaların verilmelerini... uygun görmüş ve bu konuda 9. Kolordu Komutanının da ne düşündüğünü istemiştir.

9. Kolordu Komutanı Sedat Paşa ise, genellikle Genelkurmay Başkanlığının alınmasını uygun gördüğü tedbirlere katılmakla beraber şu hususların da dikkate alınmasının uygun olacağı düşüncesinde idi:

Ağrı durumu dehalet edenler sebebiyle bir dereceye kadar hafiflemiş görünüyorsa da, Kürt-Ermeni birleşme siyaseti ve İran'dan yapılan fiili yardımlarla canlanabilecek nitelik arz etmekte idi. Kendisi de emir ve komutayı üzerine aldığı günden bu yana 10 aydır zaman

zaman 1. Genel Müfettişliğin aldığı haberlere benzer haberler almakta idi. Özellikle son alınan haberlerin blöf olması ihtimali çoktu. Her ne kadar Kürtlerin daha önceleri Kürt bayrağı çekmek, şuna buna belge vermek gibi hareketleri ile bir organizasyon siyaseti vücuda getirme iddiaları gerçekte haydutluk ve soygunculuktan başka bir şey olmadığı içindir ki, bu hareketlerin büyük kuvvetler kullanmaktan çok alınacak diğer tedbirlerle etkisiz bir hale getirilmesi uygun olurdu.

Kaçan Kürt reislerinin, eski aşiretleri başına geçerek bunları ayaklandırmaları ve bütün Kürtlerin birlik halinde hareket etmeleri ihtimali oldukça zayıftı. Bu iyimser düşüncenin nedeni ise, aşiretler arasındaki soğukluk, beylerle bunlara bağlı olanlar arasında eski ilişkilerin bir derece gevşemiş olması ve hatta bazan bir aşiretin kolları arasında beylerin engel olamayacakları derecede kavgaların çıkması idi. Bununla beraber ortada bazı haberler olduğuna göre, önemli olayların meydana gelmeyeceğini düşünmek de doğru olmazdı. Yalnız şu var ki, ciddi bir hareket için bu sene pek zaman kalmamıştı. Hava durumu geçen seneler gibi gittiği takdirde Kasım ortalarında dağ geçitleri kapanacağından faaliyet alanları daralacaktı.

9. Kolordu Komutanı Sedat Paşaya göre: sadece bugünkü durumun son olmayıp, Kürt haydutluğuna karşı devam etmek üzere alınması gerekli tedbirler şöyle idi:

Haydutluğa uğrayan bölgede ve aynı zamanda haydutların sığındıkları Ağrı havalisine karşı iyi bir istihbarat ve kontr-propagandaya ihtiyaç vardı. Bunun için de Ağrı (dahil)-Balıklı gölü-Ahtafar gediği-Hasankale hattının güneyinde görev yapacak ve merkezi Karaköse'de bulunacak bir haber alma örgütü meydana getirmek gerekirdi. Ve bu örgüt, Kürtlerin durumu ve haydutların hareketlerine dair çabuk bilgi edinecek, propagandanın ve özellikle silâh kaçakçılığının önüne geçecek ve alınan haberleri çabucak merkeze ulaştıracak kişiler ve gereçlerden kurulmuş olmalıydı. o bölge halkı çoğunlukla Kürt olup haydutlara karşı olsalar da, bazan nedeni, bazan da korktukları için yataklık etmekten kendilerini almalılar veya hiç olmazsa gelip geçtiklerini gizlemekte veya hatta da geç haber vermekte idiler.

Kıtalar bugünkü yerlerinde bırakılsalar dahi bunların büyük bir

kısmı transit yolunun korunmasına angaje edileceği içindir ki, büyük birliklerin varlığından beklenen yarar sınırlanmış olacaktı. Bu itibarla hem transit yollarının korunmasında kullanılmak ve hem de gereğinde asiler üzerine saldırılacak kuvvetlerin eşliğine verilmek üzere, Kolordu emrine makineli tüfek ve hatta küçük çaplı topla donatılmış hiç olmazsa altı adet zırhlı otomobil bulunması, ayrıca, eşkıya hareketına vaktinde ve zinde kuvvet gönderebilmek için de altı adet ve her biri 10-12 kişi taşıyabilecek kamyonete ihtiyaç vardı.

Diğer önemli bir husus da Kürt haydutluğu ve siyasî teşebbüsleri, İran ve Ermenistan'dan beslendiği sürece müzmin bir halde kalacağı içindir ki, yapılacak siyasî teşebbüslerle bunun önlenmesi gerekirdi.

Takip Komutanlığı kurulması uygun olmakla beraber bu Komutanlığa haydutlara yataklık eden veya başka suretlerle yardım eden köylerin tahrip veya yakılması yetkisi de verilmeli idi. Bu konularda fikir birliğine varıldıktan sonra Genelkurmay Başkanlığının 20 Eylül 1928 tarihli emirleri ile, Beyazıt ili ile yakınlarındaki haydutluğu önlemek maksadı ile bir "Karaköse Takip Bölgesi Komutanlığı" kurulmalı ve Komutanlığına, 1. Süvari Tümen Komutan Vekili atanmalı idi.

Bu görüşlerin Genelkurmayda birleşmesi üzerine Karaköse Takip Bölgesi Komutanlığı, 1 Ekim 1928'den itibaren görev yapmak üzere teşkil edildi ve Kolordunun önerisi üzerine Komutanlığına da, 9. Tümen Komutanı Albay Galip atandı.

Takip Müfrezesinin kurulması ve mevsimin kışa girmesi dolayısıyla bölgede kısmî bir sükûn hasıl oldu ise de, Ağrı bölgesinde yer yer devam eden haydutluk hareketlerinin önünü almak mümkün olmadı.

ONUNCU BÖLÜM

BİCAR TENKİL HAREKÂTI (7 Ekim-17 Kasım 1927)

A. HAREKÂT ÖNCESİ:

1. Tenkil Harekâtının Sebehi:

Şeyh Sait harekâtından sonra tedip harekâtı için ayaklanma bölgesinde toplanmış olan kuvvetlerin yaptıkları tarama harekâtı, belli başlı asi reislerinin bulunduğu yerlere, dağ ve nehir geçitlerine ve birbirlerine geçilebilir yol şebekesiyle bağlı yerlere inhisar etmiş, bölge dahilinde yüksek dağlardan müteşekkil ve her türlü ulaşımdan yoksun birçok arazi kısımları tedip harekâtının dışında kalmıştı.

Bicar tedip harekâtına sahne olan ve kuzey sınırını Muratsuyu; doğusunu Sarum havzası; güneyini Silvan-Hazro-Ekil ve batısını da Ekil'den gene Muratsuyu'na uzanan hattın teşkil ettiği çerçeve içinde kalan bu bölge, Çotela, Arşık, Lis, Cibir, Faso, Miri İsmail gibi rakımları yüksek, sık ormanlarla kaplı, derin vadilerden, keskin uçurumlardan müteşekkil dağları kapsamakta ve arz ettiği bu engellik sebebiyle o zamanki tedip kuvvetlerinin tâ içerilerine kadar nüfuz edememesinden eşkıya için tamamıyla emin, sığınılacak bir yer olmakta idi.

Şeyh Sait'in tedibi sıralarında kaçmayı başaran eşkıyanın çoğu bu dağların in, mağara ve komlarına sığınmak suretiyle hayatlarını kurtarmışlardı.

Bu asi reisleri zaten tanıdıkları bu çevre içinde her türlü kolaylık ve yardım görüyorlar, özellikle kendi nüfuzları altında bulunan ahali vasıtasıyla işe ve ihtiyaçlarını da tamamen sağlıyorlar ve gerek takip müfrezelerinin bulundukları yerlere ve gerekse dolaşmakta oldukları yerlere dair muntazaman haber alıyorlardı.

Çevresinden bu derece yardım gören ve Şeyh Sait ayaklanmasından sonra hükümetin masum ahaliyi korumak ve fuzulî kan dökmek için gösterdiği şefkati zaaf sanan bu asi güruhu, yavaş yavaş melânetlerini ortaya koyarak uygun bölgelerde köylere baskın

yapmak, hayvan çalmak, yol kesmek, kervan soymak, postalara tarraz ve telgraf, telefon hatlarını kesmek suretiyle daha serbest ve faal bir tarzda harekete geçmişlerdi. Bunlardan başka, gene Şeyh Said ayaklanması sıralarında ve hatta daha sonraları muhtelif vesilelerle hükümete karşı ayaklanarak çevresinde birçok fecayi irtikâp ettikten sonra tedip darbesinden kurtulmak için güney sınırını geçerek Fransız bölgesine sığınan (Şeyh Abdurrahim, Yado, Şeyh Tahir, Haço, Ramanlı Emin vesaire gibi) bir asi grubu daha vardı ki, bunlarla da Urfa'dan Cizre'ye kadar güney sınırının muhtelif kısımlarından ve özellikle Nusaybin-Cizre arasından sınırı geçerek civar köyleri basmakta, hayvanlarını talan etmekte idiler. Bunların muhtelif zamanlarda hududu tecavüz suretiyle gösterdikleri bu hareketler, dahildekileri kıskırtmak, onların morallerini yükseltmek, takip müfrezelerinin dikkat nazarlarını muhtelif noktalara yönelterek dahildekilere daha fazla bir faaliyet sahası bırakmak maksadına yöneltilmişti. Hudut dışından gelen bu eşkıya akınları bazı defalar reislerinin esas bölgelerine, kendi köylerine kadar uzanıyordu. Kendi bölgesi dahilinde cereyan eden bu durum karşısında, 7. Kolordu tarafından, gerek dışardan hududu tecavüz suretiyle yapılan bu asi faaliyetlerine, gerek bölgenin muhtelif kısımlarında günden güne faaliyetlerini artıran eşkıya hareketlerine karşı muhtelif müfrezeler tertip ve takiplerine sevk edilmiş ve bu meyanda vaki istek üzerine Çapakçur (Bingöl)'daki alaydan da üç müfreze tertip edilerek 7. Kolordu emrine verilmişti. 7. Kolorduca, ayrıca Diyarbakır'dan 25. Alay 2. Taburundan bir müfreze Hüveydan bölgesine ve 7. Seyyar Jandarma Alayı da Botyan-Lis bölgesine takip için gönderilmişti. Maalesef bu müfrezeler, asilerin yeri ve hareket istikameti hakkında doğru ve esaslı haber alınamaması; alınan haberlerin doğruluğu tetkik edilmeden harekete geçilmesi; alınan haberlerin müfrezelere pek geç ulaşması; bu gibi harekâta meselenin ruhunu teşkil eden istihbarat işlerine müfrezeler tarafından hakkıyla önem verilmeyerek işin talih ve rastlanıya bırakılması; muhtelif müfrezeler arasında irtibat hususlarının da ihmâl edilmesi yüzünden olumlu bir sonuç alamıyorlar, asiler de faaliyetlerine serbestçe devam ediyordu. Bazı defalar, asiler yaydıkları yalan yanlış haberlerle takip müfrezelerini elverişsiz bir bölgeye sü-

rüklüyor ve orada, baskın ve pusı kurmak suretiyle müfrezelere tarraz ederek perişan ediyorlardı. Lis dağı bölgesinde 5. Seyyar Jandarma Alayı bu suretle asilerin pususuna uğramış ve Alay bir avuç eşkıya karşısında perişan bir halde dağılmış, subay ve erlerinden şehitler vermiş birçok malzeme de asilerin eline geçmişti.

25. Alay 2. Taburundan gönderilen takip müfrezesi de Hüveydan bölgesinde Şeyh Fahri ve Fevzi çetesiyle yaptığı bir çarpışmada aynı sonuca uğrayarak dağılmış ve erlerden bir kısmı da asilere sığınacak kadar .. göstermişlerdi.

Gerek Seyyar Jandarma Alayının uğradığı acı sonuç, gerek 25. Alay 2. Tabur Müfrezesinin gösterdiği korkaklık dolayısıyla asilerin moralleri yükselmiş faaliyetlerini daha ziyade artırarak adeta hükümet kuvvetlerine karşı alay eder bir durum takınmışlardı. Ordu için çok çirkin bir manzara arz eden ve ordunun şerefini ve hükümetin satvet ve nüfuzunu sarsan bu durumun düzeltilmesi için 3. Ordu Müfettişliği, ilkin 7. Kolordu Komutanı General Nazmi (Solok)'yı Haziran 1927'de Elazığ ve Havalisi Komutanı Albay Mustafa (Muğlalı)'yı bu bölgeye göndermişti.

Muğlalı, Osmaniye, Piran, Hani, Lice, Bicar, Cırbir, Genç, Gökdere, Palu bölgelerini dolaşarak inceledi. Maksadı:

Son zamanlarda iyiden iyiye faaliyetini artıran asi grupları hakkında esaslı bilgi toplamak; asilerle ilgili ve onlara yataklık eden köyleri tespit etmek; masum ve hükümete sadık halkı ayırmak ve durumlarını tetkik etmek; ilerde bu bölgede yapılması muhtemel bir askeri hareket için araziye ve bölgenin özel şartlarını öğrenmekten... ibaretti.

Albay Muğlalı, 34 gün süren bu gezide, hükümete sadık ahalinin günden güne artan eşkıya faaliyeti ve baskısı karşısında, hükümetin kendilerine yardımcı olamayacağına kanaat getirdiklerini ve günlük araziye kapsayan genellikle eşkıyanın tamamıyla nüfuz bölgesi olan köyler halkının da, asilerle aynı düşünce ve fiilde olduklarını öğrenmiş bulunuyordu.

1927 yılı Ekiminde 20'ye yakın asi reisinin, Silvan, Lice, Bicar, Genç, Çapakçur, Palu bölgelerinde faaliyette bulundukları tespit edilmişti. Bunlar sayı itibarıyla Lice ilçesinin kuzey bölgesini kaplayan

yapmak, hayvan çalmak, yol kesmek, kervan soymak, postalara tarruz ve telgraf, telefon hatlarını kesmek suretiyle daha serbest ve faal bir tarzda harekete geçmişlerdi. Bunlardan başka, gene Şeyh Sait ayaklanması sıralarında ve hatta daha sonraları muhtelif vesilelerle hükümete karşı ayaklanarak çevresinde birçok fecayı irtikâp ettikten sonra tedip darbesinden kurtulmak için güney sınırını geçerek Fransız bölgesine sığınan (Şeyh Abdurrahim, Yado, Şeyh Tahir, Haço, Ramanlı Emin vesaire gibi) bir asi grubu daha vardı ki, bunlarla da Urfa'dan Cizre'ye kadar güney sınırının muhtelif kısımlarından ve özellikle Nusaybin-Cizre arasından sınırı geçerek civar köyleri basmakta, hayvanlarını talan etmekte idiler. Bunların muhtelif zamanlarda hududu tecavüz suretiyle gösterdikleri bu hareketler, dahildekileri kıskırtmak, onların morallerini yükseltmek, takip müfrezelerinin dikkat nazarlarını muhtelif noktalara yönelterek dahildekilere daha fazla bir faaliyet sahası bırakmak maksadına yöneltilmişti. Hudut dışından gelen bu eşkıya akınları bazı defalar reislerinin esas bölgelerine, kendi köylerine kadar uzanıyordu. Kendi bölgesi dahilinde cereyan eden bu durum karşısında, 7. Kolordu tarafından, gerek dışardan hududu tecavüz suretiyle yapılan bu asi faaliyetlerine, gerek bölgenin muhtelif kısımlarında günden güne faaliyetlerini artıran eşkıya hareketlerine karşı muhtelif müfrezeler tertip ve takiplerine sevk edilmiş ve bu meyanda vaki istek üzerine Çapakçur (Bingöl)'daki alaydan da üç müfreze tertip edilerek 7. Kolordu emrine verilmişti. 7. Kolorduca, ayrıca Diyarbakır'dan 25. Alay 2. Taburundan bir müfreze Hüveydan bölgesine ve 7. Seyyar Jandarma Alayı da Botyan-Lis bölgesine takip için gönderilmişti. Maalesef bu müfrezeler, asilerin yeri ve hareket istikameti hakkında doğru ve esaslı haber alınamaması; alınan haberlerin doğruluğu tetkik edilmeden harekete geçilmesi; alınan haberlerin müfrezelere pek geç ulaşması; bu gibi harekâta meselenin ruhunu teşkil eden istihbarat işlerine müfrezeler tarafından hakkıyla önem verilmeyerek işin talih ve rastlantıya bırakılması; muhtelif müfrezeler arasında irtibat hususlarının da ihmal edilmesi yüzünden olumlu bir sonuç alamıyorlar, asiler de faaliyetlerine serbestçe devam ediyordu. Bazı defalar, asiler yaydıkları yalan yanlış haberlerle takip müfrezelerini elverişsiz bir bölgeye sür-

rüklüyor ve orada, baskın ve pusı kurmak suretiyle müfrezelere tarruz ederek perişan ediyorlardı. Lis dağı bölgesinde 5. Seyyar Jandarma Alayı bu suretle asilerin pususuna uğramış ve Alay bir avuç eşkıya karşısında perişan bir halde dağılmış, subay ve erlerinden şehitler vermiş birçok malzeme de asilerin eline geçmişti.

25. Alay 2. Taburdan gönderilen takip müfrezesi de Hüveydan bölgesinde Şeyh Fahri ve Fevzi çetesiyle yaptığı bir çarpışmada aynı sonuca uğrayarak dağılmış ve erlerden bir kısmı da asilere sığınacak kadar .. göstermişlerdi.

Gerek Seyyar Jandarma Alayının uğradığı acı sonuç, gerek 25. Alay 2. Tabur Müfrezesinin gösterdiği korkaklık dolayısıyla asilerin moralleri yükselmiş faaliyetlerini daha ziyade artırarak adeta hükümet kuvvetlerine karşı alay eder bir durum takınmışlardı. Ordu için çok çirkin bir manzara arz eden ve ordunun şerefini ve hükümetin şavvet ve nüfuzunu sarsan bu durumun düzeltilmesi için 3. Ordu Müfettişliği, ilkin 7. Kolordu Komutanı General Nazmi (Solok)'yi Haziran 1927'de Elazığ ve Havalisi Komutanı Albay Mustafa (Muğlalı)'yı bu bölgeye göndermişti.

Muğlalı, Osmaniye, Piran, Hani, Lice, Bicar, Cırbir, Genç, Gökdere, Palu bölgelerini dolaşarak inceledi. Maksadı:

Son zamanlarda iyiden iyiye faaliyetini artıran asi grupları hakkında esaslı bilgi toplamak; asilerle ilgili ve onlara yataklık eden köyleri tespit etmek; masum ve hükümete sadık halkı ayırmak ve durumlarını tetkik etmek; ilerde bu bölgede yapılması muhtemel bir askerî hareket için araziye ve bölgenin özel şartlarını öğrenmekten... ibaretti.

Albay Muğlalı, 34 gün süren bu gezide, hükümete sadık ahalinin günden güne artan eşkıya faaliyeti ve baskısı karşısında, hükümetin kendilerine yardımcı olamayacağına kanaat getirdiklerini ve günlük araziye kapsayan genellikle eşkıyanın tamamıyla nüfuz bölgesi olan köyler halkının da, asilerle aynı düşünce ve fiilde olduklarını öğrenmiş bulunuyordu.

1927 yılı Ekiminde 20'ye yakın asi reisinin, Silvan, Lice, Bicar, Genç, Çapakçur, Palu bölgelerinde faaliyette bulundukları tespit edilmişti. Bunlar sayı itibarıyla Lice ilçesinin kuzey bölgesini kaplayan

dağlık arazide daha yoğun bir halde bulunmakta ve bu havali asilerinin, daha ziyade hunharca hareket ettikleri görülmekte idi.

Aynı zamanda güneyde Fransız bölgesi dahilinde bulunan Şeyh Abdurrahim, Şeyh Tahir ve Yado'nun maiyetlerinde daha birçok reis ve aveneleri olduğu halde, Mardin ile Viranşehir arasında sınırı kuzeye geçtikleri haber alınmış ve bir süre sonra bunların Osmaniye ilçesi köylerini yakarak ve yağma ederek Palu istikametinde hareket ettikleri öğrenilmişti. 5. Seyyar Jandarma Alayının ve 25. Alay Müfrezelerinin asiler karşısında uğradıkları başarısızlıklardan sonra her tarafta birden bire faaliyetini artıran asilerin, artık esaslı bir şekilde tedibine hükümetçe karar verilmişti.

Harekâtın sevk ve idaresiyle görevlendirilen Albay Mustafa Muğlalı da Elazığ'dan Lice'ye gelmiş ve tedip hareketine ayrılan kütaların emir ve komutasını üzerine almıştı.

2. Ayaklanma Bölgesindeki Genel Durum:

a. Halkın Psikolojik Durumu:

Bölgedeki halk, genellikle Şeyh Sait ayaklanmasında o taraftan olan ve fakat sonradan, işledikleri büyük hatadan pişmanlık duyan, tam anlamıyla cahil köylü grupları idi. O sıralar Ortaçağ hayatı yaşayan bu halkın, işlenmemiş dimağında milliyet ülküsü diye bir şey yoktu. Pek ilkel bir halde bulunan köylü ve kasabalı, ancak zulme ve kuvvete boyun eğdiği için, gündən güne kuvvetlenen asi çeteleri, halkın bu zayıf tarafını dikkate alarak girdikleri her köyde, her türlü zulmü yapmaktan ve hükümete pek taraftarlığı görülenleri merhametsizce yok etmekten çekinmiyorlardı. Bu yüzden iki ateş arasında kalan halk ne yapacağını şaşırılmış bir durumda idi.

Sınır dışındaki fesatçılar, sınır içindeki bazı yerlerde özellikle, (Di-yarbakır, Silvan, Muş, Hazro, Lice, Genç, Palu, Maden, Osmaniye, Elazığ, Çüngüş Mardin'de) Kürtçülükle uğraşan birtakım şebekelerle devamlı temasta bulunan asiler, aralarında dolaştırdıkları molla ve şeyhlerle bu cahil halka, Kürt bağımsızlık fikrini aşılamaya çalışıyorlardı ve bu fesat ocaklarının, halkı hükümetten çok kendilerine tabi kılmakta oldukları açıkça hissediliyordu.

O günlerde Cumhuriyet Hükümetinin savvet ve kudreti karşısında sadakatini muhafaza ve hükümetin her türlü emrini duraksamaksızın yapan, hükümeti daima rakik ve şefik, şakileri zalim ve hunhar bilen halk, sırf korku sonucu asileri iase ve korumaya, hareketlerini gizlemeye zorunlu idiler. Müttegallibe adı altında birçok kimseler batıya sürülmüş oldukları için hükümet reisi sıfatıyla birer mevki işgal eden bazı kaymakam ve bucak müdürlerinin hiç olmazsa senede iki kez bölgeleindeki köyleri dolaşarak fertlerini dinlemek, ihtiyaçlarını anlamak, hissiyatlarını okşamak, karşı propagandalarla hükümete ısındırmak zahmetini yüklenmemeleri, iş için hükümet kapısına gelenlerin günlerce süründürülmesi ve hatta, bazen tahkir edilerek kovulması yüzünden her köylü işini köyünde tanıdığı bir ağacıya yaptırmakta, ağacığın başaramayacağı bir iş olursa, bu ağacık aracılığı ile kasaba ağasına başvurmakta, bunlar da öteden beri kendileri ile hemhâl olan yerli veya doğulu memurlar vasıtasıyla işi kolayca hâletmekte ve burada birçok paralar oynamakta idi.

b. Yerli ve Doğulu Memurlar:

Doğuda hemen çoğu makamları ellerine alan bu memurlar birkaç kısma ayrılıyordu:

Birincisi: Kürt ülküsü taşıyan münevver birinci derecede memurlar,

İkincisi: Bunların oyuncacı ve aleti olanlar,

Üçüncüsü: Hükümet ve memleket adına iş görmek için değil, ancak idare ve geçimleri için memurluğa girmiş olanlardır.

Bunlardan birinciler; bütün gayeleri ne suretle ve neye mal olursa olsun ceplerini doldurmayı, fırsat buldukça hükümetle halk arasına nifak tohumları saçmayı ve daima memleketi kargaşalık içinde göstermeyi kutsal bir görev tanımış pek zararlı kimselerdi.

İkinciler de; yine bu bölgede jandarma mesleğinden fena bir terbiye ile yetişmiş ve birincilerin eli ayağı durumunda bulunduklarından, yaptıkları zararlar belki de birincilerden daha da ileri girmiş insanlardı.

Görevi yalnız para almak için ay sonunu beklemekten ibaret olan, hükümet düşüncesinden, vatan kaygusundan uzak, mutlak cehalet için-

de yaşayan üçüncülerin ise; varlığı ile yokluğu aynı idi.

Birinci ve ikinci sınıfta gösterilen ve idare mekanizmasının çoğu organlarını teşkil eden memurlardan ana vatan için kesinlikle yararlı iş beklenemezdi. Bunlar, dış etkiler altında ve bir talimat dahilinde hareket eden kimselerdi. Hayallerinde bağımsız Kürdistan'ın hükümet adamları ülküsü yaşadığı, her hal ve hareketlerinden sezilmekte ve icraat hedeflerinin geleceğe hazırlanmak olduğu anlaşılmakta idi.

Değişik şekillerde canice hareketlere sahne olan vatanın bu verimli bölgesinde, işte bu memurlar hükümeti temsil ve hükümet adına iş görmekte, yapılan her şey olayların cereyan tarzına uydurulmakta idi.

Cumhuriyetten sonra, tenkil silâhı; hükümet kapılarında hükümet adamlarını ortadan kaldıran, öldüren ve hükümet aleyhine en alçakça tecavüzleri korkmadan yapan ve kendisine hiçbir şey yapılmayan... tek fert bırakmamış, hükümetin yüksek kudretini bu gibilere tamamen tanıtmıştı. Ancak büyük külfet ve eziyetler ve akutulan sonsuz Türk kanı karşılığı kazanılan bu başarının eserlerini en ücra köylere dahi göstermek lâzımdı..

Ordu, her yerde olduğu gibi burada da yüklendiği görevi yapmış ve yapmakta bulunmuş, ayaklanmayı tenkil, amellerini mahv, şeyh ve reislerinin çoğunu yok etmişti. Bunların el'an görülen artıklarını ortadan kaldırmak, yaşayan habis ruh ve ülkülerini ezmek, yok etmek, halkı hükümete, memlekete yararlı hale getirmek işi de bu görevi uhdesinde bulunduran sivil idare memurlarına düşen bir borçtu.

c. Batıya Sürülenlerle, Şaki Olarak Dağlarda Bulunan Şerirlere Mensup Ailelerden Köy ve Kasabalarda Bulunanların Durumu:

İş ve gücü ile meşgul ve mallarına tamamıyla sahip bulunan ve sayıları her bölgede oldukça kabarık olan bu kasaba ve köy şerirleri, özellikle idam ve ağır cezalarla batı hapisanelerine sevk edilenlerin aile ve akrabaları olup intikam hisleri ile dolu, muzur propagandalara vasıta ve bütün benlikleri ile asilere taraftar ve her bakımdan şakilere yardım etmekte olan insanlardı. Öyle ki, dağdaki şakilerden daha cani ve daha zehirli bir mikrop olan bu aşiretlerin kâmilan ve süratle Batıya sürülerek özel surette gözetim altında bulundurulmaları, memleketin selâmeti bakımından gerekli idi.

B. HAREKÂT:

1. Tedip Harekâtına Ayrılan Kuvvetler (Kuruluş: 1):

7. Kolordudan:

63. Piyade Alayı,

62. Piyade Alayı (bir tabur noksan),

17. Topçu Alayından iki dağ bataryası,

40. Süvari Alayı,

7. Seyyar Jandarma Alayı,

Bir muhabere müfrezesi,

Bir sıhhiye müfrezesi,

8. Kolordudan:

12. Alay 1. Tabur,

19. Alay (bir tabur sonradan Çapakçur'dan celp edildi).

3. Seyyar Jandarma Alayı,

41. Topçu Alayından bir dağ bataryası.

Ayrıca öteden beri hükümete sadakatı ve bağlılıkları ile tanınmış bazı yerli şahısların meydana getirdikleri milis teşkilâtından faydalanılmıştır ki, bunlar da:

Hezanlı Şeyh Selim Efendi Milisleri,

Şeyh Selâmet Köyü Milisleri,

Bicar Milisleri,

Lice Milisleri,

Hani Milisleri,

Çapakçur Milisleri,

Gökdere Milisleri... idi.

Öteden beri hükümete karşı sadakatlarını muhafaza ve birçok defalar şakilerle çarpışarak insan, hayvan ve mal kaybeden ve eşkıya tarafından evleri yakılan bu milisler harekât sırasında tedip müfrezelerine kılavuzluk ve bunlarla müsademelere katılarak yakalanan

eşkıyanın hangi çeteye mensup olduğunu teşhis etmek gibi işlerde kıymetli yardımlarda bulundular.

2. Harekâtın Yapılışı:

Tedip harekâtının yapılışında, asilerin yoğun bulunduğu bölgenin geniş bir şekilde çevrilmesi ile harekete geçmek ve sonradan bu çemberi yavaş yavaş daraltarak bunları tamamıyla imha etmek fikri esas olarak kabul edilmişti. Fakat arazinin geniş ve önemli bir kısmının dağlık bulunması, tedip bölgesi dışında kalan kasabalara kuvvet ayırma zorunluğu ve kuşatma çemberi dışında ikinci bir perde hattı vücud getirilmesi düşüncesi ile elde mevcut kuvvetler göz önüne alınarak, nispeten arızası bulunan güney, batı ve kuzeybatı kısımlarını kuvvetli müfrezelerle işgal ederek, asilerin muhtemel firar istikametleri kapatılacaktı. Gerek eşkıya ve gerekse takip kitaları için hiçbir şekilde geçiş olanağı olmayan Miri İsmail ve Çotela dağlarını takip kollarına dayanak yaparak, güney kitaları ile tarama harekâtına başlanacaktı. Bu bölgenin temizlenmesinden sonra elde edilen haberlere göre asilerin bulundukları yani firar ettikleri bölge hedef alınmak üzere, bölgenin arınmasına başlanılmış ve bu suretle harekât üç safha halinde cereyan etmişti.

a. Birinci Safha:

Faaso dağı-Lis dağı-Hasur-Zengesor-Murtazan-Botyan bölgelerinin tedip ve eşkıyadan arınmasını kapsar.

Tedip harekâtı için Havalı Komutanlığı emrine tahsis ve Çapakçur, Genç, Lice, Hani ve Silvan'da toplanmış olan birliklere harekâta başlamadan takriben bir hafta önce esaslı ve ayrıntılı bir talimat gönderilerek:

8. Kolordudan:	12. Alay 1. Tabur ve bir dağ topçu takımı,
19. Alay ve bir dağ topçu takımı,
3. Seyyar Jandarma Alayı,
Kuzey Bölgesi Birlikleri olarak, 19. Alaydan Genç Mevki Komutanı Binbaşı Mustafa emrine;
7. Kolordudan:	63. Alay ve bir batarya,

62. Alay ve bir batarya,
Bir muhabere müfrezesi,
Tugay Komutanı Albay Raşit emrine;
Güney Bölgesi Birlikleri olarak, 17.
Tümen

verilmiş ve bu suretle eşkıya durumunun oynaklığı ve arazinin engelliği nedeniyle harekâtın ayrıntılı bir şekilde sevk ve idaresindeki güçlük kısmen giderilmiş ve bölge komutanlıkları, ortaya çıkacak elverişli fırsat ve durumlardan, verilmiş bulunan direktif dahilinde faydalanma olanak ve serbestisini elde etmişlerdi. Aynı zamanda birliklere verilen talimatta başlanacak olan tedip hareketinde en küçük birliğin bile alacağı görev ve uyacağı hususlar tespit ve tanzim edilmiş, harekâtın ayaklanmış bir bölge halkına karşı olmayan geniş bir bölge dahilinde dağınık gruplar halinde bulunan eşkıyaya karşı yapılacak, bu nedenle eşkıyanın müfrezelerin takibinden kurtulmak için her türlü çareye başvuracağı, özellikle başarı sağlamak için velveleli baskın teşebbüslerinde bulunacaklarının göz önüne alınması lüzumu önemle kendilerine bildirilmişti. Ayrıca yürüyüşte, emniyet tertibatının mutlak surette ihmal edilmemesi, müfrezelerin birbirine yardım edecek şekilde irtibatla bulunmaları, hareket istikametlerini mümkün olduğu kadar saklamaları ve istihbarat hususlarına gerektiği kadar önem verilmesi hususu anlatılmış ve Havalı Komutanlığı emrinde çalışan ve her bakımdan güvenilen milislerden her müfrezeye dörder kişi verilmişti.

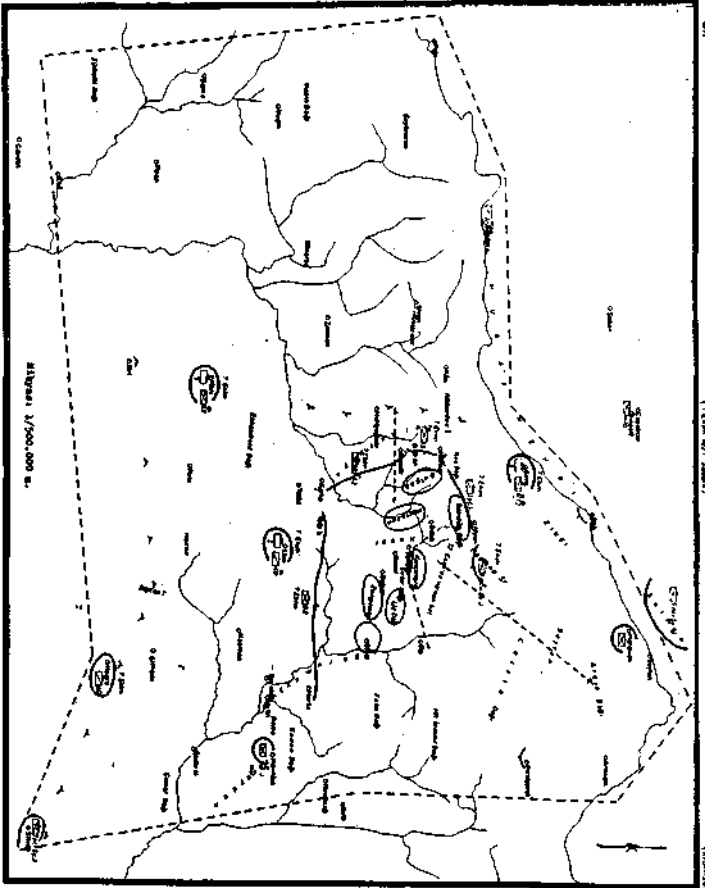
Müfrezelerin tertip ve teşkilinde, kuvvetli eşkıya kitlesini dahi muhakkak surette imha edebilmeleri göz önüne alınarak her bölüğe bir ağır makineli tüfek takımı eklenmişti.

Tertibat:

Birinci safha harekâtının başlayacağı 7 Ekim 1927 sabahı birlikler şu yerlerde bulunmakta idiler (Kroki: 24):

Güney Bölgesi Birlikleri:

63. Alay: Sağ kanadı ile Harta köyünde, sol kanadı ile Mirk'de
63. Alay: Sağ kanadı ile Korha köyünde, sol kanadı ile Komdir'de

Kuzey Bölgesi Birlikleri:

19. Alay: Sağ kanadı ile Koç dağda, sol kanadı ile Alayan köyünde

12. Alay 1. Tabur: Sağ kanadı ile Piran'da, sol kanadı ile Mahsan köyünde

3. Seyyar Jandarma Alayı: Megigop sirtlarında

Asilerin bulunduğu bu bölgeyi güney, batı ve kuzeybatıdan kuşatan bu tertibattan başka, belli başlı kasabaların savunması için de:

Lice'de: Hazo'daki 40. Süvari Alayından bir bölük ve bir ağır makineli tüfek takımı;

Hani'de 62. Alaydan bir bölük ve bir ağır makineli tüfek takımı;

Genç'te: 12. Alay 1. Taburdan bir bölük ve bir ağır makineli tüfek takımı;

Merdivan'da: Bir piyade bölüğü;

Havnik'e: Silvan'daki 7. Seyyar Jandarma Alayından bir müfreze;

Hazro ve civarında: 40. Süvari Alayı... bulunuyordu.

Bunlara kasabaların emniyetini sağlamakla beraber, gereğinde yekdiğerine yakın müfrezelerle müştereken, kasaba civarında şüpheli görülen bölgeleri de baskın tarzında arama görevi verilmişti. Ayrıca, Silvan ve Hazro'da bulunan 7. Seyyar Jandarma Alayı ve 40. Süvari Alayı tarafından Silvan-Hazro-Şeylan tepe-Hani'nin 10 km. güneyinde Siri hattında kuvvetli devriye ve keşif kolları ile birer örtme perdesi vücuda getirilmiş ve Zülkarneyn vadisinin batı kısımlarının örtülmesi ve gözetlenme işleri Gökdere ve Çapakçur millislerine verilmişti. Bundan başka, kuzeye karşı yalçın ve geçilmez bir duvar teşkil eden Çotela dağının kuzeydoğusundaki Pir Ziyaret ve Dirik geçitlerinin kapatılması ve Solhan dağlarının Murat kuzeyine firar edebilecek eşkiyaya karşı örtülmesi ve gözetlenmesi de 9. Kolordudan rica edilerek, Muş'taki taburdan Pir Ziyaret ve Dirik geçitlerine 130 kişilik bir müfreze ile bir ağır makineli tüfek takımı yerleştirilmiş ve Solhan dağları da, Hınıs'tan gönderilen 5. Seyyar Jandarma Alayı tarafından temin edilmiş ve bu suretle tedip çemberinin dışında ikinci bir örtme ve gözetleme perdesi vücuda getirilmişti.

Bu tertibatın sağlanmasından sonra her müfreze, 7 Ekim 1927 sabahı başlangıç noktalarından araziye tarayarak verilen hedef is-

tikametinde harekete geçmiş ve önlerine rastlayan köyleri aramak, derin vadilere, sığ ormanlara keşif kolu sürmek suretiyle geniş bir arazi şeridini yoklayarak ilerlemeye başlamıştı.

Müfrezelerin hareketinden önceki günlerde Lice, Hani, Çapakçur, Genç, Hazro bölgelerinde birçok birliklerin toplanmakta olduklarına dair köylüler aracılığı ile haber alan asi reislerinden bazılarının hem kendilerini kuşatan çemberden sıyrılmak, hem de arkalarından gönderilecek perakende kuvvetleri kısım kısım ezmek maksadı ile derhal bulundukları yerleri terk ederek bir kısmının Zülkarneyn vadisi batısına, bir kısmının da kuzeyde Arşık dağı bölgesine savuşmuş olmalarından dolayı harekâtın bu safhasında bütün asi grupları ile karşılaşmak mümkün olmamış, yalnız anı ve pek süratle kurulan çemberden kurtulamayarak içeride kalanlar ve bunlara senelerce yataklık ederek hükümetin nüfuz ve hükümranlılığına açıktan açığa meydan okuyan bu eşkiyanın barındıkları yuvalar yıkılmak ve bunları himaye ve gereğinde birlikte çarpışmalara iştirak eden ve müsademelerin sonunda derhal köyüne gelerek masum durumu taktınanlar, kâmilten imha edilmek sureti ile bunların kökü ve kaynağı kurutulmak fırsatı elde edilmiş oldu.

Harekâtın cereyan ettiği bu bölgedeki köylerin, asilerin vatani olduğu, eşkiyanın aile ve çocuklarının buralarda barındıkları ve köy halkının hemen çoğunun birbirine akraba olması dolayısıyla, aile yakınlığının verdiği bu kuvvetle bu ahalinin de manen ve maddeten asilere yardımda bulundukları ve buralarda asilerin birçok silâh ve cephanesi bulunduğu anlaşılmış ve her an eşkiya ve ahalinin baskın ve pususuna uğramak ihtimaline karşı müfrezeler köylere giderken çok esashi tertibat almak zorunda kalmışlardı.

Bazı köylerin müfrezeler gelmeden boşaltıldığı görülmüş, bunun üzerine köye muhit olan arazi kısımlarının da dikkatle araştırılmasına zorunluluk hasıl olmuş, tarlalar, odun, ot, saman yığınları, ormandaki inler, mağaralar, komlar tamamen araştırılarak perakende bir surette buralara sığınan, çoğu erkek, kısmen de kadın ve çocuklardan ibaret kümeler toplatılmış. Yakalanan bu şahıslar arasında kadınlar tecrit edilerek, silâhı tutulan ve eşkiya ile ilişkisi olduğu anlaşılanlar hemen kurşuna dizilmişti.

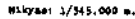
Bunlardan alınan bilgiye göre, eşkiyalardan bir kısmının daha önce buralardan uzaklaştığı, bir kısmının da köyün erkekleri ile birlikte öteye beriye dağılmış oldukları öğrenilmişti. Bundan sonra ahali tarafından esasen boşaltılmış olan köyler (Boytan, Mürtezan, Zengezor bölgesinde miktarı 22'ye yükselen köy) eşkiya ile tamamıyla birlik olduğu kesinlikle anlaşıldıktan sonra yakıldı. Yanan köylerde birçok fişek ve bombaların infilak ettiği görülmüyordu. Kül haline gelen saman yığınları arasında mukadder akıbetine uğrayan birçok eşkiya avenesinin cesetleri teşhis edildiği gibi takip müfrezeleri buraya yaklaştığı sırada elinden silâhını atarak kendine masul hal ve tavır veren birçok kimseler dahi yakalanarak hemen imha edildiler. Tanınmış elebaşlardan Hartalı Sabri de müfrezeler tarafından yakalanarak öldürülmüş. Süpülük dağının taranması sırasında Ömer Zaro çetesine mensup 49, Emin Miko çetesine mensup 6 silâhlı ve 39 silâhsız, Kançavare ormanlarında da yine Emin Miko'ya mensup 4 silâhlı, 12 silâhsız şaki tutularak öldürüldüler. Asilerin terk ettiği hayvan sürüleri müsadere edilerek bir kısmı erlerin et istihkakına karşılık birliklere verilmiş, çoğu Elazığ ve Diyarbakır'a gönderilerek mülki idareye teslim edilmişti.

Müfrezelerin, 12 Ekim 1927 akşamına kadar her tarafı arayarak ve yoklayarak Riz köy-Cirbir dağı-Yahşan köy-Dalek güneydoğu sırtları-Anaşkot güneydoğu sırtları hattına gelmeleri ile 1. safhaya ait harekât sona ermiş, bundan sonra yeniden elde edilen bilgiler ve esaslar dahilinde ikinci safhaya geçilmişti.

b. İkinci Safha (Kroki: 25):

Tedip harekâtının ikinci safhası, Seyfan, Zikdi, Arşık dağı, Ardoşin güneyi bölgesinin eşkiyadan arınmasını kapsar.

Harekât 13 Ekim 1927'de başlamış, 22 Ekim 1927'de sona ermiştir. Bu harekâtın yapılışında güney birlikleri ile bölgenin güney ve batı kısımlarını örtmek ve gözetlemek ve kuzey birlikleri ile güney ve güneydoğuya doğru geniş bir tarama hareketine başlamak esası takip edilmişti. Sonradan Kuzey Bölgesinden bir taburun Zülkarneyn vadisi batısına geçirilmesi zorunluğu hasıl olduğundan bir piyade ve bir sey-yar jandarma alayı ile bir dağ bataryası bu geniş bölgeyi taramak için

gesine gidecek, daha sonra Arşık dağı, Tavus bölgelerinde arıtma yaptıktan sonra Çotela dağına kadar inecek ve o bölge asilerini güneye doğru firara zorlayacak.

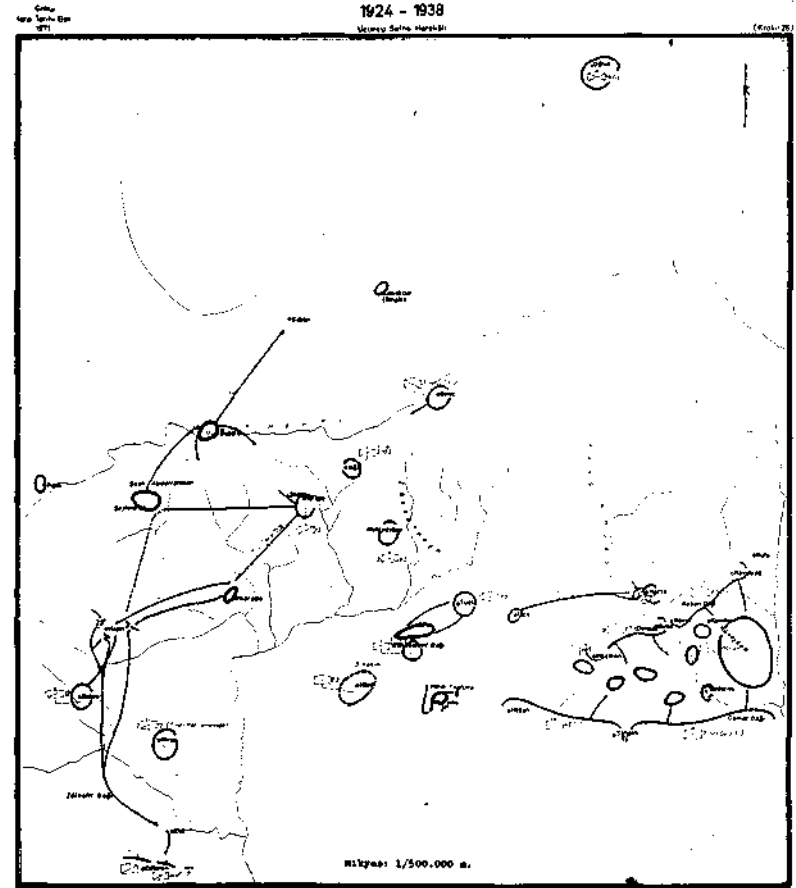
Bu tertibatla beraber bölge dahilinde şüpheli ve asilerle ilişkisi olan köyler ve şahıslar hakkında toplanan bilgiler kıtalara duyurulmuştu. 13 Ekim 1927 sabahı birlikler, emredilen yerleri işgal, tarama ve araştırma ameliyesine başladılar.

Güney birlikleri, bölgelerinde yaptıkları bu taramalar sırasında, meşhur şaki Bicarlı Mustafa'nın avenesinden ormanlıklar içinde saklanmış 19 kişiye tesadüf ederek imha etmişler ve bunlardan aldıkları bilgi üzerine Mustafa'nın Faso dağı bölgesindeki köylerden birinde saklandığı öğrenilerek, bölgedeki şüpheli yerlere yapılan baskın sonucunda avenesinden 10 kişi daha öldürülmüş. kendisinin geriye kalan 10 kişi ile iki gün önce Hüveydan bölgesine firar ettiği anlaşılmıştı.

Bu safha harekâtının sonunda kuzey ve güney birlikleri tarafından Çotelo dağının en yüksek tepelerine kadar yapılan taramalarla, bütün meskûn yerler araştırılmış, asilere yataklık ettikleri kesinlikle anlaşılan 60 kadar köy yakılmış ve 450'ye yakın şaki öldürülmüş, bunlara ait olup güneye kaçırılmak istenen bütün sürüler ele geçirilmişti. Ele geçen eşkıya döküntülerinden, gerek kadınlardan ve gerekse halktan yapılan tahkikattan pek az miktarda kalan bir kısım asi elebaşısının kendilerine sadık kalabilen birkaç kişi ile Murat kuzeyi ile Muş, Bitlis istikametlerine savuştıkları öğrenilince yapılacak iş, Hüveydan bölgesine sığınıp faaliyete devam eden diğer kısmı tedip etmektir.

c. Üçüncü Safha (Kroki: 26):

24 Ekim 1927 sabahından itibaren başlayacak harekâtın birinci safhasında asıl hedef olarak Şeyh Fahri ve Fevzi çetelerinin faaliyet bölgeleri olan ve sonradan kuzey bölgesinden kaçabilen eşkıyaya da emin bir barınak teşkil eden Kulp ilçesinin Hüveydan bölgesi gösterilmiş, aynı zamanda Zülkarneyn vadisi batı kısımlarındaki havalide perakende bir surette dolaşan bazı eşkıya gruplarının tedibi istenmişti.

Bu safha harekâtının düzenlenmesi ve idaresinde, şimdiye kadar cereyan eden takip hareketlerinin verdiği tecrübelerle dayanarak eşkıyanın, herhangi bir bölgeden geçen birliklerin hemen gerilerine düşmek suretiyle kendilerini kurtarmak bakımından uyguladıkları planın akim bırakılması göz önüne alınarak tarama yapacak birliklere (en küçük birliğe varıncaya kadar) kademe ile hareket etmeleri emredilmiş, özellikle müfrezeler bir noktadan diğer bir yere gidinceye kadar geçen zamandan, asilerin izlerini kaybetmek hususunda son derece istifade ettikleri bilindiği için, birinci ve ikinci safha harekâtı sırasında kuzeye karşı örtme perdesi meydana getirmiş olan birlikler yerlerinden oynatılmayarak, zaman geçirmek bakımından sadece bir iki küçük değişiklik ile yetinilecekti. Bununla beraber, Hüveydan bölgesine kuzeyden dahil olarak önce güneydoğuya, sonra da güneye döndükten sonra, batıya doğru geniş bir çark hareketi ile taramaya başlayacak olan birliklerin önünden kaçacak eşkıya kitlesinin Sarum suyu batısında yakalanabilmeleri için bu suyun geçitlerine hâkim ve görüş sahası olan yerlere de müfrezeler yerleştirmek suretiyle doğuya karşı daha yakın bir sed meydana getirilmesi ve iktisat edilen diğer kuvvetlerle Zülkarneyn vadisi batı bölgesinin eşkıyadan arınması dikate alınmıştı.

Bu safha harekâtı için alınan teribat şöyle idi:

Güney Bölgesi Birlikleri:

63. Alay:

1. ve 2. Taburları ile, Navali Ali-Kasan dağı-Remo bölgesinde. Görevi: Hüveydan bölgesine iki koldan dahil olarak doğuya, sonra güneybatıya ve daha sonra batı istikametine geniş bir çark hareketi yaparak bölgeyi tarayıp asileri Sarum suyu geçitlerine püskürtmek;

63. Alayın 3. Taburu:

Netin-Darakol-Hazman hattında, Görevi: Bulunduğu hatı güney ve güneydoğuya karşı örtmek ve asilerin kuzeye firarlarını önlemek;

7. Seyyar Jandarma Alayı: Bir piyade bölüğü ile Havniğe güney

40. Süvari alayı:

62. Alay 1. Tabur:

Kuzey Bölgesi Birlikleri:

12. Alay 1. Tabur: Sivan bölgesinde Harabe mevkiinde.

19. Alayın 1. ve 3. Taburları: Oğnut bölgesinde.

3. Seyyar Jandarma Alayı: Genç bölgesinde. Görevleri: Bulundukları bölgelerde araştırma yaparak, şüpheli köylere baskın ve elverişli yerlere pusular kurmak... idi.

Bu safha sırasında Kuzey Bölgesi Komutanlığı lağvedilerek birlikleri doğrudan doğruya Havali Komutanlığı emrine alındı. Bu safha harekâtına geçmeden önce, Türkiye Cumhuriyetinde ilk kez yapılacak olan genel nüfus sayımı için mülki idareden atanan memurlara müfrezeler vermek sureti ile yardımcı olmak gerekiyordu.

Cumhuriyet Hükümetince sayımın bir günde bitirilmesi için bütün mülki ve askerî mensupların görevli sayıldıkları, bu önemli sayım meselesinin iyi bir şekilde yapılması dikkate alınmakla beraber, bu yüzden takip harekâtına ara verilerek asilere zaman kazandırmamak için de, tedip harekâtı sayım işi ile birleştirilerek ancak bölgenin uzak köylerine gidecek memurlara müfrezeler verildi. Toplu ve hareket halinde birlik bulunan yerlerin sayım işi ise, bu birliklerin himayesinde yapıldı.

Bölgenin hemen her kısmında nüfus sayımı sırasında bir olay ol-

sırtlarında, diğer kısımları ile Comar dağı-Şimşim hattında, Görevi: Kuzeye karşı bölgeyi örtmek, köyleri ve araziye araştırmak;

Şimşim-Hezan hattında (bir bölüğü Hazman-Harap Kilise hattında), Görevi: Örtme ve gözetleme;

Tuzla'da (bir bölüğü Eshabıkeyif dağında), 3. Tabur: Muhi yaylasında (bir bölüğü Kân'da), Görevi: Bulundukları bölgeyi muhtelif kollarla yoklamak ve eşkıya hakkında bilgi toplamak suretiyle elverişli yerlere pusular kurmak.

mamış, yalnız Lice'nin kuzeydoğusundaki Harta köyüne gönderilen müfreze bu köyden ateşe maruz kalmıştı. Harekâtın ilk safhasında bu köye ve halka ilişilmemiş, takındıkları masumiyet kisvesi altında melânetlerini gizleyecekleri tahmin edilmişti.

Müfreze köye yaklaşınca 4-5 silâh atılmış, derhal mukabeleye mecbur kalan müfreze erleri tarafından etraftaki hâkim sırtlar tutulmuş ise de, silâh sesine yetişen köylülerin ellerindeki silâhları ile eşkıyaya katılması ve iki saat içinde sayıları 60'a yükselmesi, zayıf bir durumda bulunan müfrezenin eşkıya tarafından kuşatılması, durumu oldukça ciddileştirmiş, müsademe akşama kadar eşkıyanın üstünlüğü karşısında müfrezenin savunması ile devam etmiş, akşama doğru Lice'den gönderilen kuvvetli bir bölüğün yetişmesi üzerine, asiler karanlıktan faydalanarak etrafa dağılmışlardı. Bu müsademede bir yüz-başı ile dört er yaralanmış, eşkıya da 10-12 kişi kadar zayıyat vermişti. Bu köy ve civarı sonradan tamamıyla yakıldı.

Önceleri kendilerini hükümete sadık ve bağlı göstererek hayatlarını kurtaran ve medyun oldukları şükran borcunu böyle nankörce ortaya koymaktan çekinmeyen bu ahalinin yarattıkları bu olay, bu çevre halkının hemen çoğunun hükümete ve orduya karşı besledikleri kötü duygu itibarıyla, gelecek için bir ibret dersi teşkil eder.

Hüveydan bölgesinin aranması ve taranmasına memur edilen 63. Alay taburları ise, harekete geçtikleri bölgedeki köylerin ahalisini kâmilan iş ve güçleri ile meşgul bulmuşlardı. Hükümete gerçekten bağlı olduklarından dolayı kendi durumları ve geleceklerinden kuşku duymayan ve bunun doğal sonucu olarak hiçbir korku ve etki altında bulunmayan bu masum halk tabakası, etrafında cereyan eden olaylara karşı tamamıyla lâkayt bir halde tarlalarını sürüyorlar ve kendilerini topraklarına adanmış bulunuyorlardı.

Tarama Harekâtı bütün şiddeti ile güneye doğru ilerledikçe, halk ve köylüler de yavaş yavaş değişmeye başlamış ve öteden beri Şeyh Fahri ve Fevzi çetelerinin faaliyet sahaları olan bu bölge ahalisi de tamamıyla hükümete karşı isyankâr bir durum almış ve eşkıyaya silâh, cephan ve yiyecek verecek kadar cesaret göstermiş ve bazı köyler ahalisinin de, birliklerin yaklaştığını haber alır almaz yiyecekleri to-kattan kurtulmak için hemen köylerini terk ile etrafa dağıldıkları gö-

rülerek bu gibi köyler kâmilan yakılmıştır. Bununla beraber Hüveydan bölgesine özgü olan riyâkarlık nedeniyle müfrezeler, bir kısım köylülerin birçok dolambaçlı yollardan çevirdiği bin türlü hile ve de-siselerle kandırıldılar.

Harta olayında olduğu gibi burada da, ilkin birçok köylere masum ve kabahatsiz telâkkisi ile şefkat gösterilmişti. Oysa bu köylülerden çoğu köye yaklaşan müfrezeyi birkaç kişi ile karşıyor, köylerinde eşkıya bulunduğu halde, kendilerinin eşkıyadan birçok zulüm ve işkence gördüklerini ve falan istikâmete gittiklerini anlatıyorlar, diğer yandan köye de haber göndererek hemen silâhlarını alıp dağa çıkmalarını tenbih ediyorlardı. Bu suretle hem müfrezenin kuvvetinden malumat almış oluyorlar, hem de müfrezeyi şaşırtarak gafil avlamak istiyorlardı. Pek kısa süren bu nazik durum sırasında köyden silâhını alarak kaçabilen, eşkıya ile birlikte müfrezeye ateş açıyor, köyde kalanlar ise, kendilerini sadık göstermek için gereken rolü oynamakta devam ediyorlardı. Bununla beraber bu bölgenin araştırılması sırasında birkaç defalar böyle acı imtihanlar karşısında kalmış olan müfrezeler, bu gibi kandırıcı sözlere önem vermeyerek görevlerinin gerektirdiği tedbiri almakta ihmal göstermediler. Bir yandan köyü abluka ve köylüden soruşturma ile meşgul iken diğer yandan firar edenleri şiddetle takip etmekten geri dummadılar. Timuri ormanlarında bu şekilde müfrezeleri kandıran ve sonradan firar edenlerden 38 kişi yakalanarak öldürüldü. Şüpheli bir durumda yakalanarak mahkeme edilmek üzere Lice'ye gönderilen 31 kişi de yolda muhafızlarının silâhlarını almaya teşebbüs ettiklerinden hepsi öldürüldü ve Hüveydan bölgesindeki köyler de kâmilan yakıldı.

7. Seyyar Jandarma Alayı Müfrezeleri tarafından araştırma yapılmakta ve örtülmekte bulunan Sarumsuyu güneyindeki bölgede de, birçok köyler taranarak şüpheli olanlar yakılmış ise de; bu olayın gerek erlerinin eğitim noksanı, gerekse subaylarının azim ve irade za'fı tarama silindirisinin önünden kaçarak Sarumsuyu geçitlerine (Goderni köprüsüne) dayanan 3-5 şakiyi yakalamak fırsatını kaybettirmiştir. Bu alayın araştırma yaptığı havalide tutuklanan şahıslardan birçoğunun 15 gün önce Murat güneyinden inen asi gruplarına mensup oldukları anlaşıldığından hepsi kurşuna dizildiler.

Finto civarında 40. Süvari Alayı keşif kolları ile Hanili Seyfullah çetesi arasında bir müsademe olmuş, güneye kaçmak isteyen bu şerir de, bu küçük kuvvet karşısında iki kısarak bırakarak tekrar kuzeye dönmeye mecbur olmuştu.

Tuzla'da bulunan 62. Alay 1. Tabur Müfrezeleri tarafından bu şakinin faaliyet bölgesi olan ve bundan önceki tedip safhalarının çerçevesi dışında kalan Eshabıkeyif dağı ve civarındaki köylerde araştırma yapılmış, köylerin çoğunda özellikle yol boyunca olanlarda ahalinin durumunu şüpheye düşürecek birçok emareler görülmüş, hâkim sırtları tutan erler tarafından buralarda güneye karşı yapılmış bir siper içerisinde ve henüz yeni atılmış birçok boş kovanlar bulunmuş, erzak kabilelerine pusu kurmak, harekât sırasında sık sık tekrür eden telgraf hatlarının kesilmesi gibi eşkıyaya yardımcı bir durumda değil fiilen eşkıyalık ettikleri sabit olan bu köylerde erkeklerin bulunmaması da dikkati çekmiş ve çocuklardan yapılan soruşturmada bunların birkaç gün önce topluca gittikleri anlaşıldığından hıyanet ve şekavetlerinden şüphe edilmeyen bu köyler de kâmilan yakılmıştı.

Köylerine gizlice girebilmek için müfrezelerin hareketini civar mahallerde saklanarak bekleyen birçok eşkıya döküntüleri de birer birer bulundukları yerlerden çıkarılmış ve bunlardan silâhlı olan 112'si öldürülmüştü.

Bicar ve havalisi tedibatının devamı sırasında, görülen lüzum üzerine Genç'ten Zülkarneyn boğazı batı yönlerine geçirilen 12. Alay 1. Tabur tarafından bu suretle Kaz ve Şeyh Miran bölgelerinde araştırmaya devam edilirken, öteden beriden kaçarak hayatlarını kurtarmaya muvaffak olan bazı elebaşların da katılması ile silâh miktarı 150'ye varan ve esas tedip bölgesi dışında kalan Şeyh Abdurrahim ve Avenesinin Gökdere bölgesinde bir süre dolaştıktan sonra Çapakçur ve Palu yönlerindeki müfrezeleri şaşırtmak için, Avenesini ikiye bölerek bir kısmı ile kuzeye (Şaban köy istikametine) tevcih, diğer büyük bir kısmı ile de güneye dönerek, esasen kendisine tamamiyle taraftar olan bu havalî köylerinin yardımı ile emniyetle Murat suyu güneyine geçmeye muvaffak olmuştu. Bu durumun öğrenilmesi üzerine, faydalanılabilecek ve önceleri bu bölgeyi sevk edilmiş olan 2. Alay 1. Taburun bu asi kafilesini önlemek maksadı ile hemen harekete geçmesi

ve keza Genç bölgesinde bulunan 3. Seyyar Jandarma Alayının da kısa yoldan bunlara katılması emredildi.

Tabur komutanı, bu emir üzerine bir süreden beri Şeyh Miran bölgesinin Til Harabe mevkiinde bulunduklarını haber aldığı 7-8 şakiyi imha etmek üzere buraya gönderdiği 20 kişilik müfrezeyi hemen Vişin köyü istikametine tahrik ederek kendisi de derhal hareket etti. Hakikatte bu müfreme Vişin köyüne asilerden önce geldi ve herhangi bir mukavemete tesadüf etmeyeceklerini sanarak köyü basıp talan ettikten sonra yakmak niyetinde olan eşkıyaya kahramanca karşı koyarak köyü yanmaktan kurtardı. 24 saat sonra buraya gelen Tabur Komutanı, bu müfrezesini de alarak takibe devam etmişse de 37 günden beri Genç bölgesi tedip harekâtına katılmış olması ve birkaç günden beri yaptığı cebri yürüyüşlerle erlerinin ayakları kâmilan vurgun ve yaralı bir hale gelmesi dolayısıyla, taburu ile, tamamiyle atlı olan asileri arasında git-tikçe açılan mesafenin kapatılamayacağını anlayarak Behro köyünde takibe ara vermek ve son derecede yorgun düşen erlerini istirahat ettirmek zorunluğunda kalmıştı.

Vişin köyünde yalnız bu küçük müfreme tarafından mukavemete ve yalnız bu tabur tarafından takibe maruz kalan asi kafilesi, daima takip edildiğini zannederek Zülkefil dağından birden bire Ekiş istikametine dönmüş ve Piran'da bulunan 7. Kolordu emrindeki 12. Alay 2. Taburun gösterdiği adaletten de azamî şekilde faydalanarak Çılbrın dağlarına kadar yürüyüşüne devam etmiş ve ancak burada 7. Kolordu Müfrezeleri ve Siverek'ten getirilen bir süvari alayı tarafından karşılanabilmişti.

Tedip harekâtının son safhasına tahsis edilen Hüveydan bölgesi ile Lice ve Hani güneyi bölgelerinin araştırılmasına memur 63. Alay taburlarının tamamı müteakip Hani'de toplanmaları emredilmişti. Bu taburlar geniş bir bölgeyi taradıktan ve şüpheli köyleri yaktıktan ve şahısları kâmilan imha ettikten sonra 3 Kasım 1927 akşamı Hani'ye geldiler. Taburların Hani'ye gelişinden sonra bu sahaya ait harekât sona ermiş ve bu havalinin bir süre daha asayışı ile ilgilenmek üzere hangi birliklerin bırakılacağına ve bunların nerelerde bulunacağına ve ne gibi görevle iştigal edeceğine ve hangi birliklerin hemen garnizonlarına avdete başlayacaklarına dair gerekli emir ve talimat ilgili

komutanlıklara tebliğ edildikten sonra Havalı Komutanlığı da Karargâhı ile 17 Kasım 1927'de Lice'den Diyarbakır'a ve oradan da Elazığ'a döndü.

3. Sonuç:

Takriben bir ay süren tedip harekâtı sırasında bölge ve müfreze komutanlıklarının raporlarına göre muhtelif havalide cereyan eden takip ve taramalar sonucunda yakılan köy miktarı, harekâtın sonunda 280'e yükselmiş ve bu köylerde veya dağlarda, ormanlarda yakalanarak imha edilmiş eşkıya ile bunlara mensup şahıs miktarı da 2.000'i aşmıştı.

Hükümetin bu bölgede sarsılmaya başlayan nüfuz ve itibarının iadesi ve eşkıya elinde bıkmış bir hale gelmiş olan masum ahalinin himayesi için yapılan bu harekâtın kısa bir zaman zarfında meydana getirdiği sonuç manevî etkisi itibarıyla daha önemli idi.

Hükümete sadık olup, işi ile gücü ile meşgul olan ahali, şimdiye kadar kendilerine yapılan muzur propagandaların doğru olmadığını anlamış ve gözlerinin önünde cereyan eden olaylardan eşkıyanın ve avenesinin uğradıkları akıbetten derin bir ibret dersi almış oldular. Çünkü bu halk tabakası da her Kürt köylüsü gibi cahil ve ilkel bir halde yaşıyor ve senelerden beri sadık kaldığı aşiret hayatının geleneklerinden silkinip sıyrılamıyordu. Bu geleneklerin köylüye yüklediği en kuvvetli iki zorunluk vardı. Bunlar da aşiret beyine itaat ve aşiret ilkelerine sadakat idi.

Senelerce bu iki yük altında ezilmiş olan köylü, maneviyata olan iman ve inancından dolayı da, seyyit, molla ve şeyhlerin elinde bir oyuncak haline gelmişti. Esasen oturduğu köyüne senede iki defa uğrayan tahsildarlar iki jandarmadan başka hükümeti temsil eden kimseyi tanımayan ve hükümeti yalnız bu üç kişinin şahsında arayan bu cahil köylü tabakası, her gün temas ettiği reis ve şeyhlerin tamamıyla nüfuzu altında bulunuyor, bu şerirler de halk arasında hükümet nüfuzunu kırmak ve hükümeti küçültmek için ne yapmak lâzımsa yapıyorlar ve söylüyorlardı. Öyle ki, bu zehirlerle hükümetten nefret eden köylü her davasını aşiret beyine arz ediyor, onun kararlarını kesin bir emir olarak kabul ediyor, her derdini şeyhe

söylüyor, onun füsunkâr nefeslerinden şifâ arıyordu.

Hükümetle temastan tamamıyla kaçınmakta idi. Hükümetin ne demek olduğunu bilmiyordu. Takip harekâtı, ilk kez gerçek olarak bu tabakayı hükümetin kudretini temsil eden ordu ile karşılaştırmış, müfrezelerin de verilen direktife sadık kalarak bu halka karşı gösterdikleri müşfik ve samimi hareketlerde-gözleri ile görmeden inanmayan-Kürt köylüsüne, beylerin ve şeyhlerin üstünde bir kuvvet, hükümet kuvveti olduğunu göstermiş ve anlatmıştı. Aynı zamanda, bu havalide eşkıyanın daima uğradığı ve yolu üstünde bulunan biz köyler vardı ki, ahali hükümete sadakat fikirlerini muhafaza etmiş olmalarına rağmen gördükleri tehdit ve baskı karşısında, yavaş yavaş asilere uyar bir durum almaya ve bunların -velevki gönülsüz olsun- isteklerini yaparak arzularına ram olmaya başlamışlardı. Tedipten önce bu bölge halkının hemen çoğunun ruh haleti bu merkezde idi.

Harekât sırasında eşkıyaya ve taraftarlarına karşı gösterilen şiddetli icraat, böyle şüpheli bir durumda bulunanları da uyarmış ve bunları da sürüklenmekte oldukları uçurum önünde durdurmaya kâfi gelmişti. Bunlar da artık kendilerine yapılan yabancı tekliflere önem veremeyerek ve herhangi bir etki altında eşkıya elinde hükümete karşı silâh gibi kullanılamayacak bir duruma gelmişlerdi.

Yeri yurdu yakılarak tamamen yuvasız bulunan (tedipten kurtulabilen) bir kısım eşkıyanın da, bu suretle köylü tabakası ile ilgileri kesilerek, hükümete karşı her vakit kendilerine siper yaptıkları bu kalın da kırılmıştı.

Özet olarak, yapılan bu tedip hareketi gerek muti, gerek asilerle ilgili ve gerekse eşkıyalığa alıştırılmış olan ahali üzerinde, hükümetin savvet ve nüfuzu bakımından beklenen azamî faydayı sağlamış, içte ve dışta hükümetin, memleketin asayiş ve inzibatı için son derecede hassas ve kışkırtıcı davrandığını anlatmış, Cumhuriyet ilkelerini hazmedemeyerek şahsî çıkarları için sergüzeşt peşinde dolaşanlara mü-kemmel bir ders teşkil etmişti.

ON BİRİNCİ BÖLÜM
**ASİ RESUL AYAKLANMASI
VE
BASTIRILMASI
(22 Mayıs-3 Ağustos 1929)**

A. AYAKLAMA:

1. Ayaklanmanın Sebebi:

Gerçekte ne genel bir ayaklanma ne de güneyden geçen eşkıya tarafından çıkarılmış bir mesele olmayan bu ayaklanma olayına sebep; Erüh ilçesi Jandarma Komutanı Teğmen Ziya'nın öteden beri Lodi bucak merkezinin Tilmişar köyünden Jilyan aşireti reisi Resul'e muğber oluşu dolayısıyla, hasmı hakkında aldığı ihbarları vesile yaparak Erüh İlçesi Kaymakam Vekili Jandarma Yüzbaşı Galip'i de kandırmak suretiyle, Resul, kardeşi Akit ve daha bazı kimseler için tutuklama müzakeresi sağlamak suretiyle ve silâh toplamak bahanesi ile aranan şahısların bulunduğu dört köyde, aynı zamanda arama başlamıştı. Resul'ün evi aranmışsa da bir şey bulunmamış ve Resul yakalanmıştı. Diğer köylerde de bir fevkalâdelik olmadı. Yalnız Akit'in bulunduğu Goveşil köyü araştırılırken şiddet gösterilmiş olması ve yeteri kadar da tertibat alınmamış bulunması dolayısıyla Akit ve taraftarlarının açtığı ateş üzerine müsademe başladı ve bir onbaşı, dört jandarma eri şehit edildi.

Teğmen Ziya, tutukladığı Resul'ü Tilmişar'dan çıkaracağı sırada Resul taraftarlarının iki yandan açtıkları ateş karşısında Resul kolayca kaçınılmış oldu. Bu müsademede de bir er şehit edilerek verilen zayıfat 6'ya yükselmişti.

Başlarına gelecekten korkarak 15 kadar köy halkı da evlerini ve ekinlerini bırakarak Midyat ve diğer ilçelere kaçtılar ve böylece asayiş, ihlâl eden ayaklanma olayı başlamış oldu. Tabiatıyla bu olaya sebebiyet veren Yüzbaşı Galip ve Teğmen Ziya, haklarında kanunî kovuşturma yapılmak üzere Siirt Valiliğince açığa alındılar.

B. TEDİP HAREKÂTI:

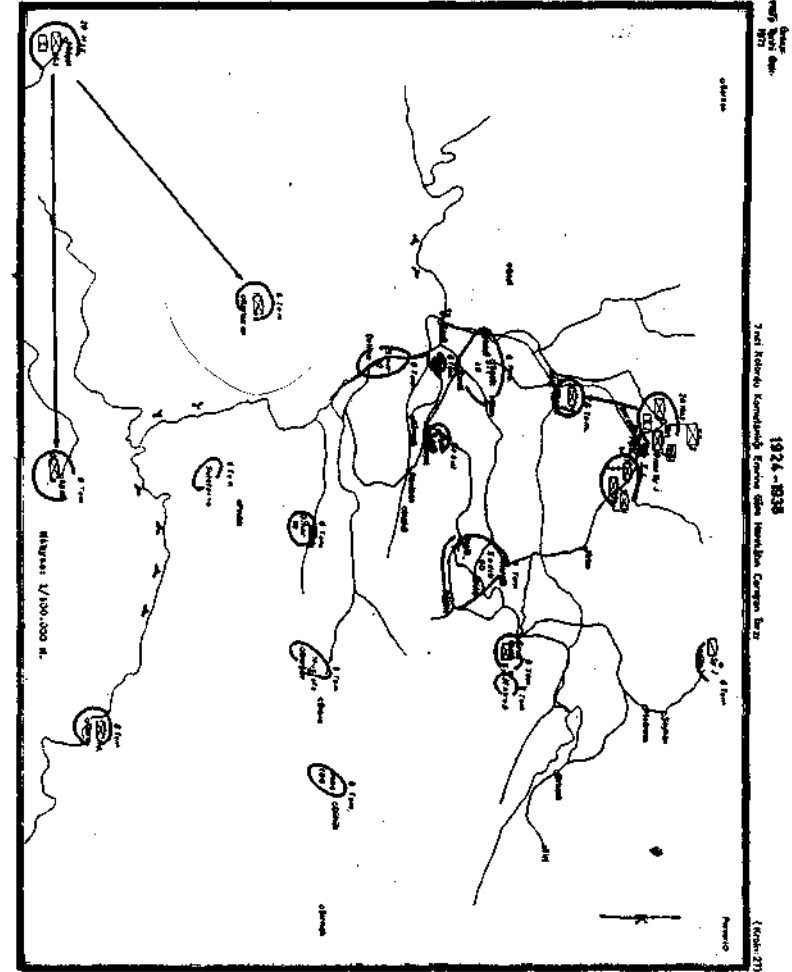
2. Alınan Ön Tedbirler:

1. Genel Müfettişlik ve Siirt Valiliğinin olay hakkında görüşlerini öğrenen 7. Kolordu Komutanlığı, 31 Mayıs 1929'da 2. Tüme'ne verdiği emirde:

Hükümet kuvvetlerine karşı silâh kullanan ve 6 erimizi şehit edenlerin teslim edilmemesi halinde bunlara karşı kuvvet sevk edileceği ve kuvvete 2. Tüme'den bir kısım piyade ve topçu verileceğine işaret edilmekte ve yapılacak tedip harekâtına hazırlık olmak üzere bazı hususların tetkik ve tesbiti istenmekte idi.

1. Hazırlık:

Sorumlu makamlar arasında cereyan eden muhabere ve alınan karar sonucu, 7. Kolordu Komutanlığı yapılacak harekâta dair 28 Haziran 1929'da verdiği emirde (Kroki: 27):

"1- Resul meselesinden dolayı yapılması gereken tedip hareketi, 1. Genel Müfettişlikçe Kolorduya bırakılmıştır.

2- İşe başlamadan önce hükümete muhalefet eden kişiler ve köy isimleri vilâyetçe tespit edilerek Kolorduya bildirilecektir.

3- Asıl hedef Jilyan aşiretidir. Buna yardımcı olabilecek Der-sevîliler ve Batmanlıların Pervari yaylalarında oldukları haber alınmıştır.

4- Bu göreve ayrılacak kuvvetlerin; Siirt'ten 1. Piyade Alayı ile 10. Seyyar Jandarma Alayının tamamı ve iki takım halinde kullanılmak üzere bir batarya ve Midyat'taki 6. Alaydan iki taburla bir topçu takımı olması uygun görülmüştür. Acemiler iştirak ettirilmeyecek ve subay azlığı dolayısıyla alayca birleştirilerek eğitimlerine devam edilecektir.

5- Bu harekâtın yapılmasına 2. Tümen Komutanlığı memurdur. Muhalefet edenlerin doğruya savuşmalarını önlemek esastır. Bu maksatla Seyyar Jandarma Alayı süvarisinin, harekâta ön alarak sol yandan (Şeyhan köprüsü-Şeyhan-Medrese-Erkent-Tiri) üzerinden) ileri sürülmesi gerekir. Harekâtın baskın tarzında olabilmesi için, Siirt'ten gidecek kuvvetler ile Kiyart ve Billoris'ten geçecek kuvvetlerin hareket birliği göz önünde tutulmalıdır. Bir gecede, geçit hareketi ile beraber güneye yürüyüşe geçmek önemlidir. Geçiş vasıtalarının bu işe yeterli olup olmadığının bilinmesi lâzımdır. Bunların geçen sefer güneye kaçmak için tuttıkları istikametlerin hangi geçitlere yönelmiş olduğu göz önüne alınarak, Midyat'taki alaydan o geçitler karşısında kuvvetler bulundurulmalı ve ilkin 6. Alayın bir taburunu Azak bölgesine yerleştirmeyi dikkate almalı ve Erüh, Şımak ve özellikle Şınak Kaymakamı vasıtasıyla, Jilyanlılara muhalefette bulunan kimselerden mahallî jandarmaların idaresi altında olmak üzere faydalanmak için vilâyetçe tedbir alınmalıdır.

6- 2. Tümen bu esasa göre harekât planını Kolorduya bildirecek, harekete başlama emirleri Kolorduca sonradan verilecektir.

7- Harekâtın yapılışında şu hususlar göz önünde tutulacaktır:

a. Dicle doğu ve batısındaki birlikler bir komuta altında birleştirilecek;

b. Birliklerin iase ve cepheane ağırlıklarının nakli için az miktarda

nakliye aracı, ücretle, ahali vasıtalarından tedarik edilecektir.

Maksadın gizli tutulması kesinlikle istenmiş olduğundan hareket başlayıncaya kadar erlerin haberdar edilmemesi gerekir. Bu vasıtaların Siirt ve Midyat'tan Diyarbakır ve Mardin'e eşya nakliyatı yapmak için tedarik edilmiş olduğu söylentisi etrafa yayılmalıdır.

c. Harekât sırasında uğranan köylerden kimsenin, karşı tarafa haber vermesine meydan bırakmamak için köy dışına bırakılmaması gerekir.

d. Aleyhte muhalefeti artırmak konusuna, her subay özel önem verecektir. Bunun için muti ahalinin hiçbir zarar görmemesi ve iyi muamele yapılması sağlanacaktır. Bu maksatla, hükümet memurları hükümete sadık kimseler vasıtasıyla hükümete muhalif olmayanların hiçbir zarar görmeyecekleri hakkında telkinlerde bulunmalıdırlar.

e. Bu harekâtın süratle sonuçlanması çok önemlidir. Darbenin ve takibin amansız olması lâzımdır.

f. Harekât sahasında münferit erlerle ulaştırma yapılmayacaktır. Yerine göre emniyet meselesi dikkate alınmak suretiyle muhabere ve ulaştırma işine yeteri kadar er tertip edilmelidir.

g. Bu harekâta üç uçaklı bir filo iştirak ettirilecek ve bu filo Siirt'e gönderilerek 2. Tümen Komutanlığı emrine verilecektir.

8- Asilere uygulanacak muamelede şu hususlar dikkate alınmak suretiyle şimdiden hazırlıklı bulunmalıdır:

a. Jilyan aşiretinin silahlarını teslim etmeleri istenecek;

b. Jandarmaları şehit edenlerin ve hükümete yakalanmaları gereken diğer şahısların teslim olmaları istenecek, Resul ve kardeşi Akit yakalanacaktır.

c. Bunlar yapılmadığı takdirde, hükümete asi oldukları kabul edilerek köyleri yakılacak, mahsulleri ve hayvanları müsadere edilecek, yakalanan şahısların kaçmalarına kesinlikle meydan verilmeyecektir.

d. Müzakere ile oyalanmaya asla yanaşılmayacaktır" denmekte idi.

2. Tümen Komutanlığı, bir yandan bu emir esaslarına uygun olarak birliklerine hazırlık mahiyetinde gereken emri verirken, bir yandan da harekâtın yapılışına dair planını Kolorduya sunmakta idi.

Bu harekât planına göre Siirt'ten gidecek birlikler şu suretle hareket edeceklerdi (Kroki: 27):

1. Piyade Alayı ve bir batarya alay komutanı emrinde Billoris ge-

çitinden geçerek Molet-Tanzi-Dir Hüseyini-Timişar-Goveşli istikametinde hareket edecek ve asilerin güneye inmelerine mani olarak bu bölgelerin imhalarını sağlamaya çalışacak;

Seyyar Jandarma Alayının halen bir piyade bölüğü ile bir ağır makineli tüfek takımı Eruh'ta bulunacak, piyade taburunun kalanı da Kiryat geçitinden geçilerek Tirim üzerinden Eruh merkezine gönderilecek;

Seyyar Jandarma Süvari Taburu, Kolordu emri gereğince sol yanda kullanılmak üzere Saman köprüsü-Şeyhan-Medrese-Erkent-Tire üzerinden ileri sürülecek, bu iki seyyar jandarma taburu 18. Alay Komutan Muavini Yarbay Bahir emrine verilecek;

6. Piyade Alayı bir taburunu bir topçu takımı ile takviye ederek Azak'a, diğer taburunu Çelik'e gönderecek, bu suretle bütün Dicle geçitleri alay tarafından tutulacak, lüzumu halinde bu taburların Dicle doğusunda hareketleri Tümence emredilecekti.

Milis kuvveti olarak şimdilik yalnız Şırnaklı Süleyman Ağadan, mahallî jandarma ve kaymakam idarelerinde olmak üzere istifade edilecektir. Resul'e muhalif diğer milislerden istifade hususu hazırlanmakta ise de onlar pek mahduttu.

Tedibe memur kuvvetler Bozan üzerindeki Kiryat ve Billoris geçitlerinden birer kolla geçirilecekse de, geçişi bir gecede tamamlamak mümkün değildi.

Garzan'daki 18. Alay 3. Taburun gerekmedikçe Garzan'dan alınması mahzurlu idi. 1. Alayın hareketinde, Siirt'e Bitlis'ten bir tabur getirilmesi, harekâtın geleceği bakımından faydalı olacağı için bu hususa Kolorduca müsaade edilmesi... istenmişti.

2. Harekât:

2. Tümen Komutanlığı, 3 Temmuz 1929'da Kolordudan aldığı direktife uygun olarak harekâtın başlaması ve cereyan tarzı hakkında özetle bu emri verdi (Kroki: 27):

"Halen Lodi bucağında bulunan Resul ve avenesinin tedibine şu suretle başlanacaktır:

Seyyar Jandarma Süvari Taburu Resul ve avenesinin doğuya firarlarını ve firar istikametlerini daha önceden örtmek üzere, 4 Tem-

muz 1929 akşamı saat 21.00'de Siirt'ten hareketle Saman köprüsünden geçerek 5 Temmuz 1929 gününü Kilis köprüsü civarındaki orman içinde gizlenerek geçirecek ve 6 Temmuz 1929 saat 01.00'de Kilis köprüsü civarından hareketle Şeyhan-Medrese-Erkent-Tiri istikametinde ilerleyecektir. Erken'te geldiğinde, durumu tetkik ederek bir fevkalâdelik olmadığı takdirde Eruh'a gidecektir.

Pervari bölgesindeki aşiretlerden, Resul'e yardım maksadı ile bir hareket görürse bunu önleyecektir. Tabur, 1. Piyade Alay Komutanı emrindedir. Eruh'tan itibaren alayla sıkı bir irtibat sağlanmalıdır.

1. Piyade Alay, 1. ve 3. Taburları ile Seyyar Jandarma Piyade Taburundan iki bölük ve bir bataryadan mürekkep kuvvetle, 5 Temmuz 1929 akşamı saat 20.00'de Siirt'ten hareketle Hırt geçitinden geçerek Hırt-Tiri istikametinde ilerleyecektir. Alay geçitin daimi emniyeti için bir avcı ve bir hafif makineli tüfek mangasını bir astsubay komutasında, geçitin batısında bırakacaktır. Alaya, gideceği havaliyi iyi bilen Jandarma Yüzbaşı Galip ile bir jandarma eri klavuz olarak verilecektir. Alay, kendi piyade taburları ile Tirim, Hergül köyü, Lodi istikametinde ilerleyerek, Lodi'yi doğu ve kuzeyden kuşatacaktır. Jandarma Piyade Taburu, Tirim ile Eruh arasında mevcut olan ve Yüzbaşı Galip'in bildiği yoldan Dir doğusu istikametinde ilerleyecek ve Eruh'taki seyyar jandarma piyade bölüğü ile makineli tüfek takımı da bu istikamette ilerleyerek taburu ile birleşecektir. Ve tabur buradan itibaren Lodi istikametinde alayın sol yancısı olarak harekete katılacaktır.

Eruh-Lodi yolunun geçtiği Bingüf geçidi çok önemlidir.

Bu taburun esas görevi, süratle Bingüf geçidini kapamak olacaktır. Piyade bölüğünün Eruh'tan hareket emri tümeninden verilecektir. 1. Piyade Alay Komutanı, Bingüf'ü önemle göz önünde tutmalıdır. Asilerin doğuya firarlarına meydan verilmeyecektir.

1. Piyade Alayı 2. Taburu, 5 Temmuz 1929 saat 17.00'de Siirt'ten hareketle Billoris'e gidecek ve hemen geçişe başlayarak, önce geçişi tamamlayacak ve 6 Temmuz 1929 sabahı Billoris'ten Lodi'ye giden yolun kuzeydoğusundaki yoldan Lodi istikametinde ilerleyecektir. Tabura klavuz olarak Jandarma Teğmeni Yusuf Ziya verilmiştir. Tabur, 6 Temmuzdaki hareketini teenni ile yapacak ve bu suretle kuzeyden

ilerleyen 1. Alay yürüyüş kolunun hedefine yaklaşmasına imkân verecektir. Tabur eşkıyanın kuzeye firarına engel olacak ve hareketini mümkün olduğu kadar 1. Alayın hareketine uyduracaktır. Münferiden yapılacak bir hareketin başarısızlığa uğrayacağı göz önünde tutulmalıdır. Tabur, Billoris geçitinin daimî emniyeti için bir avcı ve bir hafif makineli tüfek mangasını geçitin batı sahilinde bırakacaktır. Buraya vilâyet jandarinasından bir subay memur edilecektir.

Şırmak milis ve jandarma kuvvetleri, başta ilçe kaymakamı ve jandarma komutanı olduğu halde 6 Temmuz 1929 sabahı asilerin bu istikamette firarlarına meydan vermeyecek surette bu yöndeki bütün geçitleri tutmuş bulunacaktır. Bu müfrezelerin ileri hareketi için tümenden ayrıca emir verilecektir. Müfreme müstakilen tehlikeli bir işe girişmeyecektir.

6. Alay Komutanı, Azak'ta bulunan bölüğüne şimdiden o bölgedeki geçitleri tutturacak ve Azak'a göndereceği 3. Taburu ile bir topçu takımını Tabur Komutanı Binbaşı Osman emrinde olarak 5 Temmuz 1929 saat 02.00'de Midyat'tan yola çıkarak 6 Temmuz saat 09.00'da Azak'a varacak surette yürüyüşü düzenleyecektir.

Alay Komutanı Muavini Tahsin Beyin emrinde olarak Çelik'e gönderilecek tabur, aynı şekilde hareket edecek ve 6 Temmuz saat 09.00'da büyük kısmı ile Çelik ile Kerburan arasında uygun bir yere gelecek ve bir kısım kuvveti ile de Til'den itibaren geçitleri tutacaktır.

Alay Komutanı taburların bölgelerini ayırmalıdır.

Hedef, Resul ve kardeşi ile aveneleri ve bunlara katılanlardır. Bunlar merhametsizce imha edileceklerdir. Eşkıyaya rast gelindiğinde sürat, şiddet ve cüretle hareket edilecektir.

Bu harekâta üç uçaklı bir filo katılacaktır.

Ben harekâtı Siirt'ten idare edeceğim. Raporlar buraya gönderilecektir".

Harekâta memur 2. Tümenin kuruluşu şöyle idi (Kuruluş: 2):

2. Tümen Karargâhı:

1. Alay Karargâhı:

1. Tabur,

3. Tabur,

Seyyar Jandarma Piyade Taburu,

İki süvari bölüğü,

Bir milis müfrezesi,

İki dağ topu,

Binbaşı Saip Müfrezesi:

1. Alay 2. Tabur,

İki dağ topu,

6. Alay Karargâhı:

1. Tabur,

3. Tabur

İki dağ topu.

Köprü Müfrezesi:

Üç tayyare:

2. Tümenin 5 Temmuz 1929 Kuvvesi:

59 subay, 1525 er, 356 hayvan, 176 ücretli hayvan, 1014 piyade tüfeği, 59 hafif makineli tüfek, 22 ağır makineli tüfek, 4 yedi buçukluk krup dağ topu, 2 yedi buçukluk kudretli dağ topu, 355 105 piyade mermisi, el bombası, 334 topçu mermisi.

Harekâtın başlayacağı günlerde Asi Resul ve avenesi hakkında alınan bilgiler özetle şöyle idi:

Resul'ün Lodi bucağında 200 tüfeği olup bunlardan 50 kadarı cephanesiz, diğerlerinin 25-60 fişegi bulunmakta idi.

Bu kuvvetin 50'yi aşkın miktarı Eruh'tan gelecek askerin hareketini önlemek maksadı ile Resul'ün amcazadesi Sadık'ın idaresinde olmak üzere Eruh'a iki saat mesafede Raşine köyünde bırakılmıştı.

Resul'ün kardeşi Akif'in idaresinde 40 kişi kadar bir kuvvet, Billoris köyüne iki saat mesafede Molet-Sosik köyleri arasındaki dağlarda bulunmakta, Görevleri: Billoris'ten geçecek askerî kuvveti, hareketten alıkoymak ve Tilmişar'da bulunan Resul'e zaman kazandırmaktı.

Gerdare'de, 20 kadar silâhlı mevcuttu ve bunların görevleri Çelik civarında, Lodi Bucağına geçecek kuvveti hareketten menetmektir.

Çelikli Abdülkerim'in kardeşi Selim, birkaç gün önce Seyfi köyünde Resul ile tamamen anlaşmış ve Midyat ilçesi dahilinde kendisine mensup Arapyan aşiretinden silâhlı adamlar bulmak üzere 3 Temmuz 1929'da Çelik'e hareket etmişti. Görevi: Şendo vesairenin

Resul'e yardımını sağlamak, Resul'ün güneye geçmesini kolaylaştırmak ve kuvveti kâfi geldiği takdirde Lodi bucağı üzerine yürüyecek kitaları hareketten menetmekti.

Resul, üç gün öncesine kadar olan planında ailesini Derşav ve Bava'da bıraktıktan sonra Miran aşireti vasıtasıyla hattın güneyine geçme fikrinde idi ve Mehmet Selim ile anlaştığına göre de, Midyat arazisine geçmesi muhtemeldi.

Resul, en çok Gılgoyan aşiretinden korkmakta idi.

Resul'ün kardeşi Akit'in, askerî birlikleri iki noktada karşılaması çok muhtemeldi. Biri, Motet'in doğusuna düşen sırtlarda; diğeri, Tanzi'nin güneydoğu sırtları ile Gerdare'nin kuzey sırtları idi. Reşin'de bulunan amcazadesi Sadık'ın ise, Deri Beristan ve Millan ile Goşi arasındaki sırtlarda müsademeyi kabul etmesi çok muhtemeldi.

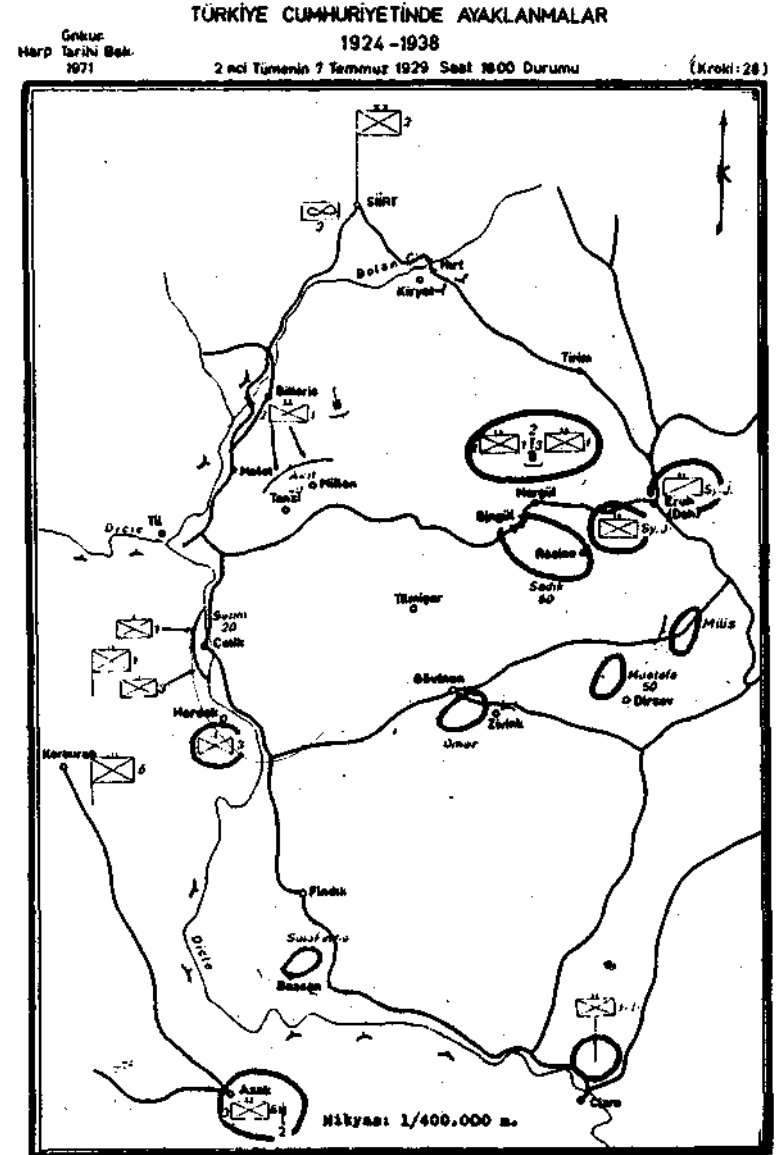
Bölgedeki asilerin durumu dikkate bulundurularak ve 7. Kolordu Komutanlığının direktifine dayanarak 2. Tümen Komutanlığının hareket planına göre, birlikler harekete geçtiler.

6. Alaydan Çelik bölgesine gönderilen 1. Tabur, güvenilir milis kuvvetlerle birlikte 6 Temmuzda Dicle geçitlerini işgal ettiler.

Billoris'ten geçiş yapan 1. Alay 2. Tabur ve iki toptan mükrekkep müfreze de, Resul'ün kardeşi Akit'in tuttuğu Motet'in kuzeydoğusunda ve çok arızalı olan Tanzi dağından aynı gün (6 Temmuz 1929) saat 17.00'de ateşle karşılaştı ve müsademe 1,5 saat kadar devam etti. Arazinin çok arızalı oluşu ve havanın karması dolayısıyla harekât ertesi sabaha bırakıldı.

7 Temmuz, 1. Alay Hergüle'ye gelerek bir yandan yol keşfine devam etmekle beraber bir yandan da bir kısım kuvvetle asilerin tutmakta olduğu Bingöl geçidine karşı taarruza başladı. bu sırada, 6 Temmuz akşamı hareketini durdurmuş olan 1. Alay 2. Tabur da, Tanzi dağına karşı taarruza devam etmekte idi. 7 Temmuz 1929 saat 18.00 durumu (Kroki: 28)'dedir.

8 Temmuzda, 6. Alay 1. Tabur, Çelik'e taarruz ederek burayı işgal etti ve üç saat kadar süren bu müsademede taburdan bir şehit, bir yaralı verildi. Asiler de bir ölü ve birkaç yaralı vererek kuzeye kaçtılar ve bu arada Çelikli Mehmet Selim öldürüldü. Amcazadesi ise diri olarak yakalandı.

Şırnak Bölgesinde:

Milis ve jandarma kuvvetleri, Bergever geçidini asilerle yaptıkları müsademe sonunda işgal ettiler. Dirşev dağına tutan asilerin, bu dağı 500 metre kadar doğusunda bulunan Biava köyündeki milislere açtıkları ateş, mukabele edilerek susturuldu. 7 Temmuzda Bingüf geçidine taarruz eden 1. Alay, 8 Temmuzda bu geçidi ele geçirdi.

9 Temmuzda, 1. Alay 2. Taburun yapmakta olduğu taarruz bugün de devam etti ve dört saat süren bu çarpışmadan sonra Tanzi dağındaki eşkıyanın perişan bir halde kaçması üzerine Tanzi ve Gerdare köyleri işgal edilerek eşkıya takip edildi ve sonunda Tilmişar'ın 5 km. batısındaki tepeler de işgal edilmiş ve bu arada, halkı Resul ve Akit'e katılanların köyleri yakılmıştı. Eşkıyanın bulunduğu bölgeyi doğu ve kuzeyden kuşatarak ileri hareketine devam eden 1. Alay ve Seyyar Jandarma Alayı, çünkü müsedemede eşkıyanın sığındığı Bingüf geçitlerini elde ederek asileri püskürttüler ve ileri harekete devam ile Halidiye'yi işgal ettiler.

10 Temmuzda, müfrezelerin başarılı hareketleri önünde asiler her tarafta perişan bir halde görülmekte ve Resul'un de 30 kadar avanesiyle Beleanon istikametinde firar ettiği öğrenilmiş bulunmakta idi.

2. Tümen Komutanlığı 12 Temmuz 1929'da durum dolayısıyla verdiği emirde:

Resul'un 60 kadar avanesiyle 11 Temmuz gecesi Eruh'a iki saat mesafede Estandığan köyünü basarak ekmek aldığını ve bugün de Hergül'de bulunduğunu bildirmekte ve 1. Alay 2. Tabur ile Seyyar Jandarma Piyade Taburunun, 1. Alay Komutan Muavini Vefik Bey emrinde Fındık, Dirşev, Lodi bölgesinde tedibe devam ederek bu bölgede yeniden tarama yapmasını;

İki top, iki piyade taburu ve bir süvari bölüğünden müteşekkil kuvvetin, 1. Alay Komutanı emrinde derhal Hergül bölgesine yönelerek Resul ve avanesini imha etmesini ve Resul hareketinin Pervari aşiretlerine sirayetini mani tedbirler alınmasını;

İlk iş olarak Eruh'un bir kısım kuvvetle acele tutulması gerektiği için Şırnak milislerinden en az 20 milis alınarak süvari grubu ile en kısa yoldan Eruh'a gönderilmesini... istemekte idi.

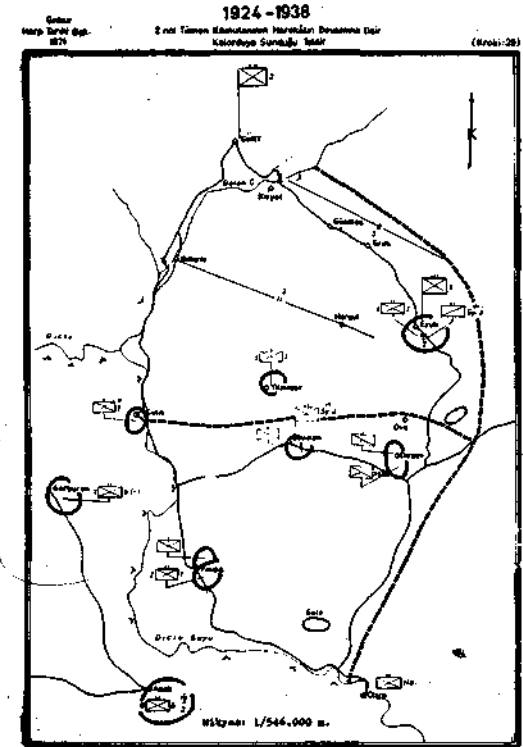
13 Temmuzda, 1. Alay 2. Taburun, Fındık bucağını işgal ettiği ve

halkın gruplar halinde gelerek dehalet etmekte oldukları ve firar eden Suloy Ferho ile oğulları ve kardeşlerinin taburca takibine devam edilmekte olduğu... öğrenilmişti.

14 Temmuzda, Süvari Grubu, asilerin doğuya firarlarına meydan vermeyecek şekilde Lodi bölgesinden Tiri, Eruh ve doğuya gelen geçitleri tuttu. 1. Alay ise, eşkıyayı doğu ve kuzeyden sıkıştırarak sığındıkları yerlerde imha edecek şekilde hareket etmekte idi.

Harekât, plana göre gelişmekte idi ki, 7. Kolordu 17 Temmuz 1929'da verdiği emirde:

Küçük gruplar halinde dağılmış olan asilerin müteaddit müfrezelerle takip edilmesini, Azak bucağında silâh toplamaya baş-

lanmasını, şüpheli yerlere baskın yapılmasını istemekte ve tümenin bu konulardaki düşüncelerini sormakta idi.

Durumun gelişmesi 7. Kolordu Komutanlığının isteği üzerine 2. Tümen Komutanlığı, devam eden takip, silâh arama ve bölgeyi eşkiyadan arıtma harekâtına nasıl bir yön verilmesi hakkındaki düşüncelerini aynı gün (17 Temmuz 1929) şu teklifle Kolordu Komutanlığına sunmakta idi (Kroki: 29):

"1- Seyyar Jandarma Alayı:

Piyade Taburu:

a. Bir bölük Fındık bölgesinde Sulo Ferho'nun takibinde;

b. Bir bölük Şırnak milisleri ile birlikte Dirşevli Mustafa'nın ve bundan ayrılan kısmın takibinde;

c. Gerek Resul ve avenesinden ve gerek diğer asilerden Gövinan bölgesinde şekavet yapmak isteyecek eşkiyanın takibi maksadı ile bir bölükle makineli tüfek takımı ve tabur karargâhı, Gövinan'da bulunacaktır.

Süvari grubu, merkezi Eruh'ta olmak üzere, Resul ve avenesinin takibine memurdur.

2- 1. Piyade Alayı:

a. Bir tabur, şimdilik silâh arama ve toplama işleri bitinceye kadar Eruh ilçesi merkezinde bırakılacak ve bu taburdan 1. Bölük Tilmişar'a gönderilecektir.

b. 1. Alayın bir taburu, şimdiden Tiri, Gündişa, Kıyat hattı (dahil) ile Hergül, Billoris (dahil) hattı arasındaki bölgeyi tarayarak ve silâh toplayarak Billoris üzerinden Siirt'e dönecektir.

3- 6. Piyade Alayı:

1. Taburdan bir bölük, Çelik'te bırakılarak bu bölgede maktul Selim avenesinin artıklarını takip ve araştırılması ile görevlendirilecek, bu taburun diğer bölükleri, silâh aramak ve toplamak maksadı ile Gerburan bucağı bölgesini tarayacak ve sonradan silâh toplama işleri için, Çelik'te bırakılan bölüğü, o işin bitirilmesine kadar Gerburan'da bırakacak ve diğer kısımları ile Midyat'a dönecektir.

4- Birliklerin silâh arama işleri mahallî bucak müdürleri ve kaymakamları ile yapılacaktır.

5. Harekât bölgesi yalnız silâh arama işleri bakımından iki bölgeye

ayrılacaktır:

a. Kuzey bölgesi: Kıryat, Tiri, Eruh hattı ile Çelik, Ova hattı (dahil) arasındaki kısım olup Bölge Komutanı, 1. Alayın Eruh'ta bırakacağı piyade tabur komutanıdır. Bölgesinin doğu hududu merkez kazayı kapsayan kısımdır.

b. Güney bölgesi: Çelik-Ova hattı (hariç) ile Cizre'ye kadar Dicle doğu kısmı olup Bölge Komutanı, Seyyar Jandarma Alay Komutan Vekili İbrahim Beydir. Bölgesinin doğu hududu, Dirşev'i içine alan kısım olacaktır".

Kolordu ile Tümen arasında kararlaştırılan bu plana göre 18 Temmuz 1929'da birliklere gerekli emir verilmiş ve 1. Alay 2. Taburu ile Seyyar Jandarma Piyade Taburu, alaylarından uzak kaldıkları için, 1. Alay Komutan Muavini Yarbay Vefik'in emrine verilmişti.

2. Tümen Komutanlığının silâh arama ve asilerin aranması konusunda verdiği ayrıntılı emre göre tertiplenen müfrezeler, bundan sonraki günlerde plana göre hareket etmek suretiyle asilerin ilişkisi bulunan köylerde silâh aramaları yaparak bir hayli şaki ve bir o kadar da kadın ve çocuktan ibaret ailelerini yakalamışlar, hayvanlarını müsadere ve evlerini yakmışlardı. Resul'ü yakalamak için sarf edilen gayretler genellikle boşa çıkmış ve birlikler silâh arama ve takip görevlerini yapmak suretiyle emredilen yerlere dönmüşlerdi. 3 Ağustos 1929'da 7. Kolordu Komutanlığı verdiği emirde:

1. Alayın Eruh'taki taburu ile Seyyar Jandarma Alayının, Siirt ili emrinde olmak üzere ikinci emre kadar o bölgede kalmalarını istedi ve harekâtın büyük bir başarı ile yapılmış olmasından dolayı 1. Genel Müfettişliğin de tebrik ve selâmlarını eklemek suretiyle harekâta katılan bütün kıtalara teşekkürlerini... bildirdi.

Bu suretle Asi Resul Harekâtı sona ermiş ve asayişin temini, mahallî jandarmaya bırakılmış oldu.

BİRİNCİ CİLDİN SONU